

Anmeldelser 228

Anmeldelser

Niels Boel: *latinos. usa's store mindretal*, columbus 2020, 160 sider, 149 kr.

Søren Kauffeldt, Lasse Nielsen og Peter Weiss Poulsen: "klar til ks". columbus, 2020. 180 sider, 149 kr.

Peter Hobel: *teopædagogikken – produkt og proces*. frydenlund 2019, 112 sider, 229 kr.

Jørn Brøndal: fra uafhængighedserklæringen til black lives matter. gads forlag 2020. 2. revideret udgave. 422 sider eksklusiv litteraturliste, slutnoter og register. 350 kr.

Claus Friisberg: kongemagten udfordret. på vej mod konstitutionelt monarki i danmark 1241-1340. vestjysk kulturforlag 2020, 437 sider, 298 kr.

Hans Bonde - medvirken **Stanis Elsborg:** med kroppen ind i kulturen – idrætshistoriske strejflys syddansk universitetsforlag 2020, 330 sider, 299 kr.

Søren Nørby: hverken ubesindig eller frygtsom. dramatiske beretninger fra flådens historie. turbine 2020. 412 sider, 350 kr.

Henrik Horstbøll, Ulrik Langen og Frederik Stjernfelt: grov konfækt. gyldendal 2020. 1080 sider, 500 kr.
andreas marklund: overvågningens historie fra sorte kabinetter til digital masseovervågning. gads forlag, 2020, 302 sider, 300 kr.

Bernard Eric Jensen: fortiders nærvær. historikeren martin a. hansen. historia 2020, 278 sider, 250 kr.

Simon Kratholm Ankjærgaard: augustoprøret 1943. danmarks skæbnesommer, lindhardt og ringhof 2020, 432 sider(ill.), 400 kr.

Anders Otte Stensager: franz stangl, fra eutanasi til jødeudryddelse. peoples press, 2020, 600 sider, 300 kr.

Niels Wium Olesen: modstand – 1945. århus universitetsforlag 2020, 100 sider, 100 kr. og

John V. Jensen: tyskere på flugt – 1945, århus universitetsforlag 2020, 100 sider, 100 kr.

Thomas Harder: anders lassens krig 9. april 1940 - 9. april 1945. gads forlag 2020. illustreret. 633 sider, 300 kr.

Helle Folkersen: "industrialiseringen - da verden blev moderne", systime udg.1 2020 hæfte og ibog. 210 sider, 200,00 + moms kr. i-bog licens. 95,00 kr.

Peter Harmsen: laurits andersen - kinafarer, entreprenør og mæcen"
272 sider, 2020, 272 sider, 300 kr.

Jakob Skovgaard-Petersen: muslimernes muhammad – og alle andres. gyldendal 2020. 448 sider, 350 kr.

Jeanette Varberg og Poul Duedahl: den fjerde rytter. gads forlag 2020. 274 sider. 300 kr.

Lars Kjølhede Christensen: aarhus universitetsforlag 2020. 100 sider. 100 kr.

Anna Fifield: *den store efterfølger. den strålende kammerat kim jong-uns guddommeligt fuldendte skæbne.* oversat fra amerikansk af søren vinterberg, gads forlag 2020 (en: 2019), 343 sider, 299,95 kr.

Trine Arlund Hass & Sine Grove Saxkjær (red): cæsar – manden og myten. aarhus universitetsforlag 2020. 256 sider, 300 kr.

Tønnes Bekker-Nielsen: sparta. magten og myten. syddansk universitetsforlag 2020. 258 sider. ill. 299 kr.

Thorkil Smitt: historien rocker. filo 2020. 224 sider, 180 kr.

Bertel Nygaard: elvis i danmark. gyldendal, 2020, 268 sider.

Pierre Rosanvallon: "populismens århundrede". informations forlag 2020, 233 sider, 299 kr. originaltitel: le siècle du populisme

Konfucius: samlede samtaler. oversat og kommenteret af bent nielsen. forlaget multivers 2020. 438 sider. 300 kr.

Claus Seidel: 'til stregen -bladtegningen i danmark'. gad 2020. 1110 sider, 600 kr.

Knud Rasmussen: fra grønland til stillehavet. forord af kirsten hastrup. lindhardt og ringhof 2020. 848 sider – 500 kr.

Christian Lund og Brian Dupont Larsen: på sporet af historien – opslagsbog til historiefagets teori og metode, gyldendal 2019, 124 sider, 149 kr.

Connie Pedersen og Jytte Antonsen Jørgensen: frankrig. modsætningernes land. columbus 2020. 152 sider. 149/267 kr. (skole/privatpris)

Eva Ravn Møenbak, Sebastian Lang-Jensen, Thomas P. Larsen: flere sider af rusland, frydenlund, 2020, 112 sider, 119 kr

Erik Kulavig: ansigt til ansigt med russerne fra middelalderen til nutiden. pantheon 2020, 239 sider, illustreret. 240 kr. (incl. moms).

Tom Holland: "herredømmet – da kristendommen skabte den vestlige bevidsthed". kristeligt dagblads forlag 2020. 574 sider, 300 kr.

Kristian Iversen og Ulla Nedergård Pedersen: danmarks historie mellem erindring og glemsel, 2. udg., columbus 2020, 244 sider, skolepris 189 kr. eks. moms og forsendelse.

Peter Brøndum og Annegrete Rasmussen: usa's udfordringer. columbus 2020. 238 sider, 149 kr.

Barack Obama: et forjætted land. lindhardt og ringhof 2020. 896 sider. 400 kr.
peter seeberg og mikkil thorup (red.): demokratiets krise og de nye autokratier. aarhus universitetsforlag 2020. 368 sider. 300 kr.

Charlie Krautwald: kampklar! syddansk universitetsforlag 2020. 253 sider. 298 kr.

Thomas Ubbesen: vi var folket. møde med østeuropæerne 30 år efter murens fald. gyldendal 2019. 304 sider, 300 kr.

Thomas Harder: de uønskede. gyldendal 2020. 481 sider. 400 kr.

kirsten kierkegaard, axel kierkegaard og ditlev tamm: amalfitavlen. gad 2019. 92 sider, 150 kr.

Markil Gregersen og Tommy Heisz: dødens årsag. et retsmedicinsk snit gennem danmarkshistorien. lindhardt og ringhof, 392 sider, illustreret, 300 kr.

Dante Alighieri: monarkiet. oversat fra latin og kommenteret af ditlev tamm. forlaget multivers. 167 sider. 250 kr.

Lars Hovbakke Sørensen: europas historie. fra oldtiden til i dag. gyldendal 2020. illustreret. 463 sider, 400 kr. inkl. moms.

Jeppe Nevers og Anders Ravn Sørensen (red.) søfartshistorier. danmarkshistorien til søs, gads forlag 2020, 296 sider, (ill.), 350 kr.

Carsten Staur: skilleveje – dansk udenrigspolitik i 250 år. gads forlag 2020, 398 sider, 300 kr.

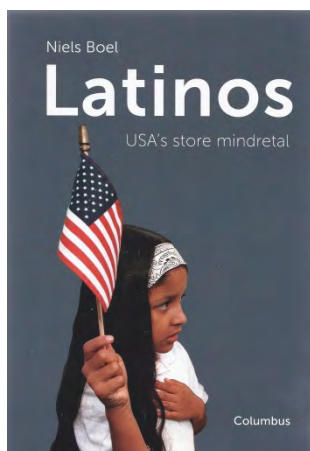
Morten Pedersen: "when china awakens... - dansk multinational virksomhed i asien før anden verdenskrig", syddansk universitetsforlag, 2018, 619 sider, 398 kr.

Søren Flott: rejsen mod syd – historien om de danske udvandrere til argentina, lindhardt og ringhof, 2020., 346 sider, 300 kr.

Juliane Rebentisch: samtidskunstens teorier. en indføring. oversat fra tysk af peter borum. informations forlag og ny carlsbergfondet 2020. 259 sider. 300 kr.

USA's nye store mindreta

Niels Boel: *Latinos. USA's store mindretal*, Columbus 2020, 160 sider, 149 kr.

Niels Boel er uddannet i statskundskab, filmvidenskab og fransk. Han arbejder desuden som journalist, konsulent og foredragsforhold om forhold i Latinamerika. Det er derfor en vidende mand som i seks tematiske kapitler gennemgår Latinos i USA. De seks temaer som behandles er:

1. Latinoer i USA
2. det politiske system med fokus på latinoernes rolle
3. USA's nye arbejderklasse
4. Rettigheder og medborgerskab
5. En ny kultur i USA
6. På tværs af grænser: Remitter og narko.

Styrkerne ved bogen er klare: Hvert kapitel kan læses isoleret. For hvert kapitel præsenteres et klart teori- og begrebsapparat i forbindelse med behandlingen af emnet og endelig skal det nævnes at bogens statistikker er velvalgte og informative.

Det er samtidig nogle af de samme styrker, som også viser bogens begrænsninger. Der er således en del gentagelser mellem kapitlerne og mange velkendte ting om USA's historie medtages i bogen, selv om de som sådan ikke har noget med latinoer at gøre. Samtidig gør de mange teorier, at det metodiske arbejde for en historielærer i længden godt kan virke lidt overfladisk. Det teoriapparat som bogen anvender har desuden en venstreorienteret tendens, som eksempelvis ses ved en relativ stor mængde marxistisk teoridannelse, mens den amerikanske politolog Samuel Huntington, som var stærkt kritisk overfor latinoernes øgede rolle i USA kun får beskeden plads.

Denne tendens går igen på indholdssiden, hvor den mexikansk-amerikanske krig 1846-1848 eksempelvis uden videre beskrives som en amerikansk angrebskrig. Dette er selvsagt en legitim fortolkning, men det er ikke den eneste og på samme måde.

Endelig skal det nævnes at de kvalitative kilder står svagere end de kvantitative. Således er der en del tekstbokse, som sikkert skal gøre det ud for kilder i en historiebog. Denne idé er som sådan god, men indholdet af hver tekstboks gør det uklart om det er en original kilde, et sammendrag eller en faktaboks. Dermed får man sjældent lov til at høre fra latinoernes egen mund, hvad de mener om de forskellige temaer.

Med dette i mente forbliver *latinos* mest en bog for samfundsfagslærere, som med værket får en grundig metodisk og stærk kvantitativ indføring i et vigtigt emne. Det må så være op til historielæreren at sikre en mere aktørbaseret og mikrohistorisk tilgang, som kan vise nogle af de nuancer, som af og til mangler i det store billede, som Boel tegner i sin bog.

Rasmus Thestrup Østergaard

Klar til KS

SØREN KAUFFELDT, LASSE NIELSEN OG PETER WEISS POULSEN: "Klar til KS". Columbus, 2020. 180 sider, 149 kr.

Nydgivelsen "Klar til KS" er en meget overskuelig metode/teori-bog til KS-undervisningen, der på meget pædagogisk vis gennemgår fagenes centrale begreber, metoder og teorier. Forfatterernes valg af begreber og teorier ligger fint i tråd med de temaer, der typisk arbejdes med i KS-undervisningen. På den måde bliver bogen både brugbar og relevant. Bogens formål er at give et overblik over centrale begreber i de enkelte fag. Bogen indledes med et kort afsnit om hvad KS-faget går ud på og hvilke faglige mål, der er i faget. Dernæst er bogen opdelt i tre kapitler, der hver dækker begreber, teorier og metoder fra de tre KS-fag. Det sidste kapitel er et kort afsnit om den fællesfaglige KS-prøve inkl. vejledning i det skriftlige produkt, samt en kort introduktion til rammerne for den enkeltfaglige eksamen. Bogen kan ikke stå alene i undervisningen, men kan bruges som et supplement eller opslagsværk til begreber, metoder og teorier.

I historieafsnittet gennemgås der både materialetyper, metoder, forandringer og forklaringer. Der er en god forklaring af fremstillingsmateriale overfor levn/beretning. Derudover gennemgås på rigtig fin vis centrale kildekritiske begreber som f.eks. troværdighed, ophavssituation, første- og andenhandsvidne, kilders repræsentativitet og tendens. Værktøjskasserne til kildekritik og billeder som forfatterne har valgt at kalde afsnittene, er vældigt brugbare skemaer med kildekritiske undersøgelsespunkter. Styrken ved skemaerne er at det forklares hvorfor punktet er relevant f.eks. "**Nedskrevet samtidig eller senere:** Er kilden skrevet flere år efter den begivenhed, som den beskriver, kan detaljerne være glemt eller måske endda ændret bevidst eller ubevidst." En af fordelene ved bogen er at eksemplerne er meget konkrete. Det eneste, der undrer en smule er, at forfatterne ikke har valgt at inddrage primær/sekundær kilder som begreb, men det er måske her at der skelnes mellem historie på A- og B-niveau.

Ydermere gennemgås centrale elementer som f.eks. periodisering, brud/kontinuitet, diakront/synkront, årsagsforklaringer – som også indeholder en brugbar værktøjskasse om struktur/aktør, fremmedsyn, historiebrug og erindringshistorie. Overordnet set er det en glimrende "lille hjælper" til den daglige undervisning i KS. Det eneste afsnit, som ikke er lige så stærkt som de andre er afsnittet om historiebrug, hvor begreberne ikke forklares på lige så gennemskuelig vis som bogens andre afsnit.

Mange af forklaringerne og skemaerne med begreber, teorier og metoder eksemplificeres med simple, letforståelige figurer og billeder, som vil være en stor hjælp for eleverne i det daglige arbejde med faget.

I samfundsfagsdelen gennemgås bl.a. ideologier, velfærdsmodeller, det økonomiske kredsløb, samfundstyper, familietyper, sociologisk teori, magtens tredeling, socialisering, integrationsmodeller, kvalitativ og kvantitativ metode, mm.

I religion har forfatterne valgt at inddrage bl.a. Smarts religionsmodel, civilreligion, gudsopfattelse, ritualer, offer, rent-urent, sekularisering, religionskritik, fundamentalisme, Hjärpes religionsmodel, etik, indefra-udefra, samt en model for analyser af materialer til religionsfaget. I ren begejstring over bogen viste anmelderen bogen til sin religionskollega, som også var begejstret for KS-perspektiverne i bogen.

Denne bog - i klassesæt - står meget højt på ønskesedlen over årets bogindkøb til KS.

Christina Olsson

En skriveguide til teopædagogik

PETER HOBEL: *Teopædagogik – produkt og proces*. Frydenlund 2019, 112 sider, 229 kr.

Peter Hobel er cand.mag. i dansk, religion og filosofi og har siden 2012 været formand for opgavekommissionen i teoretisk pædagogik. I denne korte publikation giver han en række råd til de pædagogik kandidater, som skal til at skrive teopædagogik.

Hobels anbefaling er at bruge IMRaD-modellen, således at opgaven består af de fem afsnit introduktion, metode, resultater og diskussion. Denne tilgang forklares og eksemplificeres med opgaver taget fra opgaver skrevet i fagene afsætning, biologi, dansk, fysik og teknologi.

Bogen lægger sig i forlængelse af en række bøger som bruger hundrede sider på at forklare, hvordan man skriver en lille opgave. For en historielærer i gymnasiet kan jeg ikke se bogen kan bruges, men måske en kandidat, som godt kan lide at skrive efter en opskrift, kan få noget ud af bogens detaljerede forklaringer på alle de ovenstående elementer?

Rasmus Østergaard

Det sorte USA

JØRN BRØNDAL: Fra Uafhængighedserklæringen til Black Lives Matter. Gads Forlag 2020. 2. revideret udgave. 422 sider eksklusiv litteraturliste, slutnoter og register. 350 kr.

Som europæere kigger vi fra tid til anden på det mystiske land på den anden side af Atlanterhavet, og fra tid til anden virker det som om, USA ligger på en anden planet. Hvordan kan mennesker, som vi langt hen af vejen deler historie, kultur og sprog med, alligevel kan være så anderledes. Jørn Brøndals bog er ikke et dårligt sted at begynde, hvis man vil lære noget om vores kusiner og fætre på den anden siden af *dammen*. Førsteudgave af Brøndals *Det sorte USA* kom i 2016, og selv om det ikke virker som længe siden, er der alligevel sket ikke så lidt på de sidste fire år, som jo tilfældigvis falder sammen med Donald Trumps embedsperiode.

Så kompliceret som USA's historie er, kan man dog trøste sig ved, at den trods alt ikke er så lang, idet det jo er naturligt at lade USA's historie begynde i 1776. Det er selvfølgelig lidt en tilsnigelse, for verden, end ikke den amerikanske begyndte jo i 1776, og man kan også argumentere for, at det sorte USA begyndte før 1776. Det gør Brøndal dog ikke; og det behøver han heller ikke. Det amerikanske dilemma, som bliver bogens gennemgående tema begyndte jo i 1776, da alle mænd (dvs. 'men' der ifølge min ordbog kan oversættes til både mænd og menneske, men dilemmaet mellem sorte og hvide forbliver det samme) blev erklæret lige og frie i Den Amerikanske Uafhængighedserklæring samtidig med at slaveriet fortsatte. Dette dilemma – eller paradoks, bliver bogens omdrejningspunkt.

Brøndal bryder i *Det sorte USA* dilemmaet op i fire perioder med hver sit karakteristiske forhold mellem sorte og hvide amerikanere. Den første del handler således om det faktiske slaveris historie i USA; dvs. fra De Forenede Staters grundlæggelse til Den Amerikanske Borgerkrigs afslutning og den trods alt noget tøvende frisættelse af slaverne.

Den anden del beskriver det berygtede Jim Crow-arrangement, som det foldede sig ud efter borgerkrigen og den noget mislykkede rekonstruktion. Jim Crow-lovene og ikke mindst den manglende lovgivning/retshåndhævelse kom til at fylde meget i ikke bare sydstaterne, men også i nordstaterne, som jo ellers havde kæmpet og vundet krigen – bl.a. på grund af modstand mod slaveriet. I nordstaterne var der således også kun i nogen grad en accept af de sorte som ligeværdige medborgere.

Den tredje del af bogen handler om borgerrettighedsbevægelsens storhedstid begyndende med Rosa Park og afsluttende med mordet på Martin Luther King og borgerrettighedens udtoning i halvfjerdsene. Kapitlet beskriver borgerrettighedsbevægelsen, som dog dårligt kan beskrives som en bevægelse, men snarere som en række bevægelser, der både samarbejdede og modarbejdede hinanden.

Den fjerde og sidste del behandler tiden efter borgerrettighedsbevægelsens storhedstid med særlig fokus på Barack Obama og hans betydning for USA og særligt de sorte i USA, og den forsøger ligeledes at gøre en slags status over, hvordan det forholder sig i dag; mere herom senere.

Et gennemgående træk ved Brøndals *Det sorte USA* er, at den er usædvanligt velskrevet. Ikke blot fordi der er meget få formelle fejl; sådanne kan jo dog tilgives, hvis antallet er beskedent. Det er ikke blot det, der gør *Det sorte USA* velskrevet; i stedet er det et sprog, som flyder let og levende. Det betyder ikke, at det intellektuelle niveau fejler noget. Det betyder tværtimod, at selv om indholdet er komplekst, så er det en letlæst bog; faktisk er det en fornøjelse at læse den. Endvidere er det en fornøjelse, at der stadig er forfattere, der taler om slaver i stedet for det identitetspolitiske udtryk, slavegjorte; fordømmelsen af slaveriet bliver hverken større eller mindre af, at man gør sproget mindre mundret.

Brøndal konstaterer imidlertid, at de fleste BLM-demonstrationer har været fredelige; hvilket for så vidt også er rigtigt (og ifølge wiki sikkert mere end 90 %), men det er måske lige let nok at overse de mange tilfælde med vold og ødelæggelser blot fordi der har været flere fredelige end voldelige demonstrationer. Forbes opgør BLM-protesterne til at have kostet 18 menneskeliv de første tre måneder efter George Floyd – og der findes også andre opgørelser, som man kan google sig til; det er også let at google sig til billeder af bål og brand i gaderne.

Således er det også lidt ærgerligt, at Brøndal er faldet for fristelsen til at lade George Floyd ramme fortællingen ind. Sagen havde en tyngde i nyhederne, der gjorde bogen aktuel, og formidlingsmæssigt gav det jo også bogen en håndfast ramme. George Floyd er imidlertid ikke en Rosa Parks, langt mindre en Martin Luther King. Det er også problematisk entydigt at tale om drabet som racistisk motiveret. Det var et drab; faktisk er det noget forbandet svineri (pardon mit franske). Det hverken kan eller skal undskyldes, men at antyde, at det end ikke bør diskuteres, hvorvidt to hvide, en asiat og en sort betjent begår racisme på en sort mand, er mangelfuldt.

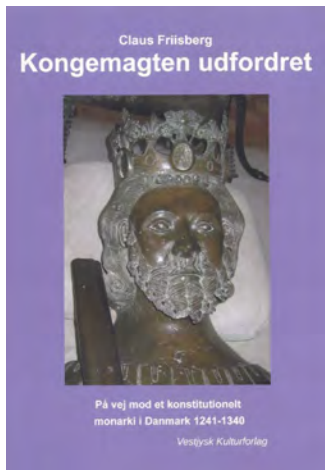
Dette må ikke ses, som et argument for, at der ikke findes racisme, men det er måske en tanke værd om det grundlæggende problem stadig er racisme eller strukturel racisme; det kunne jo være, at det i højere grad er blevet et socialt problem. Dette antyder Brøndal heldigvis også i afslutningen, hvor han gennemgår nutidens problematikker, og det er i denne forbindelse en skam, at Brøndal ikke inddrager fx Professor Thomas Sowell, der peger på at en families interesse for uddannelse i højere grad end farve har betydning børnenes karrieremuligheder – og i parentes bemærket er Sowell selv sort og fra meget beskedne kår.

USA er betændt og i konflikt med sig selv – det er det ikke let at skrive om eller forholde sig afbalanceret til, og på trods af mine anker, mener jeg stadig at Jørn Brøndals *Det sorte USA* er en læseværdig bog; særligt de første tre kapitler er formidable. Bogen bør derfor også befinde sig på alle skolebiblioteker, så den kan findes frem til SRP-skrivningen og lignende.

God læselyst!

Kongemagten

CLAUS FRIISBERG: Kongemagten udfordret. På vej mod konstitutionelt monarki i Danmark 1241-1340. Vestjysk Kulturforlag 2020, 437 sider, 298 kr.

Tiden efter Valdemarerne var en urolig tid i Danmark, men også en afgørende periode for udviklingen af det danske samfund og ikke mindst kongemagtens placering i forhold til stormænd.

Det var også i denne periode, at Danmark for alvor udviklede sig til et stændersamfund med (fæste)bønder, borgere, gejstlige og stormænd.

Bogen er en fortsættelse af bogen, "Hvem tilhører Danmark", og er en særdeles detaljeorienteret kronologisk fremstilling af den historiske og ikke mindst den forfatningshistoriske udvikling i Danmark i de 100 år fra 1241 til 1340.

Fokus er på lovgivningen med betydning for forholdet mellem kongemagt, kirke, stormænd og befolkningen. Friisberg gennemgår Jyske Lovs betydning for kongerigets udvikling. Denne lov havde dog ikke direkte indflydelse på landets overordnede styre. Det var stadig sædvaneretten. Og interessant nok følges den sædvane nu mere end 800 senere:

"De fundamentale bestemmelser var altså: kongedømme, samme slægt på tronen, arv og valg. Så fundamentale var disse bestemmelser, at de tre første gælder den dag i dag." side 76.

Bogen er opdelt i kronologiske og tematiske afsnit, der kan læses som enkeltafsnit.

Det er en dramatisk periode i Danmarks historie, der beskrives. Nok var der en vis sædvaneret i forbindelse med tronskifte, men det forhindrede ikke brodermord som i tilfældet med Abels formodede mord på Erik Plovpenning og det senere kongemord på Erik Klipping.

Som læser bliver man imponeret over den omfattende og detaljerede beskrivelse af perioden. Det er imponerende, at det lykkes en historiker i den grad at beskrive og diskutere samfundsforholdene i 11-1300 tallet i et sådant omfang. Bogen er selvsagt udstyret med en omfattende litteraturliste og noteapparat.

Bogens synsvinkel er som det fremgår af titlen statsretlig. Derfor gennemgås Erik Klippings håndfæstning og forløberen for denne, den abel-christofferske forordning grundigt. Forfatteren er særdeles detaljeret i sin beskrivelse af rets og forfatningsudvikling. En detaljegrad, der for nogle læsere vil virke overvældende.

Forfatteren fører os frem til opløsningen af det danske rige i 1300 tallets begyndelse. Den kongeløse tid i 1340'erne blev ikke enden på kongeriget. Det beskrives, hvordan det lykkedes Valdemar den 4. Atterdag at få genetableret kongedømmet med hjælp fra tyske forbundsfæller.

Forfatteren fremfører en række argumenter for, at det lykkedes. Kombination af støtte fra paven og den tyske kejser samt Valdemars vilje og evne til at gennemføre genetableringen fremhæves som afgørende. Interessant nok nævner Friisberg også muligheden for, at en etableret bevidsthed om et "dansk kongerige" blandt stormændene og i befolkningen kan have haft indflydelse på holdningen til de udenlandske pantherrer og i sidste instans svækket deres mulighed for at fastholde magten i Danmark.

I sin konklusion anfører Friisberg, at der i den beskrevne periode blev etableret en politisk administrativ kultur, der kunne danne grundlag for et effektivt styre. Svagheden ved systemet var konflikten mellem stormænd og kongen, og han slutter

"Den lære, man kunne drage af krisen for kongemagten og riget, var, at vejen frem var. at konge og aristokrati fandt hinanden i et fornuftigt samarbejde. Lykkedes det, ville man kunne betragte den krisefyldte periode 1241-1340 som de fødselsveer, der gik forud for fødslen af barnet: det konstitutionelle monarki" (side 359-60)

Mon ikke Claus Friisberg allerede har planer om også at beskrive fødslen?

Johannes Lebech

Idræthistorie

HANS BONDE - MEDVIRKEN STANIS ELSBORG: Med kroppen ind i kulturen – Idræthistoriske strejflys
Syddansk Universitetsforlag 2020, 330 sider, 299 kr.

Et fornuftigt bud på at aktualisere idrætsbegivenheder i forhold til de samfundsmæssige kontekster i verdenshistorien.

Hans Bonde har sammen med Stanis Elsborg forsøgt at skabe en bog, som retter sig mod gymnasieskolen i fagene idræt, historie og samfundsfag. Bogen arbejder med en række temaer og begivenheder igennem historien, som understøttes via anvisning af kildemateriale fra bogens tilhørende hjemmeside.

Bogen forsøger at tilbyde læseren/underviseren en række muligheder til videre arbejde med de udvalgte tematikker i form af tekstopgaver, kildeopgaver og i nogle tilfælde anvisning af mulige programmer for studietur til diverse lokaliteter.

Første kapitel introducerer en række historiske metoder, begreber og teoretiske tilgange; fra historiebrug over billedanalyse til kildekritik. Dette metodiske kapitel på knap 40 sider er rygraden i bogen, da der henvises direkte og indirekte til metoderne og teorierne igennem bogen.

Andet kapitel, som omhandler sportens rolle i antikken, er primært interessant for historiefaget og den idræthistoriske gren af idræt B faget i gymnasieskolen. Det er velskrevet og informativt og vil helt sikkert kunne benyttes i undervisningen både i almindelig undervisning og tværfagligt projektarbejde.

Tredje kapitel om J.P. Müller er kort og ikke specielt interessant i denne sammenhæng. Her burde Hans Bonde måske have ladet J.P. Müller forblive i 2 bindes værket om sundhedsapostlens liv. Kapitlet kommer til at stå alene og blafre i vinden.

Kapitlerne omhandler dansk-tysk idrætssamarbejde; Den kolde krig og sportens rolle; samt nutidens OL og politisk propaganda er meget interessante i forhold til både enkeltfaglig og tværfaglig undervisning. Bogens sammensætning præsenterer historien og den samfundsmæssige kontekst, som åbner for, hvordan den politiske dagsorden både nationalt og internationalt spiller ind i sporten på eliteplan. Disse temaer vil

uden tvivl kunne fange den gruppe af elever, som har interesse for idrætsfaget og det samfundsvidenskabelige perspektiv. Det vil være oplagt i forbindelse med SRP at præsentere eleverne for sidste halvdel af bogen; temaet om politik og internationale idrætsbegivenheder, som to vigtige samspillere.

En af bogens styrkesider er, at der i slutningen af hvert kapitel findes ferskenfarvede sider med spørgsmål til kapitlet således, at underviseren ikke selv skal udtænke dem. Tilmed er der på disse sider henvisninger til kilder på bogens hjemmeside (med spørgsmål til kilderne), TV-klip, dokumentar- og spillefilm, som sparer underviseren for en masse research. *Med kroppen ind i kulturen* skiller sig dermed positivt ud fra de gængse lærebøger i idrætshistorie på gymnasialt niveau, som ofte har karakter af en fremstilling; uden metodelære og kildearbejde.

Med kroppen ind i kulturen henvender sig primært til idrætsfaget, hvilket også kommer til udtryk i forordet. Dog kommer bogens historiske del måske en postgang for sent ift. læreplanen i idræt B. Hvor den tidligere læreplan specificerede, at eleven skulle have en grundlæggende viden om humanistisk og samfundsvidenskabelig idrætsteori med en hovedvægt på idrætshistorie, er fokus i den gældende læreplan reduceret til, at eleven blot skal opnå "*viden og kundskaber indenfor (...) udvalgte områder inden for den (...) humanistiske og samfundsvidenskabelige idrætsteori*" uden et historisk fokus.

Bogens første metodiske og teoretiske kapitel virker for historielæreren en anelse langt og der kunne med fordel være foretaget en større udvælgelse af metoder og teorier, som så var behandlet mere indgående. Modsat er bogen som nævnt skrevet til idrætsfaget, hvor læreren nødvendigvis ikke har en historiefaglig baggrund. Denne lærer vil kunne hente hjælp i bogens første kapitel og den tilhørende hjemmeside.

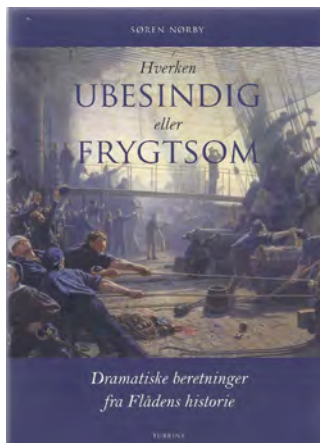
Kapitlerne er cirka 60-70 sider lange med undtagelse af kapitel 3. Det er ikke realistisk at forestille sig, at en lærer kan nå at undervise i hele bogen, men kapitlerne kan sagtens stå enkeltvis for sig selv og delvist i brudstykker.

Prisen på bogen er ikke urimelig 299 kroner for 330 velskrevne og velillustrerede sider. Desværre er prisen nok en kende for høj til at indkøbe i classesæt. Dog kan bogen i skrivende stund købes med 50% rabat ved køb over 50 eksemplarer, hvilket gør bogen noget mere indbydende i bogkælderens idrætssamling.

Lasse Taagaard Jensen & Mark Hjorth Karlsen

Flådens historie

SØREN NØRBY: Hverken ubesindig eller frygtsom. Dramatiske beretninger fra Flådens historie. Turbine 2020. 412 sider, 350 kr.

Det er søhelten, admiral Niles Juels, motto *nec temere, nec timide*, der har givet navn til Søren Nørbys glimrende bog med udvalgte historier fra den danske flådes historie.

Nørby beskriver bl.a. kampen mod de nordafrikanske Barbareskstater i 16- og 1700-tallet, der opbragte handelsskibe, tog de hvide sømænd som slaver og krævede løsepenge, hvis ikke de europæiske stater betalte årlige beskyttelsespenge. Skiftende enevældige danske konger søgte at løse problemet ved at sende orlogsskibe til Middelhavet for at konvojere danske handelsskibe og evt. angribe Barbareskstaternes skibe og havne, hvis det var nødvendigt. Generelt var operationerne dog lidet succesfulde, og oftest viste det sig både nemmest og billigst at betale beskyttelsespengene.

Vi hører også om et tidligt eksempel på problematisk værnstrivalisering, da danske styrker under Englandskrigene i 1811 forsøgte at befri Anholdt, der var besat af britiske styrker. Den i forvejen underlegne danske styrkes angreb blev opdaget af briterne, da flådens soldater angreb det britiske Fort York uden at koordinerede med hærens styrker. Til gengæld lykkedes det at fragte størstedelen af den danske styrke tilbage til Sjælland ved at lokke britiske flådeenheder til at forfølge en mindre gruppe af kanonbåde, som sejlede mod Jylland.

Danmarks tid som kolonimagt i Vestindien begyndte i 1672, da den danske fregat Færøe ankom til Sankt Thomas, som blev taget i besiddelse på vegne af Vestindisk Kompagni, der havde fået kongelig tilladelse til at etablere kolonier året forinden. I 1713 indlemmede man Sankt Jan og i 1733 købte man Sankt Croix af Frankrig. Øerne indgik som et dansk element i trekantshandelen over Atlanten, og efter at staten i 1754 overtog Vestindisk Kompagni, fik flåden til opgave at håndhæve dansk suverænitet og jage kapere og sørøvere i Vestindien. Et eller flere af flådens skibe blev i efteråret sendt på såkaldt 'stationstjeneste' i Vestindien, hvor man blev indtil starten af sommeren, hvor skibene returnerede til Danmark for at undgå orkansæsonen.

Det var fristende for kapere og sørøvere at opbringe danske - og andre europæiske - handelsskibe, og selv med støtte fra orlogsfartøjer var det vanskeligt at stoppe pirateriet. Piraterne kendte farvandet, og havde hurtige skibe, der kunne sejle fra orlogsskibene. I 1825 lykkedes det dog på spektakulær vis at opbringe

kaperskibet *Adolpho* ved at camouflere et af de mindre orlogsskibe som handelsskib og lade det agere lokkemad og derved lokke *Adolpho* i baghold

Nørby fortæller også om 'Affæren ved Eckernförde' den 5. april 1849, hvor flåden led et forsmædeligt nederlag i 1. Slesvigske Krig. Et dansk linjeskib og en fregat, sekunderet af to dampere skulle nedkæmpe to mindre Slesvig-holstenske batterier for at støtte den danske hærs fremrykning i Slesvig, hvilket blev anset for at være en ren formsag. På grund af en kombination af utrænnet mandskab, ugunstige vejrforhold og uklare kommandoveje endte operationen med en katastrofe, da linjeskibet *Christian den Ottende* – flådens nyeste skib – eksploderede kort efter man havde strøget flaget, mens fregatten Gefion blev erobret af oprørerne.

Vi hører også om slaget ved Helgoland under 2. Slesvigske Krig, der var en taktisk sejr for Danmark, men ingen strategisk betydning fik, da Danmark tabte landkrigen til Preussen og Østrig. Nørby fortæller også den dramatiske historie om ubåden *Dykkerens* forlis i Øresund i 1916. Ubåden var på øvelse, da den blev påsejlet af et norsk fragtskib, hvorefter den gik til bunds, men trods tidens primitive udstyr lykkedes det at redde otte ud af den ni mand store besætning.

Da samarbejdspolitikken i 1943 brød sammen ophørte tre års anstrengt samarbejde også mellem den tyske besættelsesmagt og det danske militær. Trods betydelig intern modstand havde marinen på politisk ordre bl.a. udført minestrygning og udført kystbevogtning på tysk foranledning, og for mange i marinen var bruddet med tyskerne velkomment. Marinens chef, A. H. Vedel, havde forinden udsendt en instruks om, at flådens skibe enten skulle sænkes eller søge svensk havn i tilfælde af samarbejdspolitikken ophør. Et af de få større skibe, der var på togt i sensommeren 1943, var artilleriskibet *Niels Iuel*, der var på øvelse i Isefjorden. Da nyheden om Operation Safari, det tyske angreb på det danske militær, indløb, stod *Niels Iuel* under kommando af kommandørkaptajn Carl Westermann ud af Holbæk Havn for at søge svensk havn. Ved udsejlingen af Isefjorden blev man angrebet af tyske fly og tre mindre tyske orlogsskibe. Luftangrebene beskadigede det aldrende *Niels Iuel*, og da der ikke var udsigt til at kunne nå Sverige, beordrede kaptajn Westermann skibet sejlet på grund og ødelagt for at forhindre tyskerne i at få glæde af det.

De tidsmæssigt nyeste beretninger handler om affyringen af hovsa-missilet fra fregatten *Peder Skram* i 1982 samt om *Esbern Snarres* deltagelse i piratbekæmpelse i Adenbugten i 2011.

Det er en rigt illustreret, letlæst og medrivende bog, som Nørby har skrevet. De udvalgte beretninger gør dog ikke meget for at styrke den nationale stolthed – vi hører næsten udelukkende om fiaskoer og nederlag, så man kan håbe, at Nørby vil følge op med en anden bog med nogle succeshistorier fra 1600- og 1700-tallet!

Martin Jensen

Falsk forår i Danmark

HENRIK HORSTBØLL, ULRİK LANGEN OG FREDERIK STJERNFELT: Grov konfækt. Gyldendal 2020. 1080 sider, 500 kr.

Det foreliggende værk er lidt af en sværvægter (Godt 4 kg). Det er således ikke en man læser i metroen eller tager med til stranden om sommeren, og det tager sin tid at komme igennem den. Men det er i høj grad umagen værd. Det er også lidt af et pragtværk, med god papirkvalitet og flot tryk, en gave til dem der sætter pris på ikke bare en bogs indhold, men også på dens fremtræden (men, skulle der ikke have været skindbind med guldtryk?).

Indholdet svarer til størrelsen. Teksten er i ekstrem grad gennemtænkt og grundig, og bogen indeholder desuden en række såkaldte "apparater", blandt andet en registrant over samtlige trykkefrihedens skrifter og en liste over personerne i trykkefriheden (med biografiske oplysninger), og den er selvfølgelig veludstyret med henvisninger og forklarende noter, alt sammen noget der letter et videre arbejde med bogens emne.

Bogens emne er, som undertitlen siger, de tre vilde år med trykkefrihed i Danmark 1770-73, de år der begyndte med noget der lignede et voldsomt tårbrud i dansk politik og samfundsudvikling, men lige så brat endte med reaktionens triumf og samfundets fornyede nedfrysning. Udviklingen i disse tre år er set gennem den mangfoldighed af småskrifter som trykkefriheden gav anledning til. Skrifterne præsenteres, gengives og kommenteres, og først og fremmest ordnes de efter en række overskrifter så at de fremtræder i logisk sammenhæng og indplaceres i den politiske og sociale udvikling.

Når man læser bogen, forekommer afstanden til begyndelsen af 1770erne ikke stor. Vi har i det sidste årti set en række "forår" andre steder i verden, forår der næsten alle er endt i hårdere frost end nogensinde. Og vi har set, faktisk ser vi for vore øjne, skabelsen af en ny offentlighed i form af de sociale medier, der på mange måder minder om trykkefrihedens år. Total foragt for sandhed, ustyrlige konspirationsteorier, pøbelens amokløb – jo, man føler sig hjemme i 1770erne. Brugen af teksterne skaber nærhed og autenticitet.

Bogens disposition følger først de forskellige "fejder" dvs. de ikke altid særligt høflige meningsudvekslinger mellem de forskellige (anonyme) forfattere af skrifter om bestemte emner, såsom handel, retsvæsen, præstelønninger, helligdagens indskrænkning og ikke mindst rigets sædelige tilstand, statsgælden, hoveriet, lotteriet osv. Tilsyneladende opfatter skribenterne trykkefriheden som frihed til at fremkomme med alle mulige påstande og formodninger om modpartens personer, holdninger og motiver.

Næste hovedafsnit er helliget nogle af de vigtigste skribenter, deres skrifter og deres skæbne. I forhold til første hovedafsnit vil der uundgåeligt være en del gentagelser, men det gør til gengæld at man kan læse hovedafsnittene hver for sig. Man får indtrykket af at det er småt med civilcourage hos skribenterne, men til gengæld rigeligt med fleksibilitet i forhold til de politiske magtforhold.

Ind imellem hovedafsnittene finder man særdeles oplysende baggrundsafsnit om blandt andet trykkefrihedens bystyre, trykkefrihedens by og trykkefrihedens topografi. De fungerer som en hel socialhistorie, men dog stadig med udgangspunkt i skrifterne.

Endelig kommer bogens clou, hovedafsnittet om kampagnen forud for og ikke mindst lige efter Struensees fald. Det er her skrifterne bliver ubehageligt moderne. Tilsyneladende er kupmagerne af 1772 eksperter i start og manipulation af en perfekt shitstorm, anført af villige præster og videreført af lige så villige – og bange – skribenter med det formål at overbevise folket om at Struensee forberedte et kup mod kongen, mens de egentlige kupmagere blot forsvarede ham. Projektet lykkedes over al måde – det kunne man ikke gøre bedre i dag.

I et slutafsnit beskæftiger man sig lidt mere med medier og offentlighed på det teoretiske plan, men det er ikke her bogens styrke ligger. Den er der så rigeligt af andre steder.

Man kan ikke ønske sig en bedre indgang end denne bog, hvis man vil beskæftige sig med de kritiske år 1770-73.

Axel Moos

Overvågningens historie

ANDREAS MARKLUND: Overvågningens historie fra sorte kabinetter til digital masseovervågning. Gads Forlag, 2020, 302 sider, 300 kr.

Den 7. januar 2021 blev USA's daværende præsident, Donald Trump, udelukket fra at kommunikere direkte gennem nogle af nutidens største kommunikationsplatforme: Facebook, Instagram og Twitter. Det kom i kølvandet på et ret direkte angreb på det amerikanske demokrati, udført af en gruppe Trump-støtter. Man kan komme med mange argumenter både for og imod dette træk fra de store sociale medier, men uanset ens holdning, må det rejse et grundlæggende dilemma: Kan og skal man forsvare et demokrati med udemokratiske midler? Spørgsmålet har vel omtrent samme alder som demokratiet.

At forsvare demokratiet med udemokratiske midler er også navnet på et af kapitlerne i Andreas Marklunds bog *Overvågningens historie fra sorte kabinetter til digital masseovervågning*, og i store dele af den øvrige bog er det en gennemgående problemstilling. Bogen handler, som titlen siger, om overvågningens historie og dækker perioden fra 1500-tallet og frem til i dag. Rent geografisk er hovedfokus lagt på Europa og USA. Den har desuden nedslag i signifikante perioder i overvågningens historie i Danmark og Sverige. Dette skyldes nok at bogens forfatter, historikeren Andreas Marlund, har nordisk politisk og kulturel historie som sit felt. Han er desuden forskningschef ved *ENIGMA – Museum for post, tele og kommunikation*, hvilket udmønter sig i en stor viden og faglighed inden for området. Bogen er således præget af faglig sikkerhed og lødig gennemgang af de forskellige perioder. Den går stort set kronologisk frem med start i 1500-tallet. Snittet lægges der, da bogens fokus er den statslige overvågning, og i perioder af middelalderen har staterne været for svage til at kunne udnytte overvågning, mens de bliver stærkere i renæssancen.

Hvorfor det så primært er Vesteuropa, med nedslag i Danmark og Sverige, argumenteres der ikke så klart for. På den ene side er det spændende med den lokale vinkel, men på den anden side kan man godt have en tendens til at miste lidt fokus, når detaljer i de forskellige svenske venstrefløjsgupper gennemgås. I den mindre detaljerede ende gennemgås de seneste 30 års overvågning på ca. 18 sider, her kunne man godt have opholdt sig længere. Det havde også været interessant, hvis bogen bevægede sig lidt mere uden for Europa og USA. Således er afgrænsningerne en smule uklare, men omvendt virker det også som om, at forfattere er gået efter skrive det om overvågningens historie, som han synes er interessant og relevant for en dansk eller svensk læser – og vigtigt for overvågningens historie. Hvilket må siges at være et sympatisk projekt.

Et andet træk, der imødekommer læseren er, at bogen veksler mellem den lille og store historie, hvilket markeres allerede i bogens indledning, hvor en overvåget persons ageren i forhold til overvågningen beskrives. Først senere afsløres det, hvem personen er. Disse beskrivelser af overvågningens skæbner og deres relation til den store historie fungerer som gode afbæk fra gennemgangen af statsovervågningen. For nogle gange vil det naturligvis blive halvtungt, teknisk stof, da overvågning hele tiden bevæger sig på kanten af de juridiske paragraffer. Ligesom der er nogle rent tekniske ting omkring, hvordan koder skabes og brydes. Dette skal selvfølgelig beskrives, og det gøres med fagligt overskud og uden at Marklund fortaber sig i matematiske modeller. Samtidig virker det godt med personhistorierne som brud med det lidt tungere stof.

De tekniske gennemgange brydes også af anekdoter og fakta, der viser nogle af overvågningens konsekvenserne. F.eks. forklares det, hvordan skødesløs brug af felttelefoner var en medvirkende årsag til, at op mod 57.000 britiske soldater mistede livet på slaget ved Sommes første dag. Det fortælles også, at den svenske statsminister Tage Erlander med udtrykket "Detektiv offentligheden" opfordrede svenske borgere til at afsløre spionvirksomhed blandt "kammeratlige" og nære relationer under den svenske koldkrigsparanoia i 1950'erne. Ifølge nogle kilder kan op mod hver tiende svenske borger have været at

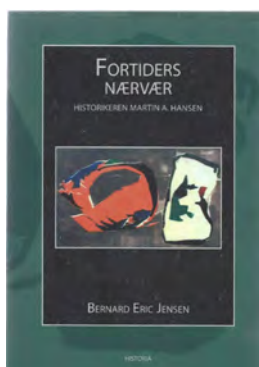
finde i sikkerhedspoliets register i 1950erne og 60ernes Sverige. I den lidt mere kuriøse afdeling forklares det, hvordan Astrid Lindgrens *Grynet* angiveligt er inspireret af Lindgrens ufrivillige indsigt i svenskernes sexliv, da hun var ansat som censor i det svenske brevvesen!

På denne måde får Andreas Marklund formidlet overvågningens historie på en underholdende og vedkommende måde. Uden at falde i en alt for teknisk fælde. Bogen er udstyret med register, og det er nok der, den er allermest oplagt i forbindelse med undervisning, da den vil kunne bruges til at skabe kærkommet perspektiv på gamle flerfaglige travere som Enigma og måske inspirere til at gå andre veje, hvis man skal arbejde med overvågning eller kryptering.

Jens Mann Christiansen

Historiker og digter

BERNARD ERIC JENSEN: *Fortiders nærvær*. Historikeren Martin A. Hansen. Historia 2020, 278 sider, 250 kr.

"Historikerne ejer ikke historien!" Sådan lød det i en kronik af forfatteren Martin A. Hansen (1909-1955) i december 1954. Han var kommet i en tilspidset polemik med middelalderhistoriker og professor ved Københavns Universitet, Aksel E. Christensen, der sondrede skarpt mellem de videnskabeligt funderede faghistorikere og læghistorikere som Palle Lauring og Martin A. Hansen.

Bernard Eric Jensen benytter denne debat som afsæt for en dybtgående undersøgelse af Martin A. Hansens virke og forfatterskab "gennem en historiekulturel optik." Fordybelsen i dette forfatterskab kan betragtes som en udløber af *Bernard Eric Jensens* bog fra 2017 *Historiebevidsthed/fortidsbrug* (anmeldt i NOTER 217). Her udvikler og diskuterer han et mere inklusivt historiebegreb end det historiefaglige, og begrebet *historiebrug* spiller en central rolle. I den nye bog er det så Martin A. Hansens tilgang til og brug af historie som lærer, som skønlitterær forfatter, som kulturhistoriker og som debattør, der analyseres.

Bernard Eric Jensen tager udgangspunkt i en kortlægning af de etablerede forsøg på at indkredse dansk identitet, eller 'folkesjæl' og 'folkekarakter,' som det hed i tidligere generationer. I den forbindelse behandler han også de større danmarkshistoriske samleværker og rammene for folkeskolens historieundervisning.

Martin A. Hansen var livet igennem optaget af danmarkshistorie og havde som ung haft en drøm om at studere historie. Den praktiske mulighed blev imidlertid en læreruddannelse. I hans virke blev historieinteressen kombineret med hans egen livserfaring fra opvæksten på Stevns og det 'gammelliv,' han oplevede indlejret i stedet og naturen.

Martin A. Hansen var i sin ungdom – ifølge *Bernard Eric Jensen* – ”en hardcore etnohistoriker.” Dermed mener han, at han ville være en folkeopdrager, der kunne vække til indsigt i og styrke den særlige danske folkekarakter. Det er også grundlaget for hans virke som engagerende historielærer i en folkeskole han i øvrigt oplevede som en spændetrøje.

For Martin A. Hansen blev 9. april 1940 det afgørende brud. Fra det tidspunkt blev hans arbejde med historien bag den dansk folkekarakter af langt mere søgende og problematiserende karakter. I 1944 gik han som skribent aktivt ind i modstandsbevægelsen. Stikkerlikvideringerne anfægtede ham stærkt. Han erkendte, at terror og ondskab lå dybt i menneskenaturen, og han betragtede det enkelte menneskes helt personlige valg som afgørende, når en fremtid efter krigens skulle bygges op

Modstandsbevægelsen blev ikke den fornyende kraft i efterkrigstiden, som Martin A. Hansen havde håbet på. Han følte at det folkelige fællesskab, der blev skabt i augustdagene 1943 og under folkestrejken i 1944, hurtigt gik i opløsning. Det blev en afgørende udfordring for ham at etablere en bredere historietolkning, der kunne skabe ny sammenhængskraft.

Radiatoromanen *Løgneren* skal ses i den sammenhæng. Og bestræbelsen udfoldede sig i høj grad i det kulturhistoriske værk *Orm og Tyr* fra 1952. Med afsæt i de danske landsbykirker blev det en kraftfuld fortælling om vore forfædres trosforestillinger fra stenalderen frem til det store romanske kirkebyggeri i 11-1200-tallet. Her fandt han et grundlag, ”en ejendommelig frodig folkekultur,” der kunne danne fundament under danskheden.

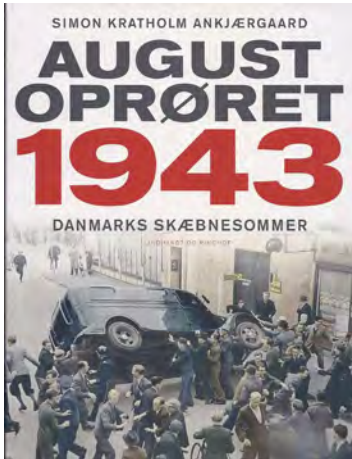
Orm og Tyr blev mødt med stor anderkendelse - også blandt arkæologer og historikere - og blev med betydelige oplagstal en folkelig succes. Også som foredragsholder nåede Martin A. Hansen bredt ud med sin fortolkning af dansk historie og identitet. Den sted- og naturbundne og selvoplevede historiefortælling kunne noget andet end de kildekritiske analyser.

Gennem de seneste årtier har der udfoldet sig en ganske omfattende udgivervirksomhed og æstetisk/litteraturhistorisk forskning med afsæt i Martin A. Hansens forfatterskab. Det afgørende nye ved *Bernard Eric Jensens* bog er vinklingen: at gøre forfatterens historiebrug til det bærende tema. Det har i forskningen været betragtet som noget sekundært. Det bringer måske ikke så meget nyt for dagen, men det skaber en ny balance i forfatterskabet. Med *Bernard Eric Jensens* undersøgelse står det identitetshistoriske projekt som ligeværdigt med det digteriske. Og helt afgørende er det, at de to søjler i forfatterskabet har været tæt forbundne.

Set fra et undervisningssynspunkt kan der være grund til at gøre opmærksom på selve metoden: undersøgelse af *historiebrug* i et skønlitterært forfatterskab. Både i forbindelse med undervisningsforløb og ved opgaveskrivning vil et samarbejde mellem dansk og historie være en oplagt mulighed. Ganske mange både klassiske og moderne forfatterskaber vil egne sig til en sådan undersøgelse. Det vil placere forfatterskabet i dialog med tiden og kaste lys over mentalitet og opbrud i den valgte periodes samfundsudvikling.

Augustoprøret – vendepunkt og kanonpunkt

SIMON KRATHOLM ANKJÆRGAARD: Augustoprøret 1943. Danmarks skæbnesommer, Lindhardt og Ringhof 2020, 432 sider(ill.), 400 kr.

Når undervisningsministeriet har valgt, at Augustoprøret i 1943 skulle være en del af historiefagets kanon, er der jo ikke noget særligt opsigtsvækkende i det. Besættelsestiden har været og vil i mange år fremover stadig være et yndet undervisningsområde, som kan fænge den krævende ungdoms opmærksomhed. Der er en lind strøm af nye bøger og film om alle aspekter af ”de fem onde år”, som i modsætning til så mange andre historiske områder taler stærkt til følelserne. Diskussionerne om moral og etik, realpolitik, retsbevidsthed, modstand eller eftergivenhed, forhandling eller samarbejde kan alle have grobund i historien om den tyske besættelse af Danmark.

Og Augustoprøret i 1943 blottelægger med al tydelighed de dilemmaer, som danske politikere havde stået i siden d.9.april 1940, og som der ikke fandtes lette svar på. Skulle nogen hævde det, er det usandt (farligt ord i disse omskiftelige tider).

Simon Ankjærgaards bog er bogstaveligt en stor bog. Fysisk uhåndterbar, men letlæselig, velskrevet og med teknisk fine sort/hvid fotografier. Det er imponerende så gode, de gamle fotos er bevaret. Man kan kun glæde sig over, at de senere, elendige farvefilm ikke var folkeeje 1940-45.

Ankjærgaard stiller sig, som han medgiver, på skuldrene af Hans Kichhoffs disputats fra 1979 og Niles-Birger Davidsens værker om den danske modstandsbevægelse. Men som udgangspunkt vælger han den personlige tilgang, nemlig sin 94-årige mormoders erindringer fra tiden, hvor hendes senere og nu afdøde mand var aktiv i modstandsbevægelsen i Helsingør. Bogen er således dedikeret til mormoderen og morfaren, den generation, der gennemlevede tiden som unge, men som snart ikke mere er.

Ellers tager bogen sit dramatiske anslag i en mislykket våbenopsamling i Rold Skov, d.17.-18.august, hvor tyskerne skød en modstandsmand og fangede en anden. Først begravelsen af Niels Erik Vangsted i Aalborg og henrettelsen (den første under besættelsen) af Poul Edvin Kjær Sørensen i København udløste

voldsomme protester.

Men de første spirer til Scavenius-regeringens afgang voksede i Esbjerg og Odense, hvorfra de bredte sig til hele landet.

Først mod slutningen af bogen føres læseren til hovedstaden, hvor kongen til sidst konstaterer, at der kun er én udgang på de uantagelige tyske krav, og at Werner Best, den rigsfuldbemægtigede har tabt kampen om Hitlers gunst til hardlinerne i den nazistiske ledelse. Bests rejse til "Ulveskansen" beskrives som en reel ydmygelse.

I efterskriftet inddrager Ankjærgaard mordet på Kaj Munk som markeringen af den kompromisløse brutalitet, tyskerne og deres håndlangere, styrer Danmark med i resten af krigen. Danmark havde endeligt valgt side.

Hans-Henrik Christensen

Eutanasi

ANDERS OTTE STENSAGER: Franz Stangl, Fra Eutanasi til jødeudryddelse. Peoples Press, 2020, 600 sider, 300 kr.

Anders Otte Stensagers mammut værk på 416 sider er en utroligt spændende bog, fagligt velfunderet med masser af kildehenvisninger, og mere interessant, med ny viden fra de tyske og østrigske arkiver. Hvilket sammen med et godt blik for detaljerne gør, at en masse betydningsfulde nye pointer og vinkler kommer frem.

Vi følger meget interessant Franz Stangl, en østrigsk familiefar der oprindeligt var væver, for her har forfatteren fundet en rimelig ukendt, men væsentlig hovedperson i holocaust. Stangl endte nemlig som kommandør i både Sobibor og Treblinka udryddelseslejrene, her var han ansvarlig for mordet på mindst 400.000 uskyldige jødiske ofre, mænd, kvinder og børn.

Egentligt skulle man tro at det var rigeligt til en bog, men historien om Stangl fører os også tæt på nazisternes overtagelse af magten i Østrig, eutanasiprogrammet T4 i det tredje rige imod landets sindslidende, samt partisanbekæmpelse og forfølgelse af jøder i Norditalien/nuværende Slovenien. Desuden følger vi Stangls flugt efter krigen til Brasilien, og endeligt hans tilbageholdelse og selve retsopgøret. Herunder er der også sidespor omhandlende den hjælp til nazi-flygtningene der kom fra dele

af Vatikanet, og det finurlige diplomatiske spil omkring retsopgøret. For selvom fokus er på Stangl får man også en solid viden om den store og afgørende kontekst.

En embedsmands "karriere" som massemander?

Man følger kronologisk Stangl fra hans barndom i Østrig, over hans karriereskift fra væver til politiet, og advancement til kriminalpolitiet inden Hitlers indmarch. Dermed deltog Stangl aktivt i de voldelige magtkampe i Østrig, og var med til at bekæmpe politiske modstandere, ikke mindst de østrigske nazister! Efter magtskiftet fik Stangl travlt med at bevise hans nazistiske "fortid", og selvom at den i bedste fald var tvivlsom, blev han som kriminalbetjent overført til Gestapo!

Som Gestapo mand var han ansvarlig for sikkerheden i anstalten Hartheim, der var udvalgt som en af drabsinstitutionerne under T4. Stangls opgave var altså at holde myrderierne hemmeligt for offentligheden, og at holde de civile ansatte på plads. Han brugte dog reelt ellers det meste af sin tid på administration. Der blev nemlig brugt store kræfter på at skjule drabene for offentligheden og specielt familierne. Stangl synes i hele denne periode stort set at have undgået at komme tæt på myrderierne, nok bevidst, men fra centralt sted var det også bestemt at kun de tilknyttede læger måtte tænde for gassen. Det skulle jo gå ordentligt til!

Under Stangls opsyn på Hartheim blev op til 30.000 tyske patienter dræbt i et nyopført og hjemmelavet gaskammer, og så efterfølgende brændt i de tilbyggede krematorier af de såkaldte "brændere". Efter stigende kritik i det tyske samfund, specielt fra kirkerne, sker det utrolige dog at Nazi styret trækker lidt i land, og suspenderer aktionen, dog internt kun midlertidigt, men nok også på grund af at den nye massive krig mod Sovjetunionen var gået i gang.

De nye optjente erfaringer med massemander var dog ikke spildte, og Stangl fortsætter sammen med sine kollegaer i "udryddelsesbranchen" i Polen, hvor de skal opbygge nye lejre designet til på industrimæssig vis at udrydde op mod 2 mio. jøder i det besatte Polen. De bliver således venligt udlånt af T4 organisationen under kanslerkontoret i Berlin, til Himmlers SS i Polen, og den såkaldte Operation Reinhardt, men kun indtil at T4 kan starte op igen, forventeligt efter krigen!

Det betyder faktisk at det hold af civile løsarbejdere der delvist blev bondefanget ind i T4 til at udføre drabene på tyske patienter, herunder gartnere, chauffører, pedeller, håndværkere, og enkelte sygepassere og læger, efter en kort militærudannelse, blev sendt ind som samlet mandskab til de nye KZ dødsfabrikker Treblinka, Sobibor og Belzec. Hvilket var helt bevidst, man ønskede at beholde alle "vidner/geringsmænd" samlet. Dette gentog sig endda sidst i krigen hvor de som *en* kampenhed bliver indsat i Italien.

Dermed lykkedes det ikke bare for forfatteren at kæde de to store udryddelseskampagner i Nazityskland, T4, og Operation Reinhardt/Holocaust sammen, hvilket er velkendt, men det gøres på en veldokumenteret og indlevende måde, igennem væveren og politimanden Stangls personlige historie. Samtidigt får man også igennem en metodisk grundig gennemgang af de andre aktører bag disse uforståelige forbrydelser, også en ny forståelse for gerningsmændene, og det system de arbejder i. Hvilket er både ekstremt godt arbejde, og vigtigt. For det klæder os bedre på til at besvare ikke bare det oplagte spørgsmål, hvordan kunne det ske? men det giver også et uddybende bud på hvem var de mænd der bevogtede og drev helvede på jord!

Fremstillingen af "Ondskab" i bogen og diskussionen af det?

Her ville det næsten være rart hvis bogen kunne bekræfte at det var nogle få fanatiske nazister der stod bag vanviddet og at det kun kunne lade sig gøre i denne specifikke historiske kontekst. Men en vigtig pointe i bogen er at det hele var mere ordinært og genkendeligt end hvad man lige skulle tro.

Pointerer af hvor tilfældigt det var hvem der blev gerningsmænd, men også at det lidt skræmmende ikke var fanatiske nazister, eller krigshærdede soldater, der stod bag, men bare mænd der ledte efter et fast og vellønnet arbejde med gode forfremmelsesmuligheder, er foruroligende, da det nemt kan overføres til i dag! Forfatteren viser også fint hvordan de forskellige gerningsmænd overlevede det krævende job, herunder f.eks. med druk, men også enkelte der gjorde hvad de kunne for at komme væk. Men også at de fleste fandt deres plads på mordfabrikken, nogle meldte sig velvilligt til personligt at myrde fanger ud fra sadistiske ønsker, andre fordi de gik op i at gøre deres job godt! I forhold til hovedpersonen Stangl, er det besynderligt at han som kommandant igen hovedsageligt holdt sig til det administrative arbejde.

I de sidste kapitler om flugten efter krigen og retsopgøret tages hele spørgsmålet om skyld og ansvar lidt op, og her er Stangls forsvar overfor anklagen om mord på 400.000 mennesker, at han blot havde, "...

opfyldt sin pligt som embedsmand i politie"

Det er lidt synd at det fremragende arbejde ikke munder ud i en opsamling på Stangls tynde standard forsvar, en konklusion på de mange løbende tanker og hypoteser, og/eller en diskussion om ondskab, eller hele rationalet bag myrderierne på industriel skala.

For det ligger bogen ellers op til på fornem vis, og det ville være en perfekt afslutning på det grundige arbejde med den enorme mængde af anvendt empiri, ikke mindst omkring udviklingen af dødsprogrammerne og gerningsmændene.

Alligevel er det en fremragende bog, også for kendere af hele tidsperioden, der varmt kan anbefales, også i små bider, for selv om den ikke er designet til det, eller har en opdeling der gør det nemt, så kunne man nok godt læse den alene for enten dens viden om Østrig i mellemkrigstiden, T4, Operation Reinhardt, indsatsen imod partisaner i slutningen af krigen, eller flugten og retsopgøret.

Allan Nielsen

2. Verdenskrig

NIELS WIUM OLESEN: Modstand – 1945. Århus Universitetsforlag 2020, 100 sider, 100 kr. og

JOHN V. JENSEN: Tyskere på flugt – 1945, Århus Universitetsforlag 2020, 100 sider, 100 kr.

Serien 100 danmarkshistorier, der nu er nået forbi nr. 40, har berettiget fået meget ros, også her i Noter. Formatet på de 100 sider giver selv den travle lærer en glimrende mulighed for hurtigt at sætte sig ind i et emne, der er mere eller mindre bekendt og blive godt orienteret om problemstillinger og forskning inden for emnet.

Meget af stoffet i bøgerne kan også findes på www.danmarkshistorien.dk, og dertil er der uddybende noter, der giver et godt indblik i forskningsdiskussionen om deres emner på <https://unipress.dk/bogserier/100-danmarkshistorier/>

Hvert bind har sit årstal, men der er langt fra tale om begivenhedshistorie. Der er en fin blanding af bind om store traditionelle begivenheder i Danmarkshistorien som Svenskekrigene, Grundloven og Genforeningen og bind med andre tilgange, f.eks. om naturkatastrofer, skilsmisser og medievener.

Jubilæumshistorie er der lejlighedsvis også tale om, og ikke et ondt ord om det, for jubilæer er tit en god anledning til at få vendt et måske gammelkendt emne ud fra nye synsvinkler, og i 2020 er der naturligt nok kommet bind om den 100-årige genforening og 2 endda om den 75-årige befrielse. Det er dem, der skal behandles her.

Niels Wium Olesens bind "Oprør" begynder 4. maj 1945 – det er således ikke modstandsbevægelsens historie som sådan, men de muligheder, den havde i 1945, der er bogens hovedtema. I første afsnit behandles modstandsbevægelsen som fænomen, dens modstandere i de traditionelle samfundsinstitutioner, herunder de politiske partier, og den mytologisering, der straks i 1945 satte ind. Et centralt synspunkt er, at på den ene side sejrede modstandsbevægelsen ideologisk, men politikerne sejrede institutionelt og overtog myten om modstanden.

Efter denne præsentation af temaet giver Niels Wium Olesen korte, men præcise rids af krigen i Europa og dens indvirkning i Danmark i form af besættelsen og tilpasningspolitikken, som foretrækkes som begreb frem for mere værdiladede begreber som samarbejdspolitik eller kollaboration. Udviklingen af modstandsbevægelsen følges, men bortset fra en enkelt sabotagehistorie fra Esbjerg er det ikke begivenhedsforløbet, der er i fokus, men derimod hvilke mål henholdsvis modstandsgrupper og de gamle partier havde i 1945 for samfundsudviklingen i Danmark. For kommunisterne blev besættelsen en stjernestund, hvor de kunne drømme om folkefrontsregering efter krigen og udrulle tanker om et nyt samfund, sådan som det især blev udtrykt i skrifter af den officielt partiløse Mogens Fog, der som fremtrædende læge og intellektuel virkede tilforladelig for bredere kredse. For mange modstandsfolk drejede det sig imidlertid blot om ud fra nationalt sindelag at bekæmpe besættelsesmagten. Tanker om samfundsændringer på højrefløjen var mere sparsomme og mindre gennemtænkte, men til gengæld frygtede de gamle partier modstandsbevægelsens politiske mål, og de stod under krigen i dilemmaet mellem frygten for dens samfundsnedbrydende tendenser og bekymringen for at blive beskyldt for at gå tyskernes ærinde.

I sommeren 1945 havde DKP voldsomme forventninger til, at de reelt kunne overtage magten gennem modstandsbevægelsen og Frihedsrådet, men her er Wium Olesens pointe, at befolkningens store begejstring for bevægelsen ikke bundede i nogen særlig utilfredshed med det bestående politiske system. Tilpasningspolitik og modstand var nok principielt uforenelige størrelser, men sådan så valget ikke ud for den danske befolkning, så "hvis man nu som normaldansker kunne både blæse og have mel i munden ... hvorfor så ikke?" De gamle partier kunne – ikke retvisende – gøre modstandsmyten til deres egen og i kraft af deres velfungerende organisation, presse og behændige politikere afværge større samfundsomvæltninger. Nu hjalp det også, at kommunisterne fuldstændigt overvurderede egen styrke.

Det er jo kendt territorium, Niels Wium Olesen befinder sig på, men med sine gode pointer og nuancerede syn på modstandsbevægelsen - uden heroisering, med fokus på dens modstridende politiske mål - giver den lille bog god anledning til refleksion over det særlige ved den tyske besættelse og den dyrkelse, der har været af modstanden mod den. Slutreplikken er god at holde sig for øje: "Måske er det på tide, at dansk historiekultur begynder at se på besættelsestidens historie som helt almindelig historie og ikke som et højt besunget nationalt klenodie." Det er dog nok det, de fleste historielærere faktisk allerede gør".

Modstand behandler et emne, der er indgået i historieformidling og historiebrug og er blevet heftigt diskuteret siden 1945, men siden 1990'erne har der også i besættelseshistorien været meget fokus på de andre, dem udenfor. Der er kommet en strøm af historiefaglige undersøgelser af SS-soldater, nazister, tyskerpiger m.m., der udfordrer den nationale konsensus-fortælling om besættelsen.

I den forbindelse er historien om de ca. 250.000 tyske flygtninge, der havnede i Danmark i 1945, og som for en stor dels vedkommende blev der til 1949, blevet trukket frem fra glemslen, ikke mindst siden Kirsten Lyloff, der selv er læge, i 1999 problematiserede danske lægers og dermed det danske samfunds behandling af dem.

De er nu emnet for **John V. Jensen: Tyskere på flugt**. Her får læseren god besked og nuanceret afvejning af de historiske og etiske problemstillinger, som deres skæbne rejser.

Vi følger først gennem mange øjenvidneberetninger, der for en stor del er utrykte, flugten fra Østpreussen og andre tyske østområder i 1944-45, efterhånden som den sovjetiske hær nærmede sig. Derefter præsenterer John V. Jensen flygtningenes situation efter ankomsten til Danmark som både et tysk og dansk problem. Fra dansk side var de inderligt uønskede, men det skulle snart efter befrielsen vise sig, at de ikke var sådan at komme af med, og i september 1945 måtte befrielsesregeringen oprette en egentlig flygtningeadministration. Lejre blev indrettet over hele landet med et tyngdepunkt i Jylland, hvor Oksbøl blev den største lejr med en kapacitet på 35.000 flygtninge, men også i København var der på Kløvermarken på Amager plads til godt 20.000.

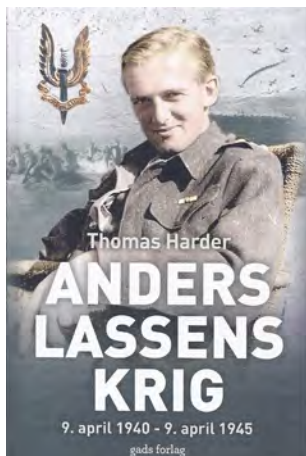
Bogen giver god og klar besked om leveforholdene i lejrene, om deres ofte positive indvirkning på lokal økonomi i små jyske samfund, om sygdom og epidemibekæmpelse, om etablering af ikke-nazistisk undervisning. Men det er kun den ene side af emnet, et andet er de forhandlinger, man fra dansk side førte med besættelsesmyndighederne i Tyskland. Danskerne ville gerne have dem ført til Tyskland hurtigst muligt, men problemet var, at det ønskede de allierede myndigheder, primært de britiske, ikke. De havde nemlig rigeligt at gøre med at modtage de millioner af flygtninge, der var kommet til deres besættelseszone fra østområderne. Det betød, at den danske regering måtte balancere mellem den negative danske opinion og et humanitært hensyn til flygtningene eller som lederen af flygtningeadministrationen, Johannes Kjærboel udtrykte det "af hensyn til... Fremtidens Dom".

Til slut rejser John V. Jensen en række spørgsmål om "den skrøbelige humanitet", der kan give godt stof til at opstille historiske dilemmaer. Uden at trække parallellerne demonstrativt tydeligt op, refererer han også til vore dages flygtningeproblemer. Desuden gennemgår han udviklingen i fortællingen om de tyske flygtninge fra samtidens fokus på en byrde, der blev påtvunget Danmark over en form for udsoning, markeret ved indvielse af kriger- og flygtningegrave frem til den kritiske diskussion om de danske lægers eventuelle svigt i behandlingen af især flygtningebørnene. Velovervejet tager John V. Jensen afstand fra moraliseringen og forvrængninger i debatten. Til gengæld har denne diskussion samt inspirationen fra Tyskland, hvor interessen for "Damals in Ostpreussen" er vokset kraftigt i de senere år, sat gang i megen forskning om de tyske flygtninge i Danmark. Et centrum for denne forskning er Vardemuseerne, hvor bogens forfatter er inspektør. De står også for det museum, "Flugt", der er planlagt til at åbne i Oksbøl i 2022. Det bliver spændende at se, og her er altså en glimrende introduktion til emnet.

Mads Pedersen

Forward, you bastards!

THOMAS HARDER: Anders Lassens krig 9. april 1940 - 9. april 1945. Gads Forlag 2020. Illustreret. 633 sider, 300 kr.

Thomas Harder (f. 1959) er cand.mag., dertil forfatter og oversætter. I hans forfatterskab indgår en række bøger om Italien og om 2. Verdenskrig. Første udgave af det foreliggende værk udkom i 2010. Dette er, i hundredåret for hovedpersonens fødsel, en fjerde udgave, der er gennemrevideret for fejl og misforståelser og forøget med nyt materiale og detaljer. Anders Lassens levned og indsats er sat ind i en større historisk sammenhæng, hvorved et vist forhåndsindblik i 2. Verdenskrigs særkender og i krigerens metier ikke er en ulempe. Fremstillingen krydsklipper flittigt mellem Lassens krig og 'den store krig', som den var en del af. Disse spring i tid og rum kan ind imellem sløre overblikket. Kildematerialets mange lakuner bestræber Harder sig for at udfylde ved afvejede overvejelser. Han tager afsæt i Lassens familie, hans barndom og tidlige ungdom, hvor flere af hans senere markante karaktertræk allerede træder frem. Skolegangen var hverken ledsaget af medgang eller siret med anerkendelse, og som attenårig stak han til søs. Efter Danmarks besættelse sejlede han i britisk tjeneste fra begyndelsen af maj 1940, men indtrådte så i den britiske hær, hvor han modtog en intensiv specialtjeneste-uddannelse. I maj 1941 tilgik han Small Scale Raiding Forces (SSRF), som var oprettet med henblik på at gennemføre kommandoraid mod det af tyskerne besatte Europa hinsides Kanalen. Styrken blev senere omdøbt til Special Boat Squadron og Special Boat Service (SBS).

Lassens første skarpe indsættelse blev i forbindelse med Operation Postmaster, hvis mål var det italienske fragt- og passagerskib Duchessa d'Aosta, der lå for anker i Fernando Pos havneby Santa Isabel i Guineabugten. Skibet var tiltænkt opgaven som forsyningskib for tyske ubåde i Atlanterhavet. Operationen, der strakte sig fra august 1941 til januar 1942, blev en stor succes, og megen ære tilfaldt Lassen, ikke mindst på grund af hans gode sømandskab. Avancementet fulgte herefter en stejl kurve. Fra at være menig kom, efter en særlig officersuddannelse, i november 1942 udnævnelsen til officer, til sekondløjtnant. Siden fulgte forfremmelser til kaptajn og til major. Han blev dekoreret med sit første Military Cross (MC) i december 1942, hvilket var motiveret med hans indsats i Operation Postmaster og i en række påfølgende operationer, som overvejende var led i vildledningen af fjenden forud for den allierede landgang i Nordafrika i november 1942, Operation Torch. Louis Mountbatten, som da var chef for Combined Ops, kommandostyrkerne, udtalte, nok lidt underspillet, at enhver dekoration, som erhverves under tjeneste ved SSRF, er helt igennem velfortjent. Et andet MC i form af en bjælke erhvervede Lassen

efter Operation Albumen på Kreta fra juni til juli 1943, som ud over strategisk vigtige sabotageopgaver først og fremmest skulle bibringe fjenden opfattelsen af, at Sardinien og Grækenland, ikke Sicilien, var de allieredes forestående invasionsmål efter fjendens sammenbrud i Afrika. Særligt Lassens store iver, koldblodighed, beslutsomhed og personlig foragt for faren blev fremhævet i motiveringen. Et tredje MC, en bjælke mere, tildeltes han under kampen om Ægæerhavet i oktober og november 1943 for ekstraordinær tapperhed i slaget om øen Simi i Dodekaneserne nær Tyrkiets kyst. Hans øvrige dekorationer er tildelt posthumt, således Victoriakorset i september 1945 for indsatsen ved Canale Valletta ved Comacchio under Operation Fry, hvor krigslykken svigtede ham 9. april 1945.

Det er ubetvivleligt, at Lassen efter 9. april 1940 ledtes ind i krigen af sit miljø og sit eget patriotiske sindelag og af sin forståelse for den militære indsats betydning for landets fremtid efter krigen. Samarbejdspolitikens sammenbrud i august 1943 modtog han således med udelt glæde: *"... jeg har aldrig været saa glad i mit Liv, og jeg har aldrig haft eller haabet paa at faa saa stor en Belønning for den Smule godt jeg har gjort i denne Krig ..."*, skrev han til vennen grev Eduard Reventlow, Danmarks gesandt i London (s. 348). Samtidig higede han uophørligt efter anerkendelse, hvilket man undertiden opfattede som udtryk for barnagtighed, og anerkendelse mente han, at han kunne opnå i krigen. Her ønskede han at kunne leve op til sine ældre fæller, og han begærede ansvar, handlefrihed og vanskelige opgaver. Samtidens bedømmelser af hans personlighed rækker begge ender af skalaen. Den jævnaldrende Georg, prins til, fra 1953 af Danmark, brød sig således ikke ret meget om ham og beskrev ham bl.a. som en aggressiv enegænger, der gjorde folk bange. Lassens modvilje mod autoriteter, hans respektløshed og noget umilitære fremtoning skilte ham næppe synderlig ud fra kommandostyrkernes ofte farverige persongalleri, som ved en overfladisk betragtning kunne gøre fyldest i film af B-genren. Især under indsats kunne han gribes af utæmmede sindelagssvingninger, være rastløs, udvise en enorm energi og udholdenhed, hvilket nok mestendels må tilskrives en stressfaktor, der var affødt af et stigende ansvar for at løse opgaver med de færrest mulige tab af mandskab - det mandskab, som han delte de allestedsværende farer og opslidende strabadser med. I krigens univers ligger Lassens sammenfattende skudsmål højt oppe på skalaen.

Fremstillingens illustrationsmateriale består af omkring 90 billeder, flest fotos, som hovedsagelig hidrører fra Lassen-familiens samling og har en vis diversitet i henseende til kvalitet. Dertil kommer tretten kort eller kortskitser af en noget svingende læsbarhed. Den er fulgt af et noteafsnit med såvel henvisnings- som realnoter, oversigter over bl.a. forkortelser og over kort og illustrationer samt en bibliografi og kildeoversigt. Bibliografien er fyldig, omkring 170 enheder, og rummer den relevante litteratur, der dækker hovedpersonen i hans først og fremmest krigshistoriske kontekst. Fremmest i kildematerialet er familien Lassens privatarkiv med Anders Lassens korrespondance og personlige papirer, mens de britiske National Archives i Kew og Bundesarchiv i Freiburg i øvrigt dominerer på kildesiden. Afslutningsvis følger et noget hullet register, dertil en særlig oversigt over de i fremstillingen anførte militære enheder, korps, kommandoer m.v.

Ole Halding

Bog om industrialiseringens tidlige historie

HELLE FOLKERSEN: "Industrialiseringen - Da verden blev moderne", Systime udg. 1 2020

Hæfte og lbog. 210 sider, 200,00 + moms kr. I-bog licens. 95,00 kr.

Helle Folkersen har skrevet en bog om industrialiseringen i 1800-tallet. Det er en af de helt centrale begivenheder i menneskehedens historie, og derfor er det da også god ide at lave en udgivelse om det emne. Bogen skiller sig lidt ud fra andre udgivelser ved at ville belyse den tidligere del af industrialiseringen i et globalt perspektiv. Bogen indeholder derfor beskrivelser og kildetekster fra Storbritannien, USA, Danmark og Japan. Udvalget lægger op til et synkront tilrettelagt undervisningsforløb. Bogen er delt op i kapitler, der belyser temaer som den industrielle revolution generelt, arbejderbevægelsen, sociale vilkår herunder børnearbejde, den politiske kamp og et mentalt og kulturelt perspektiv på konsekvenser af den nye produktionsform. Hvert af de i alt 9 temaer er forsynet med en relativ kort introduktion, der svarer til ca. 1 lektie. Bogen er rig på kilder af varierende længde og indhold. Der er såvel gamle kendinge som nye. Det gør bogen ret anvendelig, også når man skal til at lave eksamensopgaver.

I indledningskapitlet gør Folkersen sig visse overvejelser over anvendelsen af bogen. Den kan fx ramme en pæl igennem myter vedr. industrialiseringen som et syndefald, der afsluttede den romantiske tid, hvor mennesket og naturen hang sammen via landbruget. Jeg er ikke sikker på, at der stadig er mange, der abonnerer på den fortælling, men jeg er enig i, at det er noget vrøvl. Et andet aspekt, som hun påpeger er, at selv om industrialiseringens tidsalder er blevet erstattet af informationsalderens ændrer det ikke på nytten og den afhængighed, vi som mennesker har af industrielt fabrikerede varer. Industrialiseringen har ændret hele vores måde at tænke og indrette produktionsprocesser på, og den har skabt forudsætningerne for de moderne samfunds demokratier og øvrige livsform. Derfor er historien om industrialiseringen en vigtig viden at formidle til unge mennesker.

Bogen er forsynet med varierende typer af kilder, der spænder fra Arnold Toynbee og Hobsbawm over relevant statistisk materiale, lovgivning, taler, brevvekslinger til fotografier og anden illustration. Det giver gode muligheder for at variere undervisningen og inddrage forskellige vinkler på historien. I alle kapitler er der arbejdsopgaver, som primært er forståelsesspørgsmål, hvilket jo er en udmærket støtte til lektielæsningen. Det er nok ikke en bog, man vil benytte fra ende til anden, men den virker meget anvendelig og kan bruges i forskellige temasammenhænge.

En ting, der falder i øjnene, når man skal bruge bogen er, at den ikke indeholder et kapitel, der relaterer sig til miljø og bæredygtighedsproblematikken. Industrialiseringen er jo på mange måder menneskehedens egentlige "take off", hvor det afgørende brud med naturtvangen finder sted. Konsekvenserne er bekymrende nu 250 år efter de første kuldrevne dampmaskiner, og det er et oplagt perspektiv, man kan

lægge ind i sit industrialiseringsforløb. Det burde dog ikke være det store problem selv at finde et par relevante tekster til det formål.

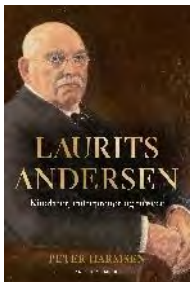
En anden ting, som ligger lige for, når man taler om industrialiseringen er den teknologiske udvikling. Tværfaglige forløb med fysik, kemi og biologi er oplagte muligheder, når overskudslærerne vil forkæle sine mat-elever. Bogen fører dog ikke direkte hen ad den vej.

Helle Folkersens "Industrialiseringen - da verden blev moderne" vil være et udmærket bud på en nyanskaffelse til historiefagets afsnit på bogdepotet. Den udmærker sig ved at give "fordybelsen" en chance (i modsætning til mange af tidens andre udgivelser). Den åbner muligheder for at indfri en lang række af de faglige mål i faget. Den tilbyder således muligheder både i forhold til at analysere samspil og sammenhænge i udviklingen i forskellige lande og på forskellige niveauer, for at reflektere over det historieskabte og historieskabende i samspillet mellem fortid og nutid og til at analysere kilder og formulere problemstillinger. Bogen lægger med sit store udvalg af kilder op til solid historiefaglighed i undervisningen.

Jørgen Lassen

Den ukendte cigaretkonge og mæcen for Nationalmuseet

PETER HARMSSEN: Laurits Andersen - Kinafarer, entreprenør og mæcen"
272 sider, 2020, 272 sider, 300 kr.

Forfatteren og kinaeksperten Peter Harmsen har begået endnu en bog om et kapitel i Kinas historie. Denne gang handler det om danskeren Laurits Andersen, der som ung mand tog skibshyre og endte i Kina i 1875. Her arbejdede han sig op fra ingenting og frem til sin død i 1928 at være en af de rigeste mennesker i Kina.

Laurits Andersens historie er ekstraordinær ved det, at hans søgen efter succes i modsætning til tusinder af andre immigranternes lykkedes. Andersens historie er også en tragisk historie om et menneske, der opnår al den rigdom, nogen kan ønske sig, men som dør ensom i udlændighed. Andersen blev født i 1849 og voksede op under beskedne forhold. Han var teknisk begavet og lærte sig af flere omgange op på et maskiningeniørniveau.

I bogen følger vi Andersens virke i Kina. I begyndelsen som sømand med forskellige opgaver for den kinesiske kejserlige administration. Fra 1890 arbejdede han som forretningsmand med at etablere og opbygge produktion- og distribution af cigaretter for handelsfirmaet Mustard og Co. Det sikrede ham en unik indsigt i distributionskæder mv., hvilket gjorde ham meget interessant for det amerikanske cigaretfirma "British American Tobacco". Med dem indgik han en lukrativ aftale om samarbejde, og det var det, der gjorde hans store pekuniære lykke.

Efterhånden som vi følger Andersens historie, får vi også noget at vide om den samtidige historie i Kina og dets nærområde. Det er typisk, at begivenhederne dukker op som en bemærkning eller hentydning i Andersens korrespondance. Harmsen redegør således for eksempel for USA's kanonbådsaktivitet i Korea 1871, Japans straffeaktion på Taiwan 1874, Xinhai-revolutionen 1911 mf. Det er med til at gøre bogens tematik lidt bredere end kun det snævre fokus på de op- og nedture, som Laurits Andersens erhvervseventyr gennemgik.

Det er lykkedes Peter Harmsen at følge Andersens arbejde meget tæt takket være et omfattende materiale af korrespondance med det amerikanske partnerselskab. Man kan som historiker ikke lade være med at få respekt i forhold til det grundige kildearbejde, som Harmsen har lagt for dagen. Som læser kommer vi meget tæt på erhvervsmanden Laurits Andersen. Derimod kommer vi ikke særlig tæt på mennesket Laurits Andersen. Bogen efterlader billedet af en disciplineret, flittig, arbejdsom og påholdende personlighed. Vi kan se, at han havde svært ved at sige farvel til arbejdet, selv om alderen trykkede. Han var også en begavet person. Men selv om han beherskede både engelsk og tysk, lærte han sig aldrig kinesisk, hvilket kan undre, eftersom han levede i Kina i over 50 år, omgivet af kinesiske tjenere og forretningsforbindelser. I efterskriftet citerer Harmsen forskellige kilder for, at Andersen selv mente, at arbejdet havde taget hans tid, og at han derfor aldrig var blevet gift. Ud fra et par løsrevne citater i bogen, får vi en mistanke om, at han har nydt det frie ungkarleliv i det fremmede, men at han også fortrød at han ikke vendte tilbage til Danmark, da han endnu havde muligheden.

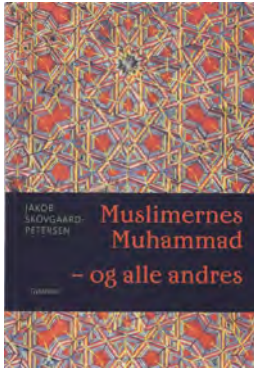
Laurits Andersen var ikke ligefrem en kendt person i datidens Danmark, hvilket nok hang sammen med, at han ingen forretningsforbindelser havde til hjemlandet. At han dog aldrig kappede båndet til Danmark, viser det faktum, at han skænkede et anseeligt beløb til udbygning og sikring af Nationalmuseet i slutningen af 1920'erne. En gestus vi har stor glæde af i dag. Derudover testamenterede han sin anseelige formue til en dansk fond (Laurits Andersens Fond).

Med denne bog lægger Peter Harmsen endnu en vel researchet brik til rette i Kinas nyere historie i dansk sammenhæng. Bogen er forsynet med et righoldigt billedmateriale bestående af cigaretpakker og reklamer sammen med gamle fotografier mv. Det er et ret adspredende element ved bogen. Der er desuden et omfattende noteapparat, kildeliste og indeks. Hvis man skal anbefale denne bog til en elevs opgaveskrivning, skal det nok være i det tilfælde, at opgaven er skarpt fokuseret på udenlandsk handelsvirksomhed i Kina omkring Qing-kejserrigets afslutning.

Jørgen Lassen

Uomgængeligt værk om Muhammad

JAKOB SKOVGAARD-PETERSEN: *Muslimernes Muhammad – og alle andres*. Gyldendal 2020. 448 sider, 350 kr.

I en tid hvor islam og muslimer diskuteres voldsomt, er det oplagt at skrive en bog om, hvordan Muhammad er blevet opfattet gennem tiden, både af muslimerne selv og i Vesten. *Muslimernes Muhammad – og alle andres* er Jakob Skovgaard-Petersens (JS-P) bud på, hvad "en velorienteret dansker bør vide om Muhammad" (s. 9); bogen er skrevet "... for at indlede en roligere og mere reflekteret samtale om Muhammad og islam" (s. 420). Lad det være slået fast, at det i høj grad lykkes JS-P at realisere begge intentioner.

Muslimernes Muhammad – og alle andres er virkelig en dækkende titel. For bogen er netop en metahistorie, som i 15 velskrevne kapitler fortæller historien om, hvordan profeten er blevet formidlet og fortolket fra efter han døde i 632 frem til i dag.

Fremstillingen er stærkt bundet til de kilder, der findes til Muhammads liv og gerninger. Disse kilder er sene og problematiske, derfor er vores viden om Muhammad sparsom og usikker. Denne mangelfulde viden om den historiske Muhammad har naturligvis åbnet mulighed for meget forskelligartede fortolkninger af Muhammads karakter, handlinger og ideer. Netop den nuancerede, brede og skarpe formidling af de mange ofte indbyrdes divergerende forståelser af, hvad Muhammad har gjort og sagt, er en af de store styrker i Skovgaard-Petersens bog.

JS-P går kronologisk frem. Han beskriver og diskuterer hvordan islam og Muhammad er blevet forstået og praktiseret op gennem historien. Men *Muslimernes Muhammad* er ikke (kun) en bog om religionshistorie. Dels inddrages rigtigt meget - og meget forskelligartet - historisk stof, hvoraf en stor del var ret ukendt for denne anmelder. Dels er der mere tematiske og spændende kapitler, fx om Danskernes Muhammad (kap.7), Teatrets Muhammad (8) og Massemediernes Muhammad (13).

Som professor i islam og den arabiske verden på Københavns Universitet er JS-P godt inde i stoffet og han formår uholdt at formidle de mange højaktuelle og sensitive problemstillinger og debatter, der de sidste årtier har været knyttet til islam og muslimer i Danmark.

Det mærkes ikke mindst i kap. 14. Skandalernes Muhammad, hvor JS-P først gennemgår den voldsomme harme i mange muslimske lande, som Salman Rushdies roman "De sataniske vers" skabte. Romanen udløste som bekendt en fatwa fra Irans ayatollah Khomeini i 1989 mod forfatteren. Dernæst behandler JS-P skandalen omkring Jyllands-Postens Muhammad-tegninger i 2005-06. Her var JS-P som leder af det dengang nyoprettede Dansk-Egyptiske Dialog Institut i Cairo selv stærkt involveret, da han måtte forsvare de danske principper omkring presse- og ytringsfrihed over for en arabisk offentlighed. Selv om JS-P personligt ikke brød sig om tegningerne.

Som en pudsig sløjfe på tegning-krisen fortæller JS-P om en syrisk Tv-serie (*Verdens Tag*) på 30 afsnit(!), som handler om Ahmad Ibn Fadlans rejse i 921-922 fra Bagdad mod nord. Han møder danske vikinger. Ahmad hjælper vikingerne og civiliserer dem med de redskaber og indsigter, man på denne tid havde i Bagdad, men ikke i Europa. Det skete ved små foredrag om fx hygiejne. Seriens budskab er at Muhammad, som danskerne nu forhåner, har skabt den civilisation, som også ligger til grund for den danske.

Sådan er bogen fuld af interessante historier og personligheder, som for de flestes vedkommende er ukendte for selv velorienterede danskere. Men bogen er ikke uden fejl. Flemming Rose anmeldte den på udgivelsesdagen meget rosende i Information, men påpegede en række mindre faktuelle fejl i forbindelse med JS-P's formidling af forløbet omkring Jyllands-Postens Muhammad-tegninger.

Og som tidligere drama-lærer studsede denne anmelder over, at JS-P s. 179 påstår, at teatret – forstået som professionelle aktørers opførelser af stykker for et betalende publikum – opstod omkring år 1500. I kejsertidens Rom fandtes professionelle skuespil-trupper, der spillede for publikum, der havde købt deres billetter.

Men det er mindre væsentlige indvendinger. Som helhed er *Muslimernes Muhammad – og alle andres* en solid og givende læseoplevelse. Mange historiekolleger vil blive klogere, mere vidende - og godt underholdt - ved at læse Jakob Skovgaard-Petersens fremragende bog.

Henrik Bonne Larsen

Epidemi

JEANETTE VARBERG OG POUL DUEDAHL: Den fjerde rytter. Gads forlag 2020. 274 sider. 300 kr.

Det er fra grækerne, vi har betegnelsen og overskriften: Epidemi. Under den Peloponnesiske krig mellem Sparta og Athen kom pest til Athen. Epi betyder blandt og demos betyder folk. Altså: Sygdom blandt folket. I dag har vi pandemi og pan dækker alle. Under krigen mellem Sparta og Athen 431 – 404 fvt. blev Athen ramt af pest, og årsagerne var mange. Befolkningen var stuvet sammen inden for murene og boede derfor tæt. Samtidig var Athens havneby Piræus en driftig indfaldsvej til sygdomme. Arkæologer har siden fastslået, at det var tyfus.

Jeanette Varberg er museumsinspektør på Nationalmuseet og Poul Dueholm professor på Ålborg universitet, og i fællesskab har de skrevet denne historiske gennemgang af epidemier og pandemier i disse for vort land så hårde tider. Bogen er yderst informativ og giver et godt overblik over alle disse viderværdigheder i let læst tempo. Og den vækker til eftertanke. Indledningsvis er en instruktiv oversigt over sygdomsudbrud. Fodnoter er der ikke, men en fin bibliografi. Meget instruktiv indholdsfortegnelse, der giver overblikket over kronologien i udbrud af epidemier og emnerne for bogen. Igennem hele bogen er der meget fine og hårrejsende illustrationer til belysning af emnet. Ved gennemlæsningen var den første bog, jeg tænkte på Jared Diamond: Guns, Germs and Steel fra 1996, som må betragtes som et hovedværk inden for dette emne. Og så vidt jeg kan se, støtter de to forfattere sig langt hen til hans analyser. De tre første ryttere symboliserer krig, erobring og hungersnød. Den sidste sygdom og deraf titlen. Mikrober har styret vores liv, og som Jared Diamond har beskrevet, er det den nære kontakt mellem dyr og mennesker, der har været afgørende. Dette tema går også igen i alle de aviser jeg læser for tiden, så på den front er der ikke så meget nyt. Den europæiske befolkning fik alt ind og gav det i uhyggelig grad igen i Sydamerika i perioden under opdagelserne, hvor befolkningen næsten blev udryddet af alle de sygdomme, som europæerne bragte med sig. Dette tema går igen allerede hos Jared Diamond. Mæslinger, tuberkulose og kopper kommer fra dyr, og det kommer ikke bag på eksperter, at corona er hér. Nu er det flagermus, men mus og rotter har altid været smittespredere. Den spanske syge slog flere mennesker ihjel i verden end tabene under den første verdenskrig, og mennesket er den mest invasive art på jorden, som forfatterne fastslår, og Thomas Bjørnebo Berg skriver i Politiken d. 25. november 2020.

Alle krige igennem historien har kostet menneskeliv i hobetal. Men den største dræber har været sygdomme, og den skyldes den tætte forbindelse mellem dyr og mennesker lige fra den gang dyr blev domesticerede, men i små befolkninger holder epidemier ikke længe. Da verden gik fra jægere til landbrugssamfund startede det hele. Arkæologer har påvist, at den første pestepidemi i verdenshistorien indtil videre skal findes i Sverige i et lille bondesamfund for 5.000 år siden. Loppebid er skyld i byldepest og lungepest skyldes smitte via luftvejene, derfor er kombinationen med kornsække, tekstiler og lopper dræbende.

Arkæologerne har fundet kæmpelandsbyer på stepperne mellem Rumænien, Ukraine og Moldova. De er omkring 6.800 år gamle, og der levede o. 12.000 mennesker og 24.000 dyr sammen. Disse byer var helt anderledes i forhold til vores almindelige viden, og strukturen har været flad, for der synes ikke at være spor af den klassiske hierarkiske struktur med kongemagt, templer etc. Men det har været et perfekt arnested for sygdomme, da dyr og mennesker levede så tæt. Den voksende handel gav også vækst for udbredelsen sygdomme. Eksemplet er kopper, som på verdensplan slog 300 millioner ihjel. Koppevaccinen udryddede endeligt sygdommen i slutningen af 1980'erne. I dagens Danmark snakker vi om, at alle skal vaccineres mod corona. Om den vaccine beskytter mod smitte ved ingen ifølge eksperternes udsagn i dag. Da jeg var ung i 50'erne fik vi alle en sprøjte mod alle efterkrigstidens sygdomme. Ligeledes, da jeg i sin tid var soldat på Bornholm. Er det så slemt set i historiens lange lys?

Rom var plaget af epidemier, og sandsynligvis kom de via Silkevejen. Mellem år 166 – 180 var det slemt. Ifølge samtidige historikere døde 2.000 hver eneste dag i år 169. Europas historie blev fundamentalt ændret af pestudbrud i Pelusium i år 541. Den brød ud med forskellig hastighed frem til år 750. Sociale medier i dag flyder over af mange underlige forklaringer. Der er ikke meget, der har ændret sig i 1.500 år. Gør dit og gør dat. Et mysterium er, at pesten o. 750 forsvandt for så at dukke op igen 600 år efter. Forskerne kan ikke finde forklaringer, for der kan kun findes brudstykker af forklaringer. Det skyldes naturligvis det historiske kildemateriale og arkæologernes sporadiske udgravninger. En interessant forklaring ved siden af så mange andre på romerrigets halvering i vest og øst mener forfatterne, er den Justinianske pest. Spændende er det, at arkæologer har fundet frem til, at Skandinavien er det første sted, hvor koppevirus dukker op. Ved siden af samspillet mellem mennesker og dyr, spiller klimaforandringerne en væsentlig rolle. Da den sorte død brød ud i 1300 – tallet, "Den varme middelalder", var befolkningen på o. 80 millioner. Alt gik godt. Nye dyrkningsområder, og befolkninger flyttede sig, men foråret 1315 regnede alt væk. Det sandsynliggør, at der er en sammenhæng mellem klimaforandringer og epidemier. Middelalderens fugtige klima og overgangen til den lille istid. Det er et vigtigt tema i dagens debat. Her kunne klimaaktivister bruge historien, men jeg ser den aldrig brugt, når klimaaktivister fremfører deres budskaber.

Pesten ramte Firenze i 1348, og indbyggerne anede ikke, hvad der var på færde. Det gjorde det ikke bedre, da paven beordrede katte udryddet, fordi djævelen havde bo i dem. Rottebestanden eksploderede! Dekameron af Boccaccio er kendt for de borgere, der havde mulighed for det, isolerede sig. Nøjagtig som i dag, så der er ikke så meget nyt under solen. Der er hårrejsende beskrivelser fra Firenze om ligstank m.m. I dag diskuterer vi, hvordan vi kommer ud på den anden side. Intet er så skidt, at det ikke er godt for noget. Dengang opstod der mangel på arbejdskraft og bønderne vandt på den konto. Men det kan undre, når forfatterne skriver, at pestkatastrofen gav resultat i opfindelser som vindmøller og vandmøller. De fandtes vel allerede via klostre og munke.

I 1500-tallet kom syfilis til, båret af seksuelt samkvem. I 1800-tallet forrådnelsesfeber. S. 138 er et forfærdeligt billede, og på baggrund af den sygdom opbygges amtssygehusene. Elendige hygiejniske forhold i hjemmene var en vigtig årsag som snavset halm i alkoverne og uvaskede lagner, og den egentlige effektive kur mod mange af disse sygdomme kom først med antibiotika 1940erne.

I København er Assistenskirkegården anlagt på baggrund af pestepidemi. 1/3 af Københavns befolkning døde i pestepidemien i 1711. Ret tankevækkende i vores tid. Læger uden grænser skriver tit, at vi har mange sygdomme, som vi i Danmark ikke skænker en tanke. Malaria er formodentlig den sygdom, som i disse år slår flest mennesker ihjel på verdensplan. Danmark har haft malaria i særlig grad på Lolland og Falster. En arbejdsmand på Nordfyn drak en pægl terpentin om dagen! Det svarer i vore dage til præsident Trumps råd om rensmidler. Indførelsen af nye landbrugsmetoder med dræning af jorden stoppede malariaen, som også Thorkild Kjærgaard: Den danske revolution 1500-1800 beskriver.

Siden kom koleraen til, og den ramte specielt i storbyerne. Bakteriens oprindelse kendes ikke. Da sygdommen kulminerede døde knap 200 om dagen i København. Dertil kommer tuberkulosen. Koleraen udviklede sig lynhurtigt, medens tuberkulosen var en langsom dræber. På verdensplan kostede den i perioden 1700 – 1900 en milliard døde. Calmettevaccinen fra 1921 fik bugt med sygdommen. Men en del hænger ved. Spyt ikke på fortovet var de manende ord på plakater. Nøjagtig som i vore dage med opslag om afstand etc. Den spanske syge kom til Europa via amerikanske soldater under 1. verdenskrig. Lægerne havde travlt med at tage sig af invaliderede soldater, og derfor fik influenzaen ingen opmærksomhed. Sygdommen kom pludseligt, og i København var det helt kaotisk. Ligesom i det øvrige Europa og verden. Det meget interessante er, at sygdommen meget hurtigt blev glemt, og det har forskere diskuteret. Det har måske været så smertefuldt, at ingen ville mindes det. Den ramte i alt en ½ milliard og slog mellem 20 – 50 millioner ihjel. Det er overordentlig tankevækkende, når vi ser på de to verdenskrige. Polioen kom i 1952 til Danmark, og jeg havde i sin tid gode legekammerater, som blev ramt. Nogle af dem har stadig mén. Forfatterne kalder aids som dukkede op i slutningen af 1970erne i overskriften for bøssepesten. Den overskrift giver dem sikkert et par på kassen, men man kan nok ligeså godt kalde en spade for en spade. Mange husker sikkert DRs oplysningsprogrammer i sin tid.

Og lige nu dukker en ny variant af corona op.

Konklusionen er, at det er en aldeles fremragende bog. Til UG. Let læst. Gode og instruktive oplysninger til overvejelse for den enkelte i disse tider. Interesserede elever vil kunne få meget ud af den og bruge den til opgaver. En problemformulering kunne være krige over for sygdomme.

Christian Bo Bojesen

September forliget

LARS KJØLHEDE CHRISTENSEN: Aarhus Universitetsforlag 2020. 100 sider. 100 kr.

Den 30. bog i serien 100 danmarkshistorier omhandler September forliget i 1899 og er skrevet af Lars Kjølhede Christensen, som er museumsinspektør ved Museerne Helsingør.

Bogen tager sit udgangspunkt i de 107 dramatiske dage tilbage i 1899, som gik forud for indgåelsen af det berømte og skelsættende forlig mellem arbejdstagere og arbejdsgivere på det private arbejdsmarked i Danmark. De fleste danskere, som har en mindre historisk interesse og har læst danmarkshistorien omkring industrialiseringen kender til September forliget. I denne bog præsenteres flere uddybende detaljer i forhold til de mest almindelige bøger om danmarkshistorien. Det er netop også den spændende indgangsvinkel i hele bogserien, at der sættes et mere snævert fokus på enkeltstående begivenheder. Kunsten i at skrive en sådan bog er naturligvis at omfavne begivenheden på de 100 sider, som er stillet til rådighed. Lars Kjølhede Christensen har formået at skrive en letlæselig formidling af denne berømte aftales fødsel i en på mange måder forandringsfyldt tid i Danmarkshistorien.

Bogen starter med at give læseren indblik i de første stridigheder omkring overenskomster på det private arbejdsmarked med de jyske snedkere, som ikke ville acceptere den forhandlede aftale mellem snedkernes fagforbund og snedkermestrene i foråret 1899. Herefter følger en beskrivelse af de forskellige aktører i den store arbejdsmarkedskonflikt i 1899. Hvilke ønsker/interesser havde hhv. fagbevægelsen og arbejdsgivere i skabelsen af denne hårdknude af en forhandling.

Samtidig med at konfliktens parter bliver tydeliggjort for læseren tegner der sig også et vigtigt billede af virkeligheden. Arbejdsgiver- og lønmodtagergrupperne var ikke fuldstændige homogene grupper, som det ofte kan fremstå i mere generelle historiebøger. Kampen frem mod forliget var i fokus internationalt og ikke kun i Danmark, bl.a. var der international økonomisk hjælp til fagbevægelsen og lønmodtagerne.

Resultatet og konsekvenserne af konflikten er interessant i eftertiden, da man sidenhen stolt har fremvist den danske model til omverdenen. Bogen stiller bl.a. spørgsmålet om, hvem der umiddelbart fik mest ud af forliget og dernæst hvem der vandt på den længere bane igennem 1900 tallet. Til sidst åbner bogen op for en diskussion omhandlende den danske models holdbarhed i fremtiden, når man tager nyere tiders arbejdsmarkedskonflikter og den øgede globalisering med i betragtningen af fremtidens danske arbejdsmarked.

Den rationelle diktator

ANNA FIFIELD: *Den store efterfølger. Den Strålende Kammerat Kim Jong-uns Guddommeligt Fuldendte Skæbne*. Oversat fra amerikansk af Søren Vinterberg, Gads Forlag 2020 (en: 2019), 343 sider, 299,95 kr.

I lyset af de seneste års uro på den koreanske halvø er Nordkorea og landets diktator Kim Jong-un igen kommet i verdens søgelys. I denne bog tegner den amerikanske journalist Anna Fifield et levende portræt af den hemmelighedsfulde leder Nordkorea.

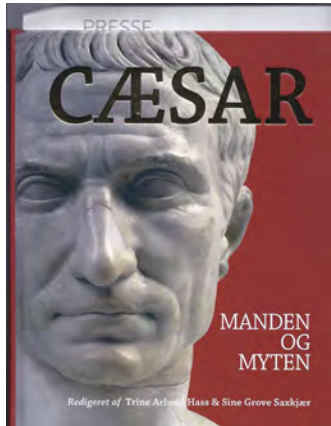
Gennem en række interview med tidligere skolekommerater fra Kim Jong-uns tid som kostskoleleve i Schweiz, med nordkoreanere og enkelte afhoppede familiemedlemmer tegner Fifield et billede af en ung mand, som på begavet vis har moderniseret det nordkoreanske diktatur. Dette er primært sket ved at uofficielt at liberalisere økonomien, hvilket har ført til bedre forholdene for brede dele af den nordkoreanske befolkning og specielt den yngre generation har fået bedre levehold. Samtidig påpeger Fifield at det nordkoreanske atomprogram på paradoksvis har mindsket risikoen for krig ved at gøre det muligt at prioritere politiske og økonomiske forbedringer.

Selv om Fifield understreger Jon-un som rationel diktator, er hun dog ikke i tvivl om at regimet er et rent mafia-regime. Bogen beretter desuden om en række bizarre historier, som viser hvordan det styret lever et liv helt afsondret fra den brede befolkning. Her skal særligt nævnes nogle af de besøg, som den amerikanske basketball-spiller Dennis Rodman aflægger i Nordkorea og som nok er underholdende, men som Fifield viser ikke har nogen betydning for den førte politik.

Bogen er samlet set oplysende og interessant og bogen kommer med mange nye interessante vinkler på et vigtigt emne. For en gymnasielev vil bogen nok være for svær, men for en historiker interesseret i Nordkorea og international politik er det interessant læsning, som giver et godt indblik i, hvilken politik Nordkorea fører overfor USA og sine asiatiske naboer.

Cæsar

TRINE ARLUND HASS & SINE GROVE SAXKJÆR (red): Cæsar – manden og myten. Aarhus Universitetsforlag 2020. 256 sider, 300 kr.

Som led i et større udgravningsprojekt af Forum Julium (Cæsars torv) i samarbejde med italienske arkæologer og projektet "Vores Cæsar: Gaius Julius Cæsars danske receptioner", tilknyttet Aarhus Universitet og Det Danske Institut i Rom og finansieret af Carlsbergfondet er der udkommet en bog fra Aarhus Universitet, der viser flere aspekter af den måske kendteste romer fra oldtiden: Gaius Julius Cæsar.

Trine Arlund Hass og Sine Grove Saxkjær, der er uddannet i henholdsvis klassisk filologi og klassisk arkæologi, har redigeret bogen, der rummer 11 kapitler, fyldige ordforklaringer som f.eks. militærtribun, pomerium og triumf, en omfattende tidslinje fra Roms mytiske grundlæggelse (753 f.v.t) til computerspillet "Assasin's Creed" (2007) samt et brugbart register, hvor man eksempelvis kan slå navne og begreber som "Plutarch" og "Forum Romanum" op. Desuden udmærker bogen sig ved nogle meget flotte illustrationer. Efter hvert kapitel er der en side med litteraturhenvisninger.

Trine Arlund Hass og Sine Grove Saxkjær står selv for bogens første kapitel om Cæsars liv og efterliv, hvor de dels gengiver Cæsars liv i store træk og introducerer de efterfølgende kapitler. På få sider får man repeteret hovedtrækkene i Cæsars liv og sat det ind i en samtidig sammenhæng. Det kan undre, at Cæsars fødselsdag sættes til 100 eller 102 f.v.t. uden at det forklares, hvor årstallet 102 stammer fra.

I andet kapitel gennemgås forholdet mellem Cæsar og Cicero i Rom af Henriette van der Blom med undertitlen, "politik, retorik og litteratur". Cicero er udpræget politiker, Cæsar militærmand. Mest kendt er formentlig deres tiltagende uenighed i politik, men de havde flere fælles interesser, bl.a. litteratur og retorik.

Per Methner Rasmussen behandler i tredje kapitel "Forfatteren Cæsar". Cæsars stil er klar og præcis, og der gives eksempler på, hvordan Cæsar i "Gallerkrigen" bygger en episode op med indledning, udvikling og afslutning. Per Methner Rasmussen beskriver opbygningen af de to værker, "Gallerkrigen" og "Borgerkrigen".

Carsten Hjort Lange søger i "Cæsars krige og triumfer" frem til en definition af borgerkrig i romersk forstand. Han beskriver forløbet fra mordet på Tiberius Gracchus i 133 f.v.t. til Augustus' magtovertagelse. Normalt tildeles en hærfører en triumf, når han har besejret en fremmed fjende (og helst med et stort antal

døde fjender), men formentlig kunne man godt tildeles en triumf efter en borgerkrig, hvis den havde involveret nogle fremmede. Eftersom sejrherrene skriver historien, er det ikke overraskende, at Cæsar fik tildelt hele 6 triumfer.

I bogens femte kapitel gennemgår Sine Grove Saxkjær med usædvanligt flotte illustrationer, hvilke bygninger, der blev bygget og planlagt i "Cæsars Rom", og hvad der kan ses i dag. Her kan nævnes resterne af Basilica Julia på Forum Romanum og templet for Venus Victrix på Forum Julium.

Jan Kindberg Jacobsen og Rubina Raja behandler i "Cæsar og hans portrætter, magtens subtile repræsentationer" de forskellige bevarede Cæsarportrætter, der falder i to hovedgrupper: Tuscumtypen, der viser en tyndhåret Cæsar med rynker, og Chiaramontitypen, hvor Cæsar er mere idealiseret med længere hår og færre rynker og med skarpe træk. De mest troværdige portrætter er naturligvis dem, der findes på mønterne.

"Cæsar og Kleopatra" er et emne, der interesserer de fleste. Det skyldes ikke mindst flere ganske gode Hollywood film. Anne Marie Nielsen gennemgår i bogens 7. kapitel med udgangspunkt i kilderne, hvad der er myte og realitet. Om hun var smuk, afhænger, som Anne Marie Nielsen, skriver af øjnene, der ser. Slutningen af kapitlet er helliget Kleopatras død med udgangspunkt i Plutarch, Cassius Dio og Horats ("Nunc est bibendum" (Nu skal der drikkes!)).

Særligt interessant for historikere er Jesper Majbom Madsens kapitel "Cæsar i historieskrivningen. Tyrannen eller den visionære statsmand". Her er der meget at hente for den lærer og opgaveskrivende elever, der interesserer sig for historiografi. Om Cæsar var en magtsyg diktator, eller en fremsynet, handlekraftig politiker, der indførte en form for monarki for at afhjælpe republikkens uoverskuelige problemer, som Theodor Mommsen mente i 1850'erne overlader Jesper Majbom Madsen klogeligt til læseren. Ronald Syme mente i 1930'erne, at Cæsar nærmest følte sig tvunget til at tage magten i sit forsøg på, at redde republikken, men den blev misbrugt og ødelagt af Augustus. Jesper Majbom Madsen efterlader med Cassius Dio som kilde indtrykket af, at vurderingen er særdeles kompliceret.

Hvordan man så på Cæsar i middelalderen undersøger Lars Kjær i "Cæsar i middelalderen. Cæsars ånd". Han gennemgår 3 måder at (mis)bruge Cæsar på: 1) at tilegne ham som landsfader, som den tyske kejserkrønike fra. Ca. 1150 gør, hvor der trækkes en lige linje fra Cæsar over Karl d. Store til den tysk-romerske kejser, 2) at besejre ham som hos Geoffrey af Monmouths Britanniens historie fra ca. 1138, hvor briterne dels afværgede Cæsars forsøg på at underlægge sig Britannien, dels lod kong Arthur afvise at betale tribut til romerne, 3) at opfinde sin egen Cæsar som i Danmarks historie, hvor Saxo (ca. 1200) så Knud Lavard som en ny Cæsar, og Rydårbogen (ca. 1288) ligefrem lod "kejser Julius" (=Cæsar) besøge Danmark og navngive landet!

Marianne Pades emne er Cæsar i renæssancen. I kapitlet "Måtte de dræbe Cæsar? Et kontroversielt spørgsmål i renæssancens politiske tænkning" viser hun, hvordan lærde i Firenze så Cæsar som en bekæmper af friheden og derfor hyldede Brutus, og derfor førte byens historie tilbage til Sullas veteraner og ikke Cæsar(!), og hvordan d'Este-slægten i Ferrara brugte ham som forbillede for monarkiet. To lærde diskuterede, om Cæsar eller Scipio (sejrherren i 2. puniske krig) var den største helt. Kapitlet sluttet af med Shakespeares billede af Cæsar.

I sidste kapitel "Cæsar i Danmark. Cæsariske iscenesættelser" viser Trine Arlund Hass, hvordan Søren Kierkegaard, HC Andersen og ikke mindst Sophus Clausen har brugt Cæsar. Søren Kierkegaard bruger flere citater fra Cæsar i sine værker, mens HC Andersen bruger ham til at vise forskellen på den lærde lærer, Hr. Gabriel og hans mere uvidende hustru i romanen "Lykke-Peer". Kapitlet afsluttes med en fornem analyse af Sophus Clausens digt fra (1891 og revideret 1917), "Cæsarer". Napoleon, men ikke Estrup kunne blive en ny Cæsar.

Efter læsning sidder man med en flot bog i hånden og føler sig, selv om man har læst mange værker om Cæsar og Roms historie, klogere. For den lærer, der ønsker at sammensætte et forløb om Roms historie med henblik på Cæsar, er der meget at hente, ligesom den er brugbar i et tværfagligt samarbejde med eksempelvis dansk (kap. 11), engelsk (kap. 7 og 10), billedkunst (kap.6) og ikke mindst oldtidskundskab (flere kapitler) og latin (kap. 3). I forbindelse med en studietur til Rom er kapitlet om Cæsars Rom meget brugbart. Til elevoplæg og større skriftlige opgaver er dele af bogen velegnet.

Kai Verner Nielsen

Sparta revisited

TØNNES BEKKER-NIELSEN: Sparta. Magten og myten. Syddansk Universitetsforlag 2020. 258 sider. Ill. 299 kr.

Forfatteren, som er lektor i antikkens historie ved SDU, karakteriserer 'myten' om Sparta stikordsagtigt ved begreber som "brutal disciplin, dødsforagt, nøjsom levevis, lakonisk ordknaphed, militarisme" (7). Med den foreliggende bog er formålet imidlertid "... at tegne et mere nuanceret billede af Sparta og hjælpe læseren til at skelne myterne om Sparta fra virkeligheden".

Bekker-Nielsen påpeger således, at det spartanske samfund i henseende til kvinders stilling "var mere 'moderne' end de fleste græske stater", og at "Spartas særprægede dobbeltkongedømme var det nærmeste, antikken kom på et konstitutionelt monarki" (7).

Et af mine egne indtryk af de 'uovervindelige' spartanere efter at have læst bogen er da også, uden dog at have gjort regnestykket nøjagtigt op, at de oftere fik læsterlige høvl end de fik sejre i de talrige krige, kampe og slag, som de udkæmpede i historiens løb!

Angående myten om Sparta må det nok også siges, at den i hvert fald på nogle punkter i en vis udstrækning var realistisk nok i de første lange faser af byens historie, men at udviklingen ændrede tingenes tilstand. Det gælder således forholdet til boglig, litterær og filosofisk, dannelse, i forhold til hvilken spartanerne i de første mange århundreder klart lagde vægt på fysisk træning og den knappe – 'lakoniske' – udtryksmåde. Og det gælder relationen til materielle goder, handel og produktion, som spartanerne oprindeligt ikke vægtede højt i forhold til nøjsomheden ('at leve spartansk'), hvilket forhold altså også ændrede sig med tiden.

Det ligger dog vel nok temmelig fast, at Sparta var et temmelig konservativt eller statisk samfund, for hvilket lovgiveren Lykurg ('ulvebetvingeren') – hvis faktiske eksistens og mulige leveår i øvrigt er usikre – havde en betydelig rolle. 'Lykurgisk' betød således for de mindst forandringsparate spartanere, der kunne have en interesse i at opretholde status quo i samfundet, nærmest "meget gammelt, som aldrig må ændres" (35). Der fandtes dog vel at mærke mennesker eller grupper, som mente, det var legitimt at ændre gældende samfundsforhold.

Spartas politiske ordening synes nærmest at være en retsstat med en blandet styreform af demokrati, oligarki og monarki, dog med en forrang til oligarkiet, det vil sige ældsterådet på 28 medlemmer og de to konger i en art fællesskab.

Man får rigtignok et nuanceret billede igennem Bekker-Nielsens ganske udmærkede, videnskabeligt formidende fremstilling af spartanernes sejre, nederlag, samfundsforhold, moral og religion. Jeg vil dog nok stadig tænke på Sparta som den bystat på Peloponnes, der excellerede i strengt disciplineret fysisk og militær uddannelse – og derfra associere til den hæderkronede bokseklub af samme navn i min hjemby, Aalborg, der var en af de dominerende i landet i 1960'erne!

Poul Ferland

Historien Rocker

THORKIL SMITT: Historien Rocker. Filo 2020. 224 sider, 180 kr.

Navnet Thorkil Smitt vil vække genklang hos de fleste læsere af *Noters* spalter. Over flere årtier satte han markante fingeraftryk på fagets udvikling og didaktik – bl.a. via en række udgivelser til faget som medforfatter til eksempelvis den imponerende 'Verdenshistorie bind 1 og 2' samt 'En europæisk verdenshistorie'.

Hvad de færreste måske ved er, at Smitt også havde stor interesse for, og omfattende viden om, de sidste 70 års rytmiske musik i alle genrer og udtryksformer.

Inden sin alt for tidlige død i 2019, kæmpede Smitt et nærmest Bowiesk kapløb med tiden for at få sat spillet et sidste rockmusikalsk refræn via bogen *"Historien Rocker"*, hvilket heldigvis lykkedes, så det kun var det afsluttende redaktionelle arbejde, Smitt ikke selv var del af.

Projektets ambitionsniveau og spændvidde er nærmest monumentalt. På omkring 220 sider sætter Smitt sig for at dække rockmusikkens forhold til sin samtid i perioden fra forfatterens egen tidlige barndom i 50'erne og frem til i dag. Bogens hovedtese er, at den rytmiske musik ikke blot et lydtapet til samfundsudviklingen, men at den i mange tilfælde er både historieskabt- og måske ligefrem historieskabende, eller som han skriver i bogens efterskrift: *"Jeg vil ikke hævde at rock direkte har ændret historiens gang, men der er ikke tvivl om, at rockmusikken har været en 'driver' i en næsten global mentalitetshistorisk ændring."* (s. 216)

Bogens ambitiøse målsætning forløses langt hen ad vejen ganske overbevisende. I modsætning til mange andre musikhistoriske udgivelser står samspillet mellem musikken og historien forrest på scenen, hvor de fleste andre værker lægger hovedvægten på musikken og dens kunstnere eller de forskellige genreformer. Særligt vellykkede er afsnittene om Vietnamkrigen, Woodstock, Thatcher-æraen samt om de forskellige hiphopkulturer og subkulturer i USA i 80'erne og 90'erne. Igennem hele bogen analyseres udpluk af lyrikken fra nogle af de mest markante kunstnere med den samtid de spiller sammen med.

Rigtig interessant bliver det, når Smitt dykker ned i udgivelser og tekster, der nok ikke er kendte for menigmand. For eksempel, når han belyser hvordan det legendariske britiske band *"The Clash"* i 1977 leverede en flænsende kritik af USA's dobbeltmoral i sangen *"I'm so Bored with the USA"* som blev fulgt op to år senere med et trippel-album, der var en utilsløret hyldest til sandinist bevægelsen i Nicaragua.

Den slags interessante nedslag er der massevis af i bogen. Eksempelvis var jeg ikke klar over, at C.V. Jørgensen på albummet *"Lediggang agogo"* leverer en sønderlemmende kritik af Thatchers krig om Falklandsøerne, der er helt i tråd med eksempelvis Elvis Costello i Storbritannien. Smitt citerer C.V. Jørgensen for linjerne: *"Nu smiler Lady Margaret Thatcher, blottende tre plomber og en bro, sit liderlige iskolde ligblege smil, stædigt ventende på Quinn the Eskimo, Rule Britannia briternes slagsang var godt i gang med helt at dø hen, da Maggie herself tog mikrofonen og afsang den igen og igen for alle sine drenge, der aldrig blev mænd."* (s. 132-133)

På denne måde illustreret bogen rockmusikkens enorme gennemslagskraft, som eksempelvis C.V.s bidende og skarpe satire, hvor han på få linjer får spiddet Thatchers krampagtige jingoistiske og imperialistiske politik og retorik.

Selvom *"Historien Rocker"* således er spækket med massevis af musikalsk-historiske godbidder kommer man ikke uden om, at der også slås nogle disharmoniske skæverter hist og her.

Helt grundlæggende går det undertiden så stærkt med at dække alle afkroge af musikkens udvikling, både globalt og på den danske scene, at flere af nedslagene virker lidt overflødige. Eksempelvis afsættes der en halv side til Kim Schumacher, her et par linjer om Elton John og Abba der, og en masse andre kunstnere fra indland og udland i et undertiden ret så hæsblæsende kalejdoskopisk musikalsk ridt. Måske bogen havde stået endnu stærkere, hvis der var blevet *"killed some darlings"* som man siger på engelsk – især de

kunstnere, der tydeligvis ikke dækkes con amore.

Derfor står kapitlet om musikken efter 2000 da også svagest i bogen. Fraregnet Lady Gaga, udtrykker Smitt ikke den store respekt for mange af tidens populære kvindelige kunstnere som Miley Cyrus, Christina Aguilera, Britney Spears og Nicki Minaj etc. der generelt affærdiges som eksempler på tidens overseksualiserede markedsføring fra musikbranchens side. Overskrifter som "Disneyficering" og "Madonnakloner" siger en del om bogens tendens på dette felt, og Smitt skriver ligefrem under sidstnævnte overskrift: *"De syngende babes har det tilfælles, at de tager udgangspunkt i deres store idol Big Mama Madonna, når de skal iscenesætte sig selv, klæde sig, forsøge at provokere og forny sig fra album til album eller fra turne til turne. De er mere brands end bands og udgiver parfumeserier og tøjkollektioner i egne navne"*. (s. 182).

Her virker Smitt, i modsætning til resten af bogen, ude af takt med den tid han dækker. I bogens øvrige afsnit bliver tidens markante kvindelige kunstnere beskrevet langt mere fyldestgørende og nuanceret. Mest graverende får han placeret en så betydningsfuld kunstner som Beyoncé Knowles på samme kommercialiserede hylde som tidens øvrige kunstnere. Der bruges mere krudt på hendes medvirken i en Pepsireklame optaget sammen med Britney Spears, Pink og Enrique Iglesias på Colosseum end på hendes historisk reflekterede musikalske aktivisme.

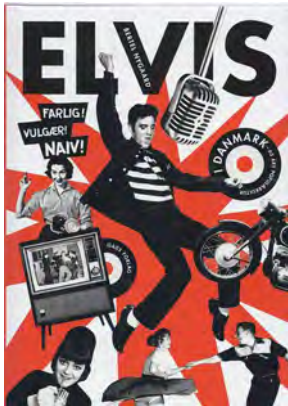
Denne vinkling synes besynderlig med tanke på, at Beyoncé om nogen har adresseret nyere tids amerikansk historie, eksempelvis med sangen "Formation" om Hurricane Katrina, og hendes optræden ved Super Bowl i 2016, hvor hun i sit kontroversielle show havde tydelige referencer til Black Panthers, Malcolm X og de sidste årtiers politivold.

Disse indvendinger rokker dog ikke ved, at Thorkil Smitt med sin bog har begået et virkelig læsværdigt værk, der altovervejende er indsigtsfuldt, indlevende og helt gennemgående bare virkelig interessant. Bogen kan klart anbefales til den alment musik- og historieinteresserede læser, og den vil bestemt også pynte på alle gymnasiebibliotekers hylder, hvor både SRP og SO-skrivere og deres lærere kan finde inspiration til brugen af rockens lyrik og udtryksformer til både opgaveskrivning og i den daglige historieundervisning som andet og mere end blot et ligegyldigt lydtapet.

Stefan Flensmark

Elvis

BERTEL NYGAARD: Elvis i Danmark. Gyldendal, 2020, 268 sider.

Bertel Nygaards bog "Elvis i Danmark" sætter sig for at belyse hvorledes Elvis Presley har influeret dansk kulturliv og, ikke mindst, hvorledes det danske samfund og de danske medier har skildret ham gennem hans mange perioder, og Bertel Nygaard slipper umanerligt godt fra det.

Selvom Elvis Presley aldrig var i Danmark (så vidt vides!), demonstrerer bogen fornemt hvor omkalfatrende rock and roll var for dansk kulturliv gennem et bredt udsnit af kilder fra politirapporter, aviser, kulørte blade, fanbreve - Sågar *Svikmøllen* inddrages

Bogen spænder fra de seismiske rystelser Rock and Roll og Elvis udløste i 1950'erne over 1960'ernes skepsis og senere rehabilitering af Elvis Presley, 1970 og 80'ernes ironiske og campede brug af Elvis og ender ved det danske Graceland i Randers, hvor der er nogle gode betragtninger om kollektiv erindring der fint vil kunne fungere i historieundervisningen som introduktion til dette begreb.

"Elvis i Danmark" gør meget ud af at understrege hvorledes rock and roll gik på tværs af traditionelle køn race og classeskel og bogen betoner Elvis Presley og rock and roll som et bredere fænomen der taler til ungdommens oprørstrang og forandring af normer og værdier og dermed som et mere organisk fænomen end bare resultatet af amerikansk kulturimport og kulturel indoktrinering. Det er vildt at læse hvorledes racestereotyperne også havde en prominent plads i den danske presses dækning af det tidlige rock and roll fænomen – en pressedækning, der ofte benyttede sig af troper som "jungle", "vildskab", osv. Som læser født i 1980 er det svært helt at forstå hvor fremmedartet rockmusik har virket på sin samtid.

Afsnittet om rock and roll i den kolde krig kommer godt omkring rockmusik gennem den kolde krigs prisme og de kommunistiske partiers, i både østblokken og Danmark, og deres ambivalente syn på rockmusik som både en kilde til korrumpation, såvel som forandring (den gode forandring, forstås). Denne vinkel måtte gerne udfoldes og belyses endnu mere.

Den kolde krig og den frygt rock and roll indgød i den etablerede samfundsorden belyses meget godt i dette citat om Elvis Presley fra Kristeligt Dagblad der med moderne øjne må siges at være interessant og som er med til at belyse hvor tiltrukket og frastødt Danmark var af USA og amerikansk kultur i 1950'erne: *"Det er troligt, det er meget troligt, at den vestlige verdens alvorligste problemstilling ikke er spørgsmålet Øst-Vest men spørgsmålet om, hvorledes vi kommer bort fra den faretruende nærhed af barbariets grænse".*

Der er der mange små guldkorn i den meget velresearchede og meget læseværdige bog. Især er afsnittet om reaktionerne på Elvis død i BT's debatspalter kostelige og kan tjene som påmindelse om debatniveauet på *Nationen*! Ikke nødvendigvis noget der er kommet til efter internettet.

Bogen er tydeligvis skrevet med en stor lidenskab for Elvis og perioden generelt. De mange kildeuddrag fungerer fint og er nok lidt korte til at kunne bruges som kildegrundlag til for eksempel SRP og andre opgaver, men her kan de overskuelige litteraturhenvisninger være brugbare til at finde kilderne andetsteds.

Anders Pultz Lundgaard

Populisme er et vigtigt element i demokratiets historie.

PIERRE ROSANVALLON: "Populismens Århundrede". Informations Forlag 2020, 233 sider, 299 kr. Originaltitel: Le siècle du populisme

Den franske historiker og sociolog Pierre Rosanvallon har analyseret demokratiet og dets historie gennem en lang forskerkarriere. Begge forfatterens faglige udsigtspunkter anvendes i hans første bog på dansk. Han påviser, hvordan populismen med visse mellemrum er dukket op og har spillet forskellige roller i forskellige demokratiske landes historie. Gennem sin analyse af det 19. og 20. århundredes forskellige partier/bevægelser mener P. Rosanvallon, at det er muligt at udlede en række generelle karaktertræk, der går igen hos populistiske i ethvert demokrati, og som adskiller dem fra ideologisk baserede partier og bevægelser. Et fokus på disse karaktertræk kan danne grundlag for en nøgtern og videnskabelig analyse af populismefænomenet til forskel fra de mere følelses- og ideologisk orienterede kritikere af populismen.

Bogen kan ikke karakteriseres som en egentlig historiebog, men det er en historisk baseret undersøgelse der udmønter sig i en begrundelse for en generel politologisk teori om populisme. Bogen indeholder altså ikke en klassisk historisk fremstilling af de populistiske bevægelseres opståen, udvikling og forfald, som titlen kunne forlede en til at tro.

Men hvad er populisme? Populismen opstår ofte som en konsekvens af det, Rosanvallon med en omskrivning af Max Webers modernitetskarakteristik kalder for "demokratiets affortryllelse". Frustrationen over følelsen af magtesløshed overfor de komplicerede, uigennemskuelige og elitære beslutningsprocesser får borgerne til at reagere negativt. Man kender populismen ved, at den typisk vil bryde med højre kontra venstre konflikten i politik. Det er enhed frem for klasser. Derudover når P. Rosanvallon frem til fem kerneforhold, der har en særlig karakter hos populisterne. Den populistiske leder italesætter en særlig forestillingen om "folket", der defineres som en modsætning til det etablerede system med dets elite. I den sammenhæng defineres folket som en enhed og dermed forvises sociale kampe og andre interesse modsætninger i samfundet fra den politiske dagsorden, fordi de opfattes som splittende og som noget, der har en parasitær karakter. Som det andet kendetegn har populisterne en særlig forståelse af demokratiet. Her spiller det direkte demokrati - folkeafstemninger - en central rolle. Hertil kommer et opgør med de uafhængige retsinstitutioner (forfatningsdomstole mv), som jo ikke er valgte og derfor kritiseres for ikke at repræsentere folkets vilje, der på sin side kommer til udtryk som krav om umiddelbar og spontan handling. "Repræsentation" er det tredje område, hvor populismen skiller sig ud ved at være en bevægelse, der artikulerer sig gennem en "folke-mand", der inkarnerer folkets vilje i tale og handling. De to

sidste forhold vedrører den økonomiske politik og filosofi hos populismen samt de særlige populismekulturer, hvor følelser og lidenskab har en fremtrædende plads i forholdet til en instrumentel og rationel opfattelse af politik og magtforhold.

Populismens kritikere arbejder ofte ud fra forestillingen eller påstanden om eksistensen af et optimalt demokrati. Men ifølge P. Rosanvallon, er demokratiet et felt med mange forskellige mulige udformninger. Det er også derfor, at P. Rosanvallon ikke vil afskrive fænomenet som udemokratisk. Tværtimod påviser han, at populismen typisk opstår i situationer, hvor demokratiet har grundlæggende funktionsproblemer. Oftest vil man se, at populismen rejser mange relevante spørgsmål i forholdet til demokratiets måde at fungere på. Som et kerneeksempel herpå henviser han til det amerikanske "The People's Party" fra forrige årh. Det var i P. Rosanvallons øjne en bevægelse, der med rette kritiserede et degenereret politisk system, og som udvirkede visse nødvendige reformer for bl.a. at sikre en større repræsentativitet (for eksempel i form af indførelsen af primærvalg til præsidentembedet). I Sydamerika var populistiske ledere som Jorge Eliécer Gaitán (Columbia) og Juan Perón (Argentina) ledere i kampen mod oligarkierne i de to lande.

Den egentlige trussel fra populismen ligger, ifølge ham, i det øjeblik, at det populistiske parti, hvis det får regeringsmagten, "kan" (ikke "vil") ændre demokratiet i retning af en af dets grænseformer, det såkaldte "demokratur". Demokraturet er Rosanvallons udtryk for en politisk tilstand, hvor polariseringslogikken i et "os" (folket) mod dem (fjenderne) fremmes. Den folkelige repræsentativitet bliver identificeret med lederen ("folke-manden"), suveræniteten udøves gennem folkeafstemninger, og hvor samfundsinstitutionernes legitimitet bygger på valgte/udpegede bestyrelser. Gennem kontrol af medierne og de forfatningsrelaterede institutioner elimineres den pluralistiske dimension i demokratiet og mindretallene og kritikkerne af ledelsen udelukkes fra offentligheden.

Rosanvallon påviser, at flere af populismens karakteristika ikke er fremmede fugle i demokratiets tidlige historie. Det klassiske demokrati og den demokratisk politiske tænkning i antikken og i 1700-tallet foregik inden for det, han kalder en "implicit meningshorisont". Dermed mener han, at borgeren angiveligt udtrykte sin mening gennem enighed og tilslutning eller evt. det modsatte. Det handlede dybest set ikke om ens individuelle politiske holdning, men om at bekræfte tilhørsforholdet til fællesskabet. Mindretal og opposition ansås for noget midlertidigt eller evt. som noget, der var forud for sin tid, men ikke som noget, der burde tages hensyn til. Det princip lever videre i "folkeafstemningen", hvor det jo overlades til lederne at definere et afstemningsspørgsmål og fortolke et "ja" eller et "nej" i forhold til at føre en konkret politisk linje på vegne af et flertal.

I bogen dvæler forfatteren kun perifert ved aktuelle eksempler på populistiske bevægelser og politikere. Han inddrager heller ikke fascistiske og lignende bevægelser i analysen, fordi de er erklærede antidemokratiske og derfor falder uden for analysens felt.

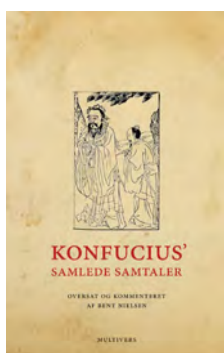
Rosanvallon anfører i bogens sidste del en række forslag til, hvordan populismen kan håndteres af de demokratiske systemer. Det er ikke overraskende tiltag, der drejer sig om gennemsigtighed i administrationen og tillid imellem politikere og befolkning mv. For Rosanvallon ønsker, at det pluralistiske demokrati skal styrkes. Han retter i den forbindelse en hård kritik mod folk som venstrefløjsteoretikerne Chantal Mouffe, Ernesto Laclau og politikeren Jean Luc Mélenchon for at mere end flirte med en populistisk strategi, hvilket let kan føre til konsekvenser, som man har set i Venezuela under Hugo Chávez.

Bogen er guf for den kvikke elev, der skal lave et 12tal til sin SRP. Der er rigtig gode muligheder for fx at lave analyser af danske partier af populistisk tilsnit. Det er nok også en god ide, hvis vejlederen har kikket bogen igennem inden vedkommende anbefaler den til en elev. God læselyst.

Jørgen Lassen

Konfucius atter på mode i Kina

KONFUCIUS: Samlede samtaler. Oversat og kommenteret af Bent Nielsen. Forlaget Multivers 2020. 438 sider. 300 Kr.

Konfucius er uden tvivl Kinas bedst kendte filosof, i hvert fald uden for Kinas grænser, og uden for al tvivl den historisk set mest indflydelsesrige i Kina. Dette sidste på godt, men også på ondt i den forstand, at selv mere moderne orienterede bevægelser har været henvist til at gøre op med den udbredte og kulturelt indgroede, traditionelt og konservativt indstillede konfucianisme. Således ødelagde rødgardister under den sk. kulturrevolution 1966-68 i Kina "mange templer, steler og andre Konfucius relaterede effekter" (425), skriver Bent Nielsen i sin Efterskrift.

"Den Ærede Mester Kong" eller Kong fuzi på kinesisk levede fra ca. 551 til ca. 479 fvt. og har således haft kolossal indflydelse i især Kina i mere end et par årtusinder, men har også haft nogen indflydelse i Korea og Japan.

Fra det 20. århundredes begyndelse blev konfucianismen altså imidlertid imødegået, først af vestligt inspirerede reformbevægelser, der ønskede Kinas modernisering ikke mindst af uddannelsessystemet, og dernæst af kommunismen under bl.a. Mao Zedong. Fra Maos død i 1976 skete imidlertid igen en, men i denne omgang positiv, omvurdering af Konfucius' lære, og i 80'erne og 90'erne "smeltede studier af Konfucius og konfucianismen sammen med en nærmest fanatisk interesse for den traditionelle kultur" (426). Til slut skriver Bent Nielsen: "Der er ingen tvivl: Konfucius er tilbage (hvis han da nogensinde har været væk), og han er til at få øje på" (435). Mennesker i alle lag i Kina beskæftiger sig i dag med ham.

Dette skrift er imidlertid ikke nedfældet af Konfucius selv, men af hans elever og disses elever igen som erindringer om "samtaler, mesterens udtalelser og observationer af hans adfærd", som det hedder i bagsideteksten. Ikke desto mindre anses værket for en kerne i konfucianismen, og det har tilmed i perioden fra 1313 til 1905, altså knap 600 år, været obligatorisk eksamenspensum for kommende embedsmænd ved det kejserlige hof.

De angivelige citater af Konfucius har karakter af ofte lapidariske visdomsord eller aforismer, og det kan faktisk ofte være ganske svært at se det bagstræberiske i dem. Hvad mener man fx om dette: "Mesteren sagde: 'Det kultiverede menneske er vidtfavnende og ikke ensidigt. Smålige mennesker er ensidige og ikke vidtfavnende'" (91)? Eller om dette: "Mesteren sagde: 'Hos den, som er fast besluttet på at tage ansvar for sine medmennesker, findes ingen nederdrægtighed'" (115)?

Det forekommer heller ikke så tosset, når det hedder: "Mesteren sagde: 'Når naturen overgår kulturen, har man den ukultiverede. Når kulturen overgår naturen, har man den stuelærde. Først når naturen og kulturen er i balance, får man det kultiverede menneske'" (146).

Man kan måske kritisk hævde, at Konfucius synes lige vel rigeligt harmoni- og balancesøgende (og altså imod kritik), og at han påstår en moralsk urørlighed hos en 'elite' i form af embedsmænd og legitime magthavere, eller man kan hævde, at hans tanker i den politiske og hverdagslige praksis i det mindste let kan få sådanne konsekvenser og reelt også fik det i de gamle kinesiske samfund – det kommunistiske samfund realiter næppe undtaget! I deres almene form kan citaterne mm. dog ofte levere stof til eftertanke. Men hans fremhævelse af én "Den rette vej", der ovenikøbet er anlagt i forvejen af forfædrene, kan selvfølgelig også problematiseres.

Usympatiske er disse karakteristika af Konfucius som person vel næppe heller: "Mesteren var mild, men målrettet; respektindgydende, men ikke ubarmhertig; ærbødig, men afslappet" (166), og "han var uden bagtanker, uden påståelighed, uden trodsighed og uden egoisme" (412).

En ikke frastødende form for pragmatisk tankegang er det nok heller ikke, når han citeres for at have sagt: "For mig er der hverken noget 'intet lader sig gøre' eller noget 'alt lader sig gøre'" (415). Altså hverken resignation, nihilisme eller totalitarisme finder en fortaler i ham.

Bogen indeholder meget omfattende kommentarer af tekstkritisk, filologisk, historisk, kulturel og biografisk karakter. Den må hilses velkommen som en introduktion til en tænkning og en kultur, der i meget høj grad har haft indflydelse på milliarder af menneskers liv og stadig har det i større eller mindre grad i Asien.

Poul Ferland

Bladtegninger

CLAUS SEIDEL: 'Til stregen -Bladtegningen i Danmark'. Gad 2020. 1110 sider, 600 kr.

Når en bog til anmeldelse normalt lander i min postkasse, er den nidkært indpakket i en boblekuvert, så den er beskyttet mod de bump og slag, den kan udsættes for på rejsen til mig. Men da jeg modtog *Til stregen - Bladtegningen i Danmark* var det i en stor tung papkasse, som blev leveret til døren.

Det var svært ikke at blive imponeret over *Til stregen - Bladtegningen i Danmark*, da jeg åbnede kassen. 7 kilo fordelt på to store og ét lille bind; cirka 1100 sider; og 1300 udvalgte bladtegninger. Alt sammen pakket ind i sort-hvid kassette prydet med bladtegninger. Prisen er næsten ligeså imponerende; blot 599 kr. Smudstitelbladet afslører dog hurtigt, at en mulig årsag til den lave pris kan findes i, at udgivelsen er støttet af hele 6 fonde.

Bladtegningen har også været i fokus de senere år; ikke blot i kraft af Muhammedkrisen, men også det kinesiske coronaflag skabte internationale dønninger om grænserne for ytringsfriheden. Tilmed havde arbejdsmuseet sidste år en udstilling af bladtegner Anton Hansens tegninger fra besættelsen og politikken dedikerede en hel sektion til bladtegningen og nærværende bog, da maj gik på hæld forrige år.

Claus Seidel (f. 1946) er ikke hr. hvem-som-helst. Han har været bladtegner for *Land og Folk*, *BT*, *Weekendavisen*, men er også kendt som retssals- og teatertegner. Sidstnævnte hverv frygter Seidel, at han tager med sig i graven jf. et interview til Kristeligt Dagblad i august 2020, da teatertegningen ikke nyder samme interesse som tidligere. Seidel fungerer som daglig leder af Museet for Dansk Bladtegning, som er i gang med at opbygge en e-samling over bladtegninger, som skal dække hele 45.000 tegninger. Hjemmesiden er et anbefalelsesværdigt supplement til bogen.

Det er sin sag at strukturere så mange tegninger. I *Til stregen - Bladtegningen i Danmark* har Seidel inddelt sine tegninger efter genre; eksempelvis portræt-, rets, teater- eller vittighedstegningen.

Herudover er der dedikeret et afsnit til Muhammedtegningerne; Seidel var selv én af de 12 Muhammedtegnere og afsnittet giver et særligt indblik i Muhammedkrisen set fra tegnerens synspunkt. Kapitlet står stærkt og Seidel understreger i starten, at det er hans egen version af sagen han fremlægger. Kapitlet fremlægger sagen i kronologisk orden fra henvendelsen fra Jyllandspostens daværende kultureldaktør Flemming Rose, der "inviterer til dig til at tegne Muhammed" for "et symbolsk beløb på kr. 800 pr. tegning"; krisen; mødet med PETs operative chef Hans Jørgen Bonnichsen, som forklarer, at sagen slutter "formentlig aldrig og vil ændre jeres liv"; livet med PET i hælene og til en refleksion over, om det var det hele værd. Sådanne refleksioner over bladstegningens etiske grænser og samfundsfunktion løfter kapitlet over de andre.

Det sidste lille bind i værket er mere navlebeskuende. Det omhandler *Foreningen af Danske Bladtegnere og Museet for Dansk Bladtegning*. Dog er det værd at nævne kapitlet 'Medlemmerne af danske bladtegnere', som har en lille anvendelig biografi over de danske bladtegnere.

Til stregen - Bladtegningen i Danmark er et underholdende og fængende værk, som det næsten er umuligt ikke at bladre rundt i. Selv har jeg en tendens til at blive mest fænget af de tegninger, som skildrer politiske begivenheder fra min egen tid, men jeg kan da også nikke genkendende til tegninger fra tidligere tiders politiske fadæser. Teksten bliver fra tid til anden vel rosende. Eksempelvis skriver Seidel "Dansk bladtegning har gennem de sidste hundrede år evnet at opbygget (sic) en fornem tradition for at tegne fra de danske retssale. Genrens bedste udøvere har præsteret deres ypperste og aftvunget en forståelse for det artistisk tårnhøje niveau, der næppe ses bedre i den internationale medie verden" (Bd. 2, s.285).

Omdrejningspunktet i *Til stregen - Bladtegningen i Danmark* Fremtidig kunne jeg ønske mig sig et tilsvarende vægtigt værk, som beskæftigede sig hovedsageligt med slut 1700-tals og 1800-tals satiretegninger, som eksempelvis P.C. Klæstrups illustrationer af Kirkegaard. Hermed er opfordringen givet.

Til stregen får med sikkerhed en lige så prominent plads på mit bibliotek, som værket er vægtigt.

Lasse T. Jensen

Fra Grønland til Stillehavet

KNUD RASMUSSEN: Fra Grønland til Stillehavet. Forord af Kirsten Hastrup. Lindhardt og Ringhof 2020. 848 sider – 500 kr.

”Giv mig sne, giv mig hunde. Så kan I beholde resten” siges Knud Rasmussen at have sagt, og når man læser hans beretning om den 5. Thule-ekspedition, virker det ikke som nogen urimelig antagelse. Disse, sne og hunde, er nemlig centrale begreber, som igen og igen optræder i både tekst og billeder i beretningen. Imidlertid handler bogen om langt mere end blot sne og hunde, og bogen er et spændende og meget anderledes billede på menneskelivet.

Rejsen, som begyndte i 1921 i Nuuk, kom til at strække sig over tre år og mange tusind kilometer på hundeslæde (samt i mindre omfang skib og båd) hen over de arktiske dele af Canada til Alaska og med en afsluttende kort afstikker til Rusland/Sovjet. Rejsen havde til formål at indsamle viden om området – inden for en lang række discipliner. Således blev der tegnet kort undervejs og gjort geologiske undersøgelser, der blev lavet arkæologiske undersøgelser og gjort antropologiske studier af eskimoisk liv og levned. Endvidere indsamlede ekspeditionen mange tusind genstande til Nationalmusset.

Det er særligt det sidste, som får fylde i Knud Rasmussens beretning, og der er vist heller ingen tvivl om, at det netop er dette, der var hans hjertebarn. Knud Rasmussen, som var født og opvokset på Grønland, var da også som en fisk i vandet, når han dels krydsede de store øde strækninger på hundeslæde, dels satte sig i teltet eller snehytten sammen med de lokaler og udveksler nyt – samt nok så vigtigt, når de fortalte eventyr og myter. Knud Rasmussen talte grønlandsk og kunne de grønlandske myter og eventyr på fingerspidserne. Derfor mødte han også som få andre de canadiske og amerikanske eskimoer i øjenhøjde.

Det er i den sammenhæng overordentligt interessant at læse, hvordan de myter og eventyr, som Knud Rasmussen hørte hele vejen til Alaska, stort set er de historier, som han kendte fra sin barndom på Grønland, og Knud Rasmussen mere end antyder, at det er et håndfast bevis på nært slægtskab mellem grønlandske og canadiske/amerikanske eskimoer.

Knud Rasmussen skriver endvidere overbevisende om jagt i arktiske egne, og det er en stor oplevelse at få et indblik i, hvor ekstreme forhold, som mennesker kan overleve i; om end det også skinner tydeligt igennem, at synet på liv og død er anderledes og mere hårdkogt, end hvad vi kender til i det moderne Danmark. Således er der et mere determineret syn på liv og død, og man udviste således en om end meget pragmatisk tilgang til liv og død. Således var det ifølge Knud Rasmussen ikke ualmindeligt, at man 'aflivede' nyfødte pigebørn, hvis de ikke allerede var bortgiftet. Det kan dårligt forekomme andet end brutalt, specielt når man, som undertegnede sidder mæt og tilfreds; fødderne varmet op af gulvvarme og med sikker viden om et fyldt køleskab og en månedlig gage, men i en kultur, der lever på kanten af eksistensminimum, har man ikke råd til den slags luksus; hvilket Knud Rasmussen viser en forståelse for. Samtidig er der dog også en ukuelig trang til overlevelse; fx i historien om manden der havde skudt sin fod af første gang, han kom i besiddelse af et gevær, men alligevel formåede han at lave sig en protese og fortsætte livet som fanger og familieforsørger.

Et rigtigt spændende og gennemgående tema i beretningen er mødet mellem de hvide og eskimoerne – eskimo er sidenhen blevet et kontroversielt begreb, og selv om tidligere landstyreformand Lars Emil Johansen fastslår, at han er eskimo, så er det med rystende hånd, at undertegnede også bruger begrebet. Knud Rasmussen viser gennem hele bogen en stor respekt for de mennesker, som han mødte; de udviste også en stor opfindsomhed, en stor ihærdighed og enormt stor dygtighed. Ingen hvid vil kunne overleve i deres sted; og slet ikke uden riflen. Han taler således om naturmennesket, men bruger også begrebet primitive mennesker, om end det ikke kommer til at virke nedsættende. Dette kommer også til udtryk ved måden, hvorpå åndemagerne beskrives; ganske vist er deres opførsel på alle måder mærkværdig, men de beskrives oftest som mænd med stor indsigt i egen kultur og almene menneskekundskaber.

En interessant anekdote udspiller sig under en voldsom snestorm, hvorunder bopladsen var løbet tør for mad. Alle beboerne samledes i den største snehytte, og to åndemager fremmanede under stor ståhej ånderne og kæmpede indædt med dem. Herefter kunne alle roligt gå i seng, da man dagen efter ville få fint vejr. "*Og vi fik det [fint vejr]*" bemærker Knud Rasmussen tørt.

Knud Rasmussen reflekterer enkelte steder over konsekvenserne af mødet mellem eskimo og den hvide mand, og kommer til den konklusion, at det i de fleste tilfælde er til fordel for eskimo-kulturen at møde civilisationen. Der kom mere fred når Royal Canadian Police på hundeslæder eftersøgte mordere, men Knud Rasmussen var heller ikke blind for den modsætning, der ligger i at eskimoer, der lever efter deres kultur og tradition, skulle dømmes efter canadisk lov på et fremmed sprog i en fremmed kultur.

Ligeledes var Knud Rasmussen heller ikke blind for, at eskimoerne nogle steder var blevet udnyttet af hvide købmænd, der skambød eskimoernes varer, men han fremfører også, at de fleste steder, hvor der var kommet konkurrence mellem de hvide købmænd, var priserne blevet mere rimelige. Han skriver dog tydeligvis en anelse nostalgisk, da han kom til de områder, hvor han pludselig skal betale dollars for at få fodret sine hunde i modsætning til mange steder, hvor det er en del af almindelig gæstfrihed at fodre sin gæsts hunde.

Bogen er meget velskrevet og lækker at læse. Det er ganske rigtigt et gammelt sprog, og en nutidig forfatter ville næppe bemærke, at eskimoerne hører 'neger-jazz' midt på isen; så meget desto sjovere, at man har bibeholdt det originale sprog. Fra Grønland til Stillehavet er et digert værk, 848 sider eller 4,5 kg, og man kunne måske have overvejet at dele den op i flere bind; det er ikke en bog, som inviterer til at blive læst i hverken sengen eller sofaen.

Bogen er rigt udsmykket med billeder – og det er intet mindre end forrygende. Billederne er ganske vist sort/hvide og måske lidt grumsede, men dette medvirker for så vidt blot til at gøre det mere autentisk. Nogle gange virker det dog lidt til at billederne er kastet tilfældigt ind, da der ikke nødvendigvis er direkte sammenhæng mellem billedet og samme sides tekst. Bogen rummer også en række kort – og det er godt og nødvendigt. Formodentligt er undertegnede ikke den eneste, der ikke er skudsikker i nordcanadisk geografi, og hertil kan kortene støtte læsningen. Det har i øvrigt været interessant at have google-maps åbent under læsningen.

Det er nok ikke muligt at overtale ret mange elever til læse bogen; sproget er gammelt, teksten er meget omfangsrig, og de fleste vil kunne få det samme faglige udbytte ud af om end meget små uddrag. Det betyder dog ikke, at man ikke burde læse den; Knud Rasmussen er en af de mest bemærkelsesværdige opdagelsesrejsende, og derfor bør man selvfølgelig læse hans værk – ikke mindst i et jubilæumsår som i år.

God læselyst

Kim Hornbech

Historie metodebog

CHRISTIAN LUND OG BRIAN DUPONT LARSEN: På sporet af historien – opslagsbog til historiefagets teori og metode, Gyldendal 2019, 124 sider, 149 kr.

Lad det være sagt med det samme: dette er ikke en undervisningsbog. Det er som titlen også indikerer en opslagsbog; et minileksikon om man vil. Bogen handler om historiefagets teori og metode, og den er et tydeligt eksempel på, hvordan de metodiske aspekter af vores historiefag er blevet styrket gennem de sidste måske 20 år. Specifikt for gymnasiet har faget AT (som er udgået på STX, men har fået en renæssance på HHTX) og på det seneste har fagkonsulent Christian Vollmond været bannerfører for denne udvikling. Dette skal imidlertid ikke ende i en stor diskussion af dette skifte fra indhold mod form. Personligt er jeg ikke i tvivl om, at det har styrket historieundervisningen, at vi nu tør at inddrage eleverne i de mere videnskabelige dele af faget, om end vi bevæger os i vanskeligt terræn her, eftersom metodeundervisning

bliver meningsløs uden koblingen til konkret faglig viden. Netop her skal vi passe på, at vi ikke svigter eleverne, vores fag og faglighed.

Overordnet set er det min vurdering, at nærværende bog vil kunne være til gavn for eleverne som et supplement, når metodiske aspekter af vores fag behandles, men bogen kan på ingen måde blive fagligt rammesættende for undervisningen.

Bogen indeholder 26 opslag, der hver især introducerer en historiefaglig tilgang, synsvinkel eller metode. Opslagene er inddelt i alfabetisk rækkefølge, hvilket gør bogen overskuelig i sin opbygning og tilsyneladende let at orientere sig i. Som i ethvert leksikon eller ordbog er denne alfabetiske inddeling også et problem, da man skal vide, hvad man leder efter, inden man går i gang med at lede for reelt at være i stand til at finde det, man leder efter. Når man kigger bogen igennem, vil det også hurtigt gå op for læseren, at 1/3 af bogens opslag begynder med "H" – dvs. "historie" et eller andet. Det er også tydeligt, at navngivningen af de forskellige opslag ikke har været helt let, da det langt fra i alle tilfælde er entydigt, hvad bestemte metoder eller historiske tilgange til stoffet hedder. I realiteten har vi altså at gøre med en bog, som læreren nok ret let navigerer i, hvorimod eleverne ikke finder megen hjælp og må søge på må og få.

Kvaliteten af de enkelte opslag er svingende fra det ganske fremragende til det mere middelmådige. Det er i sig selv en bedrift at præsentere en synsvinkel eller metode kort og præcist, men det lykkes flot i flere af de lange opslag. Eksempelvis er kapitlet "Erindringshistorie" glimrende. Her præsenteres læseren for perspektiver på erindringsfeltet med konkrete eksempler og biografier af berømte historikere inden for området. Det er spændende, brugbart og informativt. Kapitlet lige derefter om "filmanalyse" i historie er derimod kort og indforstået, og kan mest af alt bruges til at få øje på, at filmanalyse også er et område, man kan beskæftige sig med i historiefaget, hvorefter man andetsteds vil skulle opsøge mere information.

Det samme kan man sige om afsnittet "Historisk forklaring". Overskriften indikerer, at der her formentlig er tale om noget vigtigt, men indholdet er kortfattet og vanskeligt at forholde sig til; mest af alt er det en indviklet snak om årsagerne til udbruddet af Første Verdenskrig.

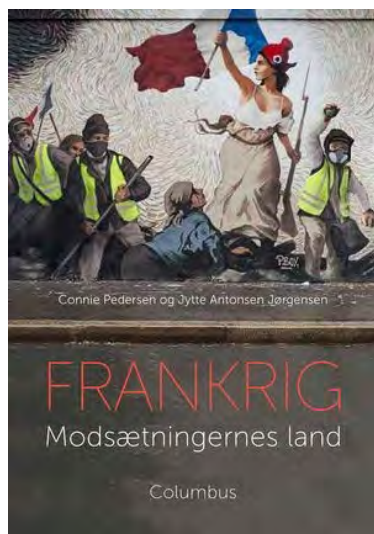
Afsnittet kaldet "Historisk fortælling" er modsat hertil meget vellykket – i hvert fald set fra lærerens perspektiv. Det handler om forholdet mellem historiefaget som videnskabsfag på den ene side og spændende og fængende narrativ på den anden. Undervejs bliver Hayden White og hans hovedværk "Metahistory" (1973) introduceret i en biografisk boks. Bogen giver i dette afsnit endda en anvisning på, hvordan man kunne forsøge at angribe en såkaldt "narrativ analyse" af et historisk værk; det er dog svært at forestille sig særligt mange gymnasieelever, der vil nå hertil i historieundervisningen i gymnasiet, men hvem ved, om ikke en universitetsstuderende i ny og næ også ville kunne bruge bogen.

Samlet set er der tale om en bog, som læreren med fordel vil kunne bruge som miniopslagsværk til historiefagets metode. I forbindelse med eksempelvis en SRP-opgave, vil læreren kunne kopiere relevante afsnit til eleverne som inspiration og metodisk rettesnor. Jeg har også tænkt mig fremadrettet at krydse udvalgte metodiske tilgange af i bogen, når jeg har inddraget dem i min undervisning over mine treårige historieforløb. Hermed vil jeg kunne sikre en større grad af systematik i min metodeundervisning.

Jeg vil foreslå min faggruppe på skolen, at vi køber bogen i et eksemplar til hver af lærerne, men jeg kan ikke se, at den vil være relevant som klassesæt til eleverne – hertil er den for vanskeligt tilgængelig og vil ganske enkelt ikke i tilstrækkeligt omfang kunne komme i spil i den daglige undervisning.

Anders Bærholm Frikke

Frankrig. Modsætningernes land

CONNIE PEDERSEN OG JYTTE ANTONSEN JØRGENSEN: Frankrig. Modsætningernes land. Columbus 2020. 152 sider. 149/267 kr. (skole/privatpris)

Bogens to forfattere er Jytte Antonsen Jørgensen, samfundsfags- og historielærer på Horsens Gymnasium og Connie Pedersen, cand.scient.pol., tidligere udenrigskorrespondent i Danmarks Radio, hvor nogle vil kunne huske hende fra reportager om opbruddet i Østeuropa i 1989, nu primært franskkyndig skribent og underviser. Dens udgangspunkt er ønsket om at lave materiale til fagligt samarbejde mellem samfundsfag og fransk. Det er da også helt tydeligt, at der primært er tale om en samfundsfagsbog, der også vil kunne bruges som baggrundsmateriale i fransk.

Under hovedoverskrifterne "Samfund i Frankrig", "Politik i Frankrig", "Økonomi i Frankrig" og "Frankrig i verden" bringer bogen os i 13 små afsnit gennem mange sider af Frankrig i dag. De enkelte afsnit indledes med en ofte let causerende tilgang til et emne, forskellige oplysninger om fransk politik præsenteres, eventuelt med nogle anekdoter, og hurtigt sættes lidt samfundsfaglig teori på, enten i selve hovedteksten eller i en af de mange fakta- eller tekstbokse. Et eksempel er afsnittet om "de politiske partier i forandring", hvor udgangspunktet er forandringen i det politiske landskab i Frankrig ved præsidentvalget i 2017. Boksene sætter det franske over for det danske partisystem, og naturligvis får vi også en oversigt over præsidentvalgets tal. Gennemgangen af Macron's parti En Marche fører til et afsnit om Kåre Strøms teori om partiadfærd. Marine le Pen's parti belyses med en boks om kendetegn på populisme og en lidt bedaget udtalelse i en tekstboks fra 2002 fra den gamle le Pen, samt med vælgerundersøgelser og Downs' medianvælgermodel. Endelig præsenteres en ny magtpolitisk skillelinje mellem magt- og drømmepartier.

Billedet, der gives af Frankrig, er hæftet op på titlen "Modsætningernes land", en titel der vist kan bruges på de fleste lande i verden, selv de nordiske velfærdsdemokratier. Uden at falde ned i den frankofile grøft, kan man godt tænke, at det er et rigeligt negativt billede, der gives af Frankrig, et billede, der gør det svært at forstå, at der er tale om verdens syvendestørste økonomi med en meget teknologisk avanceret industri. Karakteristisk er det, at denne position nævnes som indledning til afsnittet om den franske økonomi, men straks springer teksten over til at tale om de mange problemer med det uflexible arbejdsmarked.

Tilsvarende er det rigtigt nok, at franskmændene ifølge undersøgelser generelt har meget lidt tillid til deres nationale politikere, og i udpræget grad til præsidenten, selv om Macron vist endnu ikke er nået ned på François Hollandes laveste popularitetstal. Men til gengæld er franskmændene i lignende undersøgelser meget stærke tilhængere af demokratiet som politisk system. Endelig er den franske kultur og videnskab fraværende. Mon ikke bare nogle få ord om disse forhold og deres betydning ville glæde også andre end fransklærerne?

Bogen er nemlig som nævnt også tiltænkt franskfaget, og ud over en tilknyttet hjemmeside er der til sidst en række små franske tekster, dels skrevet af Connie Pedersen med formelle oplysninger om de politiske institutioner, dels uddrag af taler og avisartikler. På hjemmesiden www.franskpolitik.dk ligger aktuelle filmklip med fransk tekst skrevet ud og forsynet med gloselister. Den er virkelig aktualiseret, så man i skrivende stund kan finde Macrons hommage til den myrdede historielærer Samuel Paty. Men anvendeligheden for andre end særligt franskkyndige vil være begrænset, da der ikke er undertekster til filmklippene eller danske oversættelser til de udskrevne taler.

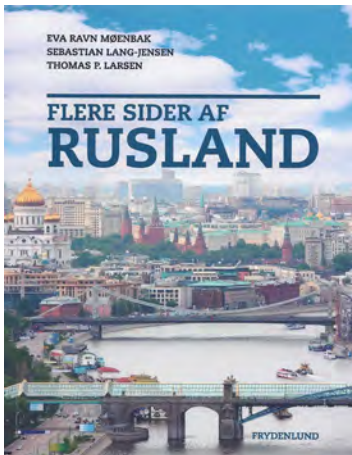
Som nævnt er det primært en samfundsfagsbog og skal naturligvis bedømmes som sådan. Det betyder, at historielæreren vil savne de historiske forløb, mere dybdegående diskussioner af drivkræfterne i Frankrigs udvikling. Der er referencer til historiske forhold som den franske revolution, adskillelsen af kirke og stat i 1905, general de Gaulle, men de er spredte og usammenhængende, og forklaringerne på aktuelle fænomener i Frankrig er derfor ofte utilstrækkelige. Der lægges op til billedanalyse af tre malerier om statsdannelser, og det kan være en god idé, men billedernes ophavsmæssige kontekst nævnes ikke, og det gør det problematisk at skulle sammenligne stemningen i Jacques-Louis Davids næsten samtidige revolutionsbegeistrede maleri af Boldhuseden og John Trumbulls officielle maleri 40 år efter af den amerikanske uafhængighedserklæring.

Gymnasiestrukturen og sprogfagernes svage stilling betyder, at det ønskede samarbejde mellem fransk og samfundsfag ofte vanskeligt lader sig gennemføre i praksis. Til gengæld er samarbejdet mellem samfundsfag og historie jo meget udbredt, og den just overståede første sæson med den nye SRP viste, at der er rigtig mange elever, der vælger den kombination. Her vil bogen kunne gøre stor nytte med sine korte oplæg til mange sider af samfundsfaglig teori, som eleven så kan udbygge, mens der i historie bliver brug for supplerende materiale og længere tekster, men oplæg til dette kan sagtens findes i bogen.

Endelig kommer der vel en tid efter Corona, hvor skolerejser kan optages igen, og med eventuelt mere begrænsede budgetter, kan Frankrig sagtens blive et endnu mere attraktivt mål end i dag. Så er der her en bog, der vil kunne give en introduktion og løse noget af materialebehovet, og dertil er den lettilgængelig i sprog og form og smukt illustreret, bl.a. med mange udmærkede fotografier af Connie Pedersen, der gør den franske hverdag nærværende.

Ruslands historie, samfund og religion til KS

EVA RAVN MØENBAK, SEBASTIAN LANG-JENSEN, THOMAS P. LARSEN: Flere sider af Rusland, Frydenlund, 2020, 112 sider, 119 kr.

Med henblik på KS-undervisningen på hf udgiver forlaget Frydenlund en serie lærebøger, der er skræddersyet til dette formål. Der er allerede udgivet en grundbog, en bog om Grønland, en bog om velfærdsstaten, og i 2021 udkommer en ny bog i serien om penge.

Denne bog om Rusland er helt naturligt delt op i tre dele: historie, samfundsfag og religion. På de relativt få sider fylder historiedelen omkring 50 sider, samfundsfagsdelen og religionsdelen hver omkring 30 sider.

Bogen er sat fint og indbydende op med fine illustrationer og stikordsliste. På bogens hjemmeside kan man finde 18 kildetekster til historie- og religionsdelen. Kildematerialet til historie er dog kun på fire: to tekster fra 1917 og Sovjetunionens to nationalhymner.

Ruslands historie er ganske overvældende, og det er en vanskelig opgave at give et læsevenligt indtryk på få sider. Det lykkes dog i store træk i denne fremstilling, om end jeg savner nogle kort. Den ældre historie får ikke meget plads, og der tages udgangspunkt i de sidste år af zardømmet i slutningen af 1800-tallet og de enorme problemer, som landet stod overfor – og som det ikke var i stand til at finde nogle tidsvarende løsninger på.

Den russiske revolution vendte helt op og ned på situationen, og lærebogen beskriver, hvorledes man med utrolige ofre opbyggede et socialistisk samfund under Stalin. Ikke mindre skelsættende blev Den store Fædrelandskrig, som Anden Verdenskrig kaldes i Sovjetunionen/Rusland. I den sidste del gennemgås udviklingen efter 1945 og frem til Sovjetunionens sammenbrud i 1991. Her lægges stor vægt på den internationale udvikling og ikke mindst Den kolde Krig, hvilket desværre betyder, at forholdene i Rusland/Sovjetunionen ikke får så stor plads. Dermed bliver det ikke helt klart, hvorfor det

sovjetiske system var ude af stand til at opfylde befolkningens behov og i stigende grad mistede sin legitimitet.

De kaotiske år efter Sovjetunionens sammenbrud under Jeltsin bliver ikke belyst særlig grundigt. I samfundsfagsdelen lægger forfatteren vægt på den politiske udvikling og struktur, og eleverne får en præsentation af det russiske præsidentielle system med inddragelse af Robert Dahls kriterier for demokrati og polyarki (s. 59-61). Dette vil nok være lidt svært tilgængeligt for den almindelige hf-elev. Til gengæld bliver Putins Rusland fint serveret på de efterfølgende sider med udgangspunkt i artiklen *Den russiske idé*, hvor Putin fremlagde sit program. Dette bliver videre underbygget i et afsnit om den russiske identitet, statens kontrol med medierne og de russiske værdier. I den forbindelse viste reaktionen på Pussy Riots happening i en kirke i 2013, hvorledes styret så sig selv, og hvorledes man gjorde op med vestlig dekadence. Og det blev understreget af den såkaldte 'homolov', der forbyder LGBTQ-grupper at udbrede reklame for deres synspunkter og livsstil. Mens de internationale forhold under Putinstyret bliver belyst, mangler der en bedre beskrivelse af de økonomiske og sociale forhold i nutidens Rusland. Hvordan går det med levestandarden, gennemsnitsalderen og de sociale forhold? Her mangler der nogle væsentlige oplysninger.

Bogens sidste del er helliget religionen, som i den grad har fået en genopstandelse efter Sovjetunionens fald. Så meget, at en rundspørge viser, at omkring 71% af russerne i dag opfatter sig selv som ortodokse kristne – selv om meget få jævnligt besøger de russiske kirker, der bygges og genopbygges i disse år. Den ortodokse Kirkes lære og praksis bliver introduceret på en fin måde, og samtidig præsenteres der en række 'svære' begreber som symfonia, eskatologi, teosis og inkarnation til forståelse af det særlige ved den ortodokse tro. Der er ingen tvivl om, at religionen er en meget vigtig medspiller for Putin i opbygningen af en russisk national stolthed og identitet. Et slående eksempel på dette er *'Det udødelige regiment'*. Siden 2012 er sejren i Den Store Fædrelandskrig 9. maj blev fejret med demonstrationsoptog i gaderne, hvor deltagerne bærer portrætbilleder på høje stænger af faldne og helte fra krigen ligesom man ved de religiøse processioner bærer ikoner med de religiøse figurer.

Gennem hele bogen har forfatterne indsat refleksionsspørgsmål i bokse, som de kalder: TÆNK SELV. Det er vanskeligt at vide, hvorledes de vil virke i den daglige undervisning, men nogle af dem kan bruges som uddybning og perspektivering af teksten.

Det er fint med et lærebogsmateriale, der er skræddersyet til KS-undervisningen. Jeg tror, at denne bog om Rusland vil være noget af en udfordring for eleverne, men med den rette pædagogiske tilrettelægning vil den bidrage til en bedre forståelse af russisk kultur og det russiske samfund.

Ulrik Grubb

Den lange linje i Ruslands historie

ERIK KULAVIG: Ansigt til ansigt med russerne fra middelalderen til nutiden. Pantheon 2020, 239 sider, illustreret. 240 kr. (incl. moms).

Det mægtige russiske imperiums historie lader sig ikke let overskue. Med afsæt i mange års forskning i russisk samfundsudvikling i 20. århundrede har *Erik Kulavig*, lektor ved Syddansk Universitet, alligevel vovet forsøget. Resultatet er blevet en fremstilling, der på godt 200 sider, der tilbyder sin læser et velstruktureret overblik og samtidig åbner for forskellige forklaringsmodeller undervejs. *Erik Kulavig* bygger sin fremstilling på den grundopfattelse, at der er en afgørende kultur- eller mentalitetshistorisk forskel mellem vesteuropæisk og russisk samfundsudvikling. Det før-moderne samfunds præg af ydre tvang og hård disciplinering af arbejdskraften holder sig meget længe i Rusland. Som han skriver i det afsluttende kapitel: "Rejsen blev nok påbegyndt i Rusland, men man nåede aldrig helt eller bare halvt i mål."

Erik Kulavig fortæller en historie, der behandler det dynamiske og modsætningsfyldte samtidig med, at han fastholder de grundvilkår, der har lagt afgørende rammer for udviklingen. Udgangspunktet er den tidlige middelalders Kiev-rige og det mongolske herredømme. Derefter følger vi Moskva-statens ekspansion med vægt på rækken af tsarer, der har udøvet deres selvherskerdømme og udbygget imperiet frem til Nikolaj II. Dette fokus på tsarmagten efter 'kongerække-princippet' gør fremstillingen overskuelig, men set fra en pædagogisk vinkel havde det nok været en fordel med højere vægtning af de basale udviklingslinjer i det vidtstrakte bondesamfund. Produktionsforhold, mentalitet og magtrelationer afviger stærkt fra en dansk eller vesteuropæisk forståelsesramme og kræver en ret grundig indføring.

Med afsæt i de sidste årtier op mod 1900 skifter fremstillingen gear og åbner for en langt bredere analyse af samfundsstrukturen og de opbrud, der sker. Her mærker man, at *Erik Kulavig* i høj grad trækker på sin egen forskning, hvor studiet af social- og kulturhistoriske synsvinkler har spillet en central rolle. Det placerer revolutionerne i 1907 og i 1917 i en frugtbar forståelsesramme. Bolsjevikernes statskup i Petrograd i oktober 1917 bliver på det grundlag sat i sin rette sammenhæng. De formår at overtage magten i et gunstigt øjeblik, men står i det følgende med udfordringer, der kun kan løses med et intensivt terrorvåben. Her savner man en analyse af, hvad det er for særlige organisatoriske kvaliteter, der gør det muligt for bolsjevikkerne at overleve og undertvinge alle de andre kræfter i det russiske kaos. Et er en effektiv og hård ledelse, men der skal jo også kommandolinjer og et udførende mandskab til på alle

niveauer i det vidtstrakte imperium. Til gengæld er der en glimrende beskrivelse af de utopier og kulturrevolutionære drømme, der også er en del af den russiske virkelighed i årene efter 1917.

Den egentlige revolution i Rusland er tvangskollektiviseringen og den planøkonomiske industrialisering i 1930'erne. Her fremhæver *Erik Kulavik* "planens sande ansigt," som er præget af en – som han skriver – "enestående lav arbejdsintensitet" og en skjult 'sort' økonomi, der lever af planøkonomiens umuligheder.

Også fremstillingen af sovjetsamfundet i årtierne efter Den store Fædrelandskrig bærer præg af denne dobbelthed mellem elitens "tons-ideologi" og sovjetborgernes evige kamp med at få en hverdag til at fungere på godt og ondt. Systemet formår ikke at frisætte arbejdskraften, så den er i stand til at bidrage til en egentlig vækst i produktiviteten. Moderniteten lader vente på sig.

I bogens sidste kapitel behandles både den på mange måder katastrofale liberalisering under

Boris Jeltsin – godt stimuleret af den nyliberalistiske tænkning i Verdensbanken og IMF – og stabiliseringen og genetableringen af den stærke stat i den nu 20 år lange Putin-æra. Her kan man hente en kvalificeret analyse af det elitære magtsystem, Putin har bygget op, kombineret med en stærk satsning på oprustning af den nationale identitet og en historieopfattelse, der knytter an til de sidste tsarer og til 1800-tallets slavofile tænkning.

Ansigt til ansigt med russerne er ikke eksplicit rettet mod gymnasieundervisning, men de indlagte kilder – velvalgte og perspektiverende – er vel tænkt anvendt i en undervisningssammenhæng. Bogen kan anbefales som en passende modvægt mod den manglende indsigt og de koldkrigs-nedarvede fordomme, der præger den offentlige debat.

For historielæreren vil bogen være en tiltrængt opdatering, og med sin omfattende litteraturliste vil den også være velegnet til opgaveskrivning.

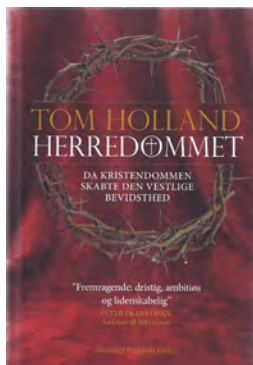
Derfor er det dobbelt ærgerligt, at den afsluttende forlagsredaktion er så sjusket og mangelfuld. Stavefejl og syntaksbrud står i en kø, der er lige så lang som i en sovjetisk dagligvarebutik. Nogle velanbragte faktabokse havde gjort underværker, og kortmaterialet er helt fraværende.

Dårlig redaktion ødelægger ikke en god bog, men det skæmmer!

Knud Holch Andersen

Kristendom og modernitet

TOM HOLLAND: "Herredømmet – Da kristendommen skabte den vestlige bevidsthed". Kristeligt Dagblads Forlag 2020. 574 sider, 300 kr.

Er den vestlige modernitet et resultat af et opgør med kristendommen eller er den tværtimod en følge af kristendommen? Dette spørgsmål kan man for mig at se ikke give et entydigt svar på, men det har ikke desto mindre givet anledning til en række kulturkampe – her hjemme bl.a. i forbindelse med udgivelsen af undervisningsministeriets demokratikanon i 2008, hvor alle demokratiets velsignelser blev henført til den lutherske kristendom. "Herredømmet" er også et partsindlæg i striden, hvor kristendommen ses som den afgørende (eller måske snarere: eneste) forudsætning for den moderne vestlige bevidstheds opståen.

Tom Holland er en britisk historiker, der har et omfattende forfatterskab bag sig af ikke bare faghistoriske, men også skønlitterære værker. "Herredømmet" er bygget op af 21 kapitler, der nærmest har karakter af essays. Kapitlerne er kronologisk ordnet, og opdelt i 3 hoveddele ("Antikken", "Den kristne verden" og "Modernitas"). Hvert kapitel har et begreb som overskrift, selvom forbindelsen mellem begrebet og indholdet i kapitlet ikke altid er lige indlysende. En del af overskrifterne er kristne kernebegreber som "Tro", "Himlen", "Kød" og "Ånd", men der er også kapitler om ikke eksklusivt kristne begreber som "Revolution", "Kosmos" og "Videnskab".

Hvert kapitel tager udgangspunkt i et sted, et årstal og ofte også en person, hvis skæbne i større eller mindre grad afspejler kapitlets tema. Man fornemmer Hollands skønlitterære baggrund i fremstillingsformen, som er mere anekdotisk end akademisk argumenterende. Forfatteren skriver, at han ønsker at "... give en fair vurdering af både den kristne civilisations bedrifter og forbrydelser" (s. 530). Selvom begge dele er repræsenteret i bogens mange historier, er der mest vægt på det første.

Et eksempel er historien om Martin af Tours, der gav afkald på verdslig velstand, og også kun nødtvunget påtog sig embedet som biskop. Historien om Martin optræder i kapitlet om "Velgørenhed", men i kapitlet om "Oplysning" hører vi om, hvordan anti-kristne "bander" i 1793 på skændig vis øvede hærværk mod Martins basilika og omdannede den til en stald.

Holland er ikke ganske tavs om de forbrydelser, der er blevet begået i kristendommens navn. F.eks. kommer han ind på følgerne af de spanske erobringer i Latinamerika, religionskrigene i tidligt moderne tid, slaveriet og kristendommens ansvar for jødeforfølgelserne helt op til holocaust. Enkelte steder kammer apologien for kristendommen over i besynderlige påstande, som når det hævdes, at den Westfalske fred indebar religiøs tolerance – ikke bare for fyrsterne, men for de enkelte individer (s. 369).

Kristendommen har ifølge Holland gennemgået gentagne reformationer, hvor man har besindet sig på og reaktualiseret sine kerneværdier. (Revolutioner kalder han det også nogle steder – uden dog eksplicit at spille på den før-moderne betydning af begrebet, som en tilbagevenden til en tidligere tilstand).

Det var kristne sekter (kvækerne især), der stod i spidsen for opgøret med slaveriet, og forestillingen om individuelle rettigheder kan ifølge Holland føres tilbage til middelalderlig teologi. En række moderne, humanistiske forestillinger brød således igennem inden for en kristen diskurs. Men spørgsmålet er om det var kristendommen, der var årsagen til disse forestillingers sejr.

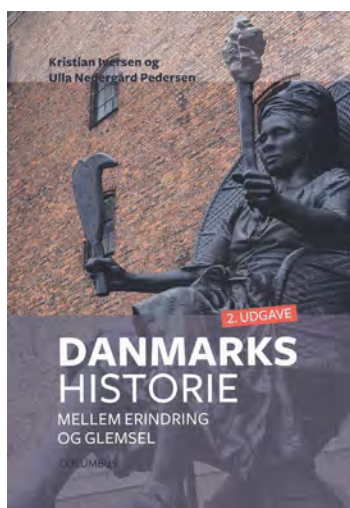
På et tilstrækkeligt abstrakt plan kan man finde idéer om medmenneskelighed, velgørenhed og rettigheder i de fleste religioner og filosofiske systemer. At de slog igennem i Vesten i en kristen klædedragt, kan man se som en historisk tilfældighed. For Holland er disse forestillingers sejr en slags udfoldelse af den kristne doktrins essens. Alternativt kunne man hæfte sig ved den plasticitet, der har karakteriseret de kristne doktriners udvikling gennem de seneste 2000 år.

Jeg har svært ved at se, hvordan "Herredømmet" kan anvendes i gymnasieskolen, selvom det narrativ som bogen repræsenterer, kunne være relevant at inddrage i historieundervisningen. Den anekdotiske fremstillingsform gør det svært at sakse hovedteserne i kondenseret form.

David Kyng

Historiefagets nutidige relevans

KRISTIAN IVERSEN OG ULLA NEDERGÅRD PEDERSEN: Danmarks historie mellem erindring og glemsel, 2. udg., Columbus 2020, 244 sider, skolepris 189 kr. eks. moms og forsendelse.

Set udefra kan historiefaget virke uforanderligt. Vikingetiden er vikingetiden og 1864 skete i... 1864. Det kræver nogle gange indgående arbejde med historien for at blive opmærksom på, at den er i konstant forandring, og at det i udgangspunktet er et problem at se historien som noget statisk og permanent.

Ser man historien som uforanderlig, vil udgivelsen af en 2. udgave af en lærebog være en smal sag. Er der gået nogle år siden 1. udgaven, kan man ændre forsiden, og tilføje et lille afsnit sidst i bogen, der siger lidt om den seneste forskning på området, og så er 2. udgaven en realitet. På den måde er der sjældent ret

meget brug for at købe 2. udgaven af en bog i en tid hvor fagbudgetterne ofte er det første offer, når der skal spares – og det skal der ret mange steder i uddannelsessektoren.

Men heldigvis adskiller 2. udgaven af *Danmarks historie mellem erindring og glemsel* sig fra mange andre 2. udgaver. Den ser ikke historien som statisk, men som noget, der er i konstant samspil med den tid og det sted, historien ses fra. Den tilgang gør historiefaget bøvlet og tidskrævende, men også levende, interessant og nærværende, og derfor rigtigt sjovt at undervise i. Således er 2. udgaven af *Danmarks historie mellem erindring og glemsel* netop en levende, interessant og aktuel udgivelse.

Bogen er bygget op af 6 kapitler, hvor det første kapitel udgør en teoretisk ramme for erindringshistorien med fokus på erindringshistorisk teori og metode. De næste 5 kapitler udgør nedslag i centralt kernestof, heraf 3 kapitler, som også var med i 1. udgaven: *Vikingetiden, 1864 og Genforeningen* og *Besættelsestiden*. Disse kapitler er opdateret i forhold til 1. udgaven. Derudover er der tilføjet to helt nye afsnit: ét om *Dansk kolonihistorie* og ét om *Velfærdsstatens tilblivelse*. Begge nye afsnit er ført helt frem til nutiden, så afsnittet om kolonihistorien fokuserer på angerpolitik og historiske undskyldninger med inddragelse af Mette Frederiksens undskyldning til de såkaldte Godhavnsdrenge i 2019. På samme måde inddrager afsnittet om velfærdsstatens historie coronakrisen.

Det er godt, at bogen er helt opdateret, men det er ikke bogens største styrke. Det er, at den hele tiden kobler den teoretiske og metodiske ramme med konkrete historiske afsnit. Hvert kapitel indeholder således en fokuseret fremstilling af den relevante historiske ramme og derefter en kobling til relevant teori fra afsnit 1. Eksempelvis opererer afsnittet om velfærdsstaten med tre forskellige grundfortællinger om velfærdsstaten (en socialdemokratisk, borgerligt liberal og nationalkonservativ) i et afsnit, der kobler erindringspolitik med velfærdsstaten. Grundfortællingerne er enkelt forklaret og er derfor ret anvendelige for eksempelvis 3.g-elever, som man kan sætte til at se på, hvordan forskellige politikere, dokumentarfilm m.m. taler ind i grundfortællingerne om velfærdsstaten. Når teorien på denne måde er en del af afsnittene, er det nemt at bruge i undervisningen.

Hvert afsnit afsluttes med en lille kildeamling, som tager udgangspunkt i erindringshistorie. Efter kildeafsnittene – eller materialeafsnittene, som bogen kalder dem – følger et par opgaver. De er meget brede og ikke knyttet specifikt til kilderne. Nogle gange kan arbejdsopgaver hjælpe til at lede i retning af forfatternes hensigt med kilderne, men det er ikke ambitionen her. Og når man som afslutning på det 3. kapitel i træk støder på opgaven: "Skriv en tale til...", føler man sig ikke vildt inspireret. Men det er en mindre ting, og stoffet i sig selv inspirerer så rigeligt læreren til at gå i gang med nye øvelser.

Hvert kapitel er også udstyret med modeller, der viser spørgsmål, som eleven kan stille til eksempelvis museer og andre erindringssteder. Ideen er god, men bogen forfalder til at ville have det hele med, hvilket gør modellerne uoverskuelige og med så mange spørgsmål (25 spørgsmål i én af modellerne), at mange elever vil blive forpustet af bare at læse den. Men igen må det være op til læreren at sortere i det, så det tilpasses det faglige niveau.

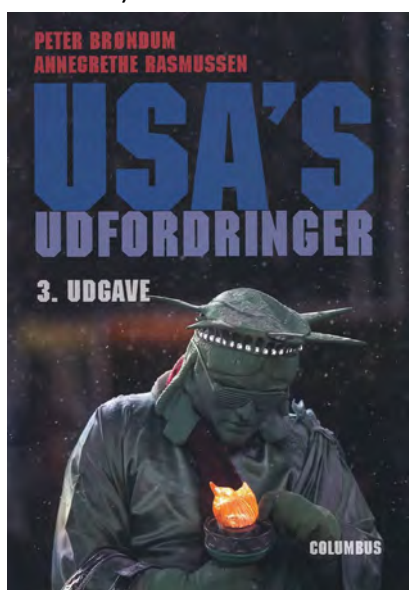
Generelt udgør 2. udgaven af *Danmarks historie mellem erindring og glemsel* en vigtig tilføjelse til et interessant aspekt af historieundervisningen, der fortjener at få masser af plads, fordi det tager udgangspunkt i det sted, historien ses fra. Altså der, hvor nutiden og dermed eleverne oplever historien og stiller det helt relevante spørgsmål: Hvorfor ser vi sådan på den historiske begivenhed?

Vikingetiden er ikke bare vikingetiden, det er to forskellige perioder, afhængigt af om man ser på vikingetiden fra slutningen af 1800-tallet eller fra 2020. 1864 skete ikke kun i 1864, da vores forståelse af begivenhederne omkring 1864 er i konstant forandring, i takt med at vores egen verden forandrer os. *Danmarks historie mellem erindring og glemsel, 2. udg.* er således en virkelig god og relevant bog, der kan hjælpe med at åbne historiefaget og gøre det nærværende for eleverne.

Jens Mann Christiansen

USA

PETER BRØNDUM OG ANNEGRETTE RASMUSSEN: USA's udfordringer. Columbus 2020. 238 sider, 149 kr.

Et amerikansk valgår skal selvsagt kalde på en række udgivelser af USA-bøger, og dette års valg er ikke mindre spændende; hverken hvad angår valgets udfald eller de bøger, der er kommet i den anledning. Det eneste der i skrivende stund står relativt klart, er, at USA's næste præsident vil være forhadet af en stor minoritet i befolkningen. Brøndum og Rasmussen taler om at store dele af vælgerne er rasende på den modsatte kandidat og forsøger at forklare dette og andre interessante paradokser i tredje udgaven af USA's udfordringer. Imidlertid ville denne anmeldelse blive meget, meget kort, hvis ovennævnte bog skulle anmeldes som en historiebog; det er den nemlig kun i ringe omfang. Hvis man derimod kan sin USA-historie eller er mindre interesseret i samme – og kan man overhovedet dette? – så er bogen imidlertid læseværdig alligevel.

Bogen er overordnet opdelt i fire kapitler som på forskellig vis beskriver det amerikanske samfund. Først et kapitel om USA som nation og idé. Kapitlet er både spændende og velskrevet, om end det måske også er en pointe at USA ikke bare befolkningsmæssigt, men også geografisk er blevet væsentligt større siden begyndelsen i 1776. Dernæst følger et kapitel om det demokratiske system med dets fordele og ulemper; dette kapitel er omfattende og fylder næsten halvdelen af bogen, og det er dermed en grundig indførelse i det amerikanske politiske system.

Tredje kapitel beskriver den amerikanske drøm – eller mangel på samme; herunder ikke mindst en behandling af en ulighed, man som dansker dårligt forstår – og som man måske også som dansker dårligt forstår, at amerikanerne vil acceptere, fordi vi er så indgroede i vores egen måde at se verden på. Bogen er imidlertid både loyal og kritisk i forhold til dette. Det sidste kapitel tager fat i USA som hegemon med særligt fokus på de udfordringer som USA står midt i – uanset hvem der end måtte vinde valget. Kapitlet laver et kort historisk oprids på USA's position i verden, og diskuterer USA's muligheder i nutiden og nærmeste fremtid.

Bogen sigter ifølge sit forord mod studieretninger med samfundsfag og engelsk på A-niveau eller mod de store skriftlige opgaver i 2.HF, 2.G og 3.G. Men bogens sværhedsgrad og kompleksitet bevirker imidlertid, at den er bedst egnet til sidstnævnte. Bogen er ikke nemt læst for de svageste elever; hverken hvad angår fremstillingen af grundbogsteksten eller de dog relativt få og små engelske tekstbokse med fx uddrag fra taler eller formuleringer af amerikanske forsvarsdoktriner. De fleste elever vil skulle have støtte for at få det fulde udbytte; også når der fx refereres indforstået til New Orleans som katastrofeområde (det er trods alt 15 år siden Orkanen Katrina ramte) eller Corleone (det er trods alt 30 år siden at den sidste af Godfather-filmene havde premiere). Dog skal forfatterne imidlertid roses for at få puttet et så omfangsrigt og indsigtfuldt råmateriale ned på så relativt få og læsbare sider, som tilfældet er, og både middelelever og stærke elever vil kunne få meget ud af bogen i forbindelse med SRP.

Grafikken lader lidt tilbage at ønske, idet flere af modellernes linjer og pile går ind over teksten, og den store model, som skal beskrive lobbismen i Washington DC, bliver for denne anmelders halvgamle øjne alt andet end læsevenlig.

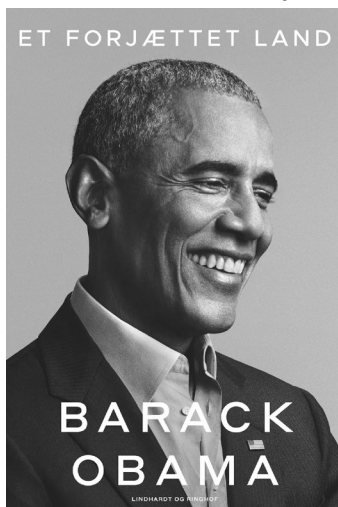
Et helt særligt og meget sensibelt emne i enhver dækning af USA er beskrivelsen af præsidenterne, for mens man i dele af den europæiske presse har stirret sig blind på, at den ene er en idiot, og den anden er en frelser, så er sandheden naturligvis en kende mere kompleks end som så. Denne bog behandler selvsagt også de sidste præsidenter og den seneste udfordrer. I skrivende stund er valgresultatet ukendt, og det eneste der er næsten sikkert er, at USA's næste præsident vil være meget upopulær hos en stor minoritet. Dette behandler bogen langt hen af vejen nuanceret; fx ved at angive hvor store dele af vælgerne, der ved seneste valg var rasende på den modsatte kandidat. Den balancerede fremstilling kommer også til udtryk ved, at der både tales om faktisk racisme og oplevet racisme. Dog er det pudsigt at kalde Obamas angreb for "taktiske droneangreb", mens Trumps angreb på Abu Bakr Al-Baghdadi beskrives som "mord".

Alt i alt må det dog siges at være en ganske læseværdig bog, som giver en lang række indsigter i et ellers svært tilgængeligt stof. Der er endvidere mange referencer til videre læsning, og en lang række teoretikere bringes til torvs og deres indsigt formidles koncist. God læselyst!

Kim Hornbech

Obamas amerikanske drøm

BARACK OBAMA: Et forjættet land. Lindhardt og Ringhof 2020. 896 sider. 400 kr.

Første gang jeg hørte om Barack Obama, var i december 2007. Jeg var i selskab med en flok studerende fra USA, og de fortalte med en vis begejstring om en opdukkende stjerne i amerikansk politik. De troede oven i købet han havde en chance for at ende som præsident! Vrøvl, når man nu vidste at det skulle være Hillary Clinton.

De unge studerendes entusiasme var et bærende element i Obamas triumftog gennem præsidentvalget. Hans præsidenttids daglige arbejde blev en del mindre glørværdigt, som dagligt arbejde ofte er. Men alt det har han altså skrevet en bog om. Og han har skrevet den selv, om end med teknisk assistance fra en række andre.

I forhold til bogens størrelse gør forfatteren meget lidt ud af sin barndom og ungdom. Det er den politiske karriere der er i centrum, selv om der også bliver god plads til hustruen og de to døtre. Gennem hele bogen får man indtrykket af ham som et intelligent og indsigtsfuldt menneske. Bogen igennem optræder en utrolig masse mennesker, der alle får et – som regel venligt – ord med på vejen.

Obamas helt overordnede politiske mål var en integration af de forskellige etniske, racemæssige og sociale grupper i landet til en samlet nation, først og fremmest ved et løft af de underprivilegerede grupper. Han identificerer sig bogen igennem som "sort", hvilket måske kan undre i og med at hans mor var hvid og hans afrikanske far kun kom til at betyde meget lidt i hans liv. Derfor blev det ret hurtigt sådan at "manden var budskabet" – Obamas egen karriere var en vigtig del af det løft han ønskede for de sorte. Hans stil var reformatorens, ikke den revolutionæres, og han havde en del lettere ved at omgås hvide lavstatusmennesker, skønt de ofte var imod ham, end moderigtige venstreorienterede californiere, skønt de for det meste nærmest var mere Obama end han selv.

Obamas valgkampe byggede i høj grad på entusiastiske unge, og man gjorde i udstrakt grad brug af internettet og de nye sociale medier. De var en vældig chance for en ny mand, men det viste sig hurtigt at også andre kræfter havde noget at bruge dem til.

Netop fordi "manden var budskabet" blev den politiske modkampagne også så personlig, og Obamas amerikanske drøm om forening forvandlede sig til det Trumpske mareridt nogle år senere. Obama beskriver en række af de tendenser der opstod, og de mærkelige rygter der hurtigt og effektivt blev spredt via nettet. Meget af det minder om det Mark Twain beskrev for langt over 100 år siden i sin fortælling om sin kortvarige politiske karriere. Blot spredes rygterne nu en del mere effektivt.

Nu var der jo også et konkret indhold i Obamas politik, og det får vi beskrevet i en række kapitler: Den økonomiske genopretning efter 2008, sundhedsreformen, krigene i Irak og Afghanistan, det såkaldte arabiske forår, miljøspørgsmål samt en række pludseligt opdukkende større og mindre kriser. En udenforstående iagttager vil ofte se problemerne et ad gangen, logisk analyserede fra start til slut, men beslutningstageren ser dem ikke lige sådan: De kommer mange ad gangen, syltet ind i de pludselige kriser og mandens forsøg på et familieliv ved siden af.

Bogen er ganske vist interessant og ikke svær at læse – om end temmelig ordrig – men den er selvfølgelig ikke rettet til efter undervisningsbrug. En hurtigt læsende elev vil dog have stor glæde af den, og også andre vil kunne få deres viden om nyere amerikansk politik genopfrisket.

Axel Moos

Demokratiernes dødshvisken

PETER SEEBERG OG MIKKEL THORUP (red.): Demokratiets krise og de nye autokratier. Aarhus Universitetsforlag 2020. 368 sider. 300 kr.

Mens dette skrives gennemlever verdens ældste, moderne demokrati sin nok alvorligste krise nogensinde. Mange andre steder i verden er det liberale demokrati under pres, og selvom demokratiets krise viser sig på forskellige måder i de forskellige lande, så giver det rigtigt god mening at samle vidnesbyrd om krisens udtryksformer i en antologi som denne.

Bogens første del rummer nogle teoretiske kapitler: redaktørernes forord, et overblik over demokratiets kriser af Mikkel Thorup og et kapitel om neoliberal demokratiteori af Jacob Jensen. Resten af bogens kapitler behandler enkelte lande eller regioner.

Mikkel Thorup skelner i sit overblik mellem 4 aktuelle brændpunkter:

- Det markedsbaserede ikke-demokrati
- Kollapsede/fejlslagne demokratier
- Illiberale demokratier
- Liberale, repræsentative demokratier.

I kapitlet (og i resten af bogen) er der mest fokus på truslen fra de (højre)populistiske bevægelser, og de illiberale demokratier disse etablerer, når de kommer til magten. Populismen bygger på forestillingen om en modsætning mellem et homogent folk og en elite (højtuddannede, kosmopolitter). Udenfor folket står også forskellige minoriteter (etniske m.m.). Populismen ønsker at genoprette folkets nationale suverænitet, men er skeptisk overfor alt, hvad der kan begrænse denne suverænitet (magtdeling, mindretalsbeskyttelse, internationale konventioner m.m.). Den anfægter pluralismen i demokratiet.

Det liberale demokrati accepterer i modsætning her til, at magtudøvelsen er begrænset af forfatninger, retsstaten, individuelle rettigheder, konventioner osv. Bogen bygger på forestillingen om det liberale demokrati som et positivt ideal, men Mikkel Thorup kommer i sit indledningskapitel også ind på problemer, der er forbundet med det liberale demokrati. Globaliseringen indsnævrer rummet for politisk handling og øger uligheden. Markedstilpasning bliver en form for nødvendighedens politik, der ikke står til diskussion. Viljen til at insistere på et nationalt, politisk handlingsrum, kan man se som den positive side af populismen.

Bortset fra i Jacob Jensens kapitel om neoliberal demokratiteori er der meget lidt om demokratiske problemer forbundet med de repræsentative, liberale demokratier. Det er de populistiske bevægelser og autoritære regimer, der er i fokus. Der abonneres ikke på et langhåret, decentreret magtbegreb. Modsætningen til demokratiet er, at en autokrat besidder magten.

Den del af bogen, der behandler enkelte lande og regioner lægger ud med en række europæiske kernelande: Storbritannien, Tyskland, Frankrig og Italien. I centrum står her de populistiske bevægelser, selvom om disse spiller en forholdsvis begrænset rolle, (f.eks. AfD i Tyskland). I Frankrig handler det om Front National/Rassemblement National. En mere diffus populistisk bevægelse som De Gule Veste nævnes ikke, selvom den, i hvert fald en overgang, udgjorde en større trussel mod det repræsentative demokrati.

En række lande i det østlige Europa behandles også: Ungarn, Polen, Rusland og landene på Balkan. Marlene Wind tager sig af regimerne i Ungarn og Polen. Hendes fokus er ikke så meget på, hvordan de har kunnet erobre og fastholde magten, men mere på at harcelere over, at EU ikke har gjort mere for at bremse dem. Erik Kulavig beskriver modsætningen mellem slavofil og eurofil politisk kultur i Rusland, og hvordan udviklingen i 1990'erne delegitimerede den sidste, og banede vejen for Putins illiberale demokrati. Allerbedst er Christian Axboe Nielsens forklaring på de autokratiske tendenser på Balkan med udgangspunkt i begreber som stabilitokrati og klientilisme.

Niels Bjerre-Poulsen behandler trumpismens USA som et klassisk eksempel på populisme, hvor Trump kan iscenesætte sin politik som et opgør med det politiske establishment, den dybe stat og ikke mindst de løgnagtige medier.

Udenfor Europa og Vesten tager Peter Seeberg sig af en række lande i Mellemøsten, mens Claus Valling Pedersen har et særligt kapitel om Iran. Regimerne i Mellemøsten er selvfølgelig meget forskellige, men de har alle meget fokus på indre og ydre sikkerhed. Ofte er de i stand til at mobilisere opbakning til regimet ved at fremmane en ydre trussel, som alle må stå sammen imod. De demokratiske opstande 2010-2011

slog stort set fejl alle steder. Undtagelsen er her Tunesien, men hvorfor det er lykkedes at fastholde en mere demokratisk udvikling her, får vi ikke rigtigt nogen forklaring på.

Stig Jensens kapitel om Zimbabwe er et af de mest spændende i bogen. Vi hører om, hvordan Mugabes styre udviklede sig fra et mønsterdemokrati til et stadigt mere autoritært regime. Det voksende pres for at gennemføre "strukturelle reformer" i løbet af 1980'erne var med til at bane vejen for denne udvikling. Stig Jensen hævder endvidere, at kravene om flerpartidemokrati i Zimbabwe (og andre steder i Afrika), har ført til voksende samfundsmæssige konflikter og ustabilitet, som i sidste ende kun har styrket magthavernes greb om magten. Hvis der skal ske en udvikling i retning af demokrati, knytter Stig Jensens håb sig til den unge generation, og opbygningen af et lokalt, civilt samfund.

Bogen sidste kapitel handler om Brasilien. Det bidrager ikke så meget til at forklare, hvorfor hovedparten af befolkningen vendte sig mod Arbejderpartiet, og gav Bolsonaro præsidentposten i 2018.

En bog som denne kan selvfølgelig ikke dække alle lande i verden, men et kapitel om verdens største demokrati, Indien, ville være på sin plads, og falde godt i tråd med bogens tematik.

Alle kapitler har lidt med om, hvordan corona-pandemien påvirker demokratiets udvikling. Det er selvfølgelig meget relevant, men virker nogle steder lidt påklistret, (og klimakrisens betydning bliver ikke nævnt). Det er tydeligt, at det de fleste steder er tilføjlet efter resten af kapitlet er skrevet færdigt.

Der udkommer i disse år en hel stribe af bøger om demokratiets krise og forestående død. "Demokratier dør i dag ikke med et skrig, men med en stille hvisken" (bagsiden). Måske er rygterne om patientens død overdrevne, og institutionerne mere sejllivede end som så. Selv i USA overlever demokratiet vel Trumps forsøg på at anfægte valgprocessens legitimitet. Men bølgen af bekymring er i sig selv med til at holde liv i demokratiet, og det samme er forsøgene på at forny det repræsentative demokrati gennem deliberative processer som borgerting m.m.

Selvom alle indlæg ikke er lige gode, giver den foreliggende antologi et spændende og alsidigt billede af det liberale demokratis krise. De enkelte kapitler er ikke sværere end, at de kan bruges af dygtige elever i forbindelse med større skriftlige opgaver.

David Kyng

Lær af fascisterne!

CHARLIE KRAUTWALD: Kampklar! Syddansk Universitetsforlag 2020. 253 sider. 298 kr.

I 1930'ernes Danmark betragtede man udviklingen i Tyskland dels med interesse, dels med bekymring, alt efter politisk standpunkt. Den politiske kamp var også kampen om gaden, om det offentlige rum. Konservativ Ungdom og de spirende (og rivaliserende) nazistiske bevægelser var helt parat til at gå ind i en sådan kamp, men det var dele af Dansk Kommunistisk Ungdom og Dansk Socialdemokratisk Ungdom også.

Den foreliggende bog handler om den voldelige del af kampen mod fascismen i Danmark. Forfatteren har ved grundige kildestudier opregnet i alt 145 voldelige konfrontationer mellem antifascister på den ene side og nazister eller KU'ere på den anden i perioden mellem 1930 og 1939 og identificeret cirka 250 kernemedlemmer af antifascistiske grupper. Geografisk er undersøgelsen indskrænket til København, hvilket er forståeligt, i og med at det var der det meste foregik, og i og med at de konfrontationer der foregik i Sønderjylland, havde et lidt andet indhold.

Som nævnt har forfatteren været meget grundig i sin opsporing af kildemateriale, og det virker som om kilderne er presset for information til sidste dråbe. Man har svært ved at se hvordan der efter denne bog skulle fremkomme noget væsentlig nyt om emnet. Dertil kommer at forskningsprocessen er lagt åbent frem i et særligt kapitel – for særligt interesserede.

Bogen fremtræder usædvanlig gennemarbejdet, udstyret med den vanlige navne- og emneliste og en grundig kilde- og litteraturliste, men også med en liste over samtlige 145 episoder 1930-39, med en liste over samtlige antifascistiske grupperinger og et fint og gennemtænkt organisationsdiagram (hvis man ellers er god til at læse hvid skrift på lysegrå baggrund, hvad denne anmelder ikke er).

Bogen er følgelig særdeles stærk empirisk, men inviterer måske nok til at læseren tænker lidt videre hvad angår perspektiver, tolkninger og konklusioner. Forfatteren funderer selv over hvorvidt 145 aktioner og 250 kernemedlemmer virkelig var af afgørende betydning for udviklingen i Danmark. Han er lidt i tvivl, men mener dog at antifascisterne i hvert fald forhindrede KU og nazisterne i at erobre gaden. Det kan man mene om hvad man vil, men i hvert fald er det tankevækkende at "moderpartierne" (konservative,

socialdemokrater og endog kommunister) endte med at tage kraftig afstand fra de voldelige aktioner. Vold var ikke noget der gav stemmer.

Så er vi måske tæt på sagens kerne. Forfatteren påpeger selv at gadekampens deltagere på begge sider var båret af en idealisering af traditionelle maskuline værdier – mod, dristighed, risikovilje (eller sagt med andre ord voldsforherligelse), det fysiske frem for det intellektuelle, handling frem for overvejelser osv. Uniformering, symboler, slagsange, marcher o.l. må også have gjort det svært at skelne venstre fra højre. Men denne maskuline kultur var ikke dansk. Som den hollandske sociolog Geert Hofstede har påvist, er dansk kultur feminin, faktisk omtrent den mest feminine i verden. Hofstedes undersøgelse er ganske vist fra en noget senere periode end 1930'erne, men et lands fundamentale værdier ændrer sig kun langsomt.

Et yderligere lighedspunkt mellem fascister og antifascister er den ekstreme organisatoriske splittelse – en tendens der ser ud til at præge alle yderliggående bevægelser.

Hvis man beslutter sig for at tage emnet op i undervisningen, er bogen særdeles anvendelig. Har man ikke tid til hele bogen, findes der et udmærket resume (kaldet "epilog").

Axel Moos

Østeuropæisk rejse – deprimerende og fascinerende

THOMAS UBBESEN: Vi var Folket. Møde med østeuropæerne 30 år efter Murens fald. Gyldendal 2019. 304 sider, 300 kr.

Bogens titel er dækkende. DR-journalisten Thomas Ubbesen har sammen med sin hustru Anne Haubek rejst rundt i Østeuropa 30 år efter Murens fald, og de beretter om, hvordan befolkningerne i de østeuropæiske lande har oplevet tilværelsen fra før 1989 til i dag.

Rejsen begynder i Øst-Berlin og går gennem Polen, Hviderusland, Rusland, Ukraine, Moldova, Rumænien, Bulgarien, Nordmakadonien, Kosovo, Albanien, Montenegro, Serbien, Ungarn og Tjekkiet. Ubbesen og Haubek rejser for det meste med tog og bus; de kommer derfor hyppigt i øjenhøjde med den lokale

befolkning. Men har også gode kontakter til lokale journalister og historikere, som giver interessante og perspektivrige refleksioner over udviklingen siden 1989.

Bogen er deprimerende læsning. Man fornemmer at de to rejsende er skeptiske over for den østeuropæiske kommunisme før 1989. Til gengæld afdækker de - gennem det de oplever og de folk de taler med undervejs - den enorme utilfredshed grænsende til desperation, der hersker i landene i dag. En del af dem, som de snakker med, længes faktisk tilbage til kommunist-perioden.

De postkommunistiske samfund anno 2019, som de to rejsende oplever, er præget af økonomisk recession, udbredt korruption, enorm arbejdsløshed og stærkt stigende ulighed, Og de store forventninger om velfungerende demokratiske velfærdssamfund med grundlovssikrede frihedsrettigheder, som prægede befolkningerne i 1990'erne, er langt fra blevet indløst.

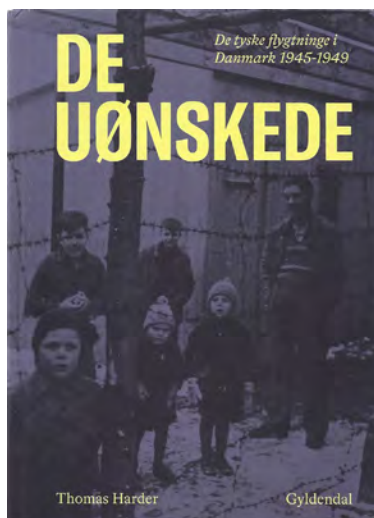
Udover at tage temperaturen på befolkningernes (u)tilfredshed gør Ubbesen også en hel del ud af at bore i historiske traumer både fra 2. verdenskrig og fra kommunistperioden. Og de har en fin næse for historieforfalskninger. Fx besøger de på Frihedspladsen i Budapest et monument for udryddelsen af Ungarns jøder. På monumentet angriber en grotesk jernørn (Nazityskland) en jernengel, ærkeenglen Gabriel (Ungarn). Underforstået: det var tyskerne der angreb det uskyldige Ungarn i 1944. Men Ungarn var allieret med Tyskland under hele 2. Verdenskrig, og de hjalp villigt Tyskerne med til at deportere og udrydde hundredtusindvis af jøder. Monumentet er – trods store folkelige protester - rejst af Orbán-regimet en nat i juli 2014.

Sådan er bogen fuld af tankevækkende iagttagelser, perspektivrige samtaler og interessante personlige beretninger.

Alt i alt en særdeles anbefalelsesværdig bog. For mange kolleger vil den kunne fungere som et velfortalt efteruddannelseskursus.

Henrik Bonne Larsen

Tyskere eller mennesker

THOMAS HARDER: De uønskede. Gyldendal 2020. 481 sider. 400 kr.

Der er vist ingen tvivl om at vi her har bogen om de tyske flygtninge i Danmark 1945-49. Med sine knap 500 sider dækker den bredt de forskellige aspekter af problemet, og samtidig er den solidt dokumenteret, ofte ved direkte citater fra kilderne. Kildematerialet er omfangsrigt og varieret, lige fra arkivmateriale, øjenvidneskildringer og erindringer, faglitteratur og sågar helt over til skønlitteratur, børne- og ungdomsbøger, film og radio. Grundholdningen i bogen er ikke missionerende, men en vilje til at se sagen fra flere sider. Flot, flot.

Bogen indledes med et ca. 100 siders afsnit om den militære baggrund for flygtningestrømmen og om flygtningenes ankomst til Danmark og provisoriske indkvartering indtil tyskernes kapitulation. Der er både store linjer og detaljer, tal og facts samt personlige beretninger fra flygtninge. Perioden indtil befrielsen var præget af besættelsesmagtens ønske om at involvere de danske myndigheder og ikke mindst de danske læger i omsorgen for flygtningene, og danskernes ønske om at involvere sig mindst muligt, eller i hvert fald at opnå modydelser i form af hjemsendelse af danske fanger i Tyskland.

Andet afsnit, på 200 sider, handler om overgangen til en mere permanent ordning, efterhånden som håbet svandt om at komme af med flygtningene hurtigt. Holdningen i den danske befolkning til flygtningene var overvejende stærkt negativ, og de politiske beslutningstagere var i klemme mellem denne opinion og mere menneskelige hensyn. Bogen rummer nogle ret skrappe udsagn fra danske medier, hvor indkvarteringsforholdenes snavs, parasitter og sygdom blev tilskrevet tyskernes medfødte (?) åndelige defekter. Der Stürmer kunne ikke have gjort det bedre. Forsøg på at præsentere flygtningene som mennesker blev modtaget hadefuldt og aggressivt.

Der er en grundig gennemgang af forholdene i de lejre som flygtningene efterhånden blev anbragt i, igen støttet af øjenvidneskildringer. Den overvejende danske holdning var at bolig- og ernæringsstandard skulle være ringe, men dog forsvarlig, hvilket unægtelig åbnede for en vis uenighed i detaljen. Der var derimod

generel konsensus om en hurtigst mulig "hjemsendelse" til Tyskland. (Anførselstegnene skyldes at flygtningene rent faktisk ikke kom fra de områder der blev Tyskland efter 1945, men fra de etnisk udrensede områder der blev overgivet til Polen og Sovjetunionen). Integration i den danske befolkning kunne under ingen omstændigheder komme på tale, og alle lejre var omgivet af pigtråd og bevæbnede vagter.

Bogens tredje del handler om hjemsendelsen, der trak ud helt til 1949. Bogen går i detaljer med de langstrakte og hårde forhandlinger den danske regering havde med de 4 besættelsesmagter. Forholdene i Tyskland efter krigen var ikke just velegnede til at modtage millionvis af fordrevne tyskere fra Central- og Østeuropa, og for de allierede forekom de par hundrede tusinde flygtninge i Danmark et mindre problem. Den danske regering havde trods alt et par ting at handle med: En dansk besættelsesstyrke til hjælp i den engelske zone, amerikanske baserettigheder i Grønland og dansk fødevareeksport, og til sidst lykkedes det jo.

Bogen er absolut anvendelig, ja faktisk uomgængelig, når man beskæftiger sig med den umiddelbare efterkrigstid i Danmark. Den kunne også være interessant for dem der beskæftiger sig med flygtninge generelt.

Axel Moos

Amalfitavlen – middelalderlig sørejse og romerre

KIRSTEN KIERKEGAARD, AXEL KIERKEGAARD OG DITLEV TAMM: Amalfitavlen. Gad 2019. 92 sider, 150 kr.

Dette er en lille, læseværdig bog, der beskriver en søret fra Amalfi i middelalderen. Amalfi er en kystby i Syditalien ca. 25 km. fra Salerno. Byens storhedstid i middelalderen er fra 800-årene, hvor byen frigjorde sig fra Konstantinopel og de følgende år, hvor den blev ramt af en flodbølge som følge af et undersøisk jordskælv. Byens rigdom skyldtes ikke mindst handel med Nordafrika, hvortil man bl.a. eksporterede træ. Byens betydning kan vi bl.a. se af, at det er den første by, der betegnede sig som *Repubblica Marinara* – den betegnelse som byer som Genova, Pisa og Venedig senere anvendte.

Bogens fremragende indledning er på ca. 30 sider. Den er godt skrevet og giver læseren forudsætninger for at forstå indholdet af *Amalfitavlen*. Bogen henvender sig således også til dem, der aldrig har beskæftiget med retshistorie. Indledningen orienterer om Lovens overlevering, Amalfi i middelalderen og giver et fint indblik i handel og søfart i middelalderens Italien. Man bliver ført ind på byggepladsen hvor handels- og krigsskibe blev bygget. Resterne af disse bygninger kan for øvrigt ses den dag i dag. I indledningen møder man besætningerne på disse skibe.

Søretten bringes i såvel original tekst som i oversættelse i bogens sidste del. *Amalfitavlen* er en søretslig tekst, hvor 21 paragraffer er skrevet på latin. De resterende 45 er skrevet på italiensk, som man i samtiden meget rammende kaldte *volgare*. Oversættelsen er god og skrevet på et godt dansk, med respekt for den kilde man oversætter. Det er første gang denne tekst udgives på dansk.

Tabula de Amalphi eller på dansk *Amalfitavlen* blev i 1843 fundet i det daværende Wiener Hofbibliothek. I 1929 erhvervede Italien håndskriftet, som blev skænket til byen Amalfi. Det overleverede håndskrift kan dateres til 1500-tallet men bygger på en langt tidligere kilde. De latinske paragraffer dateres af nogle forskere helt tilbage til 1000-tallet – de italienske til 1300-tallet.

Bogen demonstrerer en sammenhæng mellem den middelalderlige *Amalfitavle* og Romerretten. I indledningen redegøres der f.eks. for forholdet mellem tavlen og *lex Rhodia de iactu (digesterne 14.2)*, hvor grundprincipperne for den middelalderlige kildes regler om fællesskab og solidarisk hæftelse f.eks. ved tab for overbordkastning af gods (*Amalfitavlen* § 54). For mig viser dette tydeligt, at skellet mellem antik og middelalder er et kunstigt skel.

Amalfitavlen er en interessant kilde, for den viser tydeligt, at middelalderen var en periode hvor der skete en udvikling. Man brugte ikke kun dele af romerretten, man videreudviklede Romerretten. En stor kvalitet ved bogen er, at den giver en ny forståelse for mange om, hvad middelalderen egentlig var. Læseren får med denne bog en forståelse af, at driftige handelsbyer ikke kun var et Norditaliensk fænomen, men også eksisterede i Syditalien.

Bogen omhandler et specielt emne, men skal man undervise i emner omkring italiensk middelalder, er det en god bog at læse. Skal man på en ekskursion til Pompeji området, kan det anbefales at man besøger denne lille by og ser både Arsenalet og den prægtige Domkirke. Det er god måde at inddrage sammenhængen mellem antik, middelalder og nutid. Afstanden fra Pompeji er kun ca. 40 km.

Bogen er så velskrevet, så man uden problemer kan lade elever læse den som selvstudium. Det er en bog der kun kan anbefales.

Torben Svendrup, historiker ph.d.

Mordets historie 1600-1900

MARKIL GREGERSEN OG TOMMY HEISZ: Dødens årsag. Et retsmedicinsk snit gennem danmarkshistorien. Lindhardt og Ringhof, 392 sider, illustreret, 300 kr.

Markil Gregersen har været statsobducent og professor i retsmedicin. Tommy Heisz er journalist og forfatter. De er gået sammen om at skrive en bog om danske mord i tiden 1600 til 1900. I begyndelsen af 1600-tallet begynder man at foretage obduktioner i forbindelse med retssager. Og i begyndelsen af 1900-tallet kommer den moderne lægevidenskab på banen og det hele bliver mere professionelt. Bogen behandler de mellemliggende 300 år.

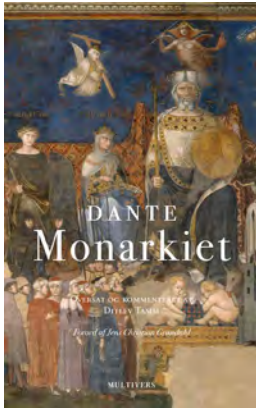
Værket er kronologisk fortalt. Det er skrevet på en meget læservenlig måde. Der er en del citater fra kilder og fra andre forfatters værker, men de står med nutidens retskrivning. Der er ingen noter eller henvisninger undervejs, men bagest i bogen er der et afsnit kaldet kilder. Her står der kapitel for kapitel hvilke bøger og artikler man bygger på. Til allersidst er der en litteraturliste hvor bøger og artikler står alfabetisk efter forfatteren. Denne bogs forfattere har ikke selv været nede i kilderne, så vidt jeg kan se. De bygger på andre forfatters værker, hvilket de heller ikke lægger skjul på. En del af pladsen går med at fortælle hvordan over- og underklasse levede, og der fortælles om større historiske begivenheder som enevældens indførelse eller Danmarks deltagelse i Napoleonskrigene. Det indeholder ikke noget nyt for gymnasielæreren. Forfatterne gennemgår den ene sag efter den anden, de fortæller alt hvad man ved om pågældende forbrydelse og dens opklaring. Nogle temaer dukker op flere gange, f.eks. brugen af arsenik eller den ulykkelige skæbne for kvinder der fødte børn uden for ægteskab. Bogen slutter med en kort gennemgang af retsmedicinens fremskridt i det 20. årh.

Alle bogens illustrationer er i sort/hvid. Nogle af dem er gengivelser af store malerier, men de er blevet små og grumsede. Som bekendt er der i disse år et stort publikum for krimier, både som bøger og som film. Men bogens indhold ligner ikke en kriminalroman. Hvis man er ude efter beskrivelser af mord og lig, ofte med ulækre detaljer, så er der noget at finde her. Bogens målgruppe må være lægmanden eller -kvinden, der er interesseret i krimistof og historie.

Jørgen Krøigård

Den guddommelige kejser

DANTE ALIGHIERI: Monarkiet. Oversat fra latin og kommenteret af Ditlev Tamm. Forlaget Multivers. 167 sider. 250 Kr.

Vi kender Dante (1265-1321) fra hans brillante Den Guddommelige komedie, La divina commedia, der, foruden at beskrive opstigningen fra Helvede til Paradis, også kan læses som en digterisk sammenfatning af middelalderens verdensbillede, og som muligvis blev færdigskrevet kort før Dantes død. Derimod er ikke meget andet fra Dantes pen kendt herhjemme, i hvert fald ikke i dansk oversættelse. Men nu foreligger Dantes skrift om monarkiet også i dansk oversættelse. Dateringen er ikke nøjagtig, men skriftet er sandsynligvis affattet i begyndelsen af 1300-tallet.

I dette skrift gør Dante sig til fortaler for, at den tysk-romerske kejser – på Dantes tid Henrik VII, til hvem han nærede visse forhåbninger – havde sine magtbeføjelser direkte fra Gud og altså ikke med paven som mellemmand.

Dante sætter således monarkiet lig med imperiet, hvilket han definerer som ”et eneherredømme over alle, som befinder sig i tiden” (53), idet alle mennesker hævdes at have samme mål. Hans ideal var slet og ret Romerriget, den romerske kejser og det (antikke) romerske folk, samt ”den universelle fred”, som disse kræfter stræbte efter eller ligefrem var garant for.

Dantes bærende argument for, at kejserens magt stammer fra Gud og ikke fra paven, er, at mennesket har en dobbelt natur, nemlig dels en forgængelig og dels en uforgængelig natur. Dette bevirker så, at ”det ufejlbarlige forsyn satte to mål, nemlig dette livs lyksalighed, som består i at virke på grundlag af egne evner, og det finder sit udtryk i det jordiske paradis; og det andet er det evige livs lyksalighed, som består i nydelsen ved beskuelsen af Gud, som vi ikke kan nå til ved egne kræfter, hvis ikke vi bistås af det guddommelige lys, som vi kan fatte gennem det guddommelige paradis” (162).

Menneskets forgængelige natur hører altså det jordiske liv til, og dette liv lader sig (lyksaligt) leve på grundlag af de jordiske love for menneskene, også kaldet naturretten, som altså lader sig ’læse’ ud af naturen selv uden at konsultere Gud eller hans åbenbarede sandheder. Det jordiske liv lader sig altså – bedst! – leve uden nogen form for guddommelig mellemkomst, således heller ikke pavens. Dante følger her Thomas Aquinas’ (1225-74) stærkt aristotelisk inspirerede tænkning, der endnu i dag har betydelig autoritet inden for den katolske kirke. Aristoteles vandt i løbet af 1200-tallet den helt afgørende filosofisk-teologiske indflydelse i romerkirken.

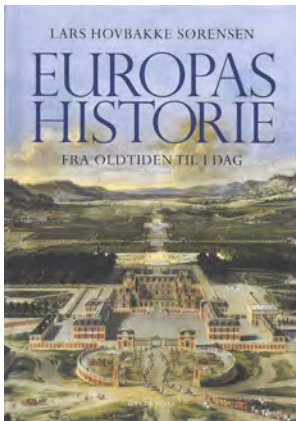
Det var altså "nødvendigt for menneskene at have to slags retningslinjer ifølge deres dobbelte mål; nemlig ved paven, som efter åbenbaringen fører menneskeslægten til det evige liv, og ved kejseren, som leder menneskeslægten til den verdslige lykke ved filosofisk lærdom" (162).

Bogen ligner for en stor del et traditionelt skolastisk skoleridt, men kan have en (ide)historisk interesse. Står man imidlertid at skulle vælge mellem at læse Den guddommelige komedie og Monarkiet, ville jeg ubetinget vælge den første.

Poul Ferland

Opgør med et eurocentrisk perspektiv

LARS HOVBAKKE SØRENSEN: Europas historie. Fra oldtiden til i dag. Gyldendal 2020. Illustreret. 463 sider, 400 kr. inkl. moms.

Lars Hovbakke Sørensen (f. 1971), der er ansat ved professionshøjskolen Absalon, er cand.phil. i historie og ph.d. i internationale studier. Hans overordnede udgangspunkt er, at hvor mange bøger beskæftiger sig med, hvordan Europa har påvirket resten af verden, så anlægger denne bog et globalt perspektiv, som, mener han, kaster lys på en række nye sammenhænge i Europas politiske, økonomiske, sociale og kulturelle udvikling samt, hvordan befolkningernes mentalitet og identitet har udviklet sig. Han vægter særligt den politiske historie og tillægger også samspillet mellem de europæiske stater en væsentlig rolle: *"Hver gang der er sket store forandringer i ét europæisk land, har det uundgåeligt smittet af på forholdene både i og imellem en lang række andre lande i Europa"* (s. 7). Dette slår næppe nogen med stor forbavselse. Han strejfer i sin fremstilling temaet, med variationer, igen og igen. Han ser det også som et generelt mønster i middelalderen og gennem de efterfølgende århundreder, *"... at det land, som man betragtede som sin hovedfjende, samtidig var et land, man lod sig inspirere af, når det gjaldt kulturlivet og indretningen af samfundet og dets institutioner"* (s. 175). Dog trækker han først og fremmest, ufortrødent, efter opgøret med eurocentrismen i litteraturen, efter opgøret med det ensidige nationale blik, hvor han forefinder det. Hans slutninger er ikke altid helt overbevisende. Det er uklart, hvem der er tænkt som målgruppe for det foreliggende værk.

Fremstillingen tager afsæt omkring 400 f.v.t., da Persien i tiden efter Den peloponnesiske Krig atter gik i offensiven i vest, og dækker de påfølgende ca. 2.400 år helt frem til den præ-coronavirale verdens bortgang i begyndelsen af indeværende år. Et afsæt i den græske kolonitid havde måske formidlet en dybere forståelse for omfanget af vekselvirkningen mellem hellenerne og de fremmede kulturer, som de kom i berøring med og blev inspireret af. Det er velkendt, at den prægnante hellenske selvopfattelse, følelsen af overlegenhed, ofte langt fra ydede gælden til de fremmede kulturer fuld retfærdighed, Persien medregnet. Nuvel, årene omkring 400 f.v.t. er en markant tid, et af de mange vendepunkter i Europas historie. At den persiske offensivs opblussen var muliggjort af forholdene hinsides grænsen til Indien, er oplagt.

Et vendepunkt i Europas historie med særligt langtrækkende perspektiver var principatets grundlæggelse i 27 f.v.t. Det blev indledningen til kejserrigernes 1.700 år lange storhedstid indtil 1648. Fra 325 var kejserne endog den kristne verdens ledere. Principatets opståen var et udtryk for, at Det romerske Rige i perioden fra ca. 100 f.v.t. og 300 år frem, altså i den sene republik og i principatets blomstringstid, kulminerede i henseende til magt og væld. Dette faldt sammen med storhedstiden for Kushan-imperiet, som lå som en latent trussel øst for Partherriket og hæmmede dets muligheder for en ekspansion mod vest. Øst for Partherriket var det indiske subkontinent splittet, og i Kina herskede et buddhistisk inspireret, defensivt Han-dynasti. Efter Romerrigets deling i 395, endnu et markant vendepunkt, fortsatte den vestlige rigsdal indtil 476, hvilket er den traditionelle, dog ikke specielt gode datering af Det vestromerske Riges fald. Den byzantinske rigsdal bukkede først under for det osmanniske pres i 1453. Karl den Stores Frankerrige i 800-tallet forblev kun kortvarigt samlet som kejserrige, men genopstod i 962 ud af overvejende tyske områder som Det tysk-romerske Rige, senere kaldet Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation. Det bestod indtil 1806, en æra spækket med 'global vekselvirkning' såvel som med 'europæisk interaktion'. De tysk-romerske kejsers magt var dog voldsomt reduceret siden afslutningen af Trediveårskrigen i 1648.

1789 betegner også et vendepunkt. Den store franske Revolution og oplysningstidens idègrundlag skulle præge Europas udvikling gennem mange årtier, men, mener forfatteren, den første amerikanske præsidents tiltræden i netop samme år fik mindst lige så afgørende, hvis ikke endnu større indflydelse på den europæiske udvikling i de efterfølgende århundreder. Med opdelingen i en gammel og en ny verden blev landene mere opmærksomme på deres historie og kulturarv: *"Den udvikling var medvirkende til at skabe en stærk national identitet, knyttet til den enkelte stat eller det enkelte folk i Europa, og begivenhederne i USA blev med andre ord medvirkende til, at de europæiske "nationer" opstod"* (s. 264). Jeg er ikke overbevist om rigtigheden af en så tidlig, en så direkte amerikansk påvirkning af Europa. Revolutions- og Napoleonskrigene fra 1792 til 1815 havde fuldt tilstrækkelig styrke som drivkraft bag de følgende åringers nationale og nationalistiske strømninger.

Fremstillingens stil er pædagogisk og påviser, hvilket er agtværdigt, både lange linjer og vigtige årsagssammenhænge. Der forekommer kronologiske spring, og der er en del gentagelser. Stoffet er ligeligt disponeret mellem oldtid og middelalder på den ene side og historien efter 1492 på den anden. En vægtning af stoffet, som virker mindre heldig, kan forekomme i underordnede afsnit. Eksempelvis dækkes Mongolerrigets opkomst og pres på Øst- og Centraleuropa i 1200-tallet ved næsten tre gange så meget stof som renæssancens europæiske gennembrud. Renæssancestrømningernes karakter og betydning belyses - ud over, at tidens nyvindinger inden for det tekniske og naturvidenskabelige område samt de europæiske magthaveres arkitektoniske selvscenearbejdelse er anført - blot ved afbildningen af Botticellis *Primavera* og

det følgende dictum, *"Man kan sige, at renæssancens kunst og kultur satte alt det, som i praksis var forsvundet eller var ved at forsvinde i Europa, på dagsorden. Man kan med andre ord sige, at med renæssancen i 1500-tallet blev "det gamle Europa" sat på museum. Men det førte et rigt og blomstrende kulturliv med sig"* (s. 247).

Ca. 120 illustrationer ledsager fremstillingen, deriblandt seksten ikke specielt detaljemættede kort. Tyrkiet er her, også på nyere kort, markeret som en europæisk stat. Materialet inddrages kun sporadisk i fremstillingen. Billedteksterne oplyser ikke lokaliteten, altså slotte, museer etc., hvor skulpturer, malerier og andre artefakter befinder sig. Afslutningsvis er der, efter et register, en oversigt over illustrationernes proveniens. Listen over litteratur, der er afsnitsopdelt, rummer over 350 enheder, alle, på et par tyske titler nær, engelsksprogede, hvoraf omkring en tredjedel hidrører fra amerikanske og engelsk-amerikanske forlag. Alle værker er publiceret i indeværende årtusinde. Det er således ikke mange 'klassikere', der har fundet nåde for forfatterens globale blik.

Ole Halding

Danmarkshistorien til søs – i ord og billeder

JEPPE NEVERS OG ANDERS RAVN SØRENSEN (red.) *Søfartshistorier*. Danmarkshistorien til søs, Gads Forlag 2020, 296 sider, (ill.), 350 kr.

For det første er *"Søfartshistorier"* en herlig bog. Ikke fordi dens store format er nemt at tumle med i lænestolen, eller hvor du læser, men fordi tyngde, indbinding og papir indbyder til at blive brugt. Og når læseren så flyder gennem bogens 13 kapitler, ledsages sejluren af flotte, velvalgte og relevante illustrationer med hvilke tekst- og billedredaktøren, Poul Henrik Westh, er kommet særdeles sikkert i land.

Når det kommer til det store, forgyldte overblik over Danmarks maritime historie, forstår man efter de første kapitler, at titlen skal tages alvorligt. Der er tale om historier, mere end historie. Det er, som det oftest er med denne type antologier, at forfatterne kommer før emnerne. Hvad er der blevet forsket i og skrevet om, når det kommer til dansk søfart.

Det betyder så, at der krydses fra Flensburgs berigende handel på Dansk Vestindien til redningsvæsenet og fra sydfynske smuglere til den voksende containertransport. Det er et grundvilkår for antologien, men

fyndigheden i de enkelte kapitler sikrer, at det ikke bliver overfladisk historieskrivning, men underholdende og oplysende.

I en tid med Covid 19 og rejserestriktioner er kapitlet om redningsvæsenet i Danmark spændende læsning og oplagt til en vandring langs Jyllands vestkyst eller Bornholm rundt for at fornemme hvilke ofre og anstrengelser, der er blevet gjort for at redde skibbrudne og nødstedte.

Erhvervsmanden C. F. Tietgen fylder, forståeligt nok, meget i bogens næste kapitler. Dels Store Nordiskes kabel- og telegraf-eventyr, som er ret så dramatisk, udsat for mange politiske, økonomiske og reelle praktiske udfordringer. Det kan anbefales at inddrage Ole Langs fine biografi, *Stormogulen*, som Kurt Jacobsen ikke anfører som reference. Fortællingen om ØK og La Belle Epoque er såmænd relevant, konklusionen klar, men handler ret beset mest om oprettelsen af Frihavnen og Tietgens noget anstrengte forhold til konkurrenten, Isak Glückstadt, fra Landmandsbanken.

Kapitlerne om hhv. de glemte marinemalere og etableringen af et søfartsmuseum er såmænd interessante og vel skrevne hver for sig, men bliver til sammen for meget gentagelse af, at søfarten ikke har fået det narrativ og den fortælling, som erhvervet fortjente – ikke mindst grundet landbrugets (underforstået traditionelle, men fra slutningen af 1800-tallet, skrumpende) status som Danmarks førende og kulturbærende erhverv. Ret beset er der jo tale om grundtesen i det indledende kapitel, *Danmark som søfartsnation*.

Mod slutningen krydser bogens sidste kapitler fra en farverig beretning om smugleriet i de sydfynske farvande (og specielt omkring det maritime epicenter, Ærø, under 1. verdenskrig) over til containertransport og timecharteroperatører. Containertransporten betydning kan ikke undervurderes i dansk, historisk kontekst. Men hvorfor er timecharterafsnittet ikke blevet koblet sammen med fortællingen om Flensburgs Vestindien-eventyr? Shipping er bestemt ikke uinteressant for den (førhen) uvidende anmelder. Fortællingerne rundes af med Esbjergs transformation fra fiskerihavn til off shore-industri. Det er også en vemodig afsked med et erhverv, der er trængt af fiskefabrikker, umådeholdent rov på havets ressourcer og EU's kvoter. Da auktionen lukkede i Esbjerg, kunne man ikke blot flytte nordpå og fortsætte. Måske offshore branchen vil opleve det samme antiklimaks, når der lukkes for oliehanerne.

"Søfartshistorier" er en bog at blive klog på, og som sagt er illustrationerne en udsøgt fornøjelse. Anmelderen savner måske lige et par fortællinger om den rutefart, der har bundet vores land sammen, og stadig gør det, det ekspanderende brobyggeri til trods. Og så er der lige isbryderne. Har den globale opvarmning fået os til at glemme deres betydning for fortællingen om Danmarks maritime historie?

Hans-Henrik Christensen

Dansk udenrigspolitik historie – velskrevet og diplomatisk

CARSTEN STAUR: Skilleveje – dansk udenrigspolitik i 250 år. Gads Forlag 2020, 398 sider, 300 kr.

For 250 år siden skabte Struensee det danske udenrigsministerium, og i den anledning har diplomaten og historikeren Carsten Staur valgt at skrive en velskrevet bog om hovedlinjerne i den danske udenrigspolitik i disse 250 år.

Carsten Staur er uddannet historiker og kender den diplomatiske metier indefra som topdiplomat for Danmark i en lang årrække. Hertil kommer, at han har sat sig som mål at skrive en ”perspektivrig, spændende og frem for alt læseværdig fremstilling”, og det er lykkedes.

Forfatteren vælger at fokusere på tolv konkrete nedslag i historien, hvor han begynder med freden i Kiel i 1814, hvor vi mistede Norge, og han slutter med klimatopmødet i København i 2009, som ikke var en stjernestund for Danmark.

De tolv nedslag repræsenterer alle kendte forløb i den danske historie, og Carsten Staur føjer ikke afgørende nyt til det billede, som allerede findes af disse begivenheder og forløb. Der er ikke inddraget nye kilder, men til gengæld har forfatteren formået at bruge den eksisterende forskning og litteratur på en sådan måde, at man får et levende og engageret indtryk af disse centrale begivenheder.

Efter tabet af Norge kom det næste tilbageslag for Danmark, da vi mistede Sønderjylland i 1864, og det har meget passende fået titlen: ”London 1864 – Politiske fejlgreb”. Danmark formåede ikke at spille sine kort rigtigt ved forhandlingerne med stormagterne og bragte sig i en umulig situation ved at insistere på en løsning af det slesvigske spørgsmål på egen hånd. Ikke klogt!

Men der er heldigvis andre nedslag i den udenrigspolitiske historie, hvor Danmark og danske diplomater på en helt anden måde formåede at navigere i det internationale farlige farvand. Ved Versailleskonferencen i 1919 fik vi skabt forudsætningen for Genforeningen i 1920, og kloge folk fik fastholdt en grænse på den nationale selvbestemmelses grund, selv om kræfter kæmpede for at Flensborg trods klart tysk flertal skulle høre med til det fremtidige Danmark. Ligeså var udenrigsministeriet centralt placeret under forhandlingspolitikken og departementschefstyret under besættelsen, selv om en Henrik Kaufmann gik sine helt egne veje i Washington.

Men Kaufmann var dog en vigtig person i forbindelse med, at Danmark blev inviteret med til oprettelsen af FN, og forfatteren fremhæver meget stærkt Bodil Begtrup som en kvinde, der i FN's første år gjorde en stor indsats for Danmark og kvindernes rettigheder. I de efterfølgende kapitler gennemgås tilslutningen til NATO (Atlantpagten), Danmarks optagelse i EF og endelig begivenhederne omkring Den kolde Krigs afslutning i 1989-91.

I dette århundrede retter forfatteren søgelyset mod fire centrale begivenheder i den diplomatiske historie: EU's udvidelse 2002, invasionen i Irak 2003, Muhammed-krisen i 2005 og endelig Klimatopmødet i København 2009. Forfatteren har via sin karriere som topdiplomat et førstehåndskendskab til nogle af disse forløb, men han kommer dog ikke med afslørende oplysninger.

Udvidelsen af EU med ti nye medlemslande er spændende at følge, og her kan han med stolthed berette om, hvorledes både intense diplomatiske forhandlinger og et vist held fik det på plads i de sidste timer, således at Anders Fogh Rasmussen kunne stå fadder til denne enestående begivenhed, der var med til at hele Europa efter Den kolde krig.

Til gengæld er det svært at svinge sig op til de lyriske toner i det efterfølgende kapitel om den danske deltagelse i invasionen i Irak, hvor spørgsmålstegnet i kapitel-overskriften på diplomatisk vis udtrykker et forbehold: "Irak 2003 – på folkerettens grund?" En diplomat kan nøjes med et spørgsmålstegn, men der var i virkeligheden tale om et oplagt brud på både folkeretten og anstændigheden. Invasionen og det danske militære bidrag vidner ikke om nogen glørværdig dansk politik eller indsats.

Diplomatiske antydninger møder man også i det næste kapitel om Muhammed-tegningerne, hvor Anders Fogh Rasmussens uheldige håndtering i den første fase bare nævnes. Til gengæld får man et klart indtryk af den diplomatiske indsats, der siden blev ydet for at mindske og afbøde reaktionerne på dansk stejllhed.

Klimatopmødet i København 2009 blev heller ikke nogen diplomatisk sejr. Stridigheder mellem ministerier, store uenigheder mellem de afgørende lande, forkerte beslutninger i den danske ledelse af mødet og en uerfaren dansk statsminister Lars Løkke Rasmussen var nogle af faktorerne. Men det var trods alt ikke forgæves, for nogle år senere kunne man bygge videre på erfaringerne i København og lande Klimaafthalen i Paris i 2015. Forfatteren er forsigtig som en rigtig diplomat, så nogle gange skal man kunne læse mellem linjerne for at fornemme hans vurderinger. Det er dog tydeligt, at han finder det noget tosset, at Udenrigsministeriet i høj grad var koblet af det politiske spil.

Bogens efterskrift indledes med et citat fra Timothy Snyder: "History does not repeat, but it does instruct". En af de ting, som vi kan lære af denne gennemgang af den danske udenrigspolitiske historie er, at det er SÅ vigtigt, at vi ved hjælp af udenrigsministeriet og dets diplomater er i stand til at begå os klogt og forudseende i verden. Og Carsten Staur er ikke i tvivl om, at der står meget på spil for danskerne: "Udenrigsministeriets arbejde drejer sig ikke alene om "udenlandske affærer". Det handler i bund og grund om at gøre det muligt for Danmark – og for danskerne – at bevare så meget handlefrihed som muligt i en foranderlig verden. I sidste ende handler det internationale samarbejde om at bevare vores mulighed for at være os selv – i det nødvendige samspil med andre lande og folk." (s. 365-66).

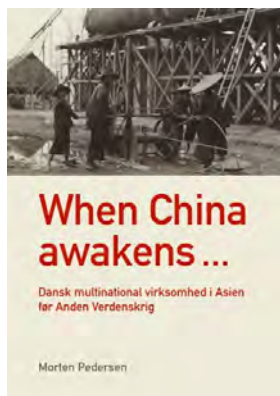
Bogen bør være pligtlæsning for alle, der interesserer sig for eller vil arbejde med Danmarks relationer til den omgivende verden. Carsten Staur er en god skribent, der i et klart og ukunstlet sprog vil kunne tale til

mange, og det lykkes for ham at give et diplomatisk – og langt fra kontroversielt – billede af dansk udenrigspolitik.

Ulrik Grubb

Kina

MORTEN PEDERSEN: "When China awakens... - Dansk multinational virksomhed i Asien før Anden Verdenskrig", Syddansk Universitetsforlag, 2018, 619 sider, 398 kr.

Med udgangspunkt i F.L. Smidth & Co.'s indtræden og ekspansion på det asiatiske marked i 1890-1938 fortæller Morten Pedersen i denne omfattende fremstilling historien om globalisering, multinational virksomhed, dygtige ingeniører og aktivt netværksarbejde skabte dette en klar dansk dominans i nærmest al asiatisk cementproduktion frem til udbruddet af Anden Verdenskrig. Bogen er dermed en udfordring af billedet af landbrugslandet Danmark, der først i efterkrigstiden ryster bondesamfundet af sig og bliver en industrination.

Bogen er Morten Pedersens disputats og det kan mærkes. Bogens første del er således en slags kombineret metodeafsnit og præsentation af bogens centrale aktør, ingeniørfirmaet F.L. Smidth & Co. Her skal man som læser forholde sig til "terminologi og teoretiske udgangspunkter" og de forskellige metodiske valg og overvejelser, historieskrivningen, opbygning og så videre. Det er altid givtigt at blive lukket ind i maskinrummet, men for læsere, der i højere grad "bare" vil have historien fortalt, ja, så varer det længe før fortællingen for alvor kommer i gang. På samme måde slutter de fleste – men ikke alle – kapitler med en konklusion, så tingene bliver grundigt samlet op undervejs.

Med et omfang på 619 sider alt inklusive er det i sagens natur en omfattende historie og der er mange, mange detaljer og beskrivelser med. Det skyldes forfatterens beslutning om at ikke bare undersøge virksomhedens historie, men også gøre en del ud af enkeltaktørernes roller i den lange proces med at erobre et fremmedartet marked langt fra hjemlandet. Og det er bogens store fortjeneste at vi kommer bagom en række af de personer, der via netværk, hårdt arbejde og gode tilpasningsevner formår at føre dansk cementproduktion helt frem på det asiatiske marked. Metoden er konstant udvikling og forbedring af produktet hjemme i Danmark på F.L. Smidth & Co.'s egne anlæg samt en systematisk vidensindsamling fra anlæg ude i verden. Man kan ikke hvile på laurbladene som multinational virksomhed på et globalt marked og noget af det, der helt tydeligt virker til firmaets fordel, er dels en stor grad af tilstedeværelse ude på markedet, dels en dygtig udveksling af hjælp med andre danske virksomheder og danske myndigheder.

Bogen bliver således også en studie i kulturmøder, for det er ikke altid lige nemt at agere i fremmede kulturer og det tager tid at opbygge det fornødne kendskab til de forskellige lande, som F.L. Smidth & Co. virker i.

Bogen er som nævnt en disputats og derfor i sagens natur en tung sag at anbefale vores målgruppe at arbejde med i en større skriftlig opgave. Emnet er ellers oplagt til teknologihistorie, men det er klart at målgruppen er en ganske anden. Den er forsynet med et omfattende noteapparat, litteraturliste og oversigt over arkiver og andet, der danner basis for denne store undersøgelse, der skriver sig ind i en række af solide fremstillinger om forskellige sider af dansk erhvervsliv i de senere år. Lidt uventet i en disputats er den flot og konsekvent illustreret med mange fotos, kort og andet, stor ros for det.

Jakob Sørensen

Danske udvandrere til Argentina

SØREN FLOTT: Rejsen mod Syd – Historien om de danske udvandrere til Argentina, Lindhardt og Ringhof, 2020., 346 sider, 300 kr.

Rejsen mod Syd er den fascinerede historie om danskerne, som forlod Danmark for at søge lykken i Argentina. Ca. 15.000 danskere forlod i årene 1859 til 1930 Danmark og udvandrede til Argentina. Den historie er måske mindre kendt og fortalt end den om udvandringen til Amerika. I dag holder mange af udvandrernes efterkommere fast i det danske sprog og kultur, og med Dronning Margrethes besøg i Argentina i 2019 er der kommet fokus på disse emigranter og deres efterkommere.

Søren Flotts bog om rejsen mod syd behandler både historien om de første udvandrede f.eks. Juan Fugls (Hans Fugl) eventyr og pionerarbejde og de senere udvandrede. Danskerne slog sig typisk ned i området omkring Necochea, Tandil og Tres Arroyos, hvor mange endte med at arbejde indenfor landbruget ligesom de havde gjort inden afrejse til Argentina. Bogen fortæller historien både om de danskere som klarede sig godt i Argentina og om dem, for hvem rejsen bød på bristede drømme og skuffelser. Mellem historierne om

udvandrerne krydres bogen med Flotts egne møder med de danske efterkommere under en rejse i 2019. Det giver en følelse af at fortællingen om de første danskere i Argentina har en direkte, reel betydning i dag.

Bogen er skrevet med udgangspunkt interviews med nogle af danskernes efterkommere, samt arkivmateriale, bl.a. brevvekslinger, dagbøger og selvbiografier. Bogen er meget underholdende og fakta om barske levevilkår, spændende muligheder, konflikter og menneskelige skæbner er blandet med pudsige, sjove anekdoter. Bogen kan være svær at slippe, når man først er gået i gang. Formidlingsformen er fortællende journalistik og der er anvendt elementer fra fiktionens verden f.eks. dialog, tanker og sceniske beskrivelser. Der er ikke fodnoter i bogen, men bagerst i bogen er der en oversigt over hvilke kilder, især brevvekslinger, arkivmateriale og bøger, mm., der har været anvendt som baggrund.

Anbefales til alle der ønsker en anden vinkel på de danske emigranter end den klassiske om de danskere emigranter, der tog til Amerika.

Christina Olsson

Samtidskunst

JULIANE REBENTISCH: Samtidskunstens teorier. En indføring. Oversat fra tysk af Peter Borum. Informations Forlag og Ny Carlsbergfondet 2020. 259 sider. 300 kr.

Den tyske kunstteoretiker Juliane Rebentisch (født 1970) har skrevet denne bog om samtidskunstens teorier – først udkommet på tysk i 2013 – hvis formål hun angiver at være at "samle nogle byggesten til et *normativt* begreb om samtidskunst" (20).

Ikke ganske retvisende kaldes bogen en indføring, medmindre der menes en indføring for fagfolk eller *særligt* interesserede.

Det er nu centralt for Rebentisch at skelne imellem *moderne kunst* på den ene side og *samtidskunst* på den anden. Ifølge Rebentisch skelner moderne kunst og dens filosoffer skarpt mellem det "monadiske" kunstværk og alt det udenfor, som ikke er kunst. Det moderne kunstværk siges at have en tendentielt objektiv betydning, og det peger angiveligt, historiefilosofisk betragtet, ideelt set hen imod en art utopisk tænkt fremtid. Det moderne kunstværk siges endvidere at have sandhed som sit pejlemærke.

Samtidskunsten, vel især de seneste 3-4 årtier, men med forløbere, fx Duchamps urinal fra 1917, er derimod åben, siger forfatteren. Dels er den åben i forhold til konteksten, omverdenen, i videste forstand – for egen regning kan jeg nævne Christian Lemmerz' rådnende gris på Esbjerg Kunstmuseum, der jo altså 'udefra' inkluderede den forrådnelsesproces, som kunstneren og hans værk ikke kan have kontrol over – dels i forhold til det (subjekt), der forholder sig til værket. Nogen bestemt sandhed indeholder værket således ikke; fortolkningen beror primært på den enkelte fortolkendes egne erfaringer. Uafklaret forekommer det imidlertid hos Rebentisch, i hvor høj grad kunstværket sætter grænser for fortolkningen; men helt uden egen betydning anser hun tilsyneladende ikke værket i sig selv for at være, skønt hun klart lægger hovedvægten på det ubegrænsede, ubestemte, ubegribelige og altså åbne ved værket.

Jeg er ikke overbevist om, at den modstilling holder vand, som Rebentisch, men ikke uden modifikationer, stiller op imellem på den ene side moderne kunst og i hvert fald de bedste af dennes teoretikere på den ene side og samtidskunst på den anden. En kunstfilosofisk tænkning som Theodor W. Adornos (1903-69) kunne således sagtens indeholde væsentlige dele af samtidskunstens pointer som fremstillet af Rebentisch. Imidlertid er der rigtignok utvivlsomt i "moderne kunst" et iboende, ikke ideologisk villet, utopisk moment, der dog ikke er at forstå som en bestemt, uforanderlig, muligvis fremtidig spændetrøje for alle mennesker, men tværtimod som en udogmatisk bestræbelse imod uretfærdighed.

Rebentisch taler om, at (samtids)kunsten, snarere end at stå i en utopis tegn, "ville tilhøre en demokratitænkning, der faktisk var postutopisk uden på nogen måde at være resigneret, men ligefuldt forpligtet på pragmatisme og fremtidsorientering" (62). Indholdet af passussen synes noget tåget; men fremtidsorientering betyder vel orientering efter en bedre fremtid og indeholder på den måde et utopisk moment?

Læsningen af bogen kræver en tålmodig og ihærdig indsats af læseren, også af den (kunst)teorivante. Bogen er nr. 2 i en serie om ny kunstteori, som *Informations Forlag* og *Ny Carlsbergfondet* udgiver. Nr. 1 er skrevet af Hito Steyerl, har titlen *Toldfri kunst. Kunst i den verdensomspændende borgerkrigs tidsalder* og er ligeledes udgivet på dansk i 2020.

Poul Ferland

Liste over anmeldelser

Peter Frederiksen: Vores Verdenshistorie 3. Brydningstid. Columbus 2020. 278 sider. 216 + moms.

Claus Lasse Frederiksen & Jesper Romme Fischer: Blå Danmarkshistorier. Columbus 2021. 207 sider

Thorsten Borring Olesen & Bjørn Poulsen: En Danmarkshistorie. Fra Middelalder til nutid. Aarhus Universitetsforlag 2021, 440 sider, 300 kr.

Jonas Wolter: Den moderne verden. Europæisk verdenshistorie 1750-1920. Det ny Forlag, 2021. 176 sider, 240 kr + moms.

Claus Haas og Christina Matthiesen: 'Fagdidaktik og demokrati', red., Samfundslitteratur 2020.

Sten Tommy Larsen og Jens Aage Poulsen (red.): Antologien "Historieundervisning – en fagmetodik" Reitzel 2021, 200 sider, 300 kr.

Jacob Langvad: Europas svære fællesskab. 2. udgave. Columbus 2020, 176 sider.

Helle Juhl: Jutlandia. Krig, kald og kærlighed. Lindhardt og Ringhof 2021. 288 sider, 350 kr.

Rikke Agnete Olsen & Jørgen Kraglund: Kongen i Danmark. Turbine 2020, 168 sider, 300 kr.

Florian Huber: Lov mig, at du skyder dig selv. Masseselv mord blandt almindelige tyskere i 1945. Turbine. 340 sider. 299,95 kr.

Peter Lodberg: Tro versus tro. Kristendommen i dialog og konflikt gennem 2000 år. Kristeligt Dagblads Forlag. 312 sider. 250 kr.

Henriette Bendix & Preben Lund: Miraklet på Blegdammen – polioepidemien i 1952. Frydenlund 2020. 176 sider, 299 kr.

Martin Bo Nørregård, Claus Bundgård Christensen & Rene Rasmussen: I ildlinjen, H. C. Brodersens krigsdagbog 1914-19. Gad 2021.

Hans Petter Hougen & Sidsel Rogde: Med døden på arbejde. To retsmedicinere om krig, katastrofer og tortur. Lindhardt og Ringhof 2021, 376 sider, 300 kr.

Dansk Medicin historisk Årbog, 2020, 120 sider, 150 kr.

Doris Ottesen, Carsten Bach-Nielsen: Vestindiske spor. Dansk Vestindien i den koloniale og efterkoloniale litteraturhistorie. Syddansk Universitetsforlag. 338 sider. 298 kr.

Alaa Al-Aswany: Diktatursyndromet. Gad 2020, 198 sider, 250 kr.

H. C. Brodersen. "I ildlinjen - H. C. Brodersens krigsdagbog 1914-1919" med indledning af Martin Bo Nørregård, Claus Bundgård og René Rasmussen Gads forlag 1. udg. 2021, 202 sider. 250 kr

Michael Böss: Liberalismens vildfarelser. Forsvar for folkestyret. Gad 2021, 320 sider, 300 kr.

Guillaume de Lorris & Jean de Meun: Roseromanen. På dansk ved Niels Lyngsø. Multivers 2019. 616 sider, 350 kr.

Tim Marshall: Fanget af geografien. Ti kort der forklarer verden. Bilgrav Publishing 2020. 290 sider, 249 kr.

Martin Schwartz Lausten: Biskoppen og jødeforfølgelserne. Hans Fuglsang Damgaards kamp mod antisemitismen i 1930erne og 40erne. Kristeligt Dagblads Forlag 2020. 318 sider, 300 kr. **Otto OK**

Sissel Bjerrum Fosat & Lone Kølle Martinsen: Venus, Lucie og Margrethe. Syddansk Universitetsforlag 2019, 322 sider, 300 kr.

Erik Larson: De prægtige og de usle. En krønike om Churchill, familie og modstand i krigens første år. Gyldendal 2020, 548 sider, 400 kr.

Steen Andersen: "Der er intet foruroligende for Danmark". Syddansk Universitetsforlag, 2020. 303 sider, 238 kr. Jakob S. OK

Søs Marie Serup & Mikkel Faurholdt: Skaberen, Taberen, Frelseren? Gad 2021. 282 sider, 250 kr.

Mary Beard: Pompeji. Livet i en romersk by. Gad 2020. 448 sider, 350 kr.

Claus Bryld: Marsilius af Padua. Middelalderens revolutionære filosof. Aarhus Universitetsforlag 2021. 206 sider, 300 kr.

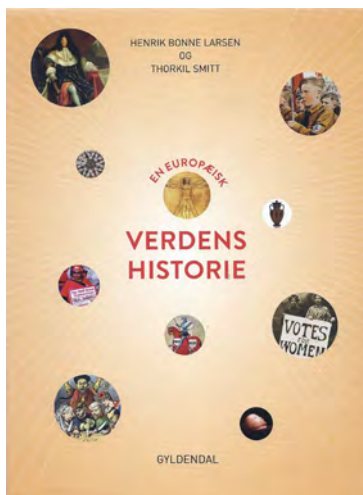
Friedrich Nietzsche: *Om vore dannelsesanstalters fremtid.* Oversat fra tysk af Jørgen Kjaer. Klim. 132 sider. 200 Kr.

Kirsten Hastrup (red.): Klassiske og moderne antropologiske tænkere. Hans Reitzels Forlag 2020. 703 sider. 460 kr. (bog); 322 kr. (i-bog).

J.G. Fichte: *Tankefrihedens tilbagekrævelse.* Forlaget detegn 2020. 103 sider. Kr. 149. Oversættelse fra tysk og noter ved Asger Ousager.

Verdenshistorie

PETER FREDERIKSEN: *'Vores verdenshistorie 3, nyeste tid'*, forlaget Columbus 2020. 278 sider. 216 + moms.

Tredje og sidste del af Peter Frederiksen's verdenshistorie begynder omkring 1870 og afsluttes med tiden efter Den Kolde Krig. Bogen starter ved imperialismen, der fører læseren til 1. verdenskrig. Herefter er der 3 gode nedslag i Mellemkrigstidens Rusland, Tyskland og USA. Efter 2. verdenskrig behandles 'Kolonierne' efterfulgt af 2 kapitler om den kolde krig i henholdsvis USA og Europa. Kina behandles fra borgerkrigen i 1930'erne til omkring 1989, og bogen afsluttes med et kapitel om 'Verden i opbrud'. Ambitionen har i alle 3 bind været at belyse 3 'civilisationer'; den kristne/ europæiske/ amerikanske, den kinesiske og den islamiske civilisation, der dog ikke har fået så meget plads i tredje bind.

En subjektiv historiebog

Som én af de første lærebøger bruger forfatteren en større del af introduktionen på at tydeliggøre, hvordan processen med at skrive en lærebog er en proces, hvor man foretager til- og fravalg. På denne måde kan den opmærksomme elev muligvis læse bogen mere kritisk. Denne indledende positionering følges op på s. 66 med fokuspunktet 'Fremstillinger af revolutionen' (Den Russiske Revolution), hvor eleven skal arbejde med analyser af fremstillinger. På denne måde anspores eleven til at arbejde med at gøre lærebogen til genstand for analyse. Og netop fokuspunkterne er de centrale områder i 'Vores verdenshistorie', der skaber mulighed for at eleven arbejder kritisk.

Fokuspunkter

Som tidligere nævnt i anmeldelsen af bind 1 og 2, så er det nye spændende element i 'Vores verdenshistorie' de såkaldte 'fokuspunkter', fordi de tilbyder elever og lærere fortolkningsredskaber i form af begreber og metoder til, hvordan man kan arbejde mere refleksivt med den ellers overvejende redegørende og alvidende fremstillingstekst. Dog bruger fokuspunkterne oftest fremstillingsteksten, og derfor er fremstillingsteksten både betydningsfuld for elevens opnåelse af fakta viden, men også genstand for de analytiske og refleksive opgaver i fokuspunkterne. På denne måde er det i fokuspunkterne, at elevens historiefaglige arbejde med verdenshistorien for alvor kvalificeres.

Flere af læreplanens centrale emner og begreber som f.eks. historiebevidsthedsbegrebet, historiebrug, diskursanalyse og metode er gennemgående fokuspunkter i alle 3 bind og skaber på denne måde mulighed for at arbejde med samme tilgange og begreber i forskellige historiske perioder.

Indhold

I kapitlerne om 1. verdenskrig, Rusland og Tyskland suppleres den velformulerede grundbogstekst med kilder, hvor konkrete personers tanker og følelser kommer til udtryk. Det tilbyder eleverne gode muligheder for indlevelse. Særligt formidlingen af den lille historie fungerer fint, fordi den viser de totalitære regimers brutalitet overfor befolkningerne. Dette formidles også fint i kapitlet om Kina, hvor man møder en rødgardist under kulturrevolutionen.

I de 3 bind er der forståeligt forskel på hvilke historiske forandringer, der forklares grundigt med tydelige årsagsforklaringer, og hvilke forandringer der ikke tydeliggøres. I dette bind kunne man ønske lidt mere tydelige forklaringer på 'Murens fald'. Måske fordi der fokuseres godt på DDR, så bliver der mindre plads til den samlede forklaring.

Sammenhænge:

Den samlede ambition om, at man kan følge 3 civilisationer over tid, samtidig med at man kan følge temaer som styreformer, køn, levevilkår og kulturmøder og også arbejde med de samme begreber i forskellige kontekster, giver rige muligheder for, at man kan arbejde med bøgerne på forskellige måder. Tilsammen giver den klassiske fremstillingstekst og fokuspunkterne rige muligheder for at styrke både elevernes grundlæggende forståelse for især den vestlige verdens historiske udviklinger og kvalificerer de måder, man kan arbejde med fortiden på via fokuspunkterne.

Niels Nøddebo Petersen, KVUC.

Søfart

CLAUS LASSE FREDERIKSEN & JESPER ROMME FISCHER: Blå Danmarkshistorier. Columbus 2021. 207 sider

"Blå Danmarkshistorier" sætter fokus på søfartens rolle i Danmarkshistorien fra renæssancen til i dag. I 6 kapitler, som kan læses for sig, fortælles omtrent først renæssancens, så 1700-1800-tallets historie ud fra et søfartsperspektiv og derefter følger kapitel 4 om sejlads under verdenskrigene, kapitel 5 om tiden efter 1945 og til sidst et kapitel om "sømanden", som undersøger faktiske og fiktive fremstillinger af og

forestillinger og fordomme om sømanden og sømandslivet. Bogen er indbydende med faktabokse og rigt illustreret.

Til bogen hører en [ret omfattende hjemmeside](#) med både simple tjek-på-lektien opgaver, diskussionsspørgsmål, kildemateriale og remedieringsopgaver. Det ser meget brugbart ud ved første øjekast.

Der fortælles medrivende om slavehandel, hvor forfatterne konsekvent bruger betegnelsen 'slavegjorte' om slaver, og undervejs forklares mange talemåder, som 'sejle under bekvemmelighedsflag' og 'Tordenskjolds soldater'. Vi hører også om den 'florissante' periode (hvorfor bruger vi stadig det ord?), industrialiseringen og faglige kampe, verdenskrigene og føres helt op til WTO og ISO-standarder for containere, om tilværelsen ombord på et skib gennem tiden og om værftsindustriens historie. Til gengæld er der selvfølgelig mange andre væsentlige danmarkshistorier bogen ikke fortæller, naturligt nok. Jeg vil tro at bogen kan vække mange elevers interesse for søfartshistorie(r).

Kapitlet "Rederen" omtaler flere gange A.P. Møller – Mærsk i meget positive vendinger, og det er bestemt berettiget, men her kunne jeg godt ønske at man lagde op til at eleverne kunne undersøge nogle af de beskyldninger, der har været fremme om rederiets samarbejde med tyskerne under 2. verdenskrig. Jeg ved ikke selv noget om det, men det er underligt at det ikke er nævnt med et ord.

Bogen lægger vægt på at den også har et "teoretisk metodefokus" og her synes jeg nogle gange den rammer lidt ved siden af. Fx skriver forfatterne i forbindelse med 2. verdenskrig: "Man forsøgte også at rekruttere sømænd i både Danmark og Norge til den tyske handelsflåde. Man ved ikke hvor mange der meldte sig, men ifølge den kollektive erindring var der ingen eller få danskere, som meldte sig" (s. 107) Jeg forstår ikke, hvordan forfatterne kan udlægge "den kollektive erindring" på den måde?

Nogle steder får eleverne svært ved at komme på banen, fordi forfatterne selv giver svaret/vurderingen, når de fx skriver at ØK blev ramt af "dårlig ledelse" uden at fortælle hvilke dispositioner der er tale om. Det samme gør sig gældende i sidste kapitel, hvor forfatterne citerer ret lange passager fra fiktionsværker og derefter selv i større eller mindre grad fortolker dem.

Det sidste kapitel om "Sømanden" er interessant, fordi det sammenligner fiktive fremstillinger med "faktiske" fremstillinger, altså dagbøger mv. Måske kan forfatternes opgave til kapitlet fra bogens hjemmeside ses som et forsvar for at inddrage fiktion i historieundervisningen:

OPGAVE 6.2 - KAN FIKTION OG FAGHISTORIE GÅ HÅND I HÅND?

Hvilke af følgende udsagn anser du for sandfærdige?

- Faghistorien vil gerne så tæt på 'sandheden' om fortiden og den objektive virkelighed [som muligt]
- Inden for faghistorien forsøger man at forholde sig til fortidens faktiske begivenheder og personer.
- Både faghistorikere og fiktionsforfattere er historieskabte og historieskabende.
- Fiktive beskrivelser af den maritime verden fungerer ofte som et spejl, der afslører forfatterens forestillinger om sømanden.

- Det er bedst at lade de fiktive skildringer af sømanden og hans verden stå alene og ikke behandle dem i samspil med faghistoriske fremstillinger, personlige beretninger og andre skriftlige kilder.
- Det er ganske uproblematisk at benytte sig af fiktionsværker.

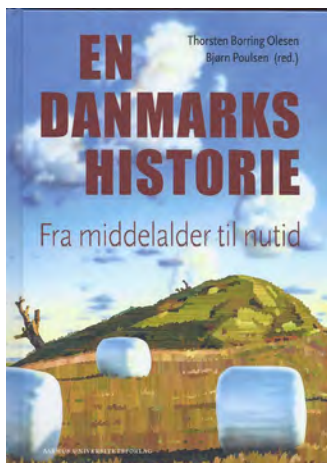
I daglig "historielærertale" bruger jeg ordet 'fremstilling' om en lærebog, men det kunne selvfølgelig godt udvides med 'faghistorisk' fremstilling. Men her skal man nok holde tungen lige i munden ift. hvilke problemstillinger man bruger fiktionen til at svare på. Efter et afsnit om "Sømanden og omverden", hvor der gives eksempler fra både fakta- og fiktionsfremstillinger konkluderer forfatterne: "Sømanden er involveret i mange forskellige kulturmøder, og det gør ham til en god kilde til at forstå disse møder". Er fiktion også gode kilder? Det kunne man også tage op med eleverne, og man kunne bruge det til at sætte ord på historiefagets identitet vs. danskfagets.

De nævnte små forbehold skal ikke skygge for at jeg synes det er en god bog, som også gjorde mig klogere, hvor forfatterne tydeligvis har været igennem et omfattende materiale. Det skader jo heller ikke, hvis eleverne indimellem oplever at lærebøger også kan anfægtes og diskuteres.

Lars Henriksen

En ny Danmarkshistorie – flot materiale i bog og på nettet

THORSTEN BORRING OLESEN OG BJØRN POULSEN (red.): En Danmarkshistorie – Fra middelalder til nutid, Aarhus Universitetsforlag, 2021, 440 sider, 300 kr.

Et par hurtige quiz-spørgsmål:

1. Hvad kendetegner det religiøse liv i senmiddelalderen?

- Som følge af håbløshed efter de store pestepidemier og den katolske kirkes krise svækkedes befolkningens religiøsitet
- Troen var stærkt institutionsbunden og ude af stand til at svare igen på den stærkt stigende kritik. Selv når kirken ønskede begrænsede lokale reformer modarbejdedes disse af kongemagten.

- Mens den kirkelige institution gennemgik en række kriser og reformer, skete der en religiøs vækkelse blandt befolkningen og en demokratisering af troen.
-

2. Hvordan udviklede det offentlige forbrug sig fra 1945 til 1973?

- Det steg til ca. det femdobbelte
- Det vendte langsomt tilbage til niveauet før krigen
- Det steg til ca. det tredobbelte
- Det steg til ca. det dobbelte

Svarene på spørgsmålene findes på <https://danmarkshistorien.dk/ooc/>

Quizzen stammer fra en ny imponerende udgivelse fra Aarhus Universitet. Det drejer sig om en Danmarkshistorie, som historikerne ved universitet har udarbejdet. For første gang har man udnyttet de muligheder, som internettet giver. Materialet består nemlig af følgende:

- En smukt trykt bog på 440 sider i otte kapitler (som anmeldes her)
- Samme materiale på nettet (<https://danmarkshistorien.dk/ooc/>)
- Tekster på nettet
- Korte film på nettet
- Quizzer til alle otte kapitler på nettet (med spørgsmål som ovenfor)

Materialet er tiltænkt undervisningen af studerende på første år, ”men kan anvendes af alle med interesse for Danmarks historie”, som der står på hjemmesiden.

Efter en kort indledning består bogen af otte kapitler, der dækker Danmarkshistorien fra ca. 1050 til 2020. Kapitlerne er skrevet af forskellige historikere fra universitetet med få gode illustrationer. Periodiseringen af kapitlerne er både traditionel og ny: Højmiddelalderen 1050-1340, Senmiddelalderen 1340-1523, Reformation og magtstat 1523-1660, Enevælde 1660-1814, Fra enevældig helstat til nationalstat 1814-1914, Verdenskrigsepoken 1914-1945, Efterkrigstiden 1945-1973 og endelig Globale tider efter 1973.

Forfatterne har tilsyneladende fået en del frihed indenfor rammen af de 50 sider, som hvert kapitel fylder. Langt de fleste kapitler er skrevet i en u-akademisk stil, som vil være meget velkommen for førsteårsstuderende – og den almindelige læser. Hverken den førsteårsstuderende eller den almindelige læser bliver belastet med uendelige fodnoter eller indviklede historiografiske diskussioner. Der er blik for de mange sider af historien, som skal være med. Både den politiske, økonomiske, sociale og den kulturelle historie er med, og ingen af forfatterne har særlige kæpheste, som med vold og magt skal stoppes ned i halsen på læseren.

Sproget er mestendels klart og godt, men nogle af kapitlerne er sværere end andre, og i kapitel 5 faldt jeg over følgende noget indforståede formulering: *”Udviklingen af de to politisk-nationale bevægelser knyttede sig til en politiseringsproces og skabelsen af politiske offentligheder i kongeriget og i hertugdømmerne og til den nationale tænknings gennemslag som politisk handlingsanvisende”*. (s. 225)

Andre kapitler sprudler af fortællelyst og en sikker historisk balance, hvor beskrivelsen af de forskellige kulturelle nybrud og modsætninger i 30’erne var en fornøjelse at læse med jazz-folkene og de

kulturradikale på den ene side, og traditionalisterne på den anden side med Morten Korch og Jacob Paludan, der i en aviskronik karakteriserer jazzmusikken som *"vantrø, vrængende, kælen og samtidig spottende, bittersød som tidens drik, cocktail"*. (s.305)

Det sidste kapitel 8 om tiden efter 1973 giver nogle spændende bud på de seneste års historie, og det forekommer klogt, at det med titlen *"Globale tider"* placerer den danske historie som forankret i den internationale kontekst. Til gengæld bliver billedet især for den sidste del af perioden mere flimrende, men sådan må det være, når vi ikke har det fulde overblik over de små skvulp og de længerevarende bølger.

Hele materialet kan varmt anbefales til alle, der gerne vil have en lødig, fagligt funderet og velskrevet introduktion til de centrale træk i den danske historie. Frem for at købe bogen på papir, kan man med få klik få det hele serveret på skærmen, og materialet kan få stor anvendelse i gymnasiet. Den travle lærer kan lige orientere sig i et måske nyt stofområde eller inddrage en god tekst. Eleverne i 2. og 3. g. kan sagtens læse med på udvalgte afsnit, se en af de korte film eller prøve med nogle quiz-spørgsmål.

Ulrik Grubb

Verdenshistorie

JONAS WOLTER: Den moderne verden – europæisk verdenshistorie 1750 – 1920. 176 sider. Det ny Forlag. 2021. 176 sider, 240 kr. + moms.

Undertegnede er tidligere gymnasielærer og nu pensioneret. Måske en gammel Jeronimus? Når jeg får bøger til anmeldelse, tænker jeg tit på, om gymnasiets bogkælder er lukket og slukket og bøgerne brændt. For der er ikke så meget nyt under solen. Jeg har lige anmeldt Hans Wagner: På sporet af oplysningstiden. Anmeldelsen er på historiehemmesiden. Til denne periode, som Jonas behandler, kan jeg i flæng nævne: Niels Høffdings glimrende undervisningsbøger til gymnasiet om den franske revolution, Erik Jensen og Birger Kledals om industrialiseringen, Henrik Skovgaard Nielsen om imperialismen osv. osv. listen er næsten uendelig. Alle fra starten slutningen af 1970erne og starten af 1980erne. Det gør dem afgørende ikke dårligere. De var og er stadig gode til undervisningsbrug, for de blev skrevet af meget erfarne og glimrende undervisere. Og frem for alt var skriften læsevenlig for eleverne. Det ved jeg. Vi er kun dværge og står på ryggen af kæmper, men derfor er det ikke nødvendigt at opfinde den dybe tallerken hver gang. Måske er

det de nye medier, der gør, at der nu skal skrives nye bøger om nøjagtig de samme emner? For vi taler jo ikke om ny forskning, hvor der altid er spændende teorier og nye data. Hovedindholdet er ikke nyt.

Denne bog er til de gymnasiale uddannelser. Men vil eleverne læse den? Tja, det skal de jo. Den er på et meget højt niveau og dejlig med smukke illustrationer i form af billeder og illustrative kort. Men ortografien er absolut ikke elevvenlig. Skriften skal være større og dermed mere læsevenlig, så Jonas må have nogle meget dygtige elever. Bogen er opbygget i:

- indledning – Hvad er modernitet? I

Afsnittet rejser gode spørgsmål til elevernes overvejelser. For hvert enkelt menneske har i sin tid set, hvordan ændringerne påvirkede den enkelte og familien. Afsnittet har en model over, hvad en historisk teori er, og slutter med spørgsmålet: Kan man lære af historien? Det er en diskussion, som optager mange elever. Og mange andre.

- evolutionernes tid og kampen for frihed og lighed. R

Kapitlet indledes med et skema over nøgleårstal ligesom de efterfølgende kapitler. God oversigt til eleverne. En overordentlig grundig gennemgang af Den amerikanske Uafhængighedskrig og Den franske Revolution på et niveau, der nok er højere end nutidens gymnasieelever formodentlig kan klare. Tror jeg. Danmark blev involveret i Napoleonskrigene, men det er lodret forkert at skrive, at den danske flåde blev tilintetgjort i slaget på Rheden i 1801. Den danske flåde fungerede fint efter 1801, og det var da det, der blev en torn i øjet på GB. Ellers ville GB vel næppe have haft en dansk flåde at tage i 1807. Jeg troede ikke, at historikere forvekslede 1801 og 1807. Wienerkongressen og efterfølgende revolutioner med fine kort bliver grundigt beskrevet med deres resultater. Måske ville det have været interessant at nævne, at Danmark mistede Norge i forbindelse med freden i Kiel. Kapitlet afsluttes med historikernes debat om konsekvenserne.

- Den industrielle revolution og fremdriftens tidsalder.

Også her indledes med nøgleår og kapitlets temaer. En række årsager til, at GB blev starten og moderland diskuteres, og vi får en god gennemgang af overgangen fra landbrugsland til industri. Alt fra maskinstormere til jordløse landmænd gennemgås og forklares. Et lille skema viser forskellen mellem den merkantilistiske og liberalistiske økonomiske opfattelse. Hele forløbet af industrialiseringsprocessen og starten på fagforeninger gennemgås, men den er blevet gennemgået i tidligere lærebøger. Så intet nyt.

det moderne samfunds sociale og kulturelle udvikling.

Det kapitel er derimod spændende. Det indledes som de andre kapitler med nøgleårstal og temaer for kapitlet. Her kommer urbaniseringen ind med alle problemer i form af tæt bebyggelse og forurening. I Paris fik Haussmann lavet boulevarderne, som vi ser dem i dag. De skulle være åbne, så man kunne skyde på opviglere efter erfaringerne fra Pariserkommunen i 1871. Det er et fint afsnit om det engelske klassesamfund, hvor jordadelen bliver meget afhængig af industrifolk. Arbejderklassen fik ikke meget ud af

det, som bekendt. 1/3 levede i den yderste armod. Men industrialiseringen fik dybe konsekvenser for familier i en adskillelse af hjem og arbejde. I denne periode sker der meget inden for videnskaben, og det bliver illustreret med fine billeder, hvor den samtidige kunst indgår. Hele denne udvikling får et fint afsnit med samtidige malere. Kapitlet afsluttes med historikernes vurdering af perioden. Ikke mindst Thomas Piketty må give en baggrund for en god diskussion. Derfor kunne det have været rart med et lille uddrag af Piketty under kilderne efter kapitlet, men det er nok vanskeligt. Men måske et uddrag af en avisartikel? Han er jo blevet interviewet adskillige gange.

•

imperialismen og kampen om verdensmagten.

I

Indledningen er atter med temaer og nøgleår. Lang beskrivelse af årsager, motiver og resultater, som er beskrevet i tidligere lærebøger. Men med flotte billeder og kort. Flåden var vigtig, og derfor slår det tyske kejserrige ind på den linje. Tyskland opbyggede en flåde, som blev kaldt risikoflåden. Den skulle kunne udfordre GBs flåde. Og det skete i det store søslag ved Jylland. Det er et overordentligt vigtigt skift, som ikke berøres i bogen. Kejserriget var en landmagt, men ville også udfordre GB. For i denne periode blev "en bibel" forfattet i USA af Mahan om stormagtspolitik og sømagt. Den fulde titel er: The Influence of Seapower upon History, 1660 – 1783, som udkom i 1890. Kejser Wilhelm havde den efter sigende på sit natbord (!) og opfordrede flådeofficererne til at læse den. Værkets succes skyldtes den fase, som stormagterne var på vej ind i, hvor kampen om kolonierne blev et prestigeprojekt – jo større imperium og flåde, jo større prestige som stormagt. Det er ikke rigtigt, at Bismarck var fortalere for kolonier, men han blev presset og i øvrigt gået i 1890. Han udtalte i sin tid, at en kolonipolitik var en luksus, som Tyskland ikke havde råd til: "En kolonipolitik ville for os være det samme som polske adelsfamilier, som nok har zobelpelse, men ingen skjorte." En plads i solen", det berygtede og forkætrede udtryk, blev anvendt af udenrigsminister von Bülow. Kapitlet afsluttes som de andre af historikernes vurdering.

første verdenskrig – krigen uden fortilfælde

Skema med nøgleår og fokus. Bismarck havde lavet et indviklet alliancesystem, som Jonas giver en oversigt over i et lille skema. Men igen en lang beskrivelse af forholdene mellem staterne i Europa, som er på et meget højt niveau, og som jeg tvivler på, at gymnasieelever vil kunne klare. Naturligvis omtales Schlieffenplanen og overgangen til skyttegravskrig. Alt med gode illustrationer. Interessant er, at Tyskland ikke havde metal nok, så man tog kirkeklokker ned. I Sønderjylland, (hvor jeg bor) røg et hav af kirkeklokker. Måske kunne man lige nævne, at 30.000 sønderjyder blev indkaldt og 6.000 faldt. Det er et fint motiv til tur med elever uden for Kongeåen. Der er ikke en kirkegård i Sønderjylland uden mindsten for de faldne under 1. verdenskrig. Undervejs i krigen kom Den russiske Revolution. Havde den måske haft succes uden krig? Næppe. Kapitlet afsluttes med Versaillesfreden og historiske vurderinger.

Hvert afsnit har kilder, som er kendte og gode. Arbejdsspørgsmål og projektopgaver, som er meget omfattende. I den virkelige undervisningsverden, vil man formodentlig ikke kunne nå at bruge dem.

Konklusionen må være, at det er en flot bog med meget fine illustrationer i form af billeder og kort. Gode opgaver til eleverne, men absolut ikke læsevenlig for eleverne.

Christian Bo Bojesen

Inspiration til faggruppediskussioner

STEN TOMMY LARSEN OG JENS AAGE POULSEN (red.): Antologien "Historieundervisning – en fagmetodik"
Reitzel 2021, 200 sider, 300 kr.

Bogen består af 26 små kapitler om en række forskellige temaer knyttet til historieundervisning. Den er rettet mod lærerstuderende og historielærere i grundskolen, men langt det meste er også relevant for lærere på ungdoms- og voksenuddannelser, om end det måske ikke sådan er nyt.

Bogens ophav kommer til udtryk på den måde at kapitlerne er udstyret med arbejds- og studiespørgsmål til den lærerstuderende og at forfatterne nogle steder henvender sig direkte til en historielærerlæser. Derfor kunne man også sagtens bruge nogle af dem som udgangspunkt for et faggruppemøde. Der er også gode henvisninger efter hvert kapitel, bl.a. til interessante og frit tilgængelige artikler hos Historielab.

Mange af artiklerne lægger op til at arbejde undersøgende og problemorienteret med faget. Kapitlet "Undersøgende og problemorienteret – hvordan?" beskriver hvordan man kan tilrettelægge et emne efter at træne elevernes 'undersøgelses-, metode- og orienteringskompetencer' – det minder da meget om noget, vi kender.

Jeg vil også fremhæve kapitlet om konspirationsteorier i undervisningen, hvor det foreslås at eleverne selv skal opfinde nogle konspirationsteorier... det kunne ellers være kønt, hvis en historietime fødte en dansk QAnon-pendant...

Ellers er det lidt pudsigt at betegnelsen 'præsentistisk' bruges om manglende historisk empati – altså at man fx projicerer sine nutidige værdier over på fortidige begivenheder og derfor misforstår dem. Og så hedder undervisningsmateriale 'læremidler' i folkeskolen. Det lyder som noget man får på apoteket. Men det er et gennemgående træk at de lærerstuderende opfordres til at få eleverne til at forholde sig kritisk til læremidlernes udlægning af historien.

Bogen anbefales til skolens eller faggruppens bibliotek.

(Link til bibliografiske oplysninger).

'Fagdidaktik og demokrati'

CLAUS HAAS OG CHRISTINA MATTHIESEN; red., Samfundslitteratur 2020.

Denne anmeldelse fokuserer på antologiens 2 artikler, hvor historiefaget undersøges, nemlig kapitel 5: *'Historiebrug som identitetspolitisk dannelse – i og uden for skolen'* og kapitel 8: *'Forestillinger om grundloven i læremidler for samfundsfag og historie – mellem systembevarende myte og ideologikritik'* begge skrevet af Claus Haas, lektor ved DPU.

I *'Historiebrug som identitetspolitisk dannelse – i og uden for skolen'* er den centrale inspiration hentet fra Bernard Eric Jensens socialkonstruktivistiske fortolkning af en historiebevidsthedsdidaktik, der afviser historiefagets 'fortidsfiksering' og i stedet fokuserer på, hvordan alle mennesker (læggfolk) altid er brugere af fortiden. Derfor må de emner, man arbejder med i skolefaget historie, give mening til og aktivere eleverne via nutids – og fremtidsfokuserede tilgange. Denne forståelse ønsker Haas at vise ved at bruge teaterforestillingen *'Black Madonna/ White Nigger'*, som eksempel. Haas viser, hvordan flere former for historiebrug udtrykkes i teaterstykket og det medfølgende undervisningsmateriale med identitetspolitiske temaer som racisme, blackfacing, diskrimination, amerikanske borgerretsbevægelse etc. Ved at inddrage denne form for materiale præsenteres eleverne for andre identitetspolitiske fællesskaber end det traditionelle nationale erindringsfællesskab f.eks. kanontanken, som ofte har fyldt meget bl.a. i historieundervisningen.

I *'Forestillinger om grundloven i læremidler for samfundsfag og historie – mellem systembevarende myte og ideologikritik'* præsenteres 3 spændende analyser af hvordan samfundsfaglige og historiefaglige undervisningsmaterialer fortolker grundlovens indførelse fra 1849, som en fredfyldt overgang fra enevælde

til demokrati. Haas viser også hvordan mange politikere i grundlovstaler altid henviser til den fredelige overgang og sammen med undervisningsmaterialerne repræsenterer denne fortolkning en systembevarende myte.

Som kritisk udgangspunkt for analysen af undervisningsmaterialerne trækker Claus Haas især på forskning fra Hans Vammen og Bertel Nygaard, der begge har vist, hvordan man kan tolke overgangen fra enevælde til indførelse af grundloven som et stykke dygtigt udført politisk spin af de nationalliberale, med Orla Lehmann i spidsen, der førte til borgerkrigen 1848-1851.

Disse 2 overordnede forskellige fortolkninger af overgangen fra enevælde mod indførelsen af grundloven skal vi som uddannelsesinstitutioner være opmærksomme på, fordi vi konstruerer elevernes nationale forestillinger (jf. forestillede fællesskaber) og i den forbindelse er det Haas ideologikritiske argument, at eleverne i undervisningen også skal møde et opgør med den konsensusprægede myte om den fredfyldte overgang.

Begge artikler præsenterer bud på, hvordan man kan styrke elevernes demokratiske dannelse i historieundervisningen og taler for et perspektivskifte mod flere nutidige vinkler i undervisningen.

Niels Nøddebo Petersen, KVUC.

Jutlandias banebrydende sygeplejersker

HELLE JUHL: JUTLANDIA. Krig, kald og kærlighed. Lindhardt og Ringhof 2021. Kr. 350.

Det er en flot og velskrevet bog om hospitalsskibet Jutlandia, det danske bidrag til FN's deltagelse i Korea-krigen (1950-53), Helle Juhl har skrevet.

Bogens styrke er dens skarpe vinkling. Den har fokus på skibets største gruppe: sygeplejerskerne, som har været ret stedmoderligt behandlet i tidligere fremstillinger af Jutlandia. Sygeplejerskernes forhold belyses grundigt og levende gennem samtidige breve og artikler fra sygeplejerskerne selv.

Men kuppet er fyldige uddrag af dagbøger, som to af kvinderne skrev under den sidste af de tre ture Jutlandia gennemførte. De to er Edith Nybo Jacobsen og Gyde Rudbeck. Helle Juhl understøtter løbende sin fortælling med klip fra de to dagbøger. De to unge damer (hhv. 31 og 35 år) er - selv om de som personligheder er meget forskellige - begge både skarpsindige iagttagere og indfølelse formidlere af de store lidelser og kranke skæbner, som de bliver vidner til.

Helle Juhl indleder med en kort oversigt over Korea-krigens baggrund og forløb. Den er så komprimeret, at den forudsætningsløse læser lades i stikken. Også fordi forfatteren ikke rigtigt gør nok ud af at forklare eller bare beskrive konfliktens baggrund i verdenskrigen og den kolde krig.

Men som kvindehistorie er bogen fremragende, og Helle Juhl er suveræn til ubesværet at bevæge sig fra det helt overordnede generelle til det helt nære konkrete.

Når Jutlandia-missionen ikke er glemt, skyldes det ikke kun Kim Larsens sang, men ifølge Helle Juhl også at missionen satte *"en ny standard for humanitær bistand under krig"* (s. 10). For personalet på Jutlandia behandlede ikke blot sårede fra krigshandlingerne, men de gik også i land og hjalp civile koreanere. Dette var faktisk i strid med FN-kommandoens ordrer og udtryk for civil ulydighed!

På sygeplejerskernes initiativ blev der også oprettet en særlig afdeling for krigsramte børn på skibet. Om dette skriver Edith Nybo i sin dagbog: *"Vi har for tiden i alt ca. 40 civile koreanere, og hvor jeg fryder mig over hver eneste, vi tager om bord, selv om amerikanerne måske ikke synes om det. De trænger til vores hjælp, og hvorfor ligge med halvtomt skib, når så mange lider nød i vores umiddelbare nærhed?"* (s. 117). Ikke mindst denne indsats har bevirket, at Jutlandias indsats fortsat mindes med stor taknemmelighed i Sydkorea.

Jutlandia missionen betød også et midlertidigt brud med den markante sociale distance - for ikke at sige hækkeorden - som stadig prægede den danske hospitalsverden i 1950'erne: For alle på Jutlandia var dus. Det skabte, som Helle Juhl formulerer det, et *"uformelt og kammeratligt forhold på tværs af køn, alder og faggrænser"*. (s. 11).

Netop det sociale med drinks hver dag kl. 17, en hel del festligt samvær og de cirka 16 kæreste- eller ægtepar, der kom ud af missionen, spiller en lovlig stor rolle især i slutningen af bogen. Det er da interessant, men det kan ikke nægtes, at der går lidt ugeblad i fremstillingen.

Men det er bestemt en bog med spændende perspektiver. Blandt andet meldte flere sig til missionen med baggrund som aktive i modstandsbevægelsen. Og en del var motiverede af *"Danmarks duknakkede rolle under besættelsen"* (s. 53)

Så *"Jutlandia. Krig, kald og kærlighed"* kan varmt anbefales. Missionens historie formidles levende og spændende, og sygeplejerske-vinklen er relevant og skaber sammenhæng i fremstillingen. Endelig er layout og billedmateriale helt unikt; det er en stor fornøjelse at bladere i den store bog.

Henrik Bonne Larsen

RIKKE AGNETE OLSEN & JØRGEN KRAGLUND. Turbine. 168 sider, 300 kr. udg år mangler

"*Kongen i Danmark*" er skrevet af *Rikke Agnete Olsen*, der har et langt virke som historiker bag sig. Hun har tidligere været inspektør for nationalmuseets middelalderafdeling og har udgivet en lang række bøger om forskellige emner inden for Danmarkshistorien.

Bogen er en kronologisk gennemgang af kongerne i det danske område med kortere informative tekster omhandlende de enkelte regenters regeringsvilkår og evner til at udvikle og påvirke samfundet og dets historie. Alle teksterne har tilhørende smukke illustrationer lavet af grafiker Jørgen Kraglund, kendt fra tidsskriftet Skalk.

Det første indtryk af bogen er meget indbydende med friske farver og de flotte tegninger. Derudover gør bogens kronologiske opbygning, at der er en naturlig opdeling af teksterne, som inviterer til læsning i mindre bider. Det er altså en bog, som er nemt at gå til som læser og derfor vil bogen uden tvivl også kunne benyttes af mange forskellige målgrupper.

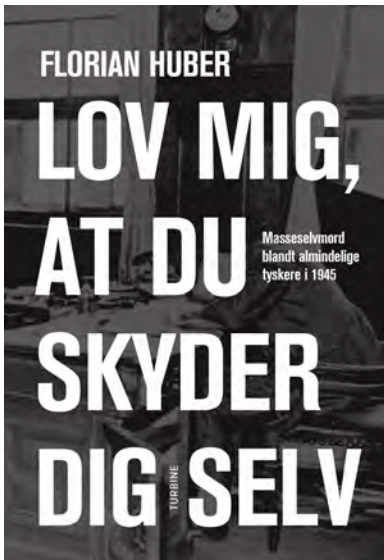
Er man blevet interesseret i den danske kongerække, af den ene eller anden grund, vil man med denne bog hurtigt få et fornuftigt overblik og finde sine egne favorit konger i historien. Herefter skal man over i andre værker for at finde mere uddybende forklaringer eller nuancer på de enkelte kongers regeringsperioder. Den lette og informative tilgang tekstmæssigt og de tilhørende illustrationer gør også bogen velegnet til arbejde med børn i forhold til den spændende historie om de danske konger.

Bogen starter med et afsnit om sagnkongerne og det er et rigtigt fint afsnit, som trods de mange historiske usikkerheder omkring sagnkongerne, er medvirkende til at give bogen et strejf af eventyrfortælling. Forfatterne gør selv i indledningen opmærksom på de historiske usikkerheder omkring sagnkongerne og de tidligste konger, hvor der ikke findes større mængder kildemateriale. Til gengæld har forfatterne haft et større arbejde med regenterne i den nyere tid, hvor mængden af kildemateriale er stor og udvælgelsen derfor kræver et større arbejde at passe ind i bogens fortællingsform.

Det eneste mindre minus ved bogen er afslutningen, som giver læseren en kort opsummering af den danske kongemagts historie. Det skal naturligvis være kort også i forhold bogens format generelt, men det kommer alligevel til at virke meget kort og som en lidt pludselig afslutning. Måske opsummeringen skulle have været undladt? Det er dog på ingen måde noget der ødelægger billedet af en bog, som kan bidrage med historie til mange forskellige målgrupper – unge som gamle.

Massemord

FLORIAN HUBER: Lov mig, at du ikke skyder dig selv. Massemord blandt almindelige tyskere i 1945. Oversat fra tysk af Lone Østerlind. Turbine 2021 (original: 2015), 339 sider. 300 kr.

Hitlers selvmord sammen med Eva Braun i førerbunkeren, Goebbels', der også indbefattede hans kone og seks børn, senere Himmlers, da han blev opdaget af de allierede, og til sidst Görings, inden dommen i Nürnberg blev eksekveret, dem kender vi som Det tredje Riges absolutte elites flugt fra regnskab og straf. I denne bog er vi imidlertid på et andet niveau, hvor der fokuseres på den selvmordsbølge, der som en masseepidemi hærgede blandt ganske almindelige tyskere – de små folk - i tiden omkring Nazi-Tysklands sammenbrud.

Bogen er delt op i fire afsnit. I første afsnit, "Fire dage i Demmin", følger vi en lille provinsby med ca. 15.000 indbyggere i Mecklenburg fire dage frem fra 30.april, den dag, hvor de første sovjetiske tropper rykkede ind i byen kl. 15.30. Der krydsklippes til Berlin og Hitlers selvmord, og tilbage til Demmin, hvor der bare på denne ene dag var mindst 21 selvmord, heriblandt en lektor, der ene mand tager kampen op mod fjenden. Det har naturligvis ingen effekt, at han skyder mod de sovjetiske tropper, og han ender med at begå selvmord efter at have dræbt sin familie. Angsten for de russiske soldater var der på forhånd, pisket op af den tyske propaganda, men voldtægter og tilfældige nedskydninger fandt faktisk sted i de 4 dage, og oveni blev byen, der ellers ikke var blevet skadet i krigen, brændt ned. Vi følger selvmordsbølgen i detaljer. Hyppigst var druknedøden i de to floder, der løber sammen i Demmin, men gift fra apoteket, hængning og overskårne pulsårer var også metoder, hvis man da ikke lige havde adgang til et skydevåben. Hvor mange, der begik selvmord, diskuterer Florian Huber og når med baggrund i den ellers mangelfulde registrering frem til et tal på omkring tusinde – voksne og børn.

Hubers fremstilling har tre lag, først direkte citater fra efterladte dagbøger, de overlevendes senere nedskrevne erindringer, endda enkelte samtaler med endnu levende vidner, dernæst hans egne referater af disse – det er det, der fylder mest – og endelig mere generelt historisk baggrundsstof og refleksioner over begivenhederne. Vi følger skiftende enkeltpersoner, som Huber iscenesætter, og hvis tanker og

følelser, han prøver at leve sig ind i. Stemmerne med deres grufulde fortællinger om desperation, angst, skam og opgivelse af enhver livsmulighed fletter sig ind i hinanden.

I andet afsnit, "Demmin er alle steder", rykker fokus væk fra Demmin og er nu på Tyskland i almindelighed, og tidsperspektivet er fra tidligere i 1945 og frem. Huber bruger her et varieret materiale, bl.a. er der hentet meget stof i den omfangsrige *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, der udkom i den nye Forbundsrepublik i løbet af 1950'erne, men også den danske sydslesviger Jacob Kronikas øjenvidneberetning fra dagene omkring Berlins fald er flittigt benyttet. Fremstillingsformen er den samme, og således kommer vi tæt på skæbner som den nazistiske lærer, der bliver så chokeret over at høre en tidligere elev fortælle om grusomhederne på Østfronten, at han tager sit eget liv. Nogle af de meget få fotografier i bogen viser, hvordan ledere og ansatte på rådhuset i Leipzig, der havde taget gift, blev fundet og dokumenteret af to amerikanske fotografer. De ligger på gulvet eller sidder henslængt i møblerne som "voksfigurer".

Tredje afsnit, "Et kaos af følelser", går tilbage til 1920'erne og følger igen gennem vidneberetninger og referater følelsen af foragt for Weimar-republikken, begejstringen over at høre til et nyt folkefællesskab, for nogles vedkommende ren og skær kærlighed til Føreren, men også angst for en ny krig og fortrængninger af det, man nok anede, men ikke ville vide. Personerne fra de to første afsnit møder vi igen, nu med deres individuelle forhistorier. Hubers ærinde er ikke at give en systematisk tolkning af tilslutningen til den nazistiske tankegang. Han lader de forskellige stemmer komme frem, hverken undskylder eller dømmes, men hæfter sig særligt ved desillusionering, en følelse af skyld og meddelagtighed hos dem, der blindt havde troet på Førerens projekt. "Det kollektive tab af mening hos dem, der havde gjort nationalsocialismens værdier til deres egne" blev forbundet med frykten for hævn.

Sidste afsnit, "Tavshedens malstrøm", drejer sig om eftertiden. Huber citerer bl.a. filosofen Hannah Arendt, selv tysk jøde, der på sin rejse i Tyskland i 1949 mødte ligegyldighed over for det skete, en flugt fra realiteterne, et blindt punkt, når det gjaldt egen skyld hos dem, hun talte med – i stedet betragtede de sig selv som ofre. Selvmordsepidemien blev glemt, og selv med den stærkere erkendelse af nazitidens onde sider (den bekendte *Vergangenheitsbewältigung*) fra 1970'erne er det ikke et tema, der tages op.

Det har Florian Huber gjort her på sin måde. Ved siden af bøger om højreterrorisme i Tyskland i dag og om det tyske familiedrama efter krigen, "spøgelserne bag dørene", har han primært arbejdet med dokumentarfilm. Det ser man tydeligt i denne bog, hvor levendegørelsen ligger i de enkelte personers livsforløb og forestillingsverden med den store historie som en mere eller mindre fjern baggrund. Genremæssigt er vi tæt på dramadokumentaren. På den ene side er bogen faktisk meget veldokumenteret, da man gennem noterne præcist kan følge, hvilke kilder han bruger, ikke bare til citater, men også til hans egne referater. På den anden side bruger han tydeligt fiktionsgreb, når han gengiver, hvad personernes udtalte tanker var, og gennem sin fortælling vækker læserens følelser. På den måde giver bogen også anledning til kritiske overvejelser over historisk fremstillingsform i det hele taget – og dermed kan man sagtens bruge udvalgte afsnit i undervisningen.

Struktur og analyse får læseren ikke, men til gengæld en uhyggelig, medrivende fortælling, der går tæt på det enkelte liv, den enkeltes beslutning om at vælge den sidste udvej, og den rejser mange spørgsmål om nazismens fascination på et mikroskop. Blandt de mest forfærdelige eksempler på selvmord er, når en fader eller moder ikke bare selv vælger døden, men tager børnene med, som begyndelsen på den tyske titel også

fremhæver: "*Kind, versprich mir...*". Uskyldige børn kom i sandhed til at undgælde for deres forældres beslutninger og misgerninger.

Mads Pedersen

Tro versus tro

PETER LODBERG: *Tro versus tro*. Kristeligt Dagblads Forlag 2020. 312 sider, 250 kr.

Forfatteren er teolog, professor MSO Århus Universitet, der har arbejdet med teologi, samfund og mennesker gennem karrieren og bl.a. været generalsekretær for *Folkekirkens nødhjælp*. Bogen er med andre skrevet af både en faglig kapacitet og et menneske der kender verden. Det kan man virkelig mærke når man læser *Tro versus tro*.

Bogen er opdelt i ni kapitler, Mellemøsten, Middelhavet og os, Gud i Biblen, Gud og de andre guder i den unge kirke, Gud og andre guder i den unge kirke, Gud og afguder i middelalderen, Antikrist i reformationstiden, Efter reformationen, Troens frihed, Teologiske ny ansatser og Modernitetens fortællinger. Alle kapitlerne er relevante og giver et væsentlig bidrag både til kirkehistorien og til kristendommen i dag.

Bogen indeholder nogle meget fine og vigtige iagttagelser af kristen teologi fra oldkirken til vore dage. Jeg vil i særdeleshed fremhæve kapitlet *Guder og afguder i middelalderen*, som indeholder en sjælden klar fremstilling af opgøret mellem den ortodokse og den katolske kirke i 1000-tallet og en meget elegant fremstilling af korstogstanken, hvor Lodberg konkluderer "Tanken om hellig krig i kristendommen var født." Deltagelse i korstog var en kristen bodshandling. Det nye var at soldaterne blev lovet Kristi frelse, når de deltog i krig mod muslimer. (side 83) Dette kapitel indeholder også en fin skildring af Thomas Aquinas og hans bog *Summa contra gentiles* (Håndbog mod hedningerne).

Kapitlet om reformationen og i særdeleshed og Luther *Antikrist i reformationstiden* skuffer noget. Det indledes med en fuldstændig klar konstatering, at Luther ønskede at beskytte troen mod djævelen, som han mente var i skikkelse af paven, jøder, tyrken (muslim) og sværmere og derfor prøvede han at udrydde den. (side 95), og konstaterer helt rigtigt "Nu bliver der ikke kun draget et skel mellem kristne og ikke kristne,

sådan som det havde været almindeligt i teologiens og kirkens historie. Skellet går ned gennem kristenheden og placerer papisterne i samme kategori som jøderne, tyrkerne og sværmerne..." (side 116). Herefter kritiser Lodberg *Tidehverv* for udgivelsen af bogen *Mod tyrken og jøden*, som er to Luther skrifter. Kritikken går med rette på, at man ikke kan bruge disse Luther tekster i vore dages indvandredebate, herefter konstanter forfatteren med henvisning til Volker Leppin, at Luthers tankeverden hviler på middelalderen og vi ikke vil være i stand til at sætte os ind i den. Så langt så godt, men så tager den lutherske teolog over i Lodberg, idet han prøver at påvise, sagt meget firkantet, at Luther nok ikke var så slem, bl.a. ved at fremhæve at Luther mente at kristne, jøder og muslimer havde den samme Gud for der er kun en Gud, hvorefter det munder ud i et underafsnit, som er mere en prædiken, end en historisk tekst.

Det er ikke muligt indenfor rammerne af denne anmeldelse at gennemgå alle kapitlerne, men jeg vil dog knytte nogle få kommentarer til det sidste kapitel *Modernitetens fortællinger*, der er et fremragende kapitel. Kapitlet indledes med en lang kirkehistorisk gennemgang både af kirken i Østeuropa og Vesteuropa. Denne gennemgang er skrevet klart og ikke så kortfattet, så den mister sin betydning og ganske spændende er, at man (her bruger han kirkehistorikeren Bayer) ikke kan bruge Luthers to-regimentelære til en modstilling der er reduceret til stat og kirke. Kapitlet beskæftiger sig også med ateismens historie, kristen zionisme der omhandler den evangelikale kristnes samarbejde med zionismen og staten Israels oprettelse.

Bogen er velskrevet på et godt dansk, der gør den tilgængelig for alle. Man kan være enig eller uenig med forfatteren, men man kan ikke komme uden om, at dette er en væsentlig bog. Den kan anvendes som et supplement både i undervisningen i samtidshistorie og ældre historie – det er en bog der vil kunne bruges om udgangspunkt til diskussioner. Jeg kan kun anbefale bogen.

Torben Svendrup

Europa

JACOB LANGVAD: Europas svære fællesskab. 2. udgave, Columbus 2020, 176 sider.

Titlen er dobbelttydig. Den kan opfattes som udtryk for, at det er svært at skabe et europæisk fællesskab. Men den kan også opfattes fra en læservinkel. Det europæiske fællesskab er svært at forstå!

Forfatterens ambition er en lettilgængelig bog *“skrevet på baggrund af et dagligt journalistisk arbejde med EU politik gennem 25 år med base i Bruxelles.”*

Bogen er opbygget med 13 overskuelige kapitler med hvert sit tema: fra EUs grundlæggelse til et kort afsluttende kapitel, som er en introduktion til byen Bruxelles - måske en studietursinspiration til en by, som måske i manges øjne kan virke lidt kedelig.

Bogen er en opdateret 2. udgave, der trækker linjer til tiden med den nye kommission og EUs fremtid i 20'erne efter Brexit, men dog ikke med de udfordringer Coronakrisen har givet EU. Det er altid svært at skrive helt aktuelt om Europa.

Bogens enkeltkapitler lever op til ambitionen om at være lettilgængelig. En række instruktive diagrammer, illustrationer og tekstbokse fremmer det lettilgængelige. Hvert kapitel er udstyret med udmærkede arbejdsopgaver. Det kan der være forskellige meninger om. Nogle lærere vil gerne have disse, andre kan opfatte dem som unødvendige. Det er dog i nogle tilfælde små kildeopgaver på de europæiske originalsprog, som adskiller sig fra de opgaver, læreren normalt selv kan formulere.

De fleste kapitler afsluttes med en tekstboks, hvor forfatteren opsummerer: *“Hvad kan du tage med fra dette kapitel?”*. Det kan være med til at skabe et bedre overblik over det læste; andre vil måske mene, det virker lidt overflødigt.

Bogens kapitler er en blanding af meget fakta baserede kapitler som fx et meget fint afsnit om EUs institutioner og mere problemorienterede emner som fx afsnit om europæisk magtbalance, problemer i forbindelse med den store udvidelse, forholdet til Tyrkiet, EU som prygelknabe m.m.

Gennemgangen af EUs beslutningsstruktur inddrager også de problematiske sider af denne og lægger op til en god debat. Det gælder spørgsmålet om de store EU -politikker, landbrugspolitikken, regionalpolitikken, men også valg af kommission og lobbyisme.

Forfatterens sympati og engagement i det europæiske projekt anes tydeligt, men det betyder ikke, at bogen går let henover de problemer, som EU står over for, fx i et afsnit om *“ Kampen om fremtidens Europa”*.

Selv en så relativt overskuelig bog som denne efterlader en med en oplevelse af, hvor stort og "svært" emneområdet egentlig er. Men på trods af det er det lykkedes forfatteren at skrive en ret spændende, fyldig og lettilgængelig introduktion til det vigtige område.

Johannes Lebech

Vestindiske Spor

DORIS OTTESEN & CARSTEN BACH NIELSEN: Dansk Vestindien i den koloniale og efterkoloniale litteraturhistorie. Syddansk Universitetsforlag, 2020, 358 sider 298 kr.

Indledningen

Denne nye oversigtsbog over de vestindiske spor i den danske litteraturhistorie ønsker at behandle de ofte nærmest glemte forfattere der har arbejdet med Dansk Vestindien og, *"redegør for de historiske rammer, litteraturen opstod i,..."* (s. 14-15)", hvilket er tiltrængt.

Bogen gennemgår da også en række interessante værker over en lang tidsperiode, men dog desværre ikke helt fra grundlæggelse af kolonien, men kun fra tiden omkring slavehandelsforbuddet, og kun op til Thorkild Hansens trilogis sidste værk fra 1971. Hvilket kan undre, da det bl.a. udelukker Mich Vraas trilogi. Der er en del for lange resumeer, men også en række interessante litteraturanalyser, med god sans for de samfundsmæssige forhold i det danske koloni og slavesamfund på øerne, på tværs af både hudfarve, race og køn. Hvorimod det kniber mere med den historiske kontekst.

Indhold

Forfatterne arbejder sig igennem en række, måske lidt overraskende kendte personligheder såsom H.C. Andersen, Hans Kirk, og Henrik Cavling. Desuden behandles en række andre nok for de fleste ukendte forfattere, bl.a. Ingeborg Raunkiær og Lucie Hørlyk. Sidstnævnte betegner forfatterne som den eneste forfatter med rødder i, eller fokus på, Vestindien, der fik en vis gennemslagskraft og succes. Men tilføjer også; *"Hun nåede knap nok at blive indskrevet i litteraturhistorien, og man kan derfor heller ikke sige, at hun blev skrevet ud af den"* (s.11). Hvilket bare understøtter at der er et behov for et dækkende overblik.

Man bliver således præsenteret for række forfattere og/eller værker som nok ikke er kendte for selv de fleste kendere af de dansk vestindiske øers historie, og som sådan fungerer bogen fint, og er klart bedst når det drejer sig om skønlitteraturen og de tilknyttede analyser. Her kan nævnes Thomas Thaarups *"Peters Bryllup"* (1793), med den kendte sætning: *"Hvad har dem stakkels negre gjort"* (s.19). Herigennem får man således et vigtigt og sjældent overblik af en del af den tilgængelige litteratur, og igennem referater og specielt de mange citater, en god forståelse for de behandlede værker. Når det kombineres med både den historiske kontekst, samt indgående viden om forfatternes personlige baggrund og forfatterskaberne kommer der megen relevant og interessant viden frem, som det er spændende at blive præsenteret for.

Som underviser er det fremragende at få gennemgået feltet af mulige bøger til undervisningen i både dansk og historie, uden selv at skulle afsøge, og arbejde sig igennem en stor mængde litteratur. Derfor er bogen en god hjælp hvis man ønsker at inddrage skønlitteratur, ikke bare om den tidligere koloni men også om forskellige syn og input om kolonialisme, dansk nationalisme, og racisme på mange planer. Herunder specielt den "gode kolonist" tilgang, der ofte bruger undskyldningen, at de lokale blot er uciviliserede eller som små børn. Analyserne og beskrivelserne af det komplicerede racebaserede kolonisamfund både før og efter slaveriets ophævelse, er detaljerede, og gode til både at fremstille et nok ukendt dansk samfund i troperne og diskutere den *på dansk, og af danske forfattere*. De ofte meget velvalgte og hyppige tekststykker, kan ofte bruges direkte, eller pege læseren hen imod hvilke bøger der nok er noget at hente i, hvilket nok er en helt overset kildemulighed i historieundervisningen.

En problematisk historisk kontekst

Desværre har bogen dog et noget ujævnt fagligt niveau hvad angår inddragelsen, forståelse og formidlingen af den historiske kontekst. Hvilket man dog på lidt spøjst måde bliver "advaret" om i forordet. Idet at de to forfatters arbejdsmetoder og forskelle fremhæves: *"At fortælle indebærer, at man ikke normalt arbejder med noter,..."* (s.15). hvilket jeg ikke troede man kunne fravælge, og: *"Vi har opgivet at gøre os hinanden lig og har tilladt den forskel, at Doris Ottesen læser- skriver sine læsninger, mens Carsten Bach-Nielsen i højere grad sætter en historisk ramme om de i dag nærmest glemte forfatterskaber"* (s.15). Hvormed man nok så har en forklaring på formuleringer som, *"Hvad rummede bogen så?"* (s.204).

Det forklarer også den generelle ujævne formidling hvilket man godt kan leve med, problemet er mere niveauet af den formidlede historiske kontekst. Konteksten inddrages løbende, oftest i starten af afsnittene, dog mest med viden omkring forfatterne, eller den litteratære udvikling i samtiden. Men der indsættes også løbende hvad der må være fakta, der skal være med til at danne den historiske kontekst. Det er ikke helt uproblematisk, da det giver nogle selvskabte problemer, for det kan være svært at vide præcis hvornår det er forfatterne selv der leverer fakta, eller påstande, hvorfra den kommer, og om det er taget fra de behandlede værker. Hvilket forstærkes af at der ikke umiddelbart anvendes henvisninger eller forklarende fodnoter til den historiske kontekst. Det er yderst problematisk at man ikke ved hvem der er ophav til "fakta" når man flere gange bliver præsenteret for stærkt subjektive vinkler, udokumenterede påstande og deciderede tvivlsomme pointer eller faktuelle fejl.

Mange af disse pointer og påstande bliver samtidigt heller ikke diskuteret, og anvendes dermed ukritisk, så det skaber *ikke* en brugbar og troværdig historisk kontekst. Et eksempel herpå er omkring den velkendte sene danske afskaffelse af slaveriet i 1848. For selvom at man kommer godt omkring Peter von Scholtens rolle, og det faktum at han var tvunget til frigivelsen af et slaveoprør, så går det galt under gennemgangen

af Thorkild Hansens værker. I den forbindelse konkluderes der nemlig: *"Danmark var nemlig ikke det første land til at ophæve slaveriet, men derimod et af de sidste. Danmark opførte sig ikke humant. Dødeligheden på de danske slaveskibe var betydeligt højere end på de franske og engelske"* (s.296-297). Påstanden spiller på det faktum at man i Danmark stadigvæk kan støde på den fejllantagelse at det var slaveriet Danmark var først til at afskaffe, når det kun var tilfældet med den transatlantiske slavehandel. Men det præsenteres nærmest her som om det stadigvæk er en overraskelse, og påstanden om at Danmark var et af de sidste lande der ophævede slaveriet er decideret forkert. England kommer godt nok klart først, og Sverige og Frankrig begge næsten samtidigt, men alle andre kolonimagter, Holland, Portugal og Spanien, samt USA og Brasilien kommer dog 10-40 år senere!¹ Påstanden om at dødeligheden var højere på de danske slaveskibe, er jeg ikke stødt på før i faglitteraturen, hvor sammenlignelige kilder dog er få, men vi får heller ikke her mulighed for at finde og undersøge kilderne, pga. de manglende henvisninger. Desuden kan man vel også sige at selvom påstanden om at den danske slavehandel ikke var human, sørgeligt nok er helt korrekt, så findes der vel næppe en human udgave.

Denne usikkerhed hvad angår den historiske kontekst, gentager sig flere gange, her kan f.eks. nævnes formidlingen af Haitis slaveoprør hvor der konkluderes at det mere var en klassekamp end en racekamp med begrundelsen: *"de velhavende frifarvede endte med til sidst at gøre fælles sag med slaverne"*. (s.41-42), hvilket vel egentlig beviser det modsatte? Uanset hvad så endte det med, hvad nogle forskere referer til som et decideret folkedrab på de hvide slaveejere, der blev helt fordrevet eller dræbt! Omtalen af *Home Steads* i USA som et løsningsforslag for Dansk Vestindien fremstår desuden som en nærmest romantisk husmandsbevægelse, uden inddragelse af de reelle resultater, såsom at det hovedsageligt var bønder med midler fra de nærliggende delstater der slog sig ned, og uden et ord om de ødelæggende konsekvenser for de oprindelige beboere på prærien (s.76-77). Det samme er gældende omkring formidlingen af slaveoprøret på St. Jan, hvor man anvender tvivlsomme tal om oprørets deltagere og dødstal (s. 227). Her er kilderne dog meget usikre, men netop derfor er kildebrug og henvisninger essentielle hvis man vil skabe en historisk kontekst.

Denne metodeusikkerhed hvad angår det historisk faglige bliver yderlig forstærket af en række andre godt nok mindre, men alligevel faktuelle fejl, og nogle gange modsiger forskellige afsnit sig selv. De små fejl kan være smuttere, men når det følges op med usikre tekst og forståelse af så væsentlige, og kendte historiske begivenheder som selv slavehandelsforbuddet (s.40, 243-247 og 334), ophævelsen af slaveriet (s.297), og trekantshandlen (s.297), så er det svært at stole på den historiske kontekst. Sidste nævnte bliver tillige fremstillet på en noget simpel måde, f.eks. får man at vide at: *"Denne handelsrute var snedigt udtænkt, både hvad vinden og økonomien angik. Man kunne laste med våben og billigt bras i Danmark, ombytte det for slaver i Afrika,..."* (s.297). Samtidigt nævnes hverken det merkantilistiske handelssystem som det hele byggede på, statens udstedelser af kgl. Oktrojer til forskellige handelskompagnier, herunder vigtigst Vestindisk, senere kaldet Vestindisk-Guineisk Kompagni². Hvormed koloni og slavehandlen på en måde var udliciteret, et forhold der heller ikke kommer frem.

¹England 1834, Sverige 1846, Frankrig 1848, Holland 1863, USA 1865, Portugal 1869, de spanske kolonier Puerto Rico 1872-73 og Cuba 1886, samt som den sidste, Brasilien i 1888. Rijksmuseumet i Amsterdam (<https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/timeline-dutch-history/1863-abolition-of-slavery>) og "Slaveri", Den Store Danske, Ole Justesen m.fl. (www.denstoredanske.lex.dk/slaveri).

² Vestindisk-Guineisk Kompagni 1672-1754, "Vestindien", Olsen, Poul-Erik (red.), 2017

Prioriteringerne i bogen, Vestindiske spor?

I forhold til fokus for bogen, og de vestindiske spor, kan man godt blive lidt overrasket over hvor mange sidespor der ikke helt har et tydeligt vestindisk spor, ikke mindst idet at forfatterne i indledningen laver en ellers fornuftig afgrænsning, dels med fokus på skønlitteratur, og dels med en række fravalg, herunder de unødvendige voldsprægede værker (dog uden et nævne eksempler) og meget fornuftigt; *"Der er således værker, vi har valgt at gå forbi, forbi de intet siger om Dansk Vestindien"* (s.14). Det giver jo god mening, men en sådan afgrænsning er dog svær at genkende igennem bogen, hvor der er overraskende mange sidespor, samtidigt med at nogle oplagte bidrag udelades. F.eks. får vi 4 ½ sider om Hans Wests oversættelse af det indiske værk *"Sakuntala"* umiddelbart fordi arbejdet foregik imens at han boede på øerne i 1790'erne (s.31-36), og en lang gennemgang af den amerikanske *"Harlem Renæssance"*! (s.315-327). Imens at debatten omkring slavehandelsforbuddet, og samtiden med revolutioner og oplysningstiden ikke fylder meget. Det virker også lidt underligt at debatten om slaveriet, f.eks. med indlæg af N.F.S. Grundtvig, ikke inddrages, når man bl.a. har et helt kapitel (s. 257-278) om slaveriet som fænomen.

Missede muligheder, manglende indsigt?

Følelsen af en manglende assistance fra forfatterne, og inddragelse af oplagte faglige pointer er der også flere eksempler på, og selvom at der jo ikke kan være krav om at alle, eller specifikke detaljer skal være med, så forstærker det lidt en fornemmelse af en formidling med manglende udnyttelse af gode muligheder eller et manglende et historisk overblik. Dette kan bl.a. ses i forbindelse med en ellers fin gennemgang af Thora Visby Petersens oplevelser fra et ophold på St. Thomas 1880-82 i hendes bog: *"St. Thomas. Tropeminder fra de Vestindiske øer"* (s.157-164). Heri beskriver hun øerne, og ikke mindst befolkningen, ud fra en stærk racistisk grundholdning som stadigvæk kan overraske i dag, og som er et meget spændende og interessant billede ind i en anden verden og tid. Dette endda vendt mod en overraskende gruppe ofre, nemlig det hvide *"Thatcherfolk"* på St. Thomas. Hvilket dokumenteres godt i det velvalgte citat: *"I levevis, Intelligens og Energi staar de i Grunden ikke over Negeren; man har Følelsen af at staa overfor en degeneret Slægt af den hvide Race"* (s.164).

Denne tidlige danske udgave af nærmest socialdarwinisme og racehygiejne er yderst interessant i sig selv, ikke mindst i forhold til det ekstremt hudfarvebaseret, racistiske kolonisamfund, men de tråde tages ikke op. Det er dog også et meget interessant citat i forhold til det multinationale-og religiøse samfund, ikke bare i Thora Visby Petersens samtid, men også helt op til i dag. Men læseren får her ikke meget hjælp fra forfatterne. For selv om at vi får at vide at det drejer sig om fiskere der udvandrede fra Frankrig, så er der nok ikke mange der kender betegnelsen *"Thatcherfoket"*. Ud fra konteksten, må der dog være tale om de fransk reformerte (*huguenotter*). Der på grund af religiøs forfølgelse oprindeligt flygtede fra Frankrig, senere fra de franske *kolonier* til St. Thomas ³. Den dag i dag er der de en tydelig del af det moderne samfund på de Amerikanske Jomfruøer, og bor hovedsageligt i området *"Frenchtown"*. Hvilket dog heller ikke får så meget som en fodnote.

Dermed mener jeg at man i bedste tilfælde misser en oplagt mulighed for at uddybe en væsentlig pointe der fremhæves i bogen, og det behandlede værk, men som man altså risikerer *ikke* forstås af de fleste læsere pga. den overfladiske formidling. Hvilket yderligere nærer mistanken om at der mangler en dybere

³ Vestindien, Olsen, Poul-Erik (red.), 2017)

faglig viden i forhold til den historiske kontekst. Dette billede ses desværre også i en lidt forvirrende gennemgang af den berømte Queen Mary som fejlagtigt får skyld for et *slaveoprør* (s.166), på trods af at hun deltog i "The Fireburn" i 1878 (som ikke nævnes i den forbindelse), et arbejder oprør, 30 år efter slaveriets ophør. Hertil kan nævnes en meget kort reference til slaveri i Danmark; "*til de mere interessante forhold, der udredes her, er, at der var slaveri i Danmark, ikke kun på øerne*". Denne meget interessante oplysning understøttes kun af en kort sætning; "*Det har vi både rettens og Anderd Sandøe Ørsteds ord for.*"(s.302). Her tænkes der tilsyneladende på den fantastiske historie om slaven Hans Jonathan der sammen med bl.a. sin mor endte i København, pga. deres ejere fra St. Croix. På trods af at Hans Jonathan frivilligt deltog i slaget på reden 1801, blev han efter en tabt retssag, dømt til at være slave, og dermed ejendom, som kunne sælges tilbage til slaveri i Dansk Vestindien. Han endte dog med at stikke af, og endte som en fri mand på Island.

Anvendelse af bogen som underviser

Jeg ser bogen som meget fagligt ujævn, og den er derfor meget svær at bedømme helt overordnet. For mig lever bogen dog langt hen ad vejen op til de forventninger jeg havde til at få en indsigt i, og overblik over de skønlitteratære værker man kan inddrage i undervisningen om Dansk Vestindien. Desuden kommer der også en del viden frem omkring slaveri, race og kønsforhold i det koloniale samfund, før og efter slaveriet, samt selvfølgelig selve kolonialismen. Dette igennem de danske forfattere, og dermed deres syn på ovennævnte, hvilket er yderst interessant. Om end med mange sidespor.

Jeg kan dog desværre ikke anbefale bogen for dens historiske kontekst, hertil er den for selektiv, formidlingsmæssigt uklar, med for store udeladelser, misforståelser, og for mange, og for store faktuelle fejl. I sådan en grad at det ikke kan anbefales at citere fra den. Denne hårde dom skyldes også at det historisk faglige, og håndværksmæssige, også er mangelfuldt. Som historiker kan man altid bruge en tidslinje, det får vi ikke. Hvilket ellers ville have hjulpet på overblikket, men det er naturligvis ikke det største kritikpunkt. For udover de manglende henvisninger, og brug af faglitteratur, virker det decideret besynderligt at der både mangler en simpel liste over de behandlede værker, et forfatter- person og stedregister, oversigt over fodnoter, OG en litteraturliste!

Allan Nielsen

Om storebror og alle de små brødre

ALAA AL-ASWANY: Diktatursyndromet. Gads Forlag 2020. 198 sider. 250 kr.

Bogens forfatter er en ægyptisk intellektuel, en kendt og populær forfatter af flere skønlitterære værker og en bog om revolutionen 2011. Han er ikke specialist i historie eller samfundsvidenskab, men en begavet og tænksom iagttager.

Bogen her handler om diktatur og diktatorer, men den handler først og fremmest om mennesket under diktaturet, om det så er diktatoren selv eller undersåtterne. Den bruger i høj grad Ægypten som eksempel, men handler principielt om alle diktaturer. Bogen er læseværdig netop på grund af den mellemøstlige vinkel, og den er velskrevet og autentisk, med utallige eksempler og episoder fra forfatterens eget liv.

De første par kapitler handler om mere eller mindre almindelige mennesker under et diktatur. Det er værst for dem der er lidt mere end almindelige, for de vil stå overfor vanskelige valg: Skal man aktivt støtte diktaturet, holde lav profil, flygte eller yde aktiv modstand. For almindelige mennesker er der den oplagte valgmulighed at blive ”gode borgere”, som forfatteren ironisk kalder dem, dvs. at skære den politiske dimension ud af deres liv.

I senere kapitler behandles diktaturets brug af konspirationsteorier og skabelsen af det helt nødvendige fjendebillede, kontrollen med massemedierne og brugen af religion. Hvad det sidste angår, er det naturligt nok brugen af Islam der er i forgrunden. Det påstås (s. 164) at i et muslimsk land er religionen en diktators bedste ven – men det kan da vist ikke altid være rigtigt? Selv en from, verdslig diktator vil vel aldrig kunne regne med loyalitet fra de endnu mere hellige? Diktatoren selv beskrives indgående.

Det diktaturramte menneskes psykologi minder vældig meget om beskrivelsen i det banebrydende værk ”The Authoritarian Personality” fra 1950, af Theodor W. Adorno m.fl. Blot ser det ud til at Al-Aswany lægger vægten på at diktaturet fremmer denne mennesketype, mens Adorno m.fl. mener at denne mennesketype, skabt gennem en streng opdragelse i hjemmet, fremmer diktaturet. Den strenge opdragelse har formodentlig været standard i menneskets historie, og vi har derfor historisk altid haft stærkt autoritære styreformer, der blot har skiftet fra traditionelle fyrste- og kongedømmer og over til moderne diktaturer. Bogen beskæftiger sig ikke med denne historiske dimension.

Af denne grund har forfatteren lidt svært ved at komme med et kvalificeret bud på om vi skal vente en større udbredelse af diktaturer, eller om vi kan håbe på at de kun varer en kortere overgang. Det hjælper heller ikke at han ser ud til at arbejde med en ”idealtipe” for et diktatur, model Hitler, Saddam Hussein eller Bokassa. At diktaturer, der fungerer som selvsupplerende oligarkier og bygger på stærke ideologier,

model Kina eller Iran, skulle adskille sig afgørende fra "enmandsdiktaturene" synes han vist ikke. Han har nok en erkendelse af der er en vis spændvidde mellem det der kunne kaldes "illiberal demokrati", "folkevalgt diktatur" og over til standard, men det er mere som om han ser det som et udviklingsforløb. Orban og Erdogan ville måske gerne gå hele vejen, men er blot (midlertidigt?) bremset. Sådan er det næppe.

Axel Moos

Fanget af geografien

Journalist ved bl.a. BBC og Sky News Tim Marshall lægger med bogen *Fanget af geografien - Ti kort, der forklarer verden*, trykket på 'Geo' i begrebet geo-politik.

Marshall hævder, at de fysiske realiteter, der danner grundlag for national som international politik for ofte bliver overset i historieskrivningen. Geografien er med Marshalls ord, nødvendigvis ikke den afgørende faktor, men bestemt den mest oversete faktor i international politik.

Fanget af geografien er ikke et nyt værk. Det kom allerede i 2015 under titlen *Prisoner of Geography* og er siden kommet i et par ekstra engelske udgaver. Med hjælp fra Forlaget Bilgrav findes bogen nu på dansk og er det er sandelig ikke uinteressant læsning.

USA har en privilegeret geografisk placering, som beskytter landet mod angreb. Landet er omkranset af vand på to sider. På landjorden mod sydvest findes ørken, og klippemassivet 'Det Canadiske skjold' mod nord og Rocky Mountain mod øst besværliggør en invasion. Putins Rusland nyder ikke samme privilegium. Nuvel; et angreb fra øst gennem den asiatiske del af Rusland bliver hurtigt besværliggjort af sne og det uvejsomme terræn, men straks værre ser det ud mod vest. Det enorme Nordeuropæiske lavland, som indbefatter det nordvestlige Frankrig, Holland, Belgien, Nordtyskland og Polen er spidsen af en kile, som øst for Polen er over 3200 km bred og flad. Kilen strækker sig helt til Ural. Det flade terræn er oplagt at invadere Rusland fra. I det seneste 500 år har russerne i gennemsnit kæmpet i og omkring det europæiske lavland hvert treogtredive tyvende år; fra polakkerne kom henover det i 1605, videre til Napoleons invasion

i 1812 til tyskerne ditto i begge verdenskrige. Bredden på kilen gør den svær at forsvare; derfor var/er Polen interessant for Rusland.

Geografien spiller også ind i den aktuelle russiske annektering af Krimhalvøen. Krimhalvøen er adgangen til Ruslands varmsvandshavne og en adgang til havet mod syd. Derfor, ifølge Marshall, respekterede Putin ikke Ukraines territoriale integritet, da *“han sloges med den geografiske hånd, som Gud har tildelt Rusland”*.

Geografien spiller ikke kun ind i forsvaret af nationer, men også udviklingen af civilisationer, kan man erfare i Tim Marshalls bog. Eksempelvis udspringer flere af Afrikas floder fra højt terræn med en række bratte fald, som gør besejlingen svær over længere afstande. Eks. Zambezi-floden, som strækker sig over 2500 km og løber gennem 6 lande, er ikke meget bevendt som handelsrute pga. førnævnte forhold. I modsætning har ‘rolige’ europæiske floder som Donau og Rhinen fordret kontakt og handel regionerne i mellem og skabelsen af en samlet europisk kultur

Tim Marshall har i bogen et utal af eksempler på geografis indflydelse på historiens gang og verdenspolitikken i dag. Det er svært ikke at blive imponeret af Marshall geografiske kendskab. Marshalls erklærede vinkling har dog også sine ulemper, da politik hurtigt bliver reduceret til kun at være en forlængelse af geografien. Til gengæld bliver det gjort lysende klart for læseren, at geografi betyder noget. Dog kunne det være skønt med et refleksion over, hvornår geografis styring af historiens gang hører op og eksempelvis politik, religion, individet, økonomi eller teknologi tager over? Hvad betyder eksempelvis flyvemaskinens komme for de geografiske begrænsninger som bjerge og uvejsomt terræn? Er interessen for oliefelterne i Mellemøsten bestemt af geografien, eller er det teknologien, som gjorde de geografiske områder interessante?

Fanget af geografien er bestemt en anbefalelsesværdig bog at læse for den historiker eller samfundsfaglærer, der vil have sin verdensforståelse udfordret. Bogen er ikke direkte egnet til gymnasiebrug, slet ikke med de geografikundskaber, eleverne til tider møder op med. Men som baggrundsmateriale for læreren er den en spændende vinkling på historien.

Lasse T. Jensen

Erindringer fra 1. verdenskrig

H. C. BRODERSEN. ”I ildlinjen - H. C. Brodersens krigsdagbog 1914-1919”
med indledning af Martin Bo Nørregård, Claus Bundgård og René Rasmussen
Gads forlag 1.udg. 2021, 202 sider. 250 kr.

H. C. Brodersen tilhørte det danske mindretal i Slesvig og voksede op på Nordals under fattige kår. Han aftjente sin værnepligt i den tyske hær forud for krigen og var på den måde hjemsendt og færdiguddannet soldat i 1914, hvor han blev indkaldt til tjeneste i det danskdominerede regiment 86, der hørte til i Flensborg. Senere kom han til regiment 118 der bestod af soldater fra forskellige tyske områder.

Brodersen slap levende fra slagteriet på vestfronten. Hans beretning i nærværende bog bekræfter alle forestillinger om den systematiserede meningsløshed ved den krig. Han beretter i malende vendinger om selvoplevede, selvmorderiske missioner i ingenmandsland, om nærkampe med "de andre", om halvt opløste lig i massevis, om sin foragt for de ikke-europæiske soldater på ententens side, og om sin angst og om livsfaren, men også om fraterniseringen med "fjenden".

Brodersen bliver aldrig sentimental. Han klynker overhovedet ikke. Familien (forældre, konen mv) er nærmest og tæt ved skrevet ud af historien. Det samme er det danske nationale. Vi hører kort om faderen, der foreslår, at han tager til Danmark under en orlov, og vi hører kort om hans fortvivlede kones tårevædede afsked efter denne orlov. Men ellers intet. Der er ikke scener, hvor han skriver hjem, udtrykker bekymring eller længes. Måske er en karakteristik af Brodersen som et "pligtetisk mandfolk" ikke helt ved siden af. En mand, der accepterer de givne vilkår og forsøger at få det bedste ud af pressede situationer for sig selv og dem, han har ansvaret for (Brodersen var underofficer). I efterskriftet beretter udgiverne om en meget uheldig episode i 1944, der involverede Gestapo, som godt kunne fortolkes i den retning. Han repræsenterer en autoritær socialisationstype, der udfylder rammerne ("klogt", ville han nok tilføje) i et vilkårligt, hierarkisk system.

H. C. Brodersens krigsdagbog 1914-1918 blev første gang udgivet i 1933 uden den store succes. Bogen udkom i slipstrømmen af Erich Remarques antikrigsberetning "Intet nyt fra vestfronten" (1929) og det var den der tilskyndede ham til at skrive bogen. Vi følger forfatterens vej gennem krigen på de skiftende frontafsnit. Brodersen oplevelser stammer primært fra Belgien og Nordfrankrig (vestfronten).

I forordet til bogen diskuterer udgiverne Nørregård, Bundgaard og Rasmussen, hvorvidt der er tale om en dagbog, som titlen siger, den er, eller om det er et erindringsværk. Det står faktisk hen i det uvisse, hvorvidt Brodersen førte dagbog under selve krigen. Selv om skrivemåden i bogen har karakter af dagbog (bagudrettede beretninger angiveligt skrevet på forskellige af krigens lokationer) taler meget for, at bogen er blevet til efter krigens afslutning. To af tidens fejrede forfattere C. M. Woel og Marcus Lauesen var da også tæt på Brodersen omkring bogens tilblivelse og kan muligvis have bistået med korrektur og hjælp til formuleringer samt fortællerkneb. Udgiverne hæfter sig i den sammenhæng ved, at et andet upubliceret manuskript af Brodersen skulle være af væsentlig ringere sproglig kvalitet end hans bog. Udgivernes endelige dom er, at bogen med overvejende sandsynlighed må kategoriseres som et erindringsværk, men at dette ikke ændrer ved autenciteten af Brodersens beskrivelser af sine oplevelser under 1. verdenskrig. Han var der, han så og følte krigen på egen krop, og han pynter ikke på sin beretning. Den hjælp han i givet fald har fået til det skriftlige, har gjort bogen læsbar for også et moderne publikum.

Titlen "I ildlinjen" leder tankerne hen på Ernst Jüngers "I stålstormen", der ikke forelå på dansk før 2012, men som den tyskkyndige sønderjyde meget vel kan have kendt til og læst. Brodersens forhold til krigen ligger dog langt fra Jüngers krigsbegejstring. Brodersens forhold til krigen er præget af en blanding af nøgternhed og afsky. Jüngers begejstrede tilbageblik på heltedåd og genfødsel finder man slet ikke hos Brodersen, men man finder heller ikke noget pacifistisk budskab som hos Remarque. Brodersen er en

autoritær socialisationstype, der udfører sine ordrer, bander indimellem over dem og håber på at få det hele overstået. Jo før, jo bedre.

Udgiverne har forsynet bogen med et fint lille noteapparat med forklaringer, oversættelser og kommentarer vedr. de begivenheder, Brodersen henviser til, og som han selv har været en del af. De få unøjagtigheder der optræder omkring datoer og lokationer, påpeges og opklares. Udgivernes noter kvalificerer bogen og er med til at understrege beretningens autenticitet såvel som læserens mulighed for at relatere Brodersens skiftende oplevelser til krigskonteksten.

Spørgsmålet for gymnasieverdenens historielærere er altid, om der er tale om brugbart materiale i en undervisningssammenhæng. Det vil jeg i meget høj grad mene, at der er. Den kan læses i sammenhæng med Claus Bundgård Christensens fantastiske bog: "Danskere på Vestfronten 1914-1918" og kobler man bogen til oplysninger på det imponerende website denstorekrig1914-1918.dk, kan man lave mange gode kildekritiske øvelser. Det vil også være et godt materiale at bruge hvis man finder på at lave en studietur til det nordfranske.

Jørgen Lassen

RETSMEDICINERE, FORBRYDELSER OG KATASTROFER

HANS PETTER HOUGEN OG SIDSEL ROGDE: Med døden på arbejde. To retsmedicinere om krig, katastrofer, terror og tortur. Lindhardt og Ringhof 2021. 374 sider, illustreret, 300 kr.

Bogens to forfattere er uddannet som patologer, og de har specialiseret sig i retsmedicin. De blev begge født i Norge, men mens Hougen er ansat i København, har Rogde base i Oslo. De traf hinanden på internationale møder og konferencer og blev enige om at begynde en brevveksling for at støtte hinanden og udveksle erfaringer. De skrev sammen fra 1993 til 2018, og bogen består af de breve de sendte til hinanden i disse år. Et af deres specialer er at identificere lig. Rogde var f.eks. med til at identificere de døde fra Scandinavian Star, og de var begge med efter tsunamien i Asien i 2005.

En anden af deres arbejdsopgaver er at undersøge om der ligger forbrydelser bag et dødsfald. Hougen og Rogde har været i mange u-lande fordi Amnesty International eller FN-organisationer bad dem undersøge

om militær og/eller politi stod bag tortur og mord på regeringskritiske personer. Det er ikke et ufarligt arbejde, for regeringens repræsentanter vil gerne kigge dem over skulderen. Der sker ikke noget med eksperterne fra Europa, men lokale retsmedicinere kan komme ud for uforklarlige "ulykker". Der er barske beskrivelser af hvordan det er at obducere lig der er et eller to uger gamle. De er typisk blevet begravet kort efter dødsfaldet, men efter lokale og internationale protester bliver de nu gravet op igen til en grundig obduktion. Her undersøger de ikke kun døds måden, de ser også efter tegn på tortur.

Det er ikke en bog man bliver optimist af at læse. I mange lande regerer en lille elite, mens flertallet lever i stor fattigdom. Hougen har blik for kontrasten mellem turistparadiset i forskellige lande i Asien og de slumkvarterer som hotellernes ansatte lever i. Han ser også godsejernes luksusliv (omgivet af bodyguards) i Latinamerika. Han obducerede en mand som protesterede mod landarbejdernes hårde og fattige liv og blev skudt af politi/militær. Han fik så den tanke at retsmedicinerne skal samarbejde og protestere mod overgreb mod menneskerettighederne. Mange kolleger er meget tøvende over for den ide, da de er bange for at miste deres status som neutrale og upartiske eksperter.

Der er mange hårrejsende beretninger i bogen, både fra Asien og Latinamerika. I Afrika har de især været i Kenya og Sydafrika, og Hougen har inspiceret fængslerne i Togo. Det kapitel er ikke rar læsning. Man begynder også at forstå hvorfor de har brug for at læse af på hinanden. Da Hougen kommer hjem fra et ophold i Columbia skriver han, at kollegerne i København ikke gider høre om det. Der er dog andre danskere som han har et godt samarbejde med.

Rogde var i Israel for at undersøge påstande om israelsk tortur af palæstinensiske fanger. I 2014 var Hougen i Gaza, og det er bogens værste kapitel. I flyet på vej hjem begyndte han at græde, og det har den erfarne mand aldrig gjort efter andre missioner.

Rogde og Hougen er også med til flere konferencer om menneskerettighederne i Tyrkiet. Men i det land går det på melodien et skridt frem og to tilbage. Nogle kapitler i bogen handler især om møder og konferencer, da man prøver at skabe organisationer, der arbejder mod tortur og for menneskerettigheder. De kommer med i IFEG, Independent Forensic Expert Group.

I årenes løb har de flere gange skrevet, at de er glade for at komme hjem til deres egne trygge lande. Så meget desto større blev chokket efter terroren i Oslo og på Utøya i 2007. Sidsel Rogde var med til identifikationen af de mange dødsofre, og hun var vidne i retssagen med Breivik.

Som det fremgår, kommer man i løbet af bogen rundt til mange af verdens brændpunkter, for eksempel også Kosovo, Hviderusland/Belarus og Burma/Myanmar. Måske kan man bruge nogle af disse afsnit i undervisningen. Bogen har ikke noget indeks, men man kan finde landene i indholdsfortegnelsen.

Jørgen Krøigård

Battle of Britain

ERIK LARSON: *De prægtige og de usle*, Gyldendal 2020, 514 sider, 400 kr.

Erik Larson fik i 2012 et dansk gennembrud med *I ondskabens have*, der følger den amerikanske ambassadør i Tyskland i årene 1933-37. Stoffet var virkeligt, men fortalt som en spændingsroman, med dygtig brug af fiktionens virkemidler; scenisk fremstilling, in medias res, karakteriserende detaljer og cliffhangers. Det er samme opskrift, Larson bruger i sit nye værk. Men bare mindre vellykket.

De prægtige og de usle fremstiller kronologisk Storbritannien i Churchills første år som premierminister; fra det tyske angreb på Frankrig 10. maj 1940 til et år senere, maj 1941, hvor Hess lander i Skotland og det største bombardement af London finder sted. Året for Frankrigs sammenbrud, Dunkirk, 'Battle of Britain', låne-leje loven mm. Bogen følger en række personer og begivenheder på en gang i sin kronologiske gennemgang af året. Centralt er Battle of Britain, der fremstilles nervepirrende i visse kapitler, særligt bombardementerne af London. Lige så central er Churchill og den syrede kreds af personer, der omgav ham professionelt: Den kompetente ansvarlige for flyproduktionen, Lord Beaverbrook, den militære rådgiver 'Pug' Ismay og den videnskabelige rådgiver og temmelig gakkede 'Prof' Lindemann. Og Ikke mindst den unge privatsekretær John Colville. Hertil Churchills familie og en række andre, ikke mindst Roosevelt. Der er også andre spor i bogen, der passende betegnes en 'krønike'. Men der er også sære mangler, først og fremmest krigen på havet og Storbritanniens kolonier.

Forfatterens fascination af Churchill er enorm, og det er givetvis ham, der henvises til i bogens gådefulde titel. Særligt optages Larson af det excentriske. Men det er ingen biografi, Churchill fremstår nærmere som et eksotisk dyr, man iagttager på afstand, og som ind i mellem dukker frem på siderne, uden at kunne fastholdes eller forstås. Fx her, efter en fortrukken middag: Fuld marcherer Churchill rundt i stuen og udfører geværeksercits og "[...] lignede i sin kravledragt et kæmpe lyseblåt påskeæg, der var på vej i krig". Vi hører ham også: "Husk altid, Clemmie, at jeg har taget mere fra alkohol, end alkohol har taget fra mig". Larson elsker disse one-liners, ligesom han elsker detaljerne: Churchills nummerplade var DXN 609, familien medbragte ved indflytningen til Nr. 10 36 flasker møbelpolitur og 39 kg Brown Winsor-sæbe – foruden en automatisk tæppefejer af mærket *Ewbank*. Så ved man det. Og "[...]Churchill havde en meget særegen smag, når det handlede om undertøj: lyserød og lavet af silke."

Klogere på Churchill og hans krigsindsats bliver man imidlertid ikke, det bliver ved det anekdotiske og særhederne, og nogle gange bliver krigen et one-man show. På samme måde med *'de usle'*, det tyske slæng. Hitler nævnes nogle gange – fx da han klukker over Churchills undertøjssmag. Goebbels er sådan en, der før jul forbyder strippere at optræde, og Göring: "[...] var også kendt for at bære excentriske kostumer, såsom tunikaer, togaer og sandaler, som han accentuerede med rød neglelak på tåneglene og rouge på kinderne [...]". Det er jo sådan, de huskes, ikke sandt? Mere problematisk er det dog, når bogen hævder, at angrebet på Sovjetunionen var en form for rationel nødvendighed, fordi Storbritannien ikke kunne overvindes – og at det nærmest tilfældigt passede ind i nazismens *Lebensraum*-forestillinger.

Hvorom alting er: dette er en krønike, og den springer hid og did. Det virker en god del af vejen. Men der er også noget, der ikke virker. Larson er på en gang sært bornert og (måske derfor) vældig sladderlysten. "Sønnen Randolphs kone, Pamela, var hans modsætning: charmerende, sorgløs, flirtende. Selvom hun kun var tyve år, havde hun en langt ældre kvindes raffinement og selvsikkerhed, og hendes viden om sex var også usædvanlig for hendes omgangskreds". Om (usle) Randolph selv: "For ham var trofasthed noget relativt [...] han udnyttede til fulde den rædselsfulde, århundreder gamle skik, hvor borgerskabets værter på deres landsteder indkvarterede gæsterne, så det fremmede seksuelle forbindelser". Eller: "Under en fest [...] henvendte en kvinde, der var så berygtet for sin seksuelle appetit, at hun havde fået tilnavnet "sengetægen", sig til Prof og sagde: "Kom nu, Prof, fortæl os, hvornår De sidst har været i seng med en kvinde". Der var dyb tavshed." – Gudskelov, tænker man.

Ligeledes er Larson af og til sært melodramatisk. Churchills unge datter Mary "var køn, optimistisk og livlig [...] Hendes tilgang til verden havde samme ubesmittede entusiasme som et forårslam [...]". Eller nær kvalmegrænsen: "John Colville svævede på en lyserød sky. Bomber faldt, og byer brændte, men hans kærlighedsliv holdt ham travlt beskæftiget." Lord Beavorbrook ligner "[...] en ondsindet alf fra et eventyr".

Et glimt ind i amerikansk identitetspolitik får vi i omtalen af en Agatha Christie- krimi, der i "Den britiske udgave havde den skrækelige titel *Ten Little* – hvor det tredje ord var en yderst nedsættende, men almindelig brugt betegnelse for sorte mennesker." Come on, Larson, vi kan godt håndtere ordet. Måske findes der endnu værre titler? Om landstedet Chequers fortælles: "Den storslåede hall rummede utallige skatte, blandt andet en bog fra 1476". Mere får vi ikke at vide.

Samlet set går titlens dobbelthed igen i indholdet. Dele er spændende berettet, andet virker som sløjt og klichifyldt venstrehåndsarbejde. Skal man kun læse én bog om Churchill eller Battle of Britain, skal man ikke vælge denne. Men som alternativ til krimien i liggestolen denne corona-sommer vil den fungere som underholdning. Men så er *I ondskabens have* alligevel mere af begge dele.

Poul Kristensen

Hvad er egentlig liberalisme?

MICHAEL BÖSS: Liberalismens vildfarelser. Gads Forlag 2021. 320 sider. 300 kr.

Når man vil anklage nogen eller noget for vildfarelser, gør man klogt i at pointere hvad så det helt rigtige er. Det gør denne bogs forfatter da også, idet de første 10 af bogens 20 kapitler, dækkende cirka en tredjedel af siderne, er helliget en (ide)historisk gennemgang af en række liberalistiske tænkere, politikere og økonomer. Der er virkelig mange med, og forfatteren demonstrerer en omfattende viden om sit emne. Selve mængden kan komme til at skygge lidt for klarheden, men der er ingen tvivl om hvad formålet først og fremmest er: Forfatteren vil demonstrere at samfundssind og borgeransvar er, og altid har været, en del af liberalismen. Det er derfor forkert når nogle (skal vi se os i spejlet og sige "også gymnasielærere") vil fremstille liberalismen som ekstremt individualistisk og markedsfikseret, ja nærmest asocial. Javel, manden har selvfølgelig i nogen grad ret, men i undervisningssammenhæng kan man let komme til at stille tingene lidt firkantet op – overdrivelse fremmer forståelsen, som man siger.

I øvrigt er fremstillingen nærmest essay-agtig, lidt samme stil som en tale eller endog en prædiken. Der er gjort en del for at den skal virke interessevækkende (afsnitsindledninger o.l.), men der er til gengæld ikke gjort noget for at gøre bogen nem at finde rundt i, og det svækker den naturligvis i undervisningssammenhæng. Pædagogiske opstillinger, eksplicitte definitioner o.l. må læreren i givet fald selv tilføje. Det kan dog udmærket lade sig gøre at anvende visse kapitler løsrevet, det gælder f.eks. kapitel 17 om populisme og klassekamp, og kapitel 18, kaldet "Venstre kører højre om". Begge to vægtige og særdeles aktuelle kapitler.

Forfatteren begrunder sin sociale variant af liberalismen med det kendte argument "den der sulter, er ikke fri". Han fremhæver desuden dilemmaet frihed/sikkerhed, men uden at modificere dette dilemma med argumentet "den der er angst, er ikke fri". Pensionisten der ikke tør gå hen i sin kolonihave fordi han ved at overboens drenge holder øje med ham og vil slå til så snart han viser sig udenfor, og kvinden der lever i konstant frygt for sin forhenværende, der har gjort det til sit livsindhold at ødelægge hendes liv – ingen af de to er fri. Jeg er bange for at erkendelsen heraf vil ødelægge noget for forfatteren, men herom senere.

En af de tre vildfarelser, bogen tager til orde imod, er "markedsliberalismen". Denne vildfarelses tilhængere vil naturligvis hævde at den tvært imod er liberalismens mainstream, og at socialliberalismen er en slags bastard, uden logik og indre sammenhæng, hvis man altså ikke lader sig overbevise af bogens grundige historiske gennemgang ...

Forfatteren gør os ikke den tjeneste at give en definition i kort og præcis form af hvad han forstår ved markedsliberalisme, men det er i hvert fald noget med at markedet bør regulere så meget som muligt af spillet mellem mennesker, og at mennesket forudsættes at være individuelt nyttemaksimerende. Den behandles i kapitel 11-13 og forbindes med navne som Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek og Karl Popper (Robert Nozick nævnes ikke, selv om han vel er en af de mest ekstreme). Markedsliberalisterne betragter velfærdsstaten som moralsk korrumpere.

Med en blanding af argumenter fra økonomi, sociologi og filosofi afviser forfatteren markedsliberalismen som samfundsskadelig og menneskeligt nedbrydende.

"Rettighedsliberalisme" defineres heller ikke i kort og klar form, men begrebet dækker over den i sandhed bemærkelsesværdige transformation af noget der engang var universelt gyldige værdier og menneskerettigheder, formuleret i USA og Frankrig i slutningen af 1700-tallet, til noget nær sin modsætning. Fra universalisme til partikularisme, fra lighed til privilegier. De oprindelige borgerrettigheder blev suppleret med flere og flere, for det meste ikke bare om noget staten ikke måtte, men tvært imod om noget staten var forpligtet til at gøre. Lighed i rettigheder blev gradvis til lighed i resultat, med forpligtelse for staten til at give visse samfundsgrupper præferencestatus. Kort sagt, man skal ikke længere vælge den dygtigste, men en der tilhører en privilegeret gruppe.

"Kulturliberalisme" er den tredje i rækken af vildfarelser. Den minder stærkt om rettighedsliberalisme, i og med at den også er gået fra universalisme til partikularisme. Den ser ikke længere mennesker som først og fremmest mennesker, men som tilhørende en bestemt gruppe, om det så er en stamme, et selvvalgt tilhørsforhold eller blot en social kategori. Kulturliberalismen hænger sammen med en postmodernistisk sandhedsopfattelse – at man f.eks. som tilhørende en bestemt gruppe har en særlig mulighed for at finde sandheden *for denne gruppe*. For andre grupper gælder andre sandheder. Oftest knyttes der på det punkt an til rettighedsliberalismen, således at særlige grupper opfattes som mere værdifulde end andre og derfor bør tildeles særstatus. Vi går hurtigt og ubesværet fra racisme via universalisme og til "omvendt racisme" (dvs. racisme igen, blot til fordel for nogle andre grupper).

Gennemgående ræsonnerer forfatteren sundt og overbevisende, og uddrag af bogen kan fint anvendes som grundlag for klasses Diskussioner af de berørte emner.

Forfatteren får også tid til at kommentere en ekstra af tidens politiske vildfarelser, nemlig politikernes hang til at fralægge sig deres ansvar til fordel for juristerne, altså brugen af rigsret, diverse undersøgelsesudvalg o.l. i stedet for de hæderkronede parlamentariske midler som forespørgsler og mistillidsvota. Den er helt gal, mener forfatteren med rette, for juristernes metier er at afgøre om noget formelt er rigtigt, uanset de praktiske konsekvenser. Fiat justitia, pereat mundus – men faktisk er det politikernes opgave at sikre at verdens ikke går under. Forfatningsdomstole o.l. kan han hellere ikke se det praktiske, endsiges det

demokratiske i. Det vil være naivt at forestille sig at sådanne domstole vil være på demokratiets og fremskridtets side – tænk bare på ”Vogternes Råd” i den iranske forfatning, der skal sikre at Guds vilje ikke bliver fraveget.

Det der skal redde landet og demokratiet, ser ud til at være fædrelandsfølelse, højskoler, andelsbevægelsen osv, kort sagt civilsamfundet i bred almindelighed. Det kan man jo mene om hvad man vil, men det er nu værd at tilføje at den uden sammenligning mest modbydelige undertrykkelse ikke i Danmark foregår i den store, slemme stat, med dens overvågning og registrering, men indenfor de nære, tætte netværk som forfatteren er så glad for. Det eneste håb for den overfaldstruede pensionist og den stalkede kvinde er faktisk den forfærdelige stat.

Axel Moos

Kvinder i historien

SISSSEL BJERRUM FOSSAT OG LONE KØLLE MARTINSEN: Kvindehistorier i kultur, religion og politik. Syddansk Universitetsforlag 2018, 322 sider, illustreret, 300 kr.

Venus – det er hende fra Milo. I en google-søgning giver hun 2.940.000 hits. Og så har hun inspireret en række af kunsthistoriens største navne. Måske verdenshistoriens mest berømte kvindekrop.

Lucie vil til gengæld være ukendt for de fleste. Men er alligevel et overraskende og spændende bekendtskab. Hun var gift med guldalder digteren Bernhard Severin Ingemann og realiserede et selvstændigt kunstnerliv som maler på trods af de herskende kønsroller.

Margrethe er damen, der nu har regeret Danmark i fem årtier. I en vis forstand er hun folkevalgt i forbindelse med grundlovsændringen og ændringen af tronfølgeoven i 1953.

Bogens titel giver et indtryk af spændvidden i indholdet. En gruppe kvindelige forskere ved Syddansk Universitet har sat sig sammen og besluttet, at tiden er inde til at sætte den klassiske kvindehistorie på dagsordenen igen. Kvindehistorien opstod som akademisk disciplin i de turbulente 1970'ere. Den har i de seneste årtier været genstand for en 'mainstreaming,' der mere bredt har interesseret sig for kønnets rolle i historien. Bogen har et andet sigte. De 12 artikler afspejler den forskning, der i dag udfolder sig inden for kulturhistorie, religionsstudier og politisk historie, når man helt specifikt spørger til kvinderollen.

Venus, Lucie og Margrethe er på ingen måde en 'ideologitug' bog, som 1970ernes kvindehistorie ofte var. De enkelte forfattere tager afsæt i de teorier og metoder, der i dag præger deres forskningsfelt, og resultatet er blevet en række fremstillinger, der veloplagt placerer kvinder som aktører i væsentlige både danmarks- og verdenshistoriske sammenhænge.

Jane Jarl Petersens artikel om *Venus fra Milo* etablerer et langt blik på brugen – eller 'ikklædningen' – af den kvindelige nøgenhed i antikken og receptionen af Afrodite/Venus i 1800-tallet og frem til se seneste tiårs brug af figuren som kulturikon. Et inspirerende perspektiv, der med fordel kan udnyttes i fagligt samspil mellem historie, oldtidskundskab og billedkunst.

Lone Kølle Martinsen giver med artiklen om *Lucie Marie Ingemann* nyt liv til det traditionelle billede af dansk guldalder i første halvdel af 1800-tallet. Hovedkilden er den erindring, Lucie skrev omkring 1828: *Et lille levnedsløb til Bernhard* (udgivet 1996). Artiklen analyserer hendes 'performance' som kvinde og som kunstner. *Lucie* går sine egne veje og udfordrer i flere henseender samtidens forestillinger om den 'rigtige' feminine ageren. Hun hæver sig over biedermeier-kulturen og sætter den i relief. En frigjort kvinde – støttet af sin digtermand – en generation før Mathilde Fibiger!

Adskillige andre artikler rummer perspektiver, der kan inspirere til opgaver eller forløb på gymnasialt niveau. Det gælder ikke mindst *Julie Andersens* om *Den nye kvinde: Kvindeidealene i tysk Vogue i 1920'erne*. Her er afsættet en teori om, at de kulørte billedblade bliver en del af den moderne kvindes selvscenearbejde. Her vokser idealbilledet af 1920'ernes nye kvinde frem. Artiklen præsenterer en metode til analyse af det iscenesatte billede og peger på det transatlantiske opbrud, der sker – i det mindste på drømmeplanet – fra de foregående årtiers kvinderolle.

Helle Lykke Nielsen behandler i *Stemmer fra graven* muslimske indvandrerkvinders identitet og tilhørsforhold til religion, familie og deres oprindelige og nye hjemsted. Alt sammen som det kommer til udtryk på muslimske gravpladser. Med hensyn til brugen af religion er der en tydelig forskel mellem de bosniske kvinder og de arabiske kvinder fra Mellemøsten. Men konklusionen er, at alle disse grave vidner om, at kvinderne "er ved at slå rødder i en dansk kontekst."

Cecilie Bjerre behandler kvindernes fremtrædende rolle i dansk børneforsorg i tiden omkring 1900. De agerede i et spændingsfelt mellem filantropi og offentlig forsorg. Det var tidens bærende opfattelse, at børn og opdragelse især var en sag for kvinder. Kvinden får i den forsorg, der udspringer af børneloven i 1905, en særlig rolle som 'samfundsmoder,' der påtager sig et kærlighedsarbejde. Her er en af rødderne til den senere velfærdsstat, der jo på flere måder bliver en kvindelig affære.

Den politiske historie danner ramme for *Mie Ingemann Fredenslunds* artikel: *Da Danmark valgte Margrethe*. Det var Dansk Kvindesamfund, der oprindeligt og i flere omgange rejste kravet om en ændring af tronfølgeordenen. Undersøgelsen peger på, at det på trods af kvindepolitiske argumenter måske især var kongefamiliens popularitet og det kernefamilie-ideal, den repræsenterede, der blev udslagsgivende ved afstemningen. Den politiske modstand var dog så stor, at det blev nødvendigt med et kompromis: den kvindelige tronfølge blev betinget af, at der ikke var en søn i familien.

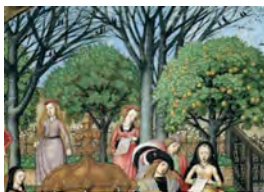
Venus, Lucie og Margrethe kan læses som en påmindelse om, at 'kvinde' som historisk kategori er meningsfuld i mange historiske sammenhænge. Kvindehistorie behøver ikke at tage afsæt bestemte

kønsteorier, men kan boltre sig i fagenes teoretiske og metodiske mangfoldighed. Her ligger spændende arbejdsmarker og venter – ikke kun for forskere, men også for undervisere på gymnasialt niveau.

Knud Holch Andersen

GUILLAUME DE LORRIS & JEAN DE MEUN: *Roseromanen*, overs. Niels Lyngsø, Multivers 2019

Roseromanen i komplet, dansk oversættelse

GUILLAUME DE LORRIS & JEAN DE MEUN 2019:, overs. Niels Lyngsø, Multivers.

Glad gik jeg over engen, og
jeg holdt mig tæt ved vandet, ja,
jeg fulgte troligt flodens løb.
Og da jeg havde vandret lidt,
så jeg en vidtstrakt have bag
en høj og kreneleret mur
hvis sten var rigt bemalede
og pragtfuldt indgraverede.

Således beskriver *Roseromanens* hovedperson, hvorledes han i en drøm kom hen til den navnkundige Nydelsens have. Selvom det således er en drøm, vi i skriftet præsenteres for, er der imidlertid ikke tale om nogen følerisk selvoptagethed hos forfatteren. *Roseromanen* er et filosofisk skrift, der kontemplerer kærligheden og dens væsen. I middelalderen havde man imidlertid ikke udviklet og fremarbejdet det abstrakte sprog, vi i dag kan bringe i anvendelse, når vi skal tale om åndelige emner; i stedet var metoden at skabe allegorier, dvs. at anskueliggøre de åndelige forhold gennem billeder, næsten som i et skuespil. *Roseromanen* er således én stor allegori, og det er godt at have i baghovedet, inden man går til teksten, for denne særlige form står en moderne bevidsthed fjern.

Roseromanen træder frem blandt de middelalderværker, vi har overleveret, på flere måder. Først og fremmest har vi overleveret et forfatternavn, ja, faktisk hele to af slagsen. Tekstens første og ældste del blev skrevet af Guillaume de Lorris formentlig omkr. 1235, medens den anden og langt større del blev skrevet af Jean de Meun formentlig omkr. 1270. Ifølge den senere forfatter har han taget teten op efter forgængeren,

der i øvrigt skulle være død fra værket. Det samlede værk er på godt 20.000 linjer, heraf står de Lorris for de første lidt over 4.000 linjer (indtil s. 123), medens fortsættelsen altså optager resten.

De to forfattere har villet noget forskelligt, selvom deres tekster er forenet i det grundlæggende emne: kærligheden. Som John Pedersen i forordet udtrykker det:

Vi har i optakten at gøre med et fortællende digt, der skildrer en drøm om kærlighedens opståen, i form af en allegorisk fortælling om kærlighedens væsen, fulgt op, i anden del, af en meget lang tekst, der i sin indledning tydeligt er markeret som denne allegoris fortsættelse, men som hastigt udvikler sig til snarere at være en løbende, i det store og hele afvisende kommentar til optaktens henførte og henførende billede af kærlighedens væsen, menneskenes længsler og blokeringer. (s. 5–6)

Det er således et besynderligt værk, næsten en debat, vi præsenteres for.

Selve den knap 600 sider lange metriske oversættelse (der dog ikke rimer) er fortrinligt udført med god fornemmelse for det danske sprog. Når man én gang er kommet ind i rytmen skrider læsningen - selvom man skulle være et ikke-poesivant, moderne menneske - umærkeligt frem. Dette er dels belønnende under læsningen (fordi man hurtigt føler, at man opnår noget), dels hjælper det med at man hurtigt får et overblik over teksten og dermed forståelse af dens anlæggende.

Foran teksten findes det allerede nævnte forord ved John Pedersen. I dette skal læseren klædes på til teksten. Vi får en udmærket kulturel-litterær oversigt over tiden op til og omkring 1235, navnlig om den såkaldt høviske digtning. F.eks. fremhæver forfatteren det træk, der er så dominerende i tidens kærlighedssyn - og, kunne man tilføje, i det hele taget frem 1800-tallet: omskifteligheden. Dernæst omtales de to forfatters del i værket og deres forskelligheder. I øvrigt fremhæves til sidst, at vi ikke skal forveksle 'roman' i bogens titel med det moderne roman-begreb. I middelalderen var ordet blot 'fortælling på folkesproget' (jf. 'romansk').

I dette afsnit studser man over oplysningen om, at Boëthius skulle være en 1100-talsforfatter, idet der vel må være tale om den romerske embedsmand og (ny)platoniske filosof, Anichius Boëthius, der blev henrettet 529. Det er muligt, at der er tale om en anden end denne meget kendte filosof (der findes også en dansk filosof, Boëthius de Dacia, som underviste ved universitetet i Paris 1270'erne, men heller ikke han er jo fra 1100-tallet), men så kunne man vel have foretrukket, at dette havde været tydeliggjort.

Efter oversættelsen følger et efterskrift ved forlagsredaktør Jørn Boisen. Det er lidt svært at se, hvorfor forord og efterskrift ikke har kunnet samles til én tekst. Desuden gentages en række oplysninger i de to tekster. Omvendt kan man sige, at de to, forord og efterskrift, giver to forskellige indgange til teksten, og at den sidste især fylder ud ved at gå mere i dybden med en række motiver.

På side 603 fremgår det, at troubadourdigtning skulle være opstået i det 9. årh., hvilket må være en fejl for det 11. årh., idet den ældst kendte repræsentant for denne digtning er grev Vilhelm af Poitiers (1071–1127).

*

Oversættelsen er udgivet i et smukt bind, der gengiver nogle af de utallige billeder, der findes i den håndskriftlige overlevering. Det er et virkelig smagfuldt og ikke mindst prydende initiativ, at iklæde bogen fortiden på den måde. Et par enkelte steder gennem teksten er små miniaturer fra håndskrifterne indsat til illustration. Man kan kun beklage, at det ikke er sket i større omfang, vel vidende at det ville være en umulighed, hvis man også samtidig ville producere en betalelig bog.

Den fine oversættelse udfylder sandelig et hul i danske oversættelser af europæisk middelalderlitteratur. Med *Roseromanen* får vi nu mulighed for at træde ind i den middelalderlige allegori og forsøge at se verden som man tidligere så den, eller i hvert den del af den, som hedder kærlighed. Og vi får dermed tillige en afgørende vigtig indgang, og dermed i sidste ende en nøgle, til den middelalderlige tankes tekstur som sådan.

Johnny Lindholm

Hvad skal danskerne nu med Dansk Folkeparti?

SØS MARIE SERUP OG MIKKEL FAURHOLDT: Skaberen, Taberen, Frelseren? Gads Forlag 2021. 282 sider. 249,95 kr.

Forfatterne bruger en del plads i forordet på at forklare hvad bogen ikke er: Den er ikke en officiel partihistorie, og man har ikke påtaget sig at skildre enhver tildragelse i partiet. Forfatterne "fortæller selv historien", som de siger, og der er heller ikke citater fra navngivne kilder. I det hele taget nævnes kilderne overhovedet ikke, bortset fra det yderst generelle, en tak til "den imødekommenhed og velvilje, vi har mødt, hvor vi kom frem", både i og uden for partiet. Man taler om interviews med "centrale aktører", der både har ladet sig interviewe og stillet skriftligt materiale til rådighed. Det må man jo så forlade sig på. Det er i hvert fald sikkert, at forfatterne er særdeles velorienterede om hovedpersonernes tanker og følelser. Forfatterne har i øvrigt selv, i deres roller som pressechefer (for partiet Venstre) og særlige rådgivere et erfaringsgrundlag at bygge på.

Ambitionen med bogen er "at give et analytisk bidrag til forståelsen af Dansk Folkepartis rolle, betydning og strategi i dansk politik fra 1995 til 2020", herunder specielt at forklare hvordan det kunne gå så godt så

længe, og hvorfor det så pludselig gik galt. Ordet ”analytisk” skal dog ikke forstås sådan at der er opstillet en række faktorer, der så gennemgås og vurderes systematisk. Fremstillingen er kronologisk, med vægt på personlige relationer, og scenen er normalt Christiansborg og nærmeste omegn. Dette er helt klart noget forfatterne ved noget om, og i forbindelse med deres livlige og interessevækkende stil bliver det til en meget underholdende, men også informativ bog. Bruger man den til godnat læsning, skal man ikke regne med at falde i søvn lige med det samme.

Men hvis ambitionen er at forklare partiets opgang og nedgang, kommer der alligevel til at mangle en del. Danmark er ikke alene i verden, og Dansk Folkeparti har sine broder- og søsterpartier i mange lande. De folkelige konservative partier, som man kunne kalde dem, har naturligvis hver sine lokale forudsætninger og hver sin lokale stil, bestemt af landets kultur og traditioner, men fælles for dem er følelsen af at blive glemt af de hidtidige politiske og kulturelle eliter. I en verden hvor den teknologiske, økonomiske, sociale og kulturelle udvikling accelererer, bliver større og større befolkningsgrupper hægtet af, også befolkningsgrupper der har været vant til at betragte sig selv som de eneste rigtige mennesker (landmænd, industriarbejdere). Kun få steder, men herunder i Danmark, har et af de etablerede, store partier besindet sig og påtaget sig at repræsentere disse befolkningsgrupper. Men det holdt hårdt, det kom ”surt og sent”.

Med den sidste bemærkning er vi inde i bogen igen. Den skildrer detaljeret og præcist hvordan Socialdemokratiet analyserer situationen igennem og tager konsekvensen heraf og ændrer sin politik. Man aner en vis, modvillig respekt fra de to tidligere pressechefer for partiet Venstre – med en let omskrivning af søsportens første råd: ”Kun en tåbe frygter ikke Socialdemokratiet!”. Det er den politiske taktik og strategi der er hovedsagen i bogen, man ser mindre på realia: interessevaretagelse og ideologi.

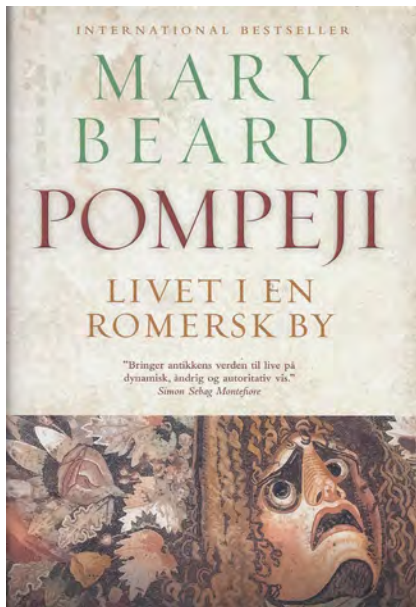
Hovedforklaringen på partiets nedgang bliver iflg. bogen at man havde det for nemt frem til 2015. Thulesen Dahl fremstilles som et curlingbarn, og han og partiet vænnede sig af med at komme med nye politiske initiativer (der er ingen forslag i bogen til hvad man evt. kunne have gjort). Valgsejren 2015 var overvejende på bekostning af Venstre, og man fandt det svært at manøvrere i den langt mere komplekse blå blok. Man benyttede ikke chancen for at komme i regering, og man lod flygtningene i 2016 passere den danske grænse uden at stille noget op. Flirten med Socialdemokratiet fremstilles som en katastrofe – har forfatterne ladet deres eget politiske tilhørsforhold spille ind i den vurdering? Det kan i hvert fald være svært at se hvordan Dansk Folkeparti skulle kunne lade være at bifalde Socialdemokratiets kursændring i immigrationspolitikken.

Det meget reelle spørgsmål der står tilbage, er naturligvis om der stadig er plads til et Dansk Folkeparti i dansk politik; Denne anmeldelses overskrift er faktisk bogens slutbemærkning. Den mulige ”frelser”, der kort præsenteres, nemlig Morten Messerschmidt, er man ikke ganske overbevist om.

Axel Moos

Pompeji

MARY BEARD: Pompeji. Livet i en romersk by. Gads Forlag, 2020, 448 sider, 350 kr.

For dem, der interesserer sig for antikkens historie, er et besøg i Pompeji en stor oplevelse. Byen blev som bekendt begravet i aske og pimpsten efter udbruddet af Vesuv i år 79. e.v.t. Byen blev genfundet omkring 1750, og siden har der været gang i udgravningerne, der stadigvæk står på, fordi fortidens arkæologer indså, at fremtiden formentlig ville finde frem til nyere og sikrere udgravningsmetoder.

Indtil corona-krisen har byen været en af de mest besøgte i Italien, og det er fascinerende at gå gennem byens gader forbi hustomter, tempelruiner og det imponerende amfiteater. Et stort og makabert scoop for turister har været at beskue gipsafstøbningerne af nogle af de afdøde, dels on location, dels på museet i Napoli. En vaks arkæolog, Giuseppe Fiorelli, opfandt på et tidligt tidspunkt en metode, hvorved man kunne hælde gips i afdækkede hulrum, hvor der havde været levende væsener. Hvem husker ikke lænkehunden, der enten er blevet kvalt i sin lænke eller død af de giftige dampe fra vulkanen?

Mary Beard, der for et par år siden skrev en god bog om Rom (SPQR. Det antikke Roms historie (2018)), har nu udgivet en spændende bog om Pompeji, glimrende oversat af Anders Nygaard. Førsteudgaven kom på engelsk i 2008, og blev genudgivet 10 år senere. Bogen er velskrevet og giver nye indsigter i mange af byens mysterier. Undervejs er der mere end 100 billeder, herunder grundplaner og lidt over 20 farveplancher, og bogen afsluttes med knap 25 sider med uddybende litteratur (primært på engelsk eller italiensk) til de enkelte kapitlers emner, ligesom der er et register på 9 sider.

Mary Beard belyser så godt som alle aspekter af den romerske provinsby, der har tjent som service- og handelsby for oplandet, hvor landbrug (korn, vin- og olivendyrkning) har været dominerende, og der tegner sig et billede af en provinsby, der rummer alt hvad der har været nødvendigt i en sådan: beboelseshuse, butikker, spisesteder, værksteder, templer, torv, badeanlæg, bordel (ler), to teatre og et amfiteater med plads til 20 000 tilskuere, hvilket er ganske imponerende, når man regner med, at der har boet ca. 10-20

000 indbyggere i byen, formentlig færre op til katastrofen, da flere sandsynligvis er flygtet pga. mindre jordskælv og rystelser i ugerne op til det store vulkanudbrud.

Byen har eksisteret siden midten af det 6. århundrede f.v.t. Den var oprindeligt beboet af oskerne, omgivet af en bymur med flere porte og fik en størrelse på ca. 1200x750 meter. Under forbundsfællekrigen 90-88 f.v.t. var den på oprørernes side og blev gjort til en romersk koloni og fik stationeret en garnison af diktatoren, Sullas, soldater, og sproget blev latin, og få år efter fik indbyggerne romersk borgerret. De to vigtigste begivenheder, kilderne fortæller os om før det store vulkanudbrud er gadekampe efter en gladiatorforestilling år 59 e.Kr., der skulle have medført et forbud mod gladiatorkampe i de næste 10 år (hooliganisme er altså ikke et moderne fænomen), og jordskælvet år 62 e.v.t., som der stadigvæk kan ses spor af efter udgravningerne.

Det vil føre for vidt her at gennemgå hele bogen, der er fyldt med mange og relevante detaljer om alt fra indskrifter (både graffiti og valgopslag), vægmalerier, herunder en diskussion af de 4 stilarter, jobs, terningspil, bade og guder, og alt i alt giver den en godt overblik, så jeg vil nøjes med at fremhæve nogle detaljer.

Overordnet set er det en styrke ved Mary Beards bog, at hun forholder sig kritisk til tidligere arkæologers og forskeres synspunkter, og altid med gode, logiske begrundelser. Som hun skriver flere steder er tidligere historikere gode til at generalisere og gætte, og der har været en tendens til, at arkæologerne er mestre i at finde det rigtige svar på det, de leder efter. Et eksempel herpå er bygningerne på Forum tæt på Fortuna Augusta-templet (til ære for kejser Augustus), hvor nogle arkæologer har gjort kejserkulten under Augustus større end der er kildemæssigt grundlag for. F.eks. blev der i 1800-tallet i et af husene fundet en arm af marmor med en globe, hvilket straks blev tilskrevet en kejserlig skikkelse, og en betonklump midt på pladsen blev naturligvis til et stort alter, der var dedikeret til kejseren. Som Mary Beard vurderer de tanker, der ville gøre Forum i Pompeji til et monument for dynamisk og politisk loyalitet, der ville imponere selv moderne etpartistater: "Heldigvis er der stort set ingen beviser for noget af det"

En anden pointe hos Mary Beard er, at byen nærmest har to liv: det ene i oldtiden, det andet den moderne genskabning af oldtidens Pompeji. Hun advarer med rette mod den illusion, at man færdes i en antik by, da ganske meget er blevet genopbygget og rekonstrueret. Den led også skade under 2. verdenskrig. Arkæologerne inddelte tidligt byen i regioner og underafdelinger, ligesom nogle af gadenavnene er nyere. Særligt spændende er navne på husene: nogle er opkaldt efter noget, der er fundet på stedet, f.eks. "Faunens Hus", andre efter samtidige begivenheder, f.eks. "Sølvbryllupshuset", fordi det italienske kongepar fejrede sølvbryllup i 1893, hvor huset blev udgravet. Senere har man forsøgt at navngive huse efter beboerne, men det er ofte på et flygtigt grundlag som eksempelvis fundet af en signetring, der lige så godt kunne være tabt af en gæst, som det tilhørte ejeren af huset.

Nyt for mig var det, at cafélivet og udespisning har været mest udbredt hos de fattige i Pompeji. De rige havde råd til at spise hjemme, hvor der var både køkken og slavegjorte tjenestefolk til at tilberede og servere den. Til gengæld har det vrimlet med små spisesteder ud til de mange gader.

Generelt kan man sige, at Mary Beard forsøger at gøre op med mange af myterne omkring Pompeji. En af dem er, at der skulle være mange bordeller i byen, alt afhængig af hvilke kriterier man anlægger for definition af et sådant. Her maner Mary Beard til besindighed: Huse med erotiske malerier behøver ikke at

være et bordel, og bortset fra det ene hus (tæt ved de Stabiske-bade), der er sikkert at betegne som bordel, tyder meget på, at sex mod betaling har været spredt ud over hele byen uden at der har været tale om egentlig bordeldrift.

I slutkapitlet om de mange guder i det polyteistiske, romerske hverdagsliv gennemgås de traditionelle romerske guder som Jupiter og Minerva og den egyptisk inspirerede Isis-dyrkelse, men den centrale diskussion om, der var kristne i Pompeji, bl.a. baseret på det berømte "Pater Noster-anagram" koges ned til få ord på under en halv side.

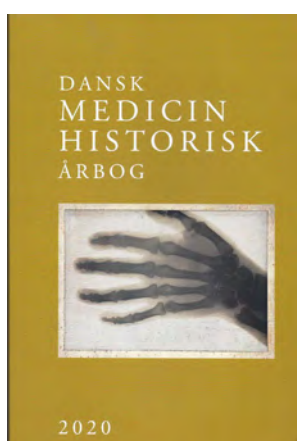
Bogen rummer også et turforslag, når man igen kan besøge byen med eller uden coronapas. Da litteraturhenvisningerne som nævnt primært er engelsk og italiensk materiale, tillader jeg mig at henvise til 3 andre efter min mening udmærkede bøger på dansk om emnet: Klassikeren, Jens Erik Skydsgaard: Pompeji. En romersk provinsby (1971), den udvidede guide, Flemming Gorm Andersen: En dag i Pompeji (1979) og den mest gymnasier relevante bog, Arendse og Johnny Thiedecke: Under vulkanen. Ansigt til Ansigt med romerne i Pompeji og Herculaneum (2014).

Mary Beards bog bør stå på skolebiblioteket og hjemme hos den lærer, der er meget interesseret i romersk historie i oldtiden. Den er meget informativ, og er et godt eksempel på, hvordan man kan bruge historisk metode på antikt materiale i praksis. Den kan give inspiration til et besøg til byen og give stof til elevoplæg.

Kai Verner Nielsen

Homoseksualitet, skruer og mord

DANSK MEDICINHISTORISK ÅRBOG 2020, 150 kr., 190 sider, illustreret i farver. *Dansk Medicinhistorisk Årbog* udgives af Dansk Medicin-historisk selskab og Stenoselskab – Medicinhistorisk selskab for Fyn og Jylland.

I dette år bringes en række artikler inden for emnet. I denne sammenhæng skal specielt anbefales Karl Peder Pedersens artikel om den homoseksuelle Poul Andræ og Ole Sonnes artikel om August Krogh, som fik nobelprisen i 1920. Pedersens artikel er interessant fordi den viser, hvordan juristen Poul Andræ som "selvbevidst homoseksuel" navigerede i et samfund hvor homoseksualitet blev set som en sygdom og var med til at ændre den måde homoseksualitet blev set på – også blandt læger.

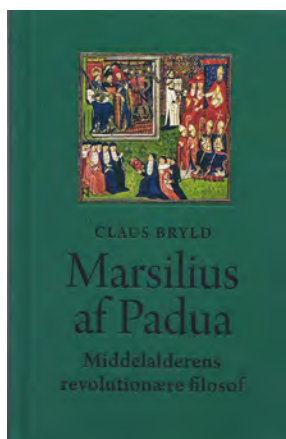
Den anden artikel som for denne anmelder er interessant, er August Krogh, som i høj grad bidrog til at udvikle nye instrumenter som ergometercyklen og bidrog hermed til at udvikle fysiologien i en mere videnskabelig retning. Begge disse artikler formår at sætte medicinhistorien ind i en større samfundsaglig udvikling og kan derfor læses i uddrag i forbindelse med forløb om seksualitet og køn eller som eksempel på samspillet mellem teknologi og videnskab.

Blandt andre og måske lidt mere snævre bidrag kan nævnes artikler om kirurgiske emner søm brugen af røntgenapparaters medicinske anvendelse 1898-1918, knoglemarvstransplantationer og giftattentatet på Sct. Josephs Hospital i 1936. Disse artikler er nok interessante for en medicinhistoriker, men er nok for specialiserede til at kunne bruges på ungdomsuddannelserne.

Rasmus Thestrup Østergaard

En moderne demokratisk middelalderlig tænker

CLAUS BRYLD: *Marsilius af Padua. Middelalderens revolutionære filosof*, Aarhus Universitetsforlag 2021, 204 sider, 229,95 kr., illustreret i farver.

Historikeren Claus Bryld behandler i dette værk den middelalderlige jurist Marsilius af Padua (1275-1342), som i 1324 udgav hovedværket *Defensor Pacis* (Fredens Forsvarer).

På side 69 i bogen kan man se, at det Kongelige Biblioteks eksemplar af værket på forsiden viser den tyske kejser Ludvig af Bayern foran Roms mure. Hermed bliver det klart, at Marsilius forsvarede kejserens sag i striden med pave Johannes XXII om hvorvidt kejseren eller paven besad den øverste myndighed. Inspireret af genopdagelsen af den aristoteliske politiske tænkning og skræmt af stridighederne mellem Gibelliner (tilhængere af kejseren) og Guelfer (tilhængere af paven) i Italien forklarede Marsilius, hvordan man kunne gøre en ende på tidens konflikter og uro. Løsningen var, at man på det verdslige område fik samlet den politiske autoritet et sted, nemlig i staten. Her skulle man sørge for en bredere folkelig deltagelse i lovgivning, som regeringen så skulle føre ud i livet. På det gejstlige område skulle de menige kristne have en større rolle, mens pavens nye rolle skulle være en slags første blandt ligemænd. Dermed gjorde Marsilius op med feudalismens opdelte suverænitæt og som en tidlig ideologi for stændersamfundet.

I Brylds fortolkning har *Defensor Pacis* imidlertid en mere vidtrækkende betydning, end at være partsindlæg i en verserende politisk strid. I denne læsning bliver skriftet en tidlig fortæller for demokrati og (uden at dette dokumenteres) blandt andet en inspirationskilde for senere tænkere som Machiavelli, Bodin og Hobbes og dermed som fremhævet i forordet "som et langt stridsskrift fra Oplysningstiden". Bogen kommer også omkring receptionshistorien af Marsilius fra Ludvig af Bayern til Umberto Eco og har et kort nyoversat uddrag af *Defensor Pacis* som bilag.

Selve de idehistoriske debatter om Marsilius er nok for langhårede til en gymnasieklasse. Til gengæld tror jeg sagtens at man kunne læse det oversatte uddrag af værket og bruge det til at diskutere i hvilken grad Marsilius værk gjorde op med det feudale samfund. Bogen anbefales derfor til en lærer der interesserer sig for at inddrage idéhistoriske elementer i sin undervisning.

Rasmus Thestrup Østergaard

Åndsaristokratisk dannelse

FRIEDRICH NIETZSCHE:. Oversat fra tysk af Jørgen Kjaer. Klim. 132 sider. 200 Kr.

FRIEDRICH NIETZSCHE
OM VORE
DANNELSES-
ANSTALTERS
FREMTID

Klim

Nietzsches (1844-1900) bog om de af ham såkaldte *dannelsesanstalter* fra 1872 er forfattet i det netop, i 1871, forenede Tysklands "Gründerzeit", det hidsige økonomiske opsving i de sidste tre årtier af det 19. århundrede med samfundsomvæltende konsekvenser i form af ikke mindst industrialisering i lyn tempo og vandring fra land til by. Det må bogen – der i det hele taget, også polemisk, ret udpræget taler til sin samtid, hvad der i nogen grad besværliggør tilegnelsen af skriftet – siges at bære præg af. Således, når det allerede i *Fortalen* hedder: "For de rolige læsere er bogen bestemt, for mennesker, som endnu ikke er blevet revet ind i vor rullende tidsalders svimlende hast, og som endnu ikke føler en afgudsdyrkende fornøjelse ved at blive knust af dens hjul – det vil sige, at bogen er bestemt for få mennesker!" (11).

Nietzsche dannelsesfilosofi er altså, skønt tidsbundet, ikke desto mindre ganske utidssvarende i sit perspektiv på tiden; "sand dannelse" stemmer ikke overens med tidens fremskridts- og teknologidyrkelse, dens liberalistiske, økonomiske menneske og de demokratiske lighedstendenser, som da gik i svang. Dannelse var ifølge Nietzsche for de få (udvalgte), som ikke tilhørte samtiden.

Hvad sand dannelse er ifølge dette ungdomsværk, som udgøres af fem foredrag holdt ved universitetet i Basel, står ikke lysende klart, om end retning antydes. Helt centralt står sproget, modersmålet, men vel at mærke ikke enhver mere eller mindre ubehjælpelig udgave heraf: "Enhver såkaldt klassisk dannelse har kun et sundt og naturligt udgangspunkt, den kunstnerisk alvorlige og strenge øvelse i brugen af modersmålet: det er sjældent, at nogen indefra ved egen kraft bliver ledt til den rette sti, der fører hen til modersmålet og formens hemmelighed, alle andre behøver disse store førere og læremestre og må betroe sig i deres varetægt. Men der findes slet ikke nogen klassisk dannelse, som kunne vokse uden denne opladte sans for formen" (41). Og det tyske sprogs mestre var altså for Nietzsche, selv en overmåde stor stilist, ikke mindst Lessing, Goethe og Schiller.

"Sand dannelse" giver endvidere ikke adgang for den, der vil udnytte den til egoistiske formål: "(.) den sande dannelse forsmår at besmudse sig med det trængende og begærende individ: den ved viseligt at undslippe den, der vil sikre sig den som et middel til egoistiske hensigter" (64).

Nietzsche lægger desuden meget betydelig vægt på naturens betydning for dannelsen: "Hvis I vil føre et ungt menneske ind på den rette dannelsesvej, så vogt jer vel for at forstyrre dets naive, tillidsfulde ligesom personligt umiddelbare forhold til naturen: skoven og klippen, stormen, gribben, den enkelte blomst, sommerfuglen, engen, bjergskrånningen må tale til ham i deres egne tunger (...); da vil han ved naturens store lignelse ubevidst føle alle tings metafysiske enhed og samtidig berolige sig selv ved dens evige bestandighed og nødvendighed" (64). Kun få unge er denne betragtningsmåde dog beskåret til fordel for en videnskabelig: "De andre må tidligt lære en helt anden sandhed: hvorledes man bringer naturen under sit åg. (...) Det, der er gået tabt ved denne nye påtvungne betragtningsmåde, er ikke bare en poetisk fantasmagori, men den instinktive sande og eneste forståelse af naturen: i hvis sted der nu er trådt en klog beregning og overlistelse af naturen" (sst.).

Nietzsche frakender dog ikke det mere videnskabelige omverdensforhold enhver berettigelse; det tjener jo menneskets overlevelse. Det er imidlertid for ham at se totalt dominerende i det tyske uddannelses- og forskningssystem fra grundskole over gymnasium til universitet, hvor det omvendt burde være underordnet dannelsen og de dannede og formidles af en elite til de lydige disciple på de dannelsesanstalter, der aktuelt imidlertid ikke fandtes!

Fremhævet som væsentlige dele af dannelsen bliver også den græske antik samt kunsten og filosofien: "For prøv blot at tænke grækerne samt filosofien og kunsten væk: ad hvilken stige vil I da stige op til dannelse?" (87).

Nietzsches tænkning i dette skrift er klart og bevidst *hierarkisk*; kun et fåtal kan have indsigt i verdens og menneskenes beskaffenhed, masserne er uden reel mulighed herfor. Man aner en vis indflydelse fra Platon og hans idealstat ledet af særligt udvalgte filosoffer her.

Dannelse har ifølge Nietzsche øjensynligt ikke noget med elevens og studentens selvstændighed at gøre, trods hans betoning af kunst og filosofi, der kun dårligt kan tænkes uden et overvejende mål af selvstændighed: "Det er nok på slagmarken, han har lært det, han allermindst kunne lære i den 'akademiske friheds' sfære: at man har brug for store førere, og at al dannelse begynder med lydighed" (sic! 92).

Som nævnt er Nietzsches nærværende bog stærkt præget af sin tid (dog afhjælpes det tidsafhængige en del af idéhistorikerne Jens Erik Kristensen og Lars-Henrik Schmidts forklarende og perspektiverende *Efterskrift*), således også af nyhumanismen, der betonedede klassisk græsk og tysk kunst og filosofi. Ikke desto mindre er der også stof til eftertanke hos ham at hente endnu i dag; verden er grundlæggende *ikke noget instrument* for mennesker, uagtet at nødvendigheden kan byde, at den i givne situationer eller perioder og på visse områder i en eller anden grad må instrumentaliseres. Men jeg er uenig i, at dannelsen kun er for en lille elite; der er ikke grund til at antage, at væsentlig selv- og omverdensindsigt kun skulle være forbeholdt nogle få. Der findes potentielt et større eller mindre geni i enhver, vil jeg hævde imod Nietzsche her! Men det kræver rigtignok, og også under kyndige læreres vejledning, meget betydelig åndelig og måske også fysisk anstrengelse især i form af naturoplevelse og -erkendelse! Og dertil tilsættes altså et passende mål af selvstændighed!

Det skal dog retfærdigvis nævnes, at Nietzsche allerede et par år efter i bogen *Historiens nytte* fra 1874 viser sig langt mindre konservativ i sin dannelses- og kulturtænkning. Måske er det en af grundene til, at han selv afstod fra at udgive de her omhandlede forelæsninger.

Poul Ferland

Antropologiens tænkere

KIRSTEN HASTRUP (RED.): Klassiske og moderne antropologiske tænkere. Hans Reitzels Forlag 2020. 703 sider. 460 kr. (bog); 322 kr. (i-bog).

Bogen beskriver i 27 artikler lige så mange "antropologiske tænkere", som de kaldes i bogens titel, skrevet af næsten lige så mange nordiske forskere. De fleste af disse tænkere vil sikkert være ukendte for de læsere, som ikke selv tilhører faget, og bogen er da også rettet mod fagfolk og særligt interesserede.

Af de nok mere alment kendte tænkere kan nævnes Émile Durkheim, Marcel Mauss, Knud Rasmussen, Margaret Mead, Claude Lévi-Strauss, Pierre Bourdieu og Bruno Latour.

Nogle af antropologiens mest centrale brudflader går mellem individets og strukturens betydning for samfundets opbygning og dets udvikling samt mellem kulturel relativitet og kulturel universalitet. Den ikke-entydige hovedendens i bogens kronologisk ordnede artikler – fra Franz Boas (1858-1942) til Annemarie Mol (født 1958) – synes imidlertid at gå hen imod hovedvægten lagt på det enkelte individ – som ifølge nogle af de fremstillede opfattelser ikke nødvendigvis er mennesker, men kan være dyr, planter, artefakter, ja alt! – på praksis eller pragmatisme og på mere eller mindre kulturel relativitet. Det hedder således i Sally Andersons opsats om den amerikanske antropolog Ruth Benedict (1887-1948): "Kulturel relativitet og ikkeevolutionær komparation var to grundsten i hendes tænkning" (210).

Også en opfattelse af menneskers (og samfunds) variabilitet, fleksibilitet og plasticitet synes at have vundet indpas i moderne antropologi; Tine Gammeltoft skriver i sin artikel om Margaret Mead (1901-78), her også med et indlagt citat af denne: "Vi kan formes på uendeligt mange måder, og variationen i menneskeliv verden over kan ses som 'eksperimenter i, hvad der kan gøres med den menneskelige natur'" (243). Ikke alene menneskers (passive) formbarhed, men også deres aktive handling ses altså som centralt i antropologien.

En interessant passus om forholdet mellem strukturfunktionalismen og en mere historisk tilgang til et givet samfund finder man i Hanne Overgaard Mogensens artikel om strukturfunktionalisten Radcliffe-Brown (1881-1955): "Det er ofte blevet pointeret, at funktionalismens og strukturfunktionalismens betydning i Storbritannien i første halvdel af 1900-tallet ikke kan ses uafhængig af kolonialismen. For at kunne administrere koloniområdernes indfødte befolkning var det i den britiske regerings interesse at få oplyst, hvordan disse samfund fungerede og hang sammen. Det var mere interessant at få blotlagt samfundenes indre sammenhæng end at vide, hvordan de havde udviklet sig over tid" (169).

I hvert fald for den læser, der som anmelderen ikke selv er antropolog, kan det være vanskeligt på baggrund af bogen at identificere antropologiens genstandsområde; således kan det være vanskeligt at skelne den fra etnografi og sociologi. Feltarbejde skulle dog være et kendetegn; men dette har faget vel på den anden side til fælles med etnografien.

Bogen er som sagt især for fagfolk, men den kan afgjort også med fordel benyttes som opslagsbog af den mere almene læser.

Poul Ferland

Plaidoyer for tankefriheden!

J.G. FICHTE: Tankefrihedens tilbagekrævelse. Forlaget detegnen 2020. 103 sider. Kr. 149. Oversættelse fra tysk og noter ved Asger Ousager.

Man mærker, at forfatteren til denne korte pamflet har historiens vind i ryggen; den tyske litterære *Sturm und Drang* er ingenlunde henåndet her, og den franske revolutions dønninger har stadig fuld styrke og skum på bølgerne, om end Rædselsregimet står for døren. En del af bevæggrunden for dette skrift fra 1793 synes således at være ønsket om at bremse yderligere rædselsgerninger i Europa i kølvandet på revolutionen i Frankrig i 1789. Det lykkedes som bekendt ikke, i hvert fald ikke i første omgang. Man bemærker også i denne forbindelse, at Fichte (kaldt 'den ældre') betoner friheden fra tvang, undertrykkelse og forfølgelse og altså især betoner tankefriheden, frem for ligheden, om end alle mennesker naturligvis anses for lige fri.

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) er ved siden af F.W.J. Schelling hovedfiguren i den del af den tyske, filosofiske idealisme, der tidsmæssigt er placeret mellem de to, der almindeligvis anses for de helt store idealistiske tænkere, nemlig Immanuel Kant og G.W.F. Hegel.

Han betoner friheden, selvbestemmelsen (autonomien), fornuften, handlingen (praksis) og jeg'et. Dette sidste og dets handling er kernen i hans tænkning; der er imidlertid ikke primært tale om det individuelle jeg, men derimod om *Det absolutte (universelle) jeg*, der i sin aktuelle og historiske praksis former en stadig mere sædelig verden, en verden (af Fichte kaldt "ikke-jeg'et", det vil sige naturen), der allerede er forudformet af Gud som mulig at gøre reelt sædelig, det vil sige human. Fichte er da heller ikke i tvivl om, at der findes universelle, "uafhængelige" menneskerettigheder, hvortil tankefriheden hører, sådan som de findes udtrykt i især *Den franske menneskerettighedserklæring* fra 1789, men også i fx *Den amerikanske uafhængighedserklæring* fra 1776.

Jeg skal ikke lægge skjul på, at jeg finder Fichtes overbevisning om universelle menneskerettigheder befriende og forfriskende set i forhold til de i dag fremherskende anæmiske, blodløse antagelser af kulturernes relativisme. Jeg tillader mig her at nøjes med at replicere: selvfølgelig er der mere gyldighed end ugyldighed i universelle menneskerettigheder, selv om man ikke som Fichte godtager et absolut eller for alle mennesker identisk jeg. At Fichte så senere fik meget stor betydning for den tyske nationale bevidsthed med sine *Reden an die deutsche Nation (Taler til den tyske nation)* fra 1808 er en anden sag.

At Fichte lægger vægt på tankefriheden, ville være et understatement; han siger selv: "Nej, I folkeslag, giv alting, alting bort – bare ikke tankefriheden" (11). Mere end bare en smule vægt lægger han også på autonomien, imod (de tyske) fyrsters enerådighed: "(...) det er aldeles uretmæssigt at lade sig give love af andre end sig selv" (19) – men det skal dog ske i fællesskab med andre, der jo deltagere i (det absolutte) jeg. Og man må dertil erindre sig, at for Fichte eksisterer der én sandhed og én retfærdighed, efter hvilke alle mennesker bør rette sig, hvad de angiveligt også vil gøre, dersom de følger deres samvittighed.

Ingen fyrste – der ifølge sin sande bestemmelse er befolkningens tjener, ikke dens herre – eller anden 'højere' myndighed har ret til at sætte grænser for tankefriheden, det gælder også i henseende til videnskaben: "Det er menneskefornuftens bestemmelse ikke at erkende nogen

absolut grænse for sig selv, og derved bliver mennesket først et fornuftigt, frit, selvstændigt væsen. Altså er udforskning i det uendelige en uafhængelig menneskeret" (31-2). Fichte var da også medgrundlægger af universitetet i Berlin – sammen med Humboldt – og blev desuden dets rektor.

Fichte ønsker også en aktualitetsrettet forskning, men uden tvang over for forskerne: "Henled forskeråndernes undersøgelser på menneskehedens mest påtrængende problemer i nutiden. Dog led dem med lempelig hånd, aldrig som herskere, men derimod som frie medarbejdere, aldrig som nogen, der byder over ånden, men som nogen, der ligesom andre nyder dens frugter" (42-3).

Skriftet, der blev udgivet anonymt, polemisk imod ikke mindst de tyske fyrster, som det var, er helt afgjort værd at læse som et stærkt engageret, til tanken og dens frihed hengivent, tankeklart, litterært habilt arbejde. Men Fichtes *eget* nærværende skrift, der er på 38 sider, af hvilke en ikke ringe del ovenikøbet er oversætterens noter, kunne dog snildt stå mere på egne ben og tale for sig selv, end tilfældet er nu, hvor det foruden noterne også er forsynet med oversætterens *Overblik* og *Efterskrift* .

Poul Ferland

Anmeldelser 230

Karsten Nikolajsen & Thomas Ohnesorge: Den ny indvandring. Systime 2021. 188 sider, 180 + moms

Jens Rasmussen: Præstegården i lokalsamfundet. Dagligliv og kulturarv. Aarhus Universitetsforlag. 320 sider. 299,95 kr.

Poul Ulrich Jensen: Under solgudens glødende scepter. Lægeberetninger fra 1800-tallets Dansk Vestindien. Syddansk Universitetsforlag 2018, 2018

Anne Holm Christensen: St. Thomas-mysteriet en autentisk familiesaga fra 1800-tallets Vestindien og København.. Forlaget Vitae 2017, 174 sider.

Jens Andersen: Gerhardt von Kamptz - Bornholms sidste kommandant. Turbine. 200 sider. 249,95 kr.

Martin Schwarz Lausten: Biskoppen og Jødeforfølgelserne. Hans Fulgsang-Damgaards kamp mod antisemitismen i 1930'erne og 40'erne. Kristeligt Dagblads Forlag. 318 s. 300 kr.

Sigge Winther Nielsen: Entreprenørstaten. Hvorfor vælgerne ønsker forsvinder op i den blå luft – og hvordan vi fikser det. Gad 2021, 383 sider, 300 kr.

Kåre Johannessen: Lyst og lidenskab i middelalderen, Turbine. 185 sider.

Libby Tatá Arcel: Med fordrivelsen i sjælen. Orbis 2020, 286 sider, 250 kr.

RUTGER BREGMAN: Humankind – A Hopeful History, Bloomsbury, 2020, 463 sider, 240 kr.

Kristoffer Flakstad: Den danske bog om Norge. Gad 2021, 262 sider, 300 kr.

Michael Beegnsbro, Lars Kjær & Jørgen Sevaldsen: Porten til verden – London. Gad 2021, 300 sider, 250 kr.

Richard Rorty: *Kontingens, ironi og solidaritet*. Oversat fra engelsk af Morten Haugaard Jeppesen og Søren Christensen. Efterskrift ved Hans Henrik Hjerimitslev. Klim 2021. 309 sider. 300 Kr.

Ole Høiris: Den vilde i europæiske idéhistorie. Grænser for menneskelighed. Aarhus Universitetsforlag 2021. 297 sider, 300 kr.

C. Paludan-Müller: Undersøgelse af Machiavelli som skribent. Indledning: Fritz Wolder. Forlaget Helikon. 146 sider, 248 kr.

Martin Zerlang: Danmark set gennem en bilrude. Gad 2021, 272 sider, 400 kr.

Indvandring i samfundsfagligt perspektiv

KARSTEN NIKOLAJSSEN & THOMAS OHNESORGE: Den ny indvandring, Systime 2021, 188 sider, illustreret i

farver, 180 kr. Findes også som i-bog

Karsten Nikolajsen og Thomas Ohnesorge er lektorer i historie og samfundsfag og ansat på Mulernes Legatskole. De bor dermed i orkanens øje for emnet for deres bog, nemlig indvandringen til Danmark siden 1760. Bogen består af ti kapitler og dertil kommer 25 små videointerview på bogens hjemmeside. Efter et kapitel om tiden før 1967, følger seks kapitler som dækker tiden til i dag. Til sidst følger to temakapitler om "Helte og skurke" og "Indvandrerliv" før bogen runder af med kapitlet "Klar til eksamen".

Bogens sidste kapitel understreger bogens karakter af undervisningsbog og dette kan ikke overraske læseren af de foregående kapitler. Til hvert af de disse er der før kapitlet manchetter om "Hvorfor skal jeg læse dette kapitel" og "Hjælp til læsning". Undervejs er der opgaver til de enkelte afsnit og som afslutning af kapitlet er der "nøglepunkter", bud på "det mundtlige oplæg" og "arbejdsspørgsmål" før, under og arbejdet med kapitlet og en mere kreativ opgave. Som afslutning på kapitlet er der fem kilder med tilhørende tekstnære arbejdsspørgsmål og en mere kreativ opgave.

I tilgift til denne gennemgribende didaktisering præsenteres løbende både

historiemetoder som kildekritik og historiebrug og samfundsfaglige teoridannelser om "Push-Pull", "Integrationsformer", "Argumentationsanalyse" og "Komparativ metode". Hertil kommer en række bokse med præciseringer af vigtige begreber som "Familiesammenføring", "Herkomst", "Flygtning, indvandrer eller migrant?", "Islam i Danmark", "Konventioner", "Hvem skal vi hjælpe", "Godhedens pris og de fremmede", "Asylcentre i Danmark", "Asylsøgere", "Systemskiftet", "Indfødsretsprøven", "Civilisationernes sammenstød", "Muhammedkrisen", "Traditionelle, moderne og senmoderne normer og værdier", "Ghetto og parallelsamfund", "Status på debatten", "Den syriske borgerkrig", "Venligboerne", "Racismeparagraffen" og "Strukturel Racisme". Som afrunding skal det nævnes at de 25 interview med blandt andet udlændinge- og integrationsminister på hjemmesiden er et godt supplement til bogens øvrige materiale.

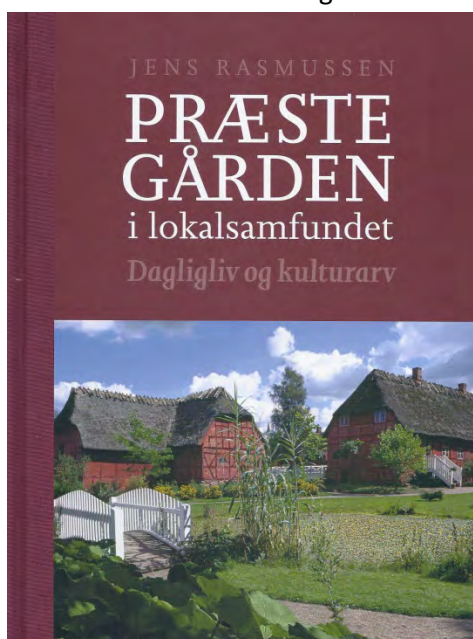
Samlet set er der tale om en gennearbejdet lærebog, hvis styrke er at inddrage samfundsfags evne til at bruge metode og præcise fagbegreber til at behandle et kompliceret emne som indvandringen. Det er imidlertid også nogle af samfundsfags unoder, der er grundlag for nogle af bogens svagheder. Således er ingen af bogens ellers valgte billeder forsynet med tilstrækkelige oplysninger om ophavssituationen. På lignende vis er de 43 kildetekster og interviewene på hjemmesiden ikke forsynet med tilstrækkeligt detaljerede manchetter. Dette gør det umuligt eller vanskeligt at underkaste dem en kildekritisk analyse og

billederne kommer samtidig primært til at tjene som illustration. Det skal videre nævnes at bogen fokuserer på debatten om indvandring, mens et mere dybdeborende statistisk materiale, som kunne kvalificere debatten ikke vises. Endelig virker det underligt at bogen ikke inddrager nye vægtige bidrag som Morten Uhrskov Jensen: *Et delt folk* (2008), Mattias Tesfaye: *Velkommen Mustafa* (2017) og Heidi Vad Jønsson. *Indvandring i velfærdsstaten* (2018). Disse forbehold til trods anbefales bogen som en gennemtænkt introduktion til et vigtigt emne

Rasmus Thestrup Østergaard

Præstegårdsliv

JENS RASMUSSEN: Præstegården i lokalsamfundet -Dagligliv og kulturarv.

Aarhus Universitetsforlag, 2021. 270 sider, rigt illustreret. 300 kr.

Præstegårdene spillede engang en central rolle i landsbylivet. Sådan er det ikke mere. *Jens Rasmussen*, der selv har virket som sognepræst, kaster med sin bog lys over den righoldige kulturarv, præstegårdene rummer, og det tab, der er tale om, når præstegården indskrænkes til at være præstefamiliens privatbolig eller helt forsvinder fra landsbyen.

Det kan i dag være svært at forestille sig den helt afgørende betydning, sognepræsten har haft for den lutherske stats både åndelige og verdslige regimente. *Jens Rasmussen* bygger sin fremstilling på den etablerede forskning af præsteembedets historie, men har valgt at fokusere på præstegårdene i Fyns Stift, hvor han har gennemført egne omfattende arkivstudier.

Da bygningskulturen spiller en central rolle, er bogen gennemillustreret af billeder af præstegårde fra sogne på Fyn. Men præstegårde fra andre landsdele sniger sig også ind undervejs. Disse billeder får lov at udfolde

sig i en indbydende opsætning. De er i sig selv et stærkt vidnesbyrd om den betydningsfulde kulturarv, præstegårdene repræsenterer.

Fremstillingen har sit tyngdepunkt i 1800-tallet, der kan betragtes som præstegårdslivets guldalder. Præsten var storbonde og har dermed – trods standsforskellen – befundet sig i et skæbnefællesskab med landsbyens øvrige bønder. Mange præster bliver da også i den første del af 1800-tallet foregangsmænd på landbrugsområdet. Som statsmagts lokale repræsentant har han desuden ansvaret for både fattigvæsen og skolevæsen. Og endelig er han forkynderen og folkeopdrageren, der gennem gudstjeneste og konfirmation gør et ihærdigt forsøg på at opdrage almuen til at leve efter de ti bud og være lydige overfor konge og øvrighed.

Præstegårdsbyggeriet og de tilhørende haveanlæg fra denne periode vidner om velstand. Den sociale status har haft et veletableret fundament i form af afkast fra landbruget, præstetiende og højtidsofferne. Men der har også været magre kald, og graden af velstand har været afhængig af præstens evne til at styre sin virksomhed.

Præstegården har rummet en stor husstand, der ud over den ofte børnerige præstefamilie omfattede ganske mange tjenestepiger og -karle. Måske skulle der også være plads til enken efter forgængerens embedet. Præstegården har været et midtpunkt i sognet, hvor alle fra tid til anden har haft behov for at henvende sig.

Jens Rasmussen tegner et veldokumenteret og indfølelsefuldt portræt af hele denne pastorale guldalder og inddrager også de folkelige bevægelser og præsternes aktive deltagelse i den nye vækkelseskristendom.

For præstegårdslivet bliver 1900-tallet langt hen ad vejen en afviklingshistorie. Med sognedemokratiet mister præsten allerede i 1860'erne en del af sin verdslige magt. Efter århundredskiftet kommer menighedsrådene til, og endelig er der jordreformen i 1919, der fjerner præstens status som bonde. Han bliver nu statstjenestemand, bor til leje i præstegården og må strides med menighedsrådet om vedligeholdelse af de gamle bygninger.

Nu er der kun studerekammerlivet med de teologiske studier og debatter tilbage. De fynske præster er aktive deltagere i mellemkrigstidens teologiske bevægelser. Under besættelsen får præstegårdene en rolle som skjulesteder og adskillige præster er aktive i modstandsbevægelsen.

I et afsluttende afsnit gennemgår *Jens Rasmussen* præstegårdenes kulturarv gennem de sidste 100 år. Det fundamentale problem er, at de store gamle præstegårde er levn fra en svunden tid. En moderne præstefamilie kan ikke fylde et hus med 10-12 værelser. Menighedsrådet har ikke råd til vedligeholdelse, og fraflytningen har nødvendiggjort mange sognesammenlægninger. Siden 1960 er der nedlagt 33 ældre præstegårde på Fyn. Ofte har der været en intens lokal debat i forbindelse med disse nedlæggelser. På den anden side er der stadig 46 fungerende præstegårde, der stammer fra 1800-tallet, herunder mange af de kulturperler, der er portrætteret i bogen.

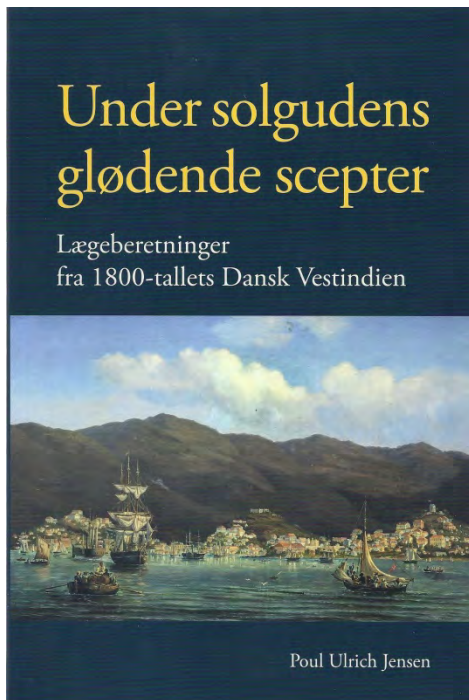
Præstegården i lokalsamfundet kunne godt have tålt en lidt skarpere redaktion. Der er en tendens til gentagelser, og afsnittet *Præstegården som erindringssted* rummer meget lidt nyt i forhold til det allerede fremstillede. Men den meget kvalificerede undersøgelse af livet i de gamle præstegårde giver et væsentligt bidrag til forståelse af et gammelt Danmark, hvor kirken var selve fundamentet under samfundsbygningen.

Folkekirkens rolle i det moderne Danmark har en helt anden karakter. Men de gamle præstegårde repræsenterer en kulturarv, vi må værne om.

Knud Holch Andersen

Dansk Vestindien

POUL ULRICH JENSEN: Under Solgudens scepter- Lægeberetninger fra 1800-tallets Dansk Vestindien, Syddansk Universitetsforlag, 2018, 256 s.

Indhold og opbygning:

Denne velskrevne og veldokumenterede gennemgang af lægeberetninger fra De Dansk Vestindiske øer er ikke bare et yderst interessant og grundigt indblik i en noget glemt del af en kolonistruktur i troperne. Den leverer også en række deciderede overraskelser i form af både faglige pointer, specifikt indenfor lægevidenskaben, men også historiefagområdet generelt, og bidrager med nye vinkler end de gængse på feltet. Samtidigt inddrages der kilder som ikke normalt kommer frem til overfladen.

Efter et fint introducerende forord (s.9-12) bliver vi præsenteret for en kronologisk gennemgang startende med Peter Herman Barclay i Kapitel 1 der i midten af 1820'erne var regimentskirurg ved garnisionshospitalet i Charlotte Amalie, til Landfysikus Mortensen i kapitel 13 der var med til at overdrage øerne til amerikanerne i 1917 (s.13-214).

Bogen afsluttes af to lidt opsamlende kapitler "Moderlandets Smertensbarn" og "Fjernt og Fremmed" (s.215-224), der er lidt korte, men som breder fokus fagligt fint ud til en mere overordnet dansk kolonipolitik vinkel, og om de dansk vestindiske forhold.

Bogen slutter fornemt af med flere appendikser (s.228-238) der fremmer læserens overblik og de i bogen behandlede områder, såsom gennemgang af administrationen og lægerne på øerne, samt sundhedsvæsenets opbygning i 1800-tallet. Desuden er der en meget grundig oversigt over de anvendte kilder og litteratur, samt de konsekvent brugte fodnoter (s.239-257) og endelig, et par kort over regionen og øerne. Kortene er dog ikke særlig velvalgte eller brugbare.

Til gengæld er den fyldt med gode billeder og illustrationer af datidens kirurgiske instrumenter, dokumenter og meget spændende, fra historiske bygninger i dag, såsom hospitalet/fængslet Richmond i Christianssted, og et plantagehospital på La Grande Princesse.

Vurdering:

På vejen igennem denne periode på ca. 100 år bliver vi kompetent ført igennem de udsendte lægers gerning og gennemgang af deres mange udfordringer, og de tropiske sygdomme der i hele perioden hærgede kolonien og specielt de ny ankommande kolonister. Herunder ikke mindst "den vestindiske svøbe"- feberen, og den asiatiske kolera, bare for at nævne to. Men også en række internationale epidemier, naturkatastrofer og den udprægede sociale vold, samt volden i forbindelse med slaveoprøret i 1848 og arbejderoprøret "The Fireburns" i 1878.

Der hvor bogen er ekstra stærk, og en gevinst for hele historiefeltet, er hvor den omhandler vigtige samfundsmæssige og historiske begivenheder. Hvilket den heldigvis gør igennem hele bogen. For selvom at grundfundamentet for bogen er de offentlige medicinalberetninger fra lægerne om sundheden på øerne og deres arbejde til sundhedskollegiet i København, så er de overraskende interessante og relevante. Medicinalberetningerne er som oftest blottet for direkte kritik af de øverste myndigheder, men lægernes personlige meninger om politiske og samfundsmæssige forhold kommer alligevel uundgåeligt frem.

En bog om lægeberetninger og sundhedstilstanden i en tidligere tropisk koloni kan man godt sige er en smal bog rent fagligt, men i bogen lykkedes det forfatteren i høj grad også at gøre hans store viden og overblik over kilderne relevant for kolonihistorien generelt. Man kan sige at forfatteren, der har en akademisk baggrund som cand.odont. og cand.phil. i historie, har stor succes med to "spor" i bogen, det rent lægefaglige, og det alment kolonihistoriske.

Det første spor får han formidlet på en let forståelig og medlevende vis, også til os der ikke har stor medicinsk viden om troperne. Det andet spor kommer næsten som en vedhængende bonus til det første, for lægestanden og medicinalberetningerne viser sig at være en meget spændende indgang til samfundet generelt. Nogle gange virker den endda som om at forfatteren ikke er helt klar over hvor interessante hans pointer og vinkler er. Hvilket endda fremstilles på fornemmeste vis, idet at bogen er baseret på et stærkt fundament af kilder. Det krydres konstant med fyldige citater fra kilder man normalt ikke støder på, og samtidigt vises der et enormt overblik over feltet.

Bogen behandler således også de for en kolonimagt ofte noget ubehagelige emner som slaveri, og de dårlige forhold der herskede efter slaveriets ophævelse for arbejderne, og i forhold til de dansk vestindiske øers tilfælde, den udprægede ligegyldighed som moderlandet udøvede over for sine egne medborgere. Slaveriets afskaffelse og konkurrencen fra 1870'erne fra sukkerroerne i Danmark, førte allerede fra 1860'erne til konstante salgsforsøg, og opgivelsestanker, der betød at man ikke ville investere i den allerede gældsgivende koloni.

Denne modvilje var meget tydelig indenfor sundhedsvæsenet, og stort set alle læger og indberetninger beklager sig over det. Forfatteren dokumenterer denne udvikling grundigt, og viser blandt andet hvor grotesk ringe hospitalsforholdene var, både for psykiske syge og almindelige syge, der i Christianssted oveni købet var presset sammen med de kriminelle i øens fængsel!

Et næsten ikke eksisterende sundhedsvæsen, specielt på landet, f.eks. fik man kun i sidste øjeblik oprettet et nyt jordmodersystem, fører til markant højere dødelighed end i Danmark. Faldet i befolkningstallet der allerede startede under slaveriet forstærkes således yderligere, og fortsætter helt op til 1917! Efter slaveriets ophævelse var der stort set ikke nogen til at betale lægeregningen, hvilket i høj grad var med til at øge elendigheden. Den danske stats samtidige manglende evne, og specielt vilje, til at tage sig af sine vestindiske borgere, nærmer sig decideret en statsforbrydelse. Hvis omfang påvises klart med inddragelse af statistikker og samtidige undersøgelser.

Der fremkommer dog også andre forklaringer i samtiden, som f.eks. racespørgsmålet, således indberetter kommunelægen på St. Thomas, J.V.R. Wissing i 1882 at *"... det er med andre ord Negerracen, som er saa stærkt i Aftagende, at den synes i færd med at uddø"*. Hvem der har skylden for befolkningens elendige leve- og sundhedsforhold er han ikke i tvivl om, idet han mener det; *"i Hovedsagen skyldes Negrenes Sorgløshed og Dovenskab"* (s, 196-197).

Denne danske udgave af raceteorier og socialdarwinisme, blandet med lidt markedsliberalisme er skræmmende, og selvom at den ikke fører til de samtidige sultkatastrofer under engelsk kolonistyre i Indien, eller folkedrab som i Tysk Sydvestafrika, giver den et interessant billede af den danske koloniadministrations forståelsesramme. Hvilket bogen fremviser med en række citater fra læger og officielle dokumenter.

Bogens forcer er således netop forfatterens evne til at kombinerer de to spor, hvorved man får større indsigt i problemstillinger og dermed også forklaringerne på dem. Samtidigt er han også god til at få de lokales side med, på trods af det grundlæggende problem at der stort set ikke findes beretninger fra hverken de slavegjorte eller deres efterkommere. Men netop igennem lægeberetningerne kommer der indirekte "input" fra disse grupper. F.eks. findes der indberetninger om hvor meget Obeah "hekseri" med rødder i Afrika er udbredt, og overraskende nok, hvor meget i hvert fald nogle læger accepterede og respekterede det.

I den forbindelse bliver det også gjort meget tydeligt hvor magtesløs lægevidenskaben endeligt var, de fleste af de få anvendte behandlinger var enten ligegyldige, eller når man brugte f.eks. åreladning og kviksølv, decideret skadelige. Hvilket netop også er med til at understrege at det giver god mening at den lokale befolkning ikke havde tiltro til de europæiske læger, for hvorfor skulle de det? Der fremlægges også en konstant konflikt imellem lægernes indstillinger for at bremse de mange epidemier i specielt Charlotte Amalie, der som internationalt handelscentrum var specielt udsat, og koloniadministrationen og handelslivets økonomiske interesser. En diskussion man interessant nok også i dag tydeligt kan se her under Corona-pandemien.

Der kommer også igennem kildearbejdet en del pointer og konklusioner frem som for nogle kan være kontroversielle, f.eks. omkring Danmarks rolle som slavenation. I bogen præsenteres nemlig flere samtidige kilder, bl.a. en amerikansk og fransk slaverimodstander der er kommet frem til, at slaveriet i den danske

koloni er forholdsvis "humant" (s. 71-73). Hvis altså noget sådant findes. Opfattelsen på øerne i dag synes dog hovedsageligt at være at Danmark var en af de værste slavenationer! Interessant nok er der også inddraget kilder der påpeger hvor dårligt forholdene var (s.69).

En anden potentiel kontroversiel konstatering som fremlægges er, at de slavegjortes sundhedstilstand var klart bedre under slaveriet. Dette skal dog *IKKE* forstås som om at slaverejerne passede godt på deres "menneskelige ejendomme", eller behandlede de slavegjorte humant, men i bogen vises der bevis for at de generelt beskyttede deres "investeringer". Dette bl.a. ved indkøbt lægehjælp, slavehospitaller på de største plantager, en slags jordemoder assistance fra en trænet slavegjort og en form for organiseret børnepasning.

En konsekvens af overgangen til et løsarbejdersystem blev at arbejdsgiverne, de gamle slaveejere, INGEN økonomisk incitament havde til at hjælpe arbejderne på nogen måde, og det gjorde de reelt heller ikke. I øvrigt får vi også et fint detaljeret billede af hvordan den generelle landbrugsmæssige og økonomiske udvikling på verdensplan forstærker denne negative udvikling. Vi får hermed fremlagt et solidt fagligt grundlag for en mere nuanceret diskussion af slaveriet og den danske kolonitid.

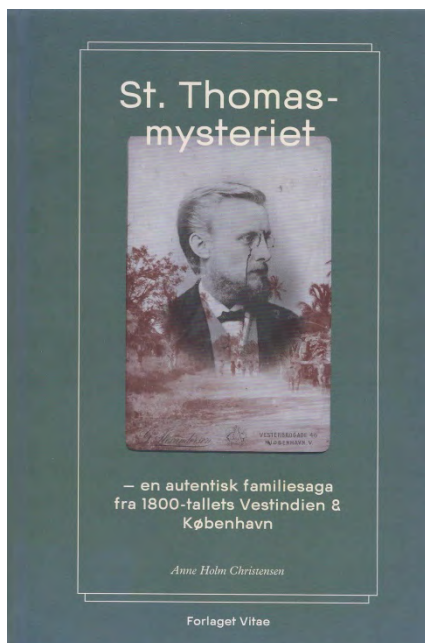
Klar anbefaling

Dette er blot nogle eksempler på de mange spændende pointer og ofte nye vinkler som forfatteren på et højt fagligt niveau og fundament får leveret. Bogens usædvanlige fokus fungerer fantastisk godt pga. det gode og solide historie faglige håndværk, og fordi det spiller så godt sammen med den bredere faglige tilgang, Derfor får du med denne bog, både de "to spor", og som bonus det velformidlede samspil. Derfor kan bogen i høj grad anbefales som kilde til begge dele, og som intro til et omfattende kilde- og litteraturstudie, samt til tematiseret og/eller tværfagligt arbejde, herunder f.eks. større skriftlige opgaver.

Allan Nielsen

Vestindien

ANNE HOLM CHRISTENSEN: St. Thomas Mysteriet- en autentisk familiesaga fra 1800-tallets Vestindien og København. Udgivet på eget forlag, Vitae i 2017. 174 sider inklusiv to lange, og noget alternativt opbyggede afsnit kaldet "Litteratur og skriftlige kilder" og "fotografiske kilder" (s.163-174).

Handlingen:

Vi følger den unge Conrad Sorterup på vej til Dansk Vestindien i 1872. Han er taget afsted uden megen forhåndsviden, eller bare engelskkundskaber, men med drømme om at blive digter. På den lange sejlads derned møder han Ida, og en hurtig graviditet fører til et hurtigt ægteskab, og fem børn, hvoraf kun den sidste ikke er født på øerne. Børnene ændrer fundamentalt begge forældres forventede liv, Ida skulle ned og passe hus for en dansk familie, men bliver nu husmor. Conrad må opgive digter drømmene og bliver noget modvilligt lærer og senere overlærer, overbebyrdet med de kedelige administrative opgaver og den lave løn.

Vi følger familiens liv på både på St. Thomas og St. Croix og det er interessant at læse fremstillingen af den danske kolonist familie i Caribien, deres holdninger og familieliv, samt ikke mindst deres oplevelse af det blodige arbejderoprør kendt som "The Fireburns" i 1878. Her blev drabet af 3 hvide under urolighederne bl.a. straffet med nedskydningen af op mod 100 lokale der protesterede imod de urimelige arbejdsforhold der var for landarbejderne. Oprøret ryster familien som i hjemmet udenfor Christiansted ængsteligt afventer nyheder om opstanden, imens at røgskyerne omkring Frederikssted breder sig i takt med at skræmte hvide flygtninge ankommer løbende og panikken breder sig. Oplevelsen er måske også med til at skubbe til på familiens deroute.

Det er dog lidt overraskende at opdage at dårlige beslutninger og dømmekraft, der er et afsnit af "Luksusfælden" fra tv værdig, er en væsentlig faktor. Ida ønsker således ikke at arbejde, men fylder alligevel huset med tjenestefolk, Conrad blive løbende mere paranoid, og ønsker ikke de lokale "fremmede" i huset, så de må hyre dyrere hvid hjælp. Samtidigt har Conrad en mani med at købe dyre mahogni møbler som han ikke har råd til! Conrads misbrug af den ordinerede nerve og sovemedicin, opiumsdråber, fører frem til tragedien, hvor han forsvinder under en mystisk badetur! Både ulykke, selvmord og flugt fra gælden og

familien er på spil som forklaring, så Ida, der er gravid med deres 5. barn, må nedbrudt, økonomisk og mentalt, rejse alene med børnene tilbage til København. Her fortsætter hendes nedtur og børnene bliver delt ud på familiemedlemmer og venner.

Derudover handler bogen om de fem børns liv uden den forsvundne far, og med en fraværende syg mor, samt med skammen over deres skæbne, ikke mindst da moren bliver beskyldt for at stjæle og lyve og ender på Skt. Hans. Børnenes forskellige barndomsoplevelser socialt og økonomisk hos plejefamilierne er interessante, bl.a. kommer de tæt på kultureliten i form af Herman Bang, Edvard Brandes og Holger Drachmann. De ældste søskende kæmper for at holde hele familien samlet, inklusive moren, men det er vanskeligt, bl.a. på grund af plejefamiliernes modstand, de økonomiske forhold, og ikke mindst alt det man "ikke taler om".

Vurdering:

Bogen er et velskrevet og interessant billede af danskere der forsøgte at skabe en tilværelse i den danske tropekoloni. Det er hovedsageligt en *familietragedie*, over to generationer og ca. 25 år, så nok ikke helt en decideret *familiesaga*, men der fremkommer interessante hverdags historier om danskerne i Vestindien. Det er dog værd at bemærke at størstedelen af bogen foregår i Danmark og har fokus på de 5 børn. Det er således kun 4 ud af 14 kapitler der decideret handler om de vestindiske øer, og da børnene samlet set ikke husker meget om tiden på øerne, fylder det ikke så meget i bogen, som man kunne håbe. Hvilket dog ikke kan kritiseres da det indgår i selve titlen, men de vestindiske kapitler er de mest interessante.

Ud over familietragedien giver det således alligevel et interessant indblik i danskeres liv i kolonien og ikke mindst embedsfolks arbejde og virke, både igennem farens arbejde som overlærer, men også hans omgangskreds. Klimaets hårde påvirkning på sundheden, og de bristede drømme hos de danske kolonister fremgår tydeligt igennem familiens historie.

Kapitlerne med fokus på tiden efter hjemrejsen er dog også interessante, men er nærmest en helt separat historie om børnenes overlevelse i 1880 og 1890'ernes Danmark uden forbindelser til Dansk Vestindien. Igennem plejefamilierne hører vi således om teater og forfatterscenen i København og mellemklassens problemer, bl.a. via interessante citater fra datidens aviser. Drengenes rimelige vellykkede kamp for uddannelse og accept i samfundet samt ikke mindst hos plejefamilierne, er samlet set et meget interessant kig ind i tidens middelklasse.

Den historiske formidling i bogen, og kan den anvendes?

Formidlingen er dog lidt mere problematisk da den med historiebriller er noget alternativ. De 14 kapitler som hovedsageligt er opkaldt efter hovedpersonen i det enkelte (f.eks. Conrad, eller sønnen Aage m.m.) præsenteres ikke som en kronologisk gennemgang, men skifter efter starten med Conrad og Idas rejse til øerne i 1872, fortællingen om de 5 børns barndom, for så at vende tilbage til familiens korte tid på øerne. Dette skifte i både tid og sted sker hele 4 gange og er sikkert gjort for at gøre fortællingen mere dramatisk. Det lykkedes givet vis, men prisen synes at være forvirring, det kan være svært at bevare overblikket over hvem der er hvem, både blandt børnene, og specielt omkring plejefamilierne, ikke mindst når man ikke får præsenteret persongalleriet før historien går i gang.

Et noget større problem er dog omkring troværdighed af fortællingen, ikke mindst ud fra en faglig historiemæssig synsvinkel, hvor der er alvorlige huller i det metodiske. Fra mit første indtryk af bogen har jeg været lidt undrende, idet at allerede titlen vakte min nysgerrighed. For hvorfor kalde en "familie saga fra-1800- tallet" for autentisk? Min undren er ikke mere videnskabelig baseret end at det egentligt ikke burde være nødvendigt, og for mig er det lidt det samme når lande skal have *demokratiske* påklistret deres officielle navn. Det betyder nemlig ofte at de er det modsatte.

Jeg vil gerne slå fast at der ikke er nogle oplagte historiske faktuelle fejl eller tvivlsomme oplysninger, måske lige med undtagelse af en underlig gennemgang af økonomien på St. Croix hvor det nævnes at nedgangen skyldes sukkerroernes succes i Europa *og* fordi at Brasilien var begyndt at dyrke sukkerrør selv! (s.109). Den første grund er helt rigtig imens at man i Brasilien har dyrket sukkerrør stort set siden portugisernes ankomst i år 1500, og hurtigt derefter blev førende i verden!

Det er i sig selv ikke to store fejl, men når man i indledningen lærer at forfatteren under afsnittet "Forfatterens valg" i indledningen skriver at "Præcise kildehenvisninger i teksten er valgt fra", kan man godt blive lidt bekymret (s.8). For det burde ikke være et valg når man arbejder seriøst med historisk formidling og kilder, og hvis forfatteren har fyldt huller i historien ud med egne ideer, så underminerer det potentielt hele bogen som historisk kilde! Der er dog også gode eksempler på kildebrug hvad angår morens journal fra Skt. Hans, flere digte fra familien og specielt de historiske billeder (bl.a. s.108). Der er dog også flere kopier af f.eks. avisartikler der står underlig uskarpe og et noget ubrugeligt kort over St. Croix når der ikke medfølges af en forklaring.

Man kan desuden kun blive mere forurolig når man undersøger arbejdsmetoden bag bogen. Ifølge indledningen har forfatteren fået en flyttekasse med arkivalier, breve og dagbøger (kun fra Aage som var 8 år ved afrejsen fra øerne) fra Sorterup familien, hvorefter hun bl.a. er gået i arkiverne og undersøgt sagen, hvilket er en god start. Men man bliver bekymret for at anvende bogen som kilde idet at forfatteren skriver videre om bogen at det er; "en dramatisk, men udokumenteret historie om forældrenes liv og tid" der er startpunktet. Derefter nævnes der så ikke andre primærkilder til lige præcis forældrenes historie, så det er svært at være sikker på om historien hele vejen igennem bygger på egentlige kilder til deres personlige oplevelser. Det forstærkes af at forfatteren, der udgiver på eget forlag, i sin egen præsentations tekst på sit forlags hjemmeside påpeger, at bogen "*bygger på virkelige hændelser*"¹. Det er samtidigt umuligt at verificerer troværdigheden pga. de manglende kildereferencer i teksten, de manglende præcise henvisninger til den anviste litteratur, og i kildematerialerne. Desuden er de ellers interessante anvendte avisartikler også blot listet i litteraturlisten med avisens navn, f.eks. *Nationaltidende*!

Det er desværre med andre ord umuligt at bekræfte om bogen reelt bygger på kilder som er relevante og troværdige, da man ikke præcist ved hvad de listede kilder er brugt til og den manglende præsentation af eventuelle relevante personlige kilder. Det virker derfor sandsynligt at en del huller er dækket med forfatterens egne "mulige" historier.

Det er dog stadigvæk en interessant og læseværdig historie, MEN jeg ville dog være meget forsigtig med at anvende den i historieundervisningen eller som kilde. Jeg ville dog være meget glad for hvis man kunne få

¹ [St. Thomas-mysteriet – Forlaget Vitae \(forlaget-vitae.dk\)](http://forlaget-vitae.dk)

flere oplysninger der kunne bevise at der er kildedækning til historien, måske fra familiens breve, som dog heller ikke fremlægges. For det kan ikke udelukkes at der er rygdækning. Men forfatterens faglige og metodiske fravalg umuliggør en sikker konklusion på dette essentielle spørgsmål, og på trods af flere definitionsmuligheder, så er der forskel på at være en autentisk familiesaga, og blot være *baseret* på virkelige hændelser!

Allan Nielsen

Bornholms kommandant – den pligttro nazist

JENS ANDERSEN: Gerhard von Kamptz – Bornholm sidste tyske kommandant. Turbine, 2021, 238 sider, 250 kr.

Mens resten af Danmark fejrede befrielsen i maj 1945, blev Bornholm bombet af sovjetiske fly, inden øen nogle få dage senere blev besat af den sovjetiske flåde. Bombardementet var et af de alvorligste i Danmark i forbindelse med besættelsen, og ti bornholmere blev dræbt og store dele af både Rønne og Nexø blev ødelagt.

En central figur i dette forløb var den tyske kommandant på øen Gerhard von Kamptz, og han tillægges ofte skylden for, at det gik så galt. Han er gennem årene beskrevet i mange sammenhænge, og vurderingerne af ham har svinget fra de meget fordømmende til andre, der har ment, at han stort set gjorde, hvad man kunne forvente af en pligttro tysk officer.

Historikeren Jens Andersen, der er museumsinspektør ved Bunkermuseet i Hanstholm, sagde i 2008 ja til at være med i et bogprojekt om "Hitlers mænd i Danmark", som besættelseshistorikeren John Lauridsen havde taget initiativ til, og via arkivstudier fandt Jens Andersen frem til, at der måtte findes mere om denne person, end man tidligere havde kendt.

Jens Andersen har med stor grundighed studeret arkiver og andre kilder for at kunne give en dækkende beskrivelse af von Kamptz. Resultatet er – mange år senere – blevet denne velskrevne bog med mange illustrationer for alle, der vil dykke lidt længere ned i historien.

Gerhard von Kamptz blev født i 1902 og havde en lang karriere i den tyske flåde i mellemkrigstiden og under Anden Verdenskrig. Han var med mange steder under krigen og avancerede efterhånden til nogle vigtige poster, og i krigens sidste måneder var han kommandant for den tyske værnemagt på Bornholm. Vi får gennem bogen indtryk af en samvittighedsfuld og dygtig, men også noget kantet og nærmest fanatisk flådeofficer. Det betyder, at han i karrieren nogle gange kommer til at lægge sig ud med sine foresatte, så han bliver omplaceret.

Tyske flådeofficerer måtte ikke være politisk aktive, og kommandanten var derfor ikke medlem af nazistpartiet, men han sluttede fuldt ud op bag den nazistiske ideologi og tankegang. Det bliver særlig tydeligt i Jens Andersens skildring af von Kamptz's liv efter Bornholm, hvor han kommer i russisk krigsfangenskab i otte-et-halvt år, inden han i 1954 vender tilbage til Vesttyskland. For det mest utrolige er, at han forbliver nazist og går ind i en række højreradikale organisationer, og der er endda fotos af ham med et lille 'Hitler-overskæg'.

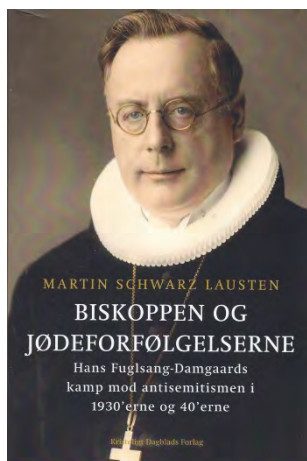
Men var von Kamptz ansvarlig for det fatale bombardement? Nej! Her er Jens Andersen helt tydelig s. 220: *"Det, som for alvor gav Gerhard von Kamptz det dårlige ry, nemlig de sovjetiske bombeangreb på Rønne og Nexø, var han dog uden skyld i. De sovjetiske angreb skyldtes ikke von Kamptz' "fanatiske og forbryderiske stivnakkethed", som [amtmand] Stemann påstod, men var en følge af strategiske beslutninger truffet på højt niveau blandt de allierede".*

Et meget fint bidrag til at uddybe og nuancere vores opfattelse af en fortid, som bliver ved med at fascinere os!

Ulrik Grubb

Biskoppens kamp mod antisemitismen

MARTIN SCHWARZ LAUSTEN: Biskoppen og Jødeforfølgelserne. Hans Fulgsang-Damgaards kamp mod antisemitismen i 1930'erne og 40'erne. Kristeligt Dagblads Forlag. 318 s. 300 kr.

En af de meget læste kilder fra besættelsestiden er biskoppernes åbne brev fra 29.sept. 1943, hvor den danske kirke protesterer mod den aktion mod de danske jøder, som mange på det tidspunkt mente, var på vej. Har man diskuteret kilden med udenlandske lærere og elever, er der en kæmpe interesse – og forundring – når kirkerne i mange andre lande nærmest gik med i forfølgelsen – hvorfor så denne helt specielle danske holdning?

Det var jo Københavns daværende biskop, Hans Fuglsang-Damgaard (biskop 1934-60), der stod bag "hyrdebrevet", og i denne nye bog af kirkehistorikeren Martin Schwarz Lausten, hvis værk om forholdet mellem jøder og kristne i Danmark tidligere er anmeldt her i "Noter", ser han specifikt på biskoppens holdning til de danske jøder både i tiden før, under og i tiden efter besættelsen.

Forf. indleder med at vise, hvordan biskoppen fra starten – altså allerede i 1930'erne – kaster sig ud i en offentlig bekæmpelse af antisemitismen i Danmark. I 1938 besøgte han således Dresden og giver åbenlyst støtte til Bekendelseskirken, og kort efter hjemkomsten nævner han Niemöller – en af lederne i Bekendelseskirken – i en ordinationsprædiken. Og da han indvier den nye Lundehuskirke i Emdrup i København, giver han i sin indvielsestale *"udtryk for den dybe smerte, med hvilken den kristne menighed havde hørt om jødeforfølgelserne i Tyskland, som netop i disse dage nåede et kulminationspunkt med ildspåsættelsen på synagogerne"*.

Også under besættelsen er biskoppen klar i målet: "Kirken må derfor bekæmpe al Racehovmod og al Racekamp som Oprør mod Gud", skriver han i en artikel få måneder efter starten på den tyske besættelse – og da han i 1941 skal udpege en præst til at stå for gudstjenesten forud for Folketingets åbning, udpeger han præsten Oscar Geismar, der holder en prædiken med et stærkt oprør mod det nazistiske diktatur.

Afsnittet om jødeforfølgelsen og hyrdebrevene i 1943 og 1944 er nok det, der er mest relevant for historielærere – forfatteren viser, hvem der har skrevet selve teksten og hvordan nogle af bisperne følte sig overrumplet – når der står på biskoppernes vegne er det "på forventet efterbevilling".

Nyt for mange vil nok være biskoppens store rolle i hjælpearbejdet for de danske jøder i Theresienstadt og de helt nye fund af kilder, der tyder på, at han har stået for de hemmelige begravelser af jøder på den jødiske begravelsesplads mellem oktober 1943 og sommeren 1945. Også hans brevveksling med overrabbiner Friediger i Theresienstadt og hans nære forhold til både Friediger og senere Marcus Melchior efter krigen er spændende læsning.

Det fremgår af bogen, at der var mange trusler mod Fuglsang-Damgaard – han kunne være endt som Kaj Munk – men noget tyder på, at tyskerne var bekymrede for reaktionen ved en evt. fængsling eller drab.

Hvis bogen kommer i et nyt oplag, er det vigtigt, at fejlen s.108 ændres – Sachsenhausen var ikke en udryddelseslejr – alle seks udryddelseslejre lå i det besatte Polen.

Otto Rühl

Entrepreneurstaten

SIGGE WINTHER NIELSEN: Entrepreneurstaten. Gads Forlag, 383 sider, 300 kr.

Vi har de sidste årtier diskuteret *“velfærdsstat”* og *“konkurrencestat”*. Med bogen *“Entrepreneurstaten”* sætter Sigge Winther Nielsen fokus på staten og demokratiets tilstand i Danmark lige nu og følger sin analyse op med en skitse til en ny statstype: *“entrepreneurstaten”*.

Sigge Winther er optaget af ikke kun at beskrive demokratiets *“fordør”*, der *“ handler om den offentlige samtale, hvor politiske udspil præsenteres og meninger brydes”* (s.10), men også dets *“bagdør”*, der *“ handler om den politik, som vedtages i Folketinget, der omsættes til praksis, så borgerne mærker en forskel”* (s.10).

Bogen er delt op i 3 store afsnit. Det første store afsnit er en historisk og nutidig gennemgang af staten. Andet afsnit er en undersøgelse af demokratiets nuværende tilstand. Tredie og sidste afsnit er forfatterens bud på *“entrepreneurstaten”*.

Gennemgangen af statens historiske og nuværende tilstand er grundig og omfattende. Det er spændende, at det ikke kun er politikere og politiske iagttagere, der inddrages i beskrivelsen, men i høj grad også embedsmændenes store rolle i opbygningen og realiseringen af den gode effektive stat. Man læser, at bureaukrati ikke kun er en negativ størrelse!

Staten er udfordret i sin evne til at gennemføre politik af de tre T'er: *Tidsoptimisme, transnationalisme og træghed*. Politik går for hurtigt. Politikere og medier er fokuseret på *“fordørens”* politik, som ikke kan gå hurtigt nok - den ulykkelige *“minkbeslutning”* er blot et ekstremt eksempel - og de hurtige beslutninger og love kan ikke for alvor følges til *“bagdøren”*, hvor embedsværket står med en særdeles vanskelig opgave: at implementere ideerne. En anden stor udfordring er *transnationalisme*. Både politik og ikke mindst vores økonomi er mere end nogensinde afhængig af, hvad der sker internationalt. Ved *træghed* som problem forstår forfatteren den store sammenhæng, der er mellem de forskellige politikområder og den kompleksitet, det medfører. Resultatet er, at der ofte bliver gennemført forhastet symbolsk pseudopolitik, som umiddelbart kan tale til vælgerne, men egentlig ikke løser deres problemer.

Forfatteren analyserer en række af de seneste årtiers reformer og påviser, hvorfor det ofte går galt med disse. Hvis de skal lykkes, er det vigtigt, at der arbejdes med *vision, viden og vedholdenhed*, hvis ikke reformerne skal havne i den symbolpolitiske skraldespand!

Afsnittet om statens tilstand og problemerne med pseudopolitik og gennemførelse af reformer følges op i 2. afsnit med en række samtaler med 15 personer, der har erfaring med området: embedsmænd, politikere og journalister. Stort set alle samtaler bekræfter de overvejelser, forfatteren har gjort sig. Man kan vælge at forholde sig kritisk til denne nikken til forfatterens synspunkter, men samtalerne uddyber med gode detaljer og giver troværdighed. Stilistisk adskiller afsnittet sig fra det tidligere, da forfatteren bevidst forsøger at give samtalerne et autentisk præg med beskrivelse af påklædning, mødested for interview, ja også hvad der spises under interviewet.

Endelig giver forfatteren i 3. afsnit sit bud på en forandring af det demokratiske arbejde: "*entreprenørstaten*". Ideen er, at staten i højere grad skal beskæftige sig med projekter for at kunne løse det, Sigge Winther kalder de vilde problemer, som er talrige i dag. En sådan stat skal bygge på *vision, viden og vedholdenhed*. Forfatteren mener, at netop Danmark har en mulighed for at dreje det politiske system i en bedre retning. Han giver nogle konkrete bud og er i sit sidste afsnit fyldt med optimisme. Optimismen må være forudsætningen for at påvirke samfundet i en positiv retning - og det er helt sikkert forfatterens intention.

Bogen er inspirerende med fine pointer. De enkelte afsnit kan være lidt ujævne mht. læsbarhed, men det skyldes givet forfatterens dobbeltrolle som formidler og forsker! Han indrømmer dette i et efterskrift, hvor han kalder sin bog: "*en bastard*". Han er kendt som politisk journalist, og det fremmer givetvis læsevenligheden. Men tag ikke fejl; hele bogen er præget af hans akademiske baggrund (cand. scient. pol.) med henvisninger til forskning, overskuelige tabeller, omhyggelige noter og en omfattende litteraturliste.

Johannes Lebech

Ny bog om middelalderens mere intime sider

KÅRE JOHANNESSEN: *Lyst og lidenskab i middelalderen*, Turbine. 185 sider.

Først skal en mulig misforståelse ryddes af vejen: Nærværende anmelder troede, da han fik denne bog i hånden, at der var tale om passion og lidenskab i bredere forstand - i middelalderen så trods alt værker som *Roseromanen* og Capellanus' *De arte honeste amandi* (da. Afhandling om høvisk kærlighed) dagens lys. *Lyst og lidenskab i middelalderen* har imidlertid i nærværende bog en indskrænket betydning. Ifølge forfatter Kåre Johannessen drejer det sig om 'basale, naturlige drifter. Ikke kun for mennesker, men for alle levende væsner', ja, for der er i grunden faktisk kun tale om det ene: sex (s. 9)! Denne forveksling af årsag (affekter, der sætter sindet i bevægelse, f.eks. vrede, had, kærlighed, misundelse) og virkning (i dette tilfælde sex) afslører det eksistentielle udgangspunkt for bogen, der placerer sex som den inderste, ægte kerne i mennesket. Nærværende anmelder er ikke enig i dette, men vil i øvrigt ikke komme nærmere ind på det i det følgende. Dette altså blot en venlig advarsel.

Lyst og lidenskab i middelalderen er inden for sit emne en bred gennemgang på baggrund af en række kilder af sex i middelalderen. I 9 kapitler foruden indledning og afslutning behandler forfatteren forskellige sider ved sit emne. Således tager han nogle dybe spadestik inden for emner som sex og ægteskab, prostitution, prævention, homoseksualitet og kirkens forhold til sex. Sidst i bogen behandles mørkere sider, som incest og sex som 'magt og misbrug'.

En del materiale kan hentes fra middelalderens love og domsprotokoller. I sådanne kilder kan man f.eks. læse om den modbydelige Gilles de Rais, der efter sigende skulle have været både pædofil, sadist og nekrofil, eller - fra en bøddels dagbogsnotater, den ligefrem stadigt tilbagevendende rejsekammerat gennem hele bogen - om en Georg Schörpff, der blev henrettet, fordi han havde haft samleje med en række forskellige husdyr!

Men bogen består ikke kun af en fremdragen af sådanne og lignende gruopvækkende og bizarre, (mere eller mindre) 'kulørte anekdoter'. Det første kapitel udgør således en interessant skildring af middelalderens (især) kvindelige skønhedsideal. Kapitlet om prostitution er også interessant, da det giver et indblik i en del af den sociale og samfundsmæssige virkelighed, middelalderens (by)mennesker levede i. Prostitutionsvæsenet var mange steder sat ind i (endog meget) faste myndighedsrammer, og skøgerne

havde deres faste plads i samfundshierarkiet med ret og pligt til at bære bestemt klædedragt og kendetegn - dette, som Johannessen bemærker, for at advare almindelige mennesker, der ikke ønskede at ses for tæt på skøgerne; men der er måske grund til også at fremhæve, at alle mennesker efter stand havde deres særlige kendetegn i form af beklædning.

Forfatteren har i øvrigt været vidt omkring i middelalderlitteraturens forskellige kilder, hvilket han gør rede for i sin indledning. Således udgør juridiske tekster en stor kildegruppe (love, retsprotokoller, domsudskrifter m.v.), selvom der også er skelet til skønlitteratur og medicinsk litteratur (s. 14).

Bogens målgruppe

Der er ikke angivet, hvem bogens egentlige målgruppe er. Ganske vist tilegnes bogen 'de talløse skarer af mennesker verden over, der gennem tiden har lidt (...) under forfølgelse, plager og chikane på grund af deres harmløse og uskadelige seksualitet' (s. 7), men da dette jo også må betragtes som en temmelig broget skare af mennesker, hjælper det os ikke videre. Bogens stil, den talesprogsnære, muntert flydende diktation, den hyppige brug af '...' i den løbende tekst samt det hyperbolske foredrag peger samstemmigt hen imod lettere læsning. Dette sammen med bogens opbygning i en række overskuelige kapitler, der mere eller mindre danner små selvstændige helheder, kunne danne optimalt grundlag for en god coffee-table bog. I samme retning peger også bogens forholdsvis store format og strålende visuelle kvalitet i det hele taget, herunder de talrige farveillustrationer især fra middelalderen selv (noget der burde være et krav i alle bøger om middelalderen).

Fortid med nutids briller

Forfatteren gør opmærksom på, at 'Al historie [i en vis forstand] handler om at trænge ind i hovedet på fortidens mennesker'. Hvis han dermed mener, at det gælder om at se, hvad fortidens mennesker forsøgte at vise os eller forstå historien på dens egne vilkår, så er denne anmelder enig. Går vi imidlertid over til fremstillingen selv, så bliver det klart, at metoden her er en anden (om end læseren flere steder gøres opmærksom på, at dette eller hint ikke skal opfattes sådan, som vi gør i dag, fordi det var en anden tid osv.). På et mere grundlæggende plan modarbejdes den åbenhed over for fortiden der må være forudsætningen for at beskæftige sig med den som fortid.

Det ser ud til, at et bagvedlæggende synspunkt er, at vi i dag står højere, end de gjorde i middelalderen, jf. en bemærkning som '[m]an stod i middelalderen på et andet udviklingstrin end nu' (s. 71). Med dette som udgangspunkt bliver forfatterens brug af moderne begreber til at gribe fortiden med i hvert fald forståelig. Et par eksempler:

1. Middelalderens kirke omtales som *fundamentalistisk*. På den ene side fanger dette ord noget bestemt ved datidens kirkeliv, der var fundamentet, men på den anden side - og det er her den virkelige fare ligger - glider mange moderne konnotationer med, der knytter sig til betydningen 'rabiater, fanatisk', 'terrorhandling' o. lign. Al den stund der fandtes fanatiske og yderligtgående magtmennesker i middelalderen, er billedet af kirken som helhed langt mere nuanceret.
2. Et andet eksempel er benyttelsen af ordet *patriarkat*, der som *fundamentalistisk* ganske vist har en grundlæggende betydning, som kan bruges til at beskrive bestemte samfundsstrukturer til forskellige tider og på forskellige steder. Men faren ved at benytte lige netop dette ord er den politisk ladning, det i dag har fået. Desuden var middelalderen besat af hierarki; alt blev forstået i

forhold til dets plads i det, der var over, og det, der var under i det store verdenshierarki (jf. f.eks. de ovenomtalte stænder og disses dragter), dvs. et mere omfattende begreb end patriarkat.

Forsøget på at gribe fortiden ved hjælp af moderne begreber sætter en hindring i vejen for at 'trænge ind i hovedet' på fortidens mennesker. I hvert fald hvis det er for at forsøge at se verden, som de gjorde. Man kan selvfølgelig sagtens trænge ind i hovedet på dem uden at forsøge på at se verden, som de gjorde, men derimod blot kigge sig omkring, men det svarer lidt til at rejse til et fremmed land og nøjes med at spise på McDonald's-restauranter fremfor at undersøge det stedlige cuisine.

Beslægtet hermed er også talen om lys og mørke. Vi får at vide, at ordet *fager* (oldn. *fagr*) oprindeligt betød 'lys', men at det allerede meget tidligt fik betydningen 'smuk' (s. 30-31). I alle de nordiske sprog er betydningen, stort set, 'smuk' (se *Våre arveord*, 2000), og i oldnordisk benyttes ordet da også overvejende i denne betydning. Det er korrekt, at det også (når der tales om lys) kan betyde 'klar, strålende'; men dels er der tale om meget få tilfælde, dels er der ikke noget, der ikke taler for, at denne betydning skulle have udviklet sig af den primære betydning 'smuk'. (Når forfatteren i øvrigt opstiller modsætningsparret *fagr* ('lys') overfor *morkinn* ('mørk'), så er det således skævt, fordi dét, der egl. er tale om, er 'smuk' over for 'rådden, skiden'. Desuden er ved de to givne eksempler, håndskriftnavnene *Fagrskinna* og *Morkinskinna* (det første nu tabte fra omtr. 1350, det sidste fra omtr. 1275), tale om navne, der skyldes den i Norge bosatte islandske historiker, Tormod Torfæus (1636-1719). Han navngav de to håndskrifter, som han havde til låns fra Det Kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket i København. Der er altså ikke tale om sagatidens sprog, som det ellers antydes i passagen.)

De lidt autodidakte bemærkninger om, at 'lys' og 'god', idet de bliver synonyme, skaber 'højest uheldige undertoner' (s. 33), er lidt besynderlige. Det er en abstrakt diskussion af ordbetydninger, som om den konkrete brug slet ikke betød noget som helst. Man kunne overveje om udtalelser som denne i det hele taget hører til i en bog om middelalderen? Emnet er snarere sprogfilosofisk og krævede egl. mere plads om ret skulle være.

Med disse ord er det naturligvis ikke tanken at forsvare enhver side af den middelalderlige verden. Der er, som Johannessen gør opmærksom på, mange grufulde og mørke sider, som med rette må fordømmes. Det er kun påstanden, at man må lade fortidens mennesker selv komme til orde, så deres gerninger kan bedømmes på et rimeligt grundlag.

Citaterne løfter fremstillingen

Forfatteren citerer ofte sine kilder i oversættelse. Det er en virkelig positiv side ved bogen, at kilderne citeres. Det er med til at give fremstillingen fart samtidig med, at vi bliver præsenteret for (dele af) den egentlige fortid. Johannessen har støttet sig til oversættelser, hvor han har fundet dem, men har ellers selv oversat. I den forbindelse studser man over hans benyttelse af en række ældre oversættelser af bl.a. Islændingesagaer (der jo netop er udkommet i en ny, komplet oversættelse under redaktion af Annette Lassen: *Islændingesagaerne* I-V, 2014; en stor del af korpuset er endvidere kommet i en række mindre enkeltbind hos Gyldendal, 2017-2018, jf. anmeldelser her i *Noter*), eller Bibelen, der benyttes i 1871-oversættelsen. I sig selv er der ikke noget galt i at bruge ældre oversættelser, men for islændingesagaernes vedkommende, så er der trods alt tale om den nye standardudgave. For Bibelens vedkommende, giver det lidt et stilmæssigt brud i forhold til forfatterens egen stil.

Videre ang. citaterne er der to ting at bemærke.

Ved citatet fra 1 Mos 38,10 (afsnittet om Onan, der ikke vil befrugte sin afdøde broders kone) beskæres hele afsnittet i det hele taget så tæt, at det er svært at læse teksten anderledes, end at den egentlige synd lå i, *at* Onan lod 'sin sæd falde på jorden'. Læser man imidlertid hele afsnittet i Bibelen i sammenhæng, bliver det klart, at hvad Gud blev vred over, var Onans jalousi, nemlig *at* han ikke ville skænke sin broder en arving. Kan hænde, at man også fejllæste afsnittet i middelalderen, men det havde da været oplagt at spørge, hvorfor man dengang fejllæste - og dermed havde man fået et interessant indblik i middelalderens tænkning og dermed en hjælp til en bedre forståelse af fortidens mennesker.

Dernæst studser man over, at citater gennemgående gives i oversættelse, medens enkelte latinske og norrøne tekster og de danske landskabslove citeres først på det gamle sprog (de sidstnævnte ikke efter den store udgave af landskabslovene, som udkom i regi af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, men derimod efter de næsten 100 år ældre udgaver af N.M. Petersen). Nærværende anmelder har ikke set alle citaterne efter, men citatet s. 59 fra Jyske Lov indeholder flere fejl, ligesom den bragte oversættelse i øvrigt mere eller mindre er overensstemmende med Kroman & Luuls oversættelse i *Danmarks gamle Love*, I-III, 1945, dog uden angivelse heraf. At bringe de originale tekster beriger selvfølgelig fremstillingen med en vis autenticitet, men det kunne man også hente ved alle andre citater, f.eks. på latin. Måske havde det været bedst at udelade?

Et par bommerter i al hast

Af og til er det gået lige hurtigt nok. Når det (s. 68) i et forsøg på at drage en parallel mellem middelalderen og nutiden i forbindelse med, at vi accepterer paradokser i vort udsyn i dag, påstås, at 'sjælen (i kristendommen er) det væsentlige og det egentligt menneskelige, mens kroppen blot er et hylster, en slags emballage, en sjælens nødvendige transportmiddel' er det at tage munden for fuld. En sådan beskrivelse passer til gengæld på talrige gnostiske retninger, der så sjælen som fanget i legemets fængsel, hvorfra den i sidste ende skulle frisættes. Det er ikke den almindelige kristne tanke i dag; og det var heller ikke den almindelige kristne tanke i middelalderen, man jævnføre f.eks. med den middelalderlige, meget udbredte bog, *Lucidarius*, der bl.a. understreger dette ved at nævne de syv legemlige glæder, menneskene skal få i Himmelen efter Dommen, der bl.a. omfatter, at deres legemer skal bliver klarere og smukkere end Solen og at ingen skade, pine eller sygdom skal overgå dem.

På s. 49 citeres den engelske forfatter Geoffrey Chaucer med en sætning, der oversættes 'og da de var alene, greb han hende på kussen'. De kvindelige kønsorganer, kaldes i originalen *queynte*, der i den store engelske ordbog, OED, kan slås op under *quaint*, hvor man oplyses om, at dette ord er en eufemisme, en omskrivning for det stødende *cunt*. Chaucer benytter altså netop ikke dette ord, men en omskrivning, der i øvrigt leverer et ordspil til den foregående linje, hvor studenten Nicholas beskrives med det samme ord, her i betydningen 'snedig'. I øvrigt oversætte linje parret i B. Johansens oversættelse: 'da Snedighed jo alle Klerke pryder. / Han følte lidt paa hendes skjulte Dyder' (I, 108; vers 3275-3276).

Endelig omtales s. 149 det berømte Codex Regius af eddadigtene. Forfatteren knytter hertil den kommentar, at '[d]e oldnordiske kvad og sange (indimellem kan) være overleveret mundtligt gennem meget lang tid uden at ændres nævneværdigt'. Det er nu i høj grad et spørgsmål: i og med, at vi kun har digte fra omtr. 1270, så er der ingen gode metoder til at finde ud af, hvor længe et digt kan holde sig

uændret i mundtlig tradition. Når der videre tilføjes, at de hedenske myter i middelalderen 'altså (...) var voldsomt populære', så befinder denne påstand sig også lidt på kanten af, hvad der egl. kan vides. Vi har 1½ middelalderligt håndskrift med eddadigte og en lille håndfuld håndskrifter med den såkaldte Snorres *Edda*, en lærebog for unge digtere, der også indeholder mytologisk stof. Vi kan altså næppe vide noget særligt om, hvorvidt interessen ligefrem har været 'voldsom' eller om interessen har begrænset sig til særlige grupper med særlige interesser.

Afslutning

Som allerede nævnt har forfatteren været vidt omkring i den gamle litteratur, også den skønlitterære, hvor bl.a. Geoffrey Chaucer citeres. Et par andre oplagte mere hjemlige skønlitterære eksempler kunne have været oldtidssagaen om Bøse og Herrød (Annette Lassens *Oldtidssagaerne*, bd. 7, jf. navnlig episoden s. 15-16; *Oldtidssagaerne* er tidligere blevet anmeldt i *Noter*), eller vores egen Saxo, der også et par steder har slibrige episoder (i den nyeste oversættelse ved Peter Zeeberg, f.eks. afsnit 5,3,17). Det er selvfølgelig altid et valg, hvad man vil medtage af stof, og en læser vil naturligvis nemt selv kunne finde sådanne episoder, skulle man være interesseret.

Ærgerligere er det, at *Roseromanen* (også for nyligt anmeldt i *Noter*) glimrer ved sit fravær. I dette værk, der netop handler om kærligheden, får vi blandt også de middelalderlige forfatteres holdning til sex. Vi befinder os endda i den heldige situation, at de to forfattere (der skrev med 50 års mellemrum) havde forskellige syn på kærlighed og erotik.

*

Johannessens bog er som sagt muntert og let skrevet, og den er leveringsdygtig ikke mindst i sådanne middelalderlige historier, der kan give denne fjerne tid en vis farve og liv. Til benyttelse f.eks. i undervisning skal man dog være opmærksom på den perspektivmæssige forskydning, der opstår ved, at forfatteren forsøger at låse fortidens dør op med en moderne nøgle. Dette kan selvfølgelig i sig selv være et interessant og oplagt emne at diskutere; men det kræver også yderligere litteratur.

Johnny Lindholm

Fordrivelsen af grækerne 1922

LIBY TATA ARCEL: Med fordrivelsen i sjælen. En historisk dokumentation af en græsk-ortodoks families fordrivelse fra Lilleasien 1922. Forlaget Orbis, 2020, 286 sider, 250 kr.

I 1913-14 og igen 1922 skete der en etnisk udrensning af over en million græsk ortodokse, der boede i området omkring Smyrna (Izmir) i det vestlige Lilleasien. Årsagerne var bl.a., at ca. 400 000 af det muslimske mindretal i Grækenland under 1. verdenskrig blev fordrevet til Det osmanniske Rige, der som bekendt blev opløst efter verdenskrigen. Den græsk-tyrkiske krig 1919-1922, hvor Grækenland ville genvinde det tabte land for den fordrevne befolkning, endte i et katastrofalt nederlag for den græske hær og udløste den anden bølge af tvangsforflytninger, der kostede mange græsk ortodokse livet.

Mange af de græsk ortodokse slog sig ned på øen, Lesbos (Mytileni). Denne bog handler om en familie, der i to omgange blev fordrevet fra landsbyen, Tsandarlí (Candarli), lige over for Lesbos, hvor den slog sig ned først i landsbyen, Playía, under ret kummerlige forhold for siden at flytte til hovedbyen på øen, Mytileni.

Libby Tatá Arcel (1940-2018), der blev lektor i psykologi og i øvrigt blev dansk gift, har skrevet beretningen om sin mor, Tasítsa, bl.a. baseret på interviews med moderen, der døde i 1987. Lene Koch har oversat og forkortet beretningen, der først blev udgivet i Grækenland. Foruden beretningen fra et barnebarn (tredje generation) og en psykiatrisk redegørelse for traumer hos flygtninge af psykiater Anne Lindhardt, er der et udmærket efterskrift af historiker Mogens Pelt, og det kan anbefales at læse dette før selve bogen. Mogens Pelt sætter beretningen om Tasítsas liv ind i en større historisk sammenhæng fra de såkaldte Balkankrige umiddelbart før 1. verdenskrig og op til diktaturet under Metaxas i 1930'erne.

Det er således mikrohistorie, vi har med at gøre, og man kan ikke undgå at blive grebet af den skæbne, Tasítsa har været igennem. Hun blev født i 1910 og var således 4, da familien første gang blev fordrevet fra Lilleasien, 11 da den flyttede tilbage og 12, da den endegyldigt måtte forlade fædrelandet. Hendes far blev dræbt af tyrkerne i 1922, så moderen med 5 børn, (den yngste var nyfødt), og en mormor og et par mostre måtte klare sig så godt det lod sig gøre.

Vi møder en familie, der er opsat på at være flittig, og hvor alle børn, så snart det er muligt hjælper til. I et patriarkalsk domineret samfund er savnet af en far markant, og indtil en onkel fra Amerika sender dem en begrænset mængde penge, hutler de sig igennem tilværelsen med meget arbejde og (næsten) ingen løn. Det lykkes Tasítsa under svære forhold at blive udlært som skrædder, og det lykkes dem med tiden at

komme til at bo i et hus i Mytileni. Som læser havde jeg forventet, at der næppe var de store integrationsproblemer, da det jo var en græsk ortodoks familie, men navnet ”flygtning” eller ”fremmed” klæbede alligevel til familien, og der var tydelige sociale forskelle i Mytileni. Tasítsa blev gift med en græsk fagforeningsmand. Et år før Tasítsas død får familien hende med på en rejse til Tyrkiet, og de finder resterne af hendes gamle hus og have. Hun har tilgivet dem, der fordrev hende og hendes familie.

Bogen er helt klart en god kilde til at belyse en flygtningefamilies liv på Lesbos i 1920’erne, men den bærer præg af at virke lidt rodet i fremstillingen med mange henvisninger til for en dansker knapt så relevante forhold, ligesom den til tider inddrager andre kilder og fortolkninger, hvilket er godt, men kan virke lidt forvirrende for læseren. Den giver et godt bud på, hvad det har betydet for de næste generationer at have en mor eller mormor, der har været flygtning. Der er et stamtræ over familien, der dog mangler væsentlige data som fødsels- og eventuelt dødsår. Et kort over området viser kun i store træk øerne, herunder Lesbos, og Smyrna-området. Et detailkort over Lesbos-øen og Mytileni med de forskellige bydele, herunder flygtningekvarterer, der omtales flittigt i bogen, ville have været gavnligt. For særligt interesserede er der en god litteraturliste. Desuden er der billeder, der illustrerer bl.a. Smyrnas brand i 1922.

Bogen kan anbefales i forbindelse med et forløb i et bagudrettet perspektiv om flygtninge. I samarbejde med psykologi og samfundsfag kan den anvendes i forbindelse med en stor skriftlig opgave.

Kai Verner Nielsen

Mennesket ER godt!

RUTGER BREGMAN: Humankind – A Hopeful History, Bloomsbury, 2020, 463 sider, 240 kr.

Udkommer på dansk 26. marts, 2021: Rutger Bregman: Det gode menneske – eller hvorfor der er håb for menneskeheden, 400 sider, 224 kr.

Da englænderne i 1940 blev klar over, at Hitler med sit flyvevåben ville søge at tvinge Storbritannien i knæ ved at bombe de engelske storbyer og fremfor alt London, forberedte de sig på flere måder. Ud over at få etableret beskyttelsesrum planlagde man også at oprette en række forvaringsanstalter, for englænderne var sikre på, at befolkningen ville gå i panik ved bombeangrebene, og der ville forekomme udbredte røverier, overfald og meget mere, når det først gik løs. Både Hitler, Mussolini og Churchill havde nemlig læst franskmanden Gustave le Bon’s bog *Massernes psykologi*, ifølge hvilken mennesket i sådanne situationer ville opføre sig på den værst tænkelige måde.

Men hvad skete der, da Blitzten først gik i gang og London blev udsat for det hidtil værste bombardement i verdenshistorien? Det modsatte! Folk hjalp hinanden på alle tænkelige og utænkelige måder. De holdt tilbage og lod andre komme først. De delte deres få forsyninger, og i det hele taget var det på det menneskelige plan en livsbekræftende oplevelse at se, hvordan alle hjalp til. Efter Blitzten tænkte folk med stolthed og lidt vemod tilbage på den tid, hvor alle hjalp hinanden, og hvor man fik det bedste frem i folk. Folk stod sammen, og der blev slet ikke brug for de oprettede centre. Men lærte englænderne af denne erfaring senere i krigen? Nej! Ligesom tyskerne bombede de i endnu højere grad de tyske byer for at knække tyskerne og den tyske produktion. Men med samme resultat: Tyskerne bed tænderne sammen og

stod endnu mere sammen, og produktionen af krigsmateriel blev opretholdt på højeste niveau, som de allierede efter krigen kunne konstatere.

Hvorfor skete det samme i begge lande? Jo, fordi den bog, som alle troede på, tog fejl! Det passer nemlig ikke, at mennesket kun tænker på sig selv, som Gustave le Bon påstod. **Til gengæld er det mest basale træk ved mennesket, at det er venligt, medfølelse og tænker på andre og ikke kun på sig selv.**

Den unge hollandske historiker Rutger Bregman (født 1988) argumenterer i denne bog for, at denne tese om mennesket holder. Fra eksemplet fra Anden Verdenskrig breder han sig ud til hele historien og forholdene i dag. Centralt i diskussionen står de to store filosoffer, der hver på sin side har været med til at præge den vestlige verdens syn på mennesket. På den ene side står Thomas Hobbes, der i *Leviathan* fra 1651 påstår, at mennesket i naturtilstanden fører et usselt, usikkert og kort liv, for livet er alles kamp mod alle (nasty, brutish and short). Dette kan kun ændres, hvis man får en eller anden form for styre, der påtager sig at sikre alles sikkerhed. Da Hobbes skrev, havde England været gennem en længere periode med borgerkrig, og hvad var bedre end at acceptere en kongemagt, der kunne sikre lov, orden og velstand?

Overfor ham står Jean Jacques Rousseau, der hundrede år senere i 1700-tallet hævdede, at mennesket i naturtilstanden levede meget bedre, sikrere og lykkeligere end livet i moderne stater med krige og undertrykkelse i et samfund præget af kæmpe afstand mellem en lille overklasse og en fattig almue. Har vi ikke alle grinet lidt af Rousseaus idylliske billede af naturtilstanden? Var det rigtigt med hans laissez-faire børneopdragelse (samtidig med han i øvrigt lod sine egne børn gå for lud og koldt vand)? Nej! Men Rutger Bregman mener, at Rousseau havde ret, og hvis man ser på historien, viser det sig, at antagelsen om menneskets iboende godhed meget bedre kan forklare historiens udvikling.

Først er det klart, at mennesket i modsætning til de andre primater på et eller andet tidspunkt blev de mest udviklede, fordi de gennem deres samarbejde og forståelse kunne lære af hinanden. Dermed kom mennesket meget længere, og efterhånden blev mennesket den dyreart, der kom til at dominere jorden.

Mennesket har i mere end 95 % af sin tid på jorden levet som jægere og samlere i små grupper mange forskellige steder på jorden. Hvis vi ser på de få folkeslag, som i dag lever på samme måde, så er det typiske, at deres tid er præget af fraværet af krige, en meget udstrakt lighed og en tilværelse, hvor der er meget fritid. Det store skifte til det meget værre kom med landbrugsrevolutionen for 10-12.000 år siden. Og de samfund, der blev skabt med landbrugsrevolutionen, var præget af undertrykkelse, krige og en meget stor ulighed, hvor en lille herskende klasse tilranede sig magten på det store flertals bekostning. Først de seneste par hundrede år er det i nogle dele af verden lykkedes at etablere nogle samfund, hvor krig, undertrykkelse og ulighed blev formindsket, og Homo Sapiens eller *Homo Puppy*, som Bregman kalder os, har kunnet leve et tåleligt liv.

De populære 'beviser' på menneskets onde natur viser Bregman ikke holder for en nærmere undersøgelse. Amerikanske social-psykologiske eksperimenter som Robber's Cave eksperimentet og ikke mindst Stanley Milgrams forsøg med at få folk til at skruer op for strømmen på forsøgspersoner viser intet om menneskets natur, men noget om, hvad forskere kan få folk til i en bestemt kontekst. Fluernes Herre fra 1954 af William Golding er en meget udbredt bog om drenge på en øde ø, hvor det går helt galt. Men det er fiktion, og i den virkelige verden viser det sig, at seks strandede drenge på en øde ø opførte sig både human og fornuftigt.

Selv Auschwitz og historien om Adolf Eichmann ser Bregman nærmere på. Vi har fået at vide, at processen viste, at Eichmann bare var en helt almindelig fyr som alle os andre. Men det passer ikke! Tværtimod var Eichmann en fanatisk antisemit, der til sin dødsdag mente, at det var rigtigt at udrydde jøderne. Som Bregman skriver:

"The perpetrators [som Eichmann] believed they were on the right side of history. Auschwitz was the culmination of a long and complex historical process in which the voltage [som i Milgrams eksperiment] was upped step by step and evil was passed off as good. The Nazi propaganda mill – with its writers and poets, its philosophers and politicians – had had years to do its work, blunting and poisoning the minds of the German people. Homo puppy was deceived and indoctrinated, brainwashed and manipulated.

Only then could the inconceivable happen." (s.172)

I den forbindelse er det oplagt, at Bregman inddrager redningen af de danske jøder, som var et fint eksempel på, at mennesket fremfor alt vil gøre det gode og det rigtige. I sin kortfattede skildring af den mindeværdige danske indsats citeres fra Bo Lidegaards bog *Landsmænd* oversat til engelsk med titlen *Countrymen*.

Men argumentationen er ufuldstændig. Holocaust var ikke nogle få menneskers værk. Mange tusinder deltog i selve folkemordet og endnu flere var vidende om det. Undersøgelser har vist, at mellem en tredjedel og halvdelen af den tyske befolkning vidste, hvad der foregik. Forestillingen om det gode menneske kan ikke forklare, hvorfor mennesket gennem hele historien har begået ufattelige forbrydelser mod andre mennesker.

I argumentationen for sin tese om det gode menneske kommer forfatteren vidt omkring med eksempler fra undervisning, kriminalforsorg, velfærdsorganisationer og meget mere. Hans perspektiv er, at hvis vi i stedet for at betragte mennesket som i bund og grund egoistisk og 'ondt', gik den anden vej og gik ud fra, at mennesket er godt, så kunne vi få et meget bedre samfund.

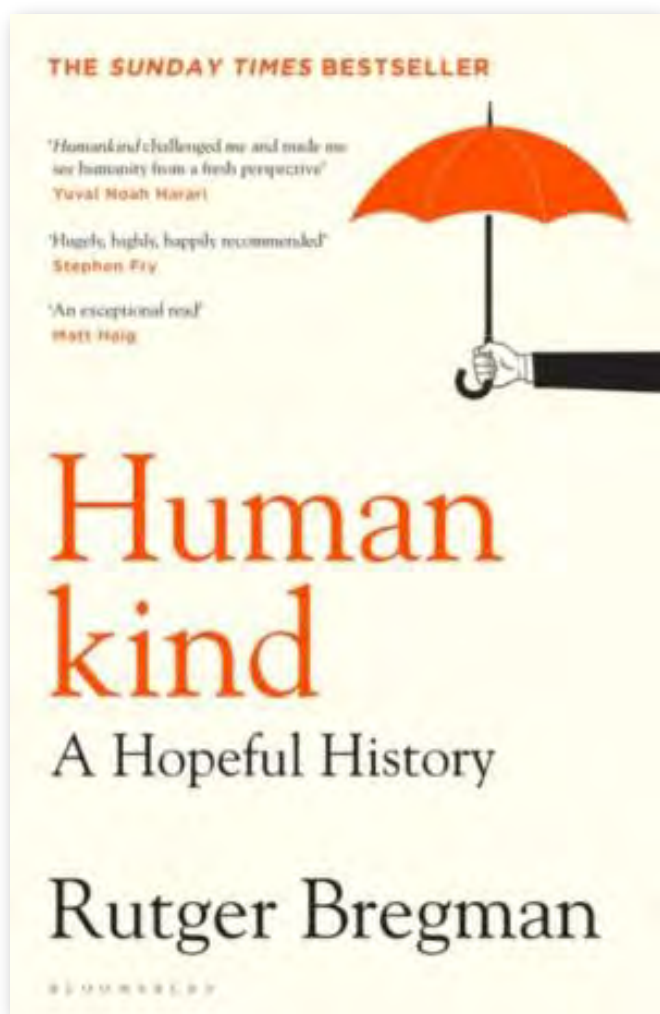
Lyder det som en utopi? Måske. Men der er flere eksempler på, at tillid og troen på det gode i mennesket virkelig kan skabe en bedre verden. Sidst i bogen sammenligner han fx det amerikanske og norske straffesystem. Effekten af en meget klogere og human straffepolitik i Norge er helt overbevisende: Mens tilbagefaldet til ny kriminalitet (recidivet) er 60 % i USA, er det samme tal 20 % i Norge.

Til gengæld virker det noget overfladisk, når forfatteren i et kapitel om undervisning går ud fra et enkelt eksempel på en alternativ skole i Holland. Der er mange gode tanker bag alternative skoler, men jeg tror næppe, at det er vejen frem i en generel undervisningspraksis.

Forfatteren burde også have udeladt en epilog, hvor han som i en populær selvhjælpsbog kommer med ti anbefalinger til, hvordan vi selv i vores daglige liv kan bidrage til at skabe en bedre verden. Vi skal være mere åbne, tro mere på det gode i vores medmennesker og ikke se så mange nyheder på vores skærme. Denne type lommefilosofi virker lidt afskrækkende og kommer i mine øjne til at skygge for det afgørende budskab om, at mennesket i grunden er godt.

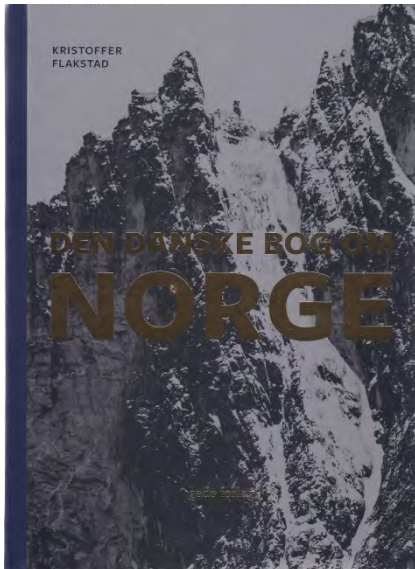
Bogen er hermed varmt anbefalet – ikke mindst til historie- og samfundsfagslærere. Ikke alle vil være enige, og kynikerne vil slå syv kors foran sig. Men det er på høje tid, at du bliver konfronteret med et opløftende syn på mennesket og dets muligheder!

Ulrik Grubb

Den danske bog om Norge

Den danske bog om Norge af Kristoffer Flakstad, Gads Forlag, udkom den 17. maj 2021, 262 sider, illustreret, 299,95 kr.

Hvert forår kan man se eksilnordmænd med små norske flag, afsyngende *”Ja, vi elsker dette landet”*, ind imellem iført en bunad, den norske nationaldragt. Jeg oplevede det første gang, da jeg som studerende gik tur i Botanisk Have i Århus den 17. maj, og der pludselig stod en flok ”udklædte” nordmænd. Dengang forekom fejringen af nationaldagen mig en smule hysterisk. Lidt ligesom norske sportskommentatorer, der fejrer landets triumfer på en måde, så en dansk håndboldkommentator kan fremstå hyggeligt konverserende i sammenligning.

Vil man lidt bag om fordommene om nordmændene og forsøge at forstå, hvad der ligger til grund for fejringen af den 17. maj, hvad Eidvoldsforfatningen er, og hvorfor nordmændene kalder årene frem til 1814 for 400-årsnatten, er Kristoffer Flakstad *Den danske bog om Norge* et godt sted at starte. For på en overskuelig og kortfattet måde gennemgår bogen centrale nedslag i Norges historie med særligt blik for forholdet til Danmark. Kristoffer Flakstad er journalist og påpeger allerede i forordet, at han *ikke* er historiker, men nærmere historiefortæller. Og det er klædeligt allerede fra starten at bekende kulør. Så behøver man ikke sidde og ærgre sig over, at der ikke er fodnoter og kildehenvisninger, når nu fremstillingen er saglig.

Bogen er bygget op af 22 kapitler, der fungerer som en slags nedslag i norsk historie og kulturhistorie med fokus på forholdet til Danmark. Kapitlerne er kronologisk bygget op, startende med vikingetidens Norge. I første kapitel kædes dette sammen med en relevant anekdote, og på lignende måder kobles kapitlerne om

Norges fortid ofte med et nutidigt blik. Flakstads baggrund som journalist viser sig således i form af en finsans for den gode fortælling, men også ved en evne til kort og præcist at udvælge det centrale og interessante stof.

Derfor er det rigtig underholdende læsning, og man bliver hele tiden lidt klogere på nogle ting, som man måske nok havde hørt om, men ikke havde fuld viden om. F.eks. gennemgås centrale ting ved Bergens historie, der også giver en forståelse af, hvorfor byen har påvirket store forfattere fra Holberg til Karl Ove Knausgaard og Thomas Espedal. Det er også interessant at høre om Christian den 4.'s heksejagt i Nordnorge, Eidvoldsforfatningen, norske polarforskere og de lidelser, det norske folk gik igennem under 2. verdenskrig. I sagens natur bliver det lettere overfladisk, da bogen vil rigtig meget på relativt få sider. Specielt afsnittet om 2. verdenskrig kunne være uddybet, da bogen netop har fokus på forholdet mellem Danmark og Norge, og her kunne man f.eks. komme ind på, at den norske regering forhandlede om en ordning på linje med den danske. Vil man i dybden med disse historiske nedslag, skal man finde andre fremstillinger, men det er heller ikke bogens hensigt at give en dybdegående historiefaglig fremstilling, til gengæld giver den et kort og underholdende indblik i Norges historie.

Den danske bog om Norge går helt frem til nutidens forhold. Her er det vældigt spændende, når forfatteren dykker ned i forskellene mellem Norge og Danmark, og hvordan historien f.eks. har påvirket nordmændenes spisevaner i en grad, så Norge er det land i verden, der spiser mest Texmex-mad! Rent personligt finder jeg disse afsnit mere vedkommende end afsnittene med fokus på populærkulturelle sammenhænge mellem Danmark og Norge, som f.eks. popgruppen Aqua samt de noget lange afsnit om forholdet mellem de to landes kongehuse. Her kunne man have brugt mere plads på at uddybe de forholdsvis korte afsnit om det politiske landskab i Norge. Et Norge, hvor det f.eks. fortsat diskuteres, om man har fået taget et egentligt opgør med højreekstremismen her 10 år efter Utøya.

I bogens indledning skriver Flakstad, at for danskerne kan "interessen for Norge ligge på et meget lille sted". Sådan har jeg det egentlig ikke, og jeg tror heller ikke, jeg kender ret mange, der har den holdning, men interessen for Norge er i hvert fald ikke blevet mindre efter at have læst *Den store danske bog om Norge*.

"They came to here from everywhere..."

MICHAEL BREGNSBO, LARS KJÆR, JØRGEN SEVALDSEN: Porten til verden – London. Gads Forlag 2021. Illustreret. 298 s. 249,95 kr. inkl. moms.

Dette værk indgår i serien 'Historie, magt og monumenter' fra Gads Forlag, som målretter sin formidling af europæiske metropolers by- og arkitekturudvikling mod den interesserede rejsende. Forfatterne vil bibringe læseren en forståelse af, hvordan kampen om magten og historien er kommet til udtryk i Londons rum, monumenter og arkitektur. Fremstillingens fokus er, at London er formet af samspillet med resten af verden, er 'en imperial smeltedigel'; dernæst at London er decentralt placeret i forhold til den politiske magt, og at stadens politisk og finansielt magtfulde borgerskab har bidraget til at forme Storbritannien som et land med en relativt begrænset central magt; endelig at Londons historie og arkitektur indgår i fundamentet under byens selvbevidsthed og finansverdens og kulturens centrale position.

Forfatterne repræsenterer hver sin generation af historikere: Jørgen Sevaldsen (f. 1942) er forhenværende lektor i britisk historie ved KU, Michael Bregnsbo (f. 1962) lektor i dansk og europæisk historie 1500-1900 ved SDU, og Lars Kjær (f. 1983) lektor i middelalderhistorie i London. Efter en indledning kaster de i ni kapitler lys over Londons forhold og udvikling fra byens grundlæggelse efter den romerske invasion i 43 og indtil i dag. En særlig vægt, ca. 25 % af stoffet, er tildelt tiden efter 2. Verdenskrig. Forfatternes indsigt er vidtfavnende. Over knap 300 indholdsmættede sider oplever læseren et, gerne tematisk ordnet, bombardement af oplysning med brede udsyn til den overordnede historiske kontekst. Heller ikke de skæbnesvangre konsekvenser på kort såvel som på langt sigt af Henrik 8.'s ønske om at få en søn og tronarving savnes. Fremstillingen er letflydende, sprogligt korrekt affattet, hvilket ikke altid er en selvfølge i tidens dansksprogede faglitteratur.

Hvert tidsafsnit bærer unægteligt sine britiske særpræg. Efter Restorationen i 1660 fulgte en epoke, hvor Storbritannien opnåede stormagtsstatus, og London blev verdens største by. London havde vanskelige år i begyndelsen. Pesten i 1665 høstede op imod 100.000 menneskeliv i byen, dens forstæder og opland, og den store brand året efter lagde størstedelen af middelalderens City i aske. Genopbygningen forandrede byen markant, men den oplagte lejlighed til iværksættelse af nytænkende projekter strandede på magtbalancen mellem konge og parlament, Londons stærke lokale selvstyre og det selvbevidste borgerskab: *"I kontinentaleuropæiske byer i lande med kongelig enevælde kunne den slags lade sig gøre. / Men ikke i England og slet ikke i London"* (s. 86). Og Den gloriøse Revolution 1688-89 førte England ad

andre veje end det kontinentale Europa, en langt bedre vej i de fleste briters opfattelse. Dette peger direkte frem mod Brexit, men verserende opfattelser af forskelle mellem Storbritannien og Europa er ifølge forfatterne undertiden uden rod i virkeligheden. I samtiden betragtede man således revolutionen som en tilbagevenden til tiden, før alt gik af lave under Jacob 2.'s egenrådige regering. Først en langt senere tid betragtede den som skelsættende, som et skridt i retning af parlamentarisme og demokratisering. Det er bemærkelsesværdigt at London ikke har et kongeslot som sit centrum. The Tower fik ikke denne funktion. Anlæggelsen af et centralt kongeslot, som det kendes i Europa, ville møde massiv modstand fra Londons bystyre og borgerskab: *"Bystyret ville nok kunne regne ud, at et kongeslot med hof og omfattende husholdning inden for byens grænser ville blive dominerende og true Londons bystyres position. Ja, det vil formentlig have set en kongelig hovedresidens som en trussel om enevælde"* (s.111 f.).

Et særligt emne udgør de store udstillinger i London, som påkaldte sig stor opmærksomhed i samtiden. The Great Exhibition 1851 var en stort anlagt verdensudstilling og den første af sin art. Den blev ikke båret frem af nogen positiv offentlig mening grundet toneangivende britiske kredses chauvinistiske holdning til og behandling af Albert, consort of Queen Victoria, som ledede planlægningen af udstillingen. Ikke desto mindre blev den en enorm succes, og Albert opnåede, efter sin død, at blive fremstillet som en sand englænder. Alle lande blev indbudt til at deltage i udstillingen, som omfattede fire hovedgrupper: råmaterialer, maskiner, fabrikata og billedhuggerarbejder. I den 560 m lange museumsbygning i Hyde Park, The Crystal Palace, var den vestlige del forbeholdt britiske udstillere, mens de fremmede landes deltagere havde stande i den vestlige, Danmark således en stand på ca. 100 m². Formålet var åbenlyst at demonstrere Storbritanniens teknologiske og industrielle overlegenhed i forhold til den øvrige verden, om end Albert i sin åbningstale meget idealistisk gav udtryk for *"udviklingsoptimisme og fremskridtstro, alt sammen understøttet ved kristendom, og stærk tiltro til mellemfolkeligt samarbejde og international forståelse"* (s. 145). Efter 1. Verdenskrig var The Great British Empire Exhibition 1924-25, i modsætning til victoriatidens udstilling, rettet indad, indad inden for imperiet. Båndene til imperiet skulle styrkes, Storbritanniens status som verdensmagt betones og alene produkter herfra og fra imperiet blev fremvist. Et bevaret monument over denne udstilling er Wembley Stadium, tidligere Empire Stadium. Efter 2. Verdenskrig afholdtes Festival of Britain 1951, i 100-året for The Great Exhibition. Labour-regeringen ville med udstillingen fejre sine resultater siden 1945 og Storbritanniens tilbagevenden til mere normale tilstande. Denne udstilling var også rettet indad, men det var en national fremvisning af britisk design, videnskab og kultur. Imperiet spillede nu en relativt tilbagetrukket rolle. De tre store udstillinger afspejler således forløbet af Storbritanniens konjunkturer i det 19. og det 20. århundrede.

Efterkrigstidens byplanlægning og byggeprojekter er, som nævnt, udførligt behandlet frem til i dag, til tiden efter Boris Johnsons periode som Londons borgmester fra 2008-16, der af hans kritikere er karakteriseret som præget af hans store, og ofte kostbare, armbevægelser. Både planlægning og projekter mødte modstand, gerne resultatløs modstand, mest prominent, allerede fra 1970'erne, fra Prince Charles. Hans ret skarpe udfald vakte opsigt, ikke mindst, da han i 1987 med udgangspunkt i et byggeri ved St. Paul's Cathedral erklærede, at britiske arkitekter havde gjort mere skade på London end Luftwaffe under Blitz'en og roste Luftwaffe for, *"at da de ødelagde vore bygninger, erstattede de dem ikke med noget, der var mere frastødende end murbrokker. Det gjorde vi selv"* (s. 253).

Værket er forsynet med et afsluttende 'Appendiks', der rummer noter med kildehenvisninger ordnet kapitelvis, en liste med 'Udvalgt litteratur', en oversigt over illustrationernes proveniens samt et stedregister. Illustrationsmaterialet, der jo er vigtigt for et værk af denne art, er omfattende, varieret og af pæn kvalitet. Der er i alt knap hundrede billeder, dertil syv historiske kort.

Ole Halding.

Ironikerens evige bekymrethed

RICHARD RORTY: *Kontingens, ironi og solidaritet*. Oversat fra engelsk af Morten Haugaard Jeppesen og Søren Christensen. Efterskrift ved Hans Henrik Hjermitzlev. Klim 2021. 309 sider. 300 Kr.

"Ironikeren tilbringer sin tid med at bekymre sig over muligheden for, at hun er blevet indviet i den forkerte stamme, at hun har lært at spille det forkerte sprogspil. Hun er foruroliget over, at den socialiseringsproces, som gjorde hende til et menneske ved at give hende et sprog, kan have givet hende det forkerte sprog og dermed gjort hende til den forkerte slags menneske.

Men hun kan ikke give et kriterium for forkerthed" (111).

Denne bekymring for uafledeligt at være forkert på den bevæger sig ligesom en understrøm igennem denne i øvrigt sobert og ærligt skrevne, sympatiske bog (på originalsproget engelsk i 1989) af den ironiske liberale – eller også er det omvendt, liberale ironiker – amerikanske filosof og samfundsdebattør Richard Rorty (1931-2007).

Men trods sine vanskeligheder med sandhedsbegrebet – "Ironikeren er nominalist (dvs. af den opfattelse, at almenbegreber blot er navne og ikke svarer til noget i den ydre eller indre virkelighed; PF) og historicist. Hun mener ikke, at noget som helst har en iboende natur, et sandt væsen" (ibid.) – var Rorty immervæk en slags tilhænger af ('universelle') menneskerettigheder og modstander af partikularistisk multikulturalisme og identitetspolitik med særrettigheder for enkelte grupper.

Som nævnt var Rorty liberal – eller måske, hvad vi herhjemme ville kalde socialliberal/socialdemokrat – og tilsyneladende havde han ikke ganske opgivet Adam Smiths mystiske eller religiøse 'invisible hand' fra dennes berømte politisk økonomiske værk *Wealth of Nations* (1776), der skulle og angivelig kunne sørge for samfundets harmoni, når han skrev: "Fra vores synsvinkel er det eneste, der betyder noget for liberal politik, en vidt udbredt overbevisning om, at vi bør kalde alt, hvad der er resultat af fri diskussion, 'sandt' eller 'godt' – at hvis vi sørger for politisk frihed, så skal sandheden og godheden nok sørge for sig selv" (sic! – 123f.). Også den tyske filosof Jürgen Habermas' (født 1929) indflydelse skinner dog igennem her hos Rorty, der filosofisk set desuden var påvirket af bl.a. Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Ludwig Wittgenstein, Michel Foucault, Thomas S. Kuhn og Jacques Derrida.

Rorty taler om 'selvfrembringelse', som er det i egentlig forstand ironiske projekt. Denne er et privat anliggende, så at sige skabelsen af den enkelte borgers – og ikke kun, som for Nietzsche, et

'overmenneskes' eksklusive – egen 'utopi', som i princippet ikke vedkommer andre mennesker, eller som disse i hvert fald ikke skal blande sig i.

Det egentligt liberale projekt er derimod for Rorty intersubjektivt; til det siger han: "John Stuart Mills forslag om, at regeringerne koncentrerer sig om at optimere balancen mellem på den ene side at lade folks privatliv være i fred og på den anden side at forhindre lidelse, forekommer mig at være det sidste ord, der er at sige om den sag" (97). Da for den 'liberale' "grusomhed er det værste, vi gør" (110), går det i eminent forstand fælles anliggende, politikken, altså ud på at forhindre grusomhed.

Hvorfor dette anliggende ikke har og vil vedblive at have en art essentiel, forpligtende karakter, skønt det rigtignok ikke altid har haft det og ej heller har det alle steder på kloden den dag i dag, er svært at indse.

Rorty er imidlertid forelsket i kontingens og sprog. Det nævnte liberale anliggende er grundlæggende af tilfældig og tidsligt betinget karakter, og det er skabt af et bestemt sprogligt vokabular, som kun kan lade sig erstatte af et andet sprogligt vokabular via samtale og offentlighed. At grusomhed imidlertid udelukkende skulle være af sproglig oprindelse synes dog ikke synderligt plausibelt. Måske har Rortys forelskelse i sprog og kontingens, tid og tilfældighed, forårsaget en vis form for blindhed. Dette skal dog ikke skjule, at Rortys sociale engagement helt givet var stort og helhjertet.

Rorty hævder videre, at der ikke findes "en neutral grund, hvor man kan stå og argumentere for, at godhed er at foretrække for tortur eller omvendt" (243). Deri har han uden tvivl ret. Men sagen er imidlertid den, at hverken godhed eller tortur er af neutral karakter, de indeholder hver især kvalitet – værdi, om man vil – som kræver stillingtagen. Godhed kræver uvægerligt stillingtagen for sig, tortur imod – velvidende, at omtanken, refleksionen aldrig kan suspenderes, og at tingenes og sagernes entydighed er en sjældenhed på jord.

En pointe hos Rorty, der utvivlsomt gør hans tænkning mere forståelig, er det, at han giver forrang til digtningen i forhold til filosofien. Digtningen, og ifølge Rorty især romanen, handler nemlig om det individuelle, den enkelte person, ikke om de almenbegreber, filosofien siden Platon har haft en tendens til at subsumere det individuelle under. Af denne grund må filosofi ikke forveksles med politik, hvad der ifølge Rorty hidtil har været en fristelse for filosoffer. Rorty var demokrat og fortaler for individets rettigheder.

Bogen er med rette en klassiker og giver rigeligt med stof til eftertanke.

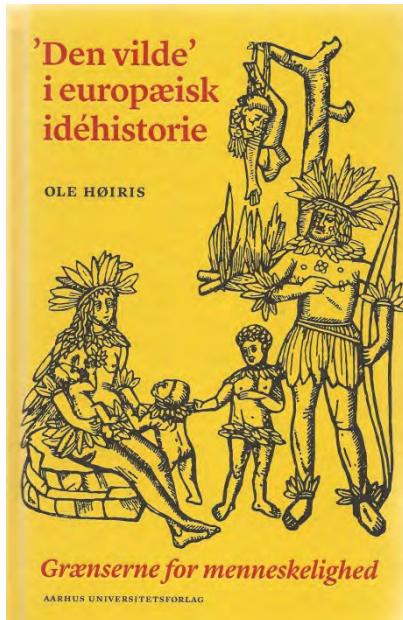
Poul Ferland

Europæisk idehistorie

OLE HØIRIS: 'Den vilde' i europæisk idéhistorie - Grænserne for menneskelighed. Århus

Universitetsforlag 2021. Hardback. 298 sider. 300 kr.

Web binar: <https://youtu.be/CpF7rtHYEP0>

Fænomenet "Den vilde" har ikke spillet nogen nøglerolle i europæisk idehistorie. Idehistorien er meget naturligt fuld af refleksioner over "europæeren" og hans samfund. Med det voksende fokus på identitet og kritik af etnisk hierarkisering giver det god mening at interessere sig for, hvordan europæiske tænkere har forholdt sig til mennesker uden for den europæiske kulturkreds. På den måde er der noget at komme efter i Ole Høiris' bog om "Den vilde i europæisk idehistorie". Bogen gennemgår europæernes opfattelse af "de fremmede" tilbage fra antikken og frem til i dag med særlig vægt på perioden lige før opdagelserne og frem til imperialismen i 1800-tallet.

O. Høiris' bærende tese om europæernes opfattelse af de fremmede er, 'at afstand i geografisk og tidsmæssig forstand gav afstand i menneskelighed'. Denne opfattelse sporer han tilbage til Aristoteles og andre antikke forfattere. Høiris påpeger, at forventningen hos europæerne var, at der befandt sig monstrøse væsner langt derude. Med opdagelserne og koloniseringen aktualiseredes den europæiske forforståelse om det ukendte, og den dannede så rammen for europæernes praksis over for de fremmede. Europæeren mødte indianere, inuitter, samer, afrikanere og folk fra øerne og kontinentet omkring Stillehavet. Disse mennesker defineredes som "De vilde", og beskrivelsen af dem fremhævede typisk deformitet, åndelig dumhed, at de ofte var kannibaler samt hedninge eller måske endda uden religion. På den måde blev de anset som modsætningen til det civiliserede menneske. Spørgsmålet for europæerne blev i forlængelse heraf om "den vilde" var et dyr eller et menneske dvs. om "den vilde" kunne civiliseres (først og fremmest kristnes), eller om den vilde stod uden for menneskeheden (og kunne gøres til slave eller bare skulle slås ihjel).

Ole Høiris' projekt er interessant, og uden at referere til det har undersøgelsen karakter af videns arkæologi, sådan som vi kender den fra Michel Foucault. Høiris viser overbevisende gennem brug af kildetekster og illustrationer, hvordan antikken og middelalderens intellektuelle elites tanker om det fremmede og ukendte influerede på den måde, hvormed opdagelsestidens skribenter og eventyrere beskrev de nye verdener og deres indbyggere. Dermed skabte de en forestilling hos den menige europæer om den verden, de ikke kendte og ikke kunne erfare gennem rejser.

Ud over antikkens skribenter byggede forudsætningerne for europæernes verdensforståelse på elementer i bibelen. Det kunne fx være forestillingen om eksistensen af paradiset som et konkret sted på jorden, ligesom efterkommerne af Israels ti forsvundne stammer jo også måtte være et sted. Det kunne også være mere teologisk-filosofiske spørgsmål om forholdet omkring allokeringen af Noas sønner (Sem, Jafet og Kam) og deres mulige relationer til menneskeagtige væsner, der måske og måske ikke nedstammede fra Adam (og dermed heller ikke var bærere af arvesynden og kristendommen). Når denne forståelse blev koblet sammen med Aristoteles' eksistenshierarki, hvor 'Mennesket' af naturen er et samfundsvæsen, hvilket vil sige at mennesker, der lever uden en regering eller uden for en samfundsorden, er barbarer eller noget endnu værre (kannibaler), fik den humanistiske opfattelse af den fremmede meget svære vilkår.

Høiris påviser, at middelalderens verdensforståelse til stadighed måtte korrigeres, efterhånden som europæeren stødte på fremmede landskaber, fremmede verdensdele og fremmede mennesker og deres civilisationer. Man vidste, at der eksisterede de mærkelige væsner "antopoder", og man vidste også, at monstrene levede på randen af verden. Når så disse ikke dukkede op, sådan som man havde forestillet sig, fortolkede man alligevel "de fremmede" ind i en tillempet form af den verdensforståelse, man havde med hjemme fra Europa, hvilket jo fik katastrofale konsekvenser for alle.

Bogen er inddelt i 8 kapitler, der både går kronologisk og geografisk til emnet. Høiris starter med antikkens og middelalderens deduktioner omkring, hvad der findes i den verden, som man ikke kendte og ikke kunne komme til, og hvordan man som en civiliseret græker eller et moralsk kristent menneske skulle anskue den. Herefter analyseres europæerens møde med "de fremmede vilde", efterhånden som opdagelserne og koloniseringen udvikler sig i et dialektisk forhold mellem forforståelse og de rejsendes indsamlede empiri. Høiris anvender valgte uddrag af rejsebeskrivelser og tilhørende illustrationer som kilder. Høiris' kilder stammer fra forskellige perioder og forskellige lande, og han får på den måde illustreret, hvordan forestillingen om "den vilde" var rimeligt samstemmende på tværs af tid og geografi. Kombinationen af kronologi og geografisk tematik resulterer ind i mellem i gentagelser, og forfatterens ambition om også at bringe et aktuelt perspektiv om afstandsdiskursens betydning i DNA-forskningen virker ikke helt gennemargumenteret. Men det har mindre betydning set i den store sammenhæng.

Woke-kulturen sætter fokus på fortidens synder og tager ofte et bevidsthedsmæssigt anakronistisk udgangspunkt. Hvad erobrerne gjorde, bliver med Woke-øjne vurderet med værdi -og normdiskurser fra den samtid, vi lever i. Høiris dyrker ikke woke-moralisme, men agerer som undersøgende videnskabsmand, og det er en stor styrke ved bogen. Debatten om hvorvidt det europæiske antikke/kristne syn på det fremmede kan gøres ansvarlig for fortidens forbrydelser mod menneskeheden bliver kvalificeret gennem læsning af denne bog, men der kan dog ikke fælles dom. Denne anmelders læsning af bogen ender ud i forståelsen af, at datidens europæer var lige så overtroisk og primitiv i sin verdensforståelse, som de mennesker og kulturer det gik ud over. Ulykkerne i forlængelse af opdagelserne og koloniseringen må tilskrives den antihumanistiske forvaltning af overmagt, som er kendetegnede ved mennesket på et

primitivt stadie, og som er langt ældre end antikken og jødedommen. Traditionen og filosofiske udledninger var et dække for den forbryderiske adfærd, der har efterladt tabte kulturer og social armod, som vi kun lige er begyndt at forholde os konstruktivt til gennem verdensmålene og selvransagelse.

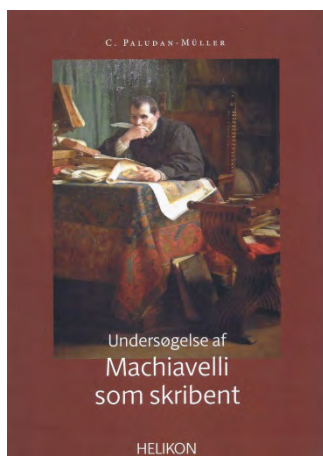
Mange historielærere i gymnasiet genkender sikkert bogens problemstilling i forbindelse med "Las Casas og de Sepulveda diskussionen" om indianerens menneskelige egenskaber, deres rettigheder og deres udsatte situation. Det er meget oplagt undervisningsmateriale, og noget der normalt engagerer eleverne. Hvis man f.eks. gerne vil dybt ned i de to kombattanters kontekst er Ole Højris bog "Den vilde i europæisk idehistorie" en rigtig god indgang til stoffet. Det er også en fin bog, der ligger i forlængelse af Sven Lindqvists fantastiske "Udryd de sataner", og den kan læses som baggrundsstof til imperialismen og det 20 århundredes masseudryddelsesprojekter.

Jørgen Lassen

Historiografisk udgivelse om Machiavelli

C. PALUDAN-MÜLLER: *Undersøgelse af Machiavelli som Skribent*, Helikon 2021 (1839)

146 sider pris kr. 248 kr.

Forlaget Helikon har tidligere udgivet en række af Machiavelli's skrifter: *Fyrsten* (1998/2020), *Drøftelser af Livius (Discorsi)* (2004), *Krigskunsten* (2012/2020), *Krig og diplomati. De mindre skrifter* (2020). Forlagets oversættelse af bogen *Fyrsten* fra 1998 er den eneste anvendelige oversættelse til dansk, som heldigvis blev genudgivet sidste år.

Forlaget har med udgivelsen af C. Paludan-Müllers *Undersøgelse af Machiavelli* valgt at fokusere på historiografien omkring Machiavelli. Paludan-Müller er en af de mest betydningsfulde danske historikere og at han valgte i 1839 at udgive en bog om Machiavelli som skribent viser hvilken betydning Machiavelli både havde og stadig har.

Bogen er forsynet med en indledning *Machiavelli i Danmark*, skrevet af F. W. Hasselager, det er kun på lidt over 7 sider, men selv om det er kort, og måske også for kort, så er det væsentligt, idet det indplacerer Paludan-Müllers udgivelse i en dansk/nordisk historiografisk kontekst. Det gøres fornemt.

Caspar Paludan-Müllers værk er opbygget i tre dele, hvor der i første del redegøres for de skiftende opfattelser af Machiavellis værker, anden del er en historisk analyse af forholdene i Italien på Machiavellis tid, i denne del af skriftet udleder han at det var direkte skrevet til hertugen i Firenze Lorenzo de' Medici. Bogens tredje del er en analyse af hvorfor Machiavelli skrev som han skrev. Den politiske fragmentering af Italien, interessen for oldtidsstudier, kirkens trængsler etc..

Paludan-Müller var ikke kun en af landets mest anerkendte historikere, han var også en fremragende skribent og det præger også denne bog. Heldigvis har forlagets modernisering af bogen ikke ødelagt den skrivestil som Paludan-Müller havde. Bogen fremstår stadig som et værk af den store historiker. Den tilrettede udgave gør, at den er nem at læse, bogen er tilgængelig for alle.

Når man har arbejdet med Machiavelli, så er det ganske morsomt at se hvor forskningen omkring denne udskældte forfatter stod i 1839. I dag er der udbredt enighed om, at bogen lå færdig fra Machiavellis hånd i 1513 – Paludan-Müller er mere forsigtig, han siger mellem 1513 og 1516 (side 78). Paludan-Müller er mindre forsigtig, da han skrev om Machiavellis forhold til kirken, her skrives at Machiavelli i *Fyrsten* "røbede desuden en hedensk tænkemåde, der, hvis den blev tålt, måske kunne give fjenderne grund til at betvivle oprigtigheden af kirkens kristelige iver." (side 24) Dette vil man nok mene i dag, er at gå for langt. Det er tydeligt at Machiavelli var forsigtig over for kirken, han undlader stort set at kommentere kirkestaten med følgende ord: "... vil jeg undlade at tale om dem, thi da de er ophøjede og bevarede af Gud, ville det være en indbildsk og dumdristig mands gerning at diskutere dem." (11.bog) og i 26 bog, som er opfordringen til opstand, skriver han om Pave Leo der også kom fra Medici slægten "... dyd begunstiget af Gud og af den kirke, hvor han nu er fyrste). Ville Machiavelli have et job indenfor pavekirken? Det mente f.eks. dr. phil. Kai Hørby (*Det europæiske Hus* bd. 3 p 177). Den tanke ligger fjernt fra Paludan-Müller. Med disse kommentarer går jeg ikke i rette med forfatteren. Jeg kan helt tilslutte mig bogens indledning hvor F. W. Hasselager citerer Kr. Erslev; "Fremkommet på et verdenssprog ville dette skrift sikkert være blevet anerkendt som et betydningsfuldt indlæg i den store Machiavelli-litteratur." (side 13)

Det er en spændende udgivelse forlaget *Helikon* præsenterer læserne for. Men bogen har kun historiografisk interesse. Skal man arbejde med Machiavelli og *Fyrsten*, så er der megen nyere litteratur som man bør konsultere. Men er målet at undersøge dansk forskning i 1800-tallet eller det danske forhold til Machiavelli i 1800-tallet, så er det ikke kun en glimrende bog, det er bogen.

Torben Svendrup ph.d.

Danmark set gennem en bilrude.

MARTIN ZERLANG: Danmark set gennem en bilrude. 272 s. Gads forlag 2021. Pris: 399,95.

Martin Zerlang (MZ) er professor i litteraturvidenskab og moderne kultur og har skrevet en række bøger om bykultur. Værket indledes med en introduktion og herefter kommer en række afsnit i kronologisk rækkefølge om bilen m.m. Bagerst i værket er en litteraturliste og et navneregister.

Kronologien er delt op således: 1880 – 1920. 1920 – 1940. 1940 – 1960. 1960 – 1975. 1975 – 2000. 2000 – 2010. 2010 – 2020. 2020 –?

Til orientering har anmelderen ikke selv bil, men har haft. Han er gået over til cykel. Bogen er i særklasse morsom i kraft af illustrationerne og spændende med vinkler på samfundet, som er værd at overveje. MZ skriver utroligt godt med inddragelse af uddrag fra aviser og af forfatteres beskrivelse af det at køre bil og se landskabet. Så litteraturvidenskaben fornægter sig ikke. Illustrationerne er overdådige og går over reklamer og fotografier. De kan naturligvis ikke vises i en anmeldelse, så man må selv have bogen i hånden. Så tag den i hånden. Hvordan har bilen skrevet sig ind i sproget? I samfundet? I bylivet? I landskabet? Og ikke mindst i familien. Jeg er så gammel, at jeg blev overrasket, da mine forældre i sin tid tog kørekort og købte en bil i 1961. Den blev brugt til utallige ture i sommerferien rundt i Danmark og på camping i Europa sammen med mine søskende. Jo, den bil ændrede meget i familien. Og det er just MZ. s pointe.

Benz opfandt den første bil og slog sig siden sammen med Daimler. Også i København og andre byer blev der konstrueret biler. Mange lagde billet ind, og det må man så sandelig kalde iværksættere med nutidens sprogbrug. I starten var bilen et legetøj for de rige, men de larmede og raslede, som aviserne skriver. Landmændene brød sig ikke om det nye fænomen, fordi bilerne forskrækkede heste og øvrige kreaturer. Hele den del vises med dejlige billeder og uddrag fra aviser.

De første køreture og beskrivelserne af dem har været hårrejsende. Ikke mindst for dem, der så på. Julius Bomholt har en beskrivelse: *Efterhånden som synet nærmede sig, så jeg, at der var en rude foran og inde bag ruden var der en mand, der ikke kunne slippe ud.* Herman Bang var af den opfattelse, at man skulle stoppe med anlæg af små privatbaner, for bilen banede den nye vej. Om London skrev Cavling, at en englænder ikke er fuldt udrustet, når han ikke råder over en motorvogn, så udviklingen gik rask. Fra

Danmark er der herlige beskrivelser af Alfred Nervøs og Storm P's ture igennem Danmark, og de var optagede af fart, ligesom Johannes V. Jensen. Farten var dog ikke stor målt med nutidens vanvidsbilister. Det hele krydres med dejlige tegninger og reklamer for det nye. Og ikke mindst uddragene fra samtidige bøger. På Fanø i Sønderho, hvor jeg har sommerhus, mindes man stadig den ulykke, hvor et dæk rev sig løs og dræbte en dreng. Alt det for farten. Der blev indspillet film, og der kom motorlove! Under første verdenskrig dukkede gullaschbaroner op i deres fede biler, og alt er illustreret med dejlige tegninger. Et fint eksempel på hele den intensitet er William Knudsen, som startede i cykelbranchen, men blev af Ford sat til i Danmark at oprette en samlefabrik. Og Ford noterede i 1924, at snart har Danmark kontinentets største samlefabrik! Jo der var gang i den. Det hele understøttes hele vejen af flotte billeder og reklamer.

Fordismen blev et begreb. Henry Ford mente, at byerne ville uddø via bilen. Ret fik han ikke, som vi ved. Og dog – parcelhuskvartererne er også en følge af bilen. Men en interessant spådom, som der igennem tiderne har været mange af. Der kom benzintanke, og nogle tegnet af arkitekter som Arne Jacobsen. PH, som ellers hyldede cyklen i sin Danmarksfilm, blev selv bilentusiast. Han fik i øvrigt igennem sit liv masser af fartbøder. Der skulle bygges broer og motorveje, og nu er alle disse planer stort set ført ud i livet, og det har sat sine spor i Danmark.

Under krigen kom cyklen dog i centrum for en kort tid. Nogle husker Harry Motor, som blev udødeliggjort af Buster Larsen i en fin vise fra 1955. Husker vi mere udtrykket dollargrin? Den betegnelse kommer fra danske forfattere, som havde været i USA og var blevet helt duperede. Udtrykket Drive – In dukker op. Der var udpræget mistro til kvinder og biler, for de hørte til som stafage på køleren, men sådan blev det ikke ved. Kogebogsforfatteren Kirsten Hüttemeier anskaffede sig bil og kørekort, så hun kunne nå rundt i landet. Kvindelige bilister blev stof for vittighedstegnere og film, så vi kan aflæse det patriarkalske og mandsdominerede samfund omkring forholdet til bilen. Bilen får gennemgribende betydning for familiers ture og ikke mindst camping både i ind – og udland. Kamperingsvogne, som de i starten blev betegnet. Op igennem 1960'erne fik familier TV og bil, og Anders Bodelsen havde en artikel med overskriften: *Vroum, Vroum*.

Men alle gode nyheder havde en bagside i form af trafikulykker, og de var stigende. Politikens: Hvem, hvad, hvor 1961 giver et godt billede af bilens udvikling. Riffbjerg fik bil og måtte hen til vinduet for at forvisse sig om, at drømmen holdt der endnu. Motorvejsnettet starter i 1956 med indvielsen af Hørsholmmotorvejen, og siden er det gået raskt derudaf. Bare tænk på den sidste planlægning fra regeringens og Folketingets side. Carporten, motellet og drive-in-biografer kommer til og skriver sig ind i vokabulariet. Motorvejene måtte ikke blive monotone, så landskabsarkitekter blev involveret, og motorvejene måtte ikke skære landskabet i stykker, men skulle have rytme som en symfoni med højdepunkter og hvilepunkter. Popgrupper sang om bilen som f.eks. Shu-Bi-Dua om folkevognen. Og hele vejen igennem er der fine illustrationer.

Men fart og sprit forøger ulykker, og et nyt ord som spritbilisme dukker op. Der er en stor debat i 1960'erne bl.a. affødt af politiker og politimester Vagn Bro's bøger: *Politimesteren fortæller*. Han var venstremand, men kæmpede mod sit partis ønske om fri fart, for han havde set for meget. Han fortæller selv, at den kamp gjorde ham til en komisk figur. Bilparken voksede og dermed behovet for parkeringspladser. Det indre København krævede plads til biler. Israels plads blev i 1958 omdannet til parkeringsplads, men i dag er der helt andre ting på pladsen. Jan Gehl er i dag en verdensberømt arkitekt, som har skrevet om livet mellem husene, og han skriver om, hvordan motoriseringen har gjort byerne mere ensformige og

kedeligere. Flere forfattere lovpriste bilen, og MZ har mange uddrag af forfatternes lovprisning. Anders Bodelsens: Hændeligt uheld er spændende og eksempel på Bodelsens brug af bil, ulykke og pengeafpresning. Bispebuen i København er i dag stærkt omdiskuteret, og i Odense er de ved at retablere sammenhæng i byen oven på Thriges gade tværs igennem byen. Jeg havde i sin tid familie i Odense, og min mors gode veninde mente, at den vejgennemførelse var en ulykke. Hun fik ret. Hvad med alle de vejtræer, der måtte lade livet i bilens hellige navn? Erhard Jacobsens Centrumdemokraterne hvilede på familien, bilen og parcelhusfolket. Partiet eksisterer ikke mere.

Lektor Theresa Scavenius har i Politiken d. 10. juli 2021 et indspark, hvor hun sammenligner Knud Heinesens udtalelse i 1979 om, at vi økonomisk er på vej ud over afgrunden med, at vi klimapolitisk er på den samme vej med planerne om den nye infrastruktur. Tidligere forfattere som Tage Skou-Hansen har i romanen *Den hårde frugt* sine iagttagelser af, hvordan landsbyer er borte. Henrik Dahl skrev en bestseller. *Hvis din nabo var en bil*. En Skoda, en Mercedes? Og han skrev, at Danmark efterhånden ikke var værd at se på som følge af vejnet, for det nye Danmark består af rastepladser med fastfood. Men han gav også navn til hundredekilometerbyen, som strækker sig fra Randers til Kolding. Andre kaldte den DØM. Husker vi motormafiaen: Kaj Ikast, Svend Heisselberg og Arne Melchior og højt belagt smørrebrød?!

MZ krydrer fortsat det hele med uddrag fra sange, debat og forfattere af roadromaner. Og ikke mindst de overdådige illustrationer. I 2018 kunne FDM meddele, at 3 mio. biler rullede på vejene. Større biler som firhjulstrækkere og Ferrari, som brændte benzin og diesel af. Thorningregeringen forsøgte sig med en betalingsring, men den blev en tabersag, som MZ noterer. MZ har et interessant referat af Hjalte Tin og Nina Rasmussens bog *Helt elektrisk jorden rundt*. De løber ind i problemer, for de forskellige biler går i stå eller brænder. I dag er elbilen i billedet, og så må vi se, hvordan det går med den. MZ tager Henrik Dahl op i afslutningen. Hvad nu, hvis denne bog ikke var en bog, men en bil anno 2025? Bilen er som en tidsmaskine, og i dag bruger vi udtryk, som set i bakspejlet. Men bilen deler vandene og særligt i disse tider, hvor klimakampen deler os op. Men alt er yderst komplekst, som MZ redegør for i sit spændende og glimrende værk. Af viser tænker jeg selv på Osvald Helmuth. *Bare en gang imellem*, hvor nogle af linjerne lyder: *Hvis nu nogen lod vognen stå, og så prøvede at gå. Bare en gang imellem. Så ku' du måske og jeg komme over Lyngbyvej. Bare en gang i mellem*. Og hvad med revyvisen: *Før vi fik bil?*

Konklusionen:

Bogens mest interessante linje er, at bilen har haft så stor indvirkning på hele samfundet på godt og ondt, og at vi stadig diskuterer det. En gang i mellem kan uddrag af forfattere godt fylde for meget, for læseren har nok forstået budskabet. Men MZ inddrager naturligvis sin litteraturvidenskabelige viden i symbiosen. Martin Zerlangs bog er i særklasse med dejlige illustrationer, tegninger, uddrag fra forfattere etc. Den giver en god indfaldsvej til en anden vinkel på vores samfund. Den kan bruges til opgaver, er jeg sikker på.

Christian Bo Bojesen

Anmeldelser 231

Johnny Thiedecke: Skæbnestunder I Danmarkshistorien 1675-1788. Pantheon 2021. 222 sider, 240 kr.

Jeppe Bæk Meier & Rasmus Thestrup Østergaard: Tyskerne og nazismen. Columbus 2021. 174 sider, 189 kr.+ moms og forsendelse.

Kristian Brøndum: Pestens tid. Sygdom, samfund og behandling. Columbus 2021. 168 sider, 189 kr. + moms og forsendelse.

Moritz Schram: Kampen om midten. Tysk politik i det 21. århundrede. Gad 2021. 200 sider, 250 kr.

Cecilie Felicia Stokholm Banke og Mogens Pelt (red.): Tyrkiet hvorfra, hvorhen, redigeret. Forlaget Orbis 2021, 278 sider, rigt illustreret, pris 300 kr.

Dan H. Andersen: "Store Nordiske Krig". Politikens Forlag. 2021. 1112 (fordelt på bind I+II) sider. 600 kr.

Per Vestergaard: Den klassiske psykiatris historie. Aarhus Universitetsforlag 2021. 142 sider, 200 kr.

Rikke Lie Halberg & Bertha Rex Coley: Tyendet – det tjenende folks danmarkshistorie. Frydenlund 2020. 208 sider, 229 kr.

Bjarke Møller: Håbets politik, Future 2021, 820 sider, 450 kr.

Hartmut Rosa: Resonans. En sociologi om forholdet til verden. Oversat fra tysk af Peter Tudvad. Eksistensen 2021. 584 sider. 365 kr.

Hal Koch: N.F.S. Grundtvig. Kristeligt Dagblads Forlag 2021. 297 sider. 200 kr.

Per Stig Møller (forord): De sidste timer. Afskedsbreve fra frihedskæmperne 1943-1945. Kristeligt dagblad 2020, 258 sider, 225 kr.

Stefan Pajung og Søren Hein Rasmussen: 'Dødens store billedbog'. Turbine 2020, 356 sider, 350 kr.

Danmarkshistorie

JOHNNY THIEDECKE: Skæbnestunder i Danmarkshistorien 1675-1788. Forlaget PANTHEON: 2021. 222 sider, 240 kr. med moms.

Bogen er 3. bind i Johnny Thiedeckes "Skæbnestunder i Danmarkshistorien". De to foregående (begge anmeldt i NOTER nr. 224 marts 2020 s 69-70 og nr. 225 maj 2020 s 56-57) omhandlede middelalderen og renæssancen, mens dette bind går fra Skånske krig (1675-1679) til landboreformerne og ophævelsen af stavnsbåndet. Som i de tidligere bind er fokus lagt på vigtige begivenheder, der belyses ud fra samtidige kilder, fine billeder og synspunktmateriale med forfatterens korte fremstilling, der får begivenhederne til at hænge sammen. Formålet er, at eleverne med dette som udgangspunkt får afprøvet historisk metode på en række spændende begivenheder. Og det skal tilføjes, at det er lykkedes i høj grad. Bogen slutter med en liste over den anvendte litteratur og et register, men ingen billedfortegnelse.

Skæbnestunderne er de to krige i perioden: førromtalte Skånske krig og Store Nordiske Krig (1700-1720) og derudover pesten i Helsingør og København 1710-1711, Københavns brand 1728, Struensee-regeringen (1770-1772), Guldbergstyret (1772-1784), kronprins Frederiks statskup 1784 og de store landboreformer omkring 1788.

Efter min mening er emnerne velvalgte. I undervisningen kommer bogen både ind på krigshistorie, sygdom og brand, politik og oplysningstid samt de vigtige landboreformer. Når man læser forfatterens fremstilling mærkes tydeligt, at det er en erfaren underviser, der skriver. Ofte er der en frisk bemærkning som f.eks. side 32, hvor Thiedecke skriver i forbindelse med fredsforhandlingerne efter Skånske krig, hvor Frankrig ikke ville acceptere dansk-norsk udvidelse i Skåne på bekostning af Sverige trods de danske erobringer af Helsingborg og Landskrona: "I sit fængsel kunne Griffenfeldt tage sig til det hoved, han trods alt havde bevaret. Udviklingen havde vist, at han havde haft ret. Danmark skulle have etableret gode forbindelser til Frankrig og have ført en forsigtig politik over for Sverige".

Søheltene, Niels Juel, Ivar Huitfeldt og Tordenskjold bliver også gjort til genstand for en fin behandling i afsnittet om de to krige. Tekst 7-9 om slaget i Køge Bugt (1. juli 1677) er nok for "langhåret" og detaljeret for mange, men hvis der sidder en elev, der vil skrive stor skriftlig opgave om emnet, foreligger der her brugbart og lettilgængeligt materiale. Et særligt scoop er gengivelserne af de – for nutidens unge formentlig ukendte – sange "Jeg vil sjunge om en helt" (Tordenskjold) og Carl Plougs "Der flammer et navn

over Kjøgebugt" (om Ivar Huitfeldt) samt verset fra "Kong Christian stod ved højen mast" (om Niels Juel). Der er helt klart basis for samarbejde med faget dansk.

Et emne som pesten 1710-1711 har ofte været anvendt i AT eller andet tværfagligt samarbejde, og her er det dejligt, at Thiedecke har fundet kilder og synspunktmateriale. Der bygges meget på K. H. Frandsens forskning og fremragende skildring af pesten i Helsingør. Kapitlet starter lidt brat med to tekster, og der savnes en introduktion, ligesom det ikke står helt klart, hvor meget af siderne 62-70 er Frandsen og Thiedecke. Afsnittet om Københavns brand er også vigtigt, ikke mindst hvis man påtænker en ekskursion til København.

Struensee-perioden er stadigvæk populært som emne, selv om filmen, "En kongelig affære" efterhånden har nogle år på bagen. Emnet belyses alsidigt med kilder som en række af Struensees kabinetsordrer, fremmede gesandters reaktioner og syn på den kongelige affære. Her er også billeder af de implicerede, Christian 7., Caroline Mathilde og Struensee samt billeder fra henrettelsen af Struensee og Enevold Brandt. Der er også blevet plads til den herlige fabel om Struensee og dronningen, fra det fremragende værk "Gro Konfækt", der udkom for nylig. Synspunktmaterialet rummer uddrag fra A. Fabricius' bog 1873, den tyske Stefan Winkles Struensee-biografi fra 1989 og et interview med Erik Gøbel fra 2012. Her burde der være blevet plads til Ulrik Langes vurdering fra 2018 (i serien 100 danmarkshistorier fra Aarhus Universitetsforlag).

"Guldberg-styret og statskup" (s 138-141) er bogens svageste. Her mangler en indledende fremstilling. Til gengæld er der 2 tekster som synspunktmateriale (Aage Friis fra 1899 og Morten Petersen 2003) og et maleri af enkedronningen, Juliane Marie, der viser et portræt af sin søn, arveprins Frederik. Mit forslag til en kommende 2. udgave er ½-1 sides introduktion til Guldberg-perioden.

Til gengæld er afsnittet om statskuppet 1784 udmærket med de dramatiske begivenheder, hvor de to Frederik'er, førortalte arveprins og kronprinsen nærmest kom op at slås om kongens dokument og underskrift. Det belyses fint med en sides fremstilling om utilfredsheden mod Guldberg, en samtidig kilde og to tekster med synspunktmateriale.

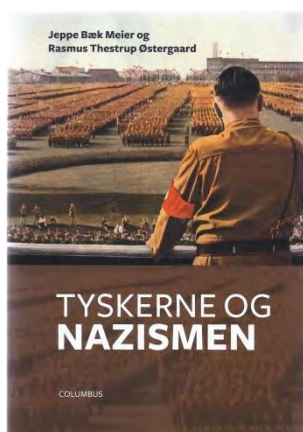
Et væsentligt afsnit er bogens sidste om landboreformerne. Udover tekster er der et fortrinligt billedudvalg fra Frilandsmuseet ved Lyngby, hvor en ekskursion passende kunne gå til, og frihedsstøtten, hvis indskrift også analyseres. Efter endt læsning af Thiedeckes fremstilling, kilderne og synspunktmaterialet er man klogere på vigtige faktorer, såsom motivation og ønske om effektivitet og afskaffelse af hoveri samt behov for udskiftningen som baggrund for reformerne. Særligt stærkt står fremstillingen af jubilæerne fra 1838, 1888 og 1938, hvor vurderingerne ved de to første jubilæer klart gik på, at begivenhederne var en reform fra oven (kongen og de førende godsejere), mens det 1838 blev nuanceret en smule. Et jubilæum 1988 omtales lidt overraskende ikke særskilt, men tendensen fra de seneste 20-30 år går i retning af, at der måske ikke var tale om en reform fra neden, men tingene var mere nuancerede, og at fokus på stavnsbåndets ophævelse og bøndernes frigørelse viser et romantiseret billede af reformerne. Om man ligefrem skal kalde stavnsbåndets ophævelse "et af de største fupnumre i danmarkshistorien" som Søren Rønhede gør det i tekst 63 fra 2013 (s 201-205) er en smagssag. Stærkt i Thiedeckes udvalg af kilder står V Falbe-Hansen, der trods sin alder (bogen kom 1888), har mange gode pointer fra et nationaløkonomisk synspunkt. Thorkild Kjærgaards synspunkter om gårdmandsklassen kunne godt have fortjent et tekstuddrag.

Igen har Johnny Thiedecke leveret en god lærebog til gymnasium og HF med meget materiale, såvel skriftligt som ikke-skriftligt. Den fortsætter på fornem vis den tradition, han selv har bygget op med de to forrige bind i "Skæbnestunder-serien".

Kai Verner Nielsen

Tyskerne og nazismen

JEPPE BÆK MEIER OG RASMUS THESTRUP ØSTERGAARD: Tyskerne og nazismen. Columbus 2021. 174 sider, 189 kr.+ moms og forsendelse

"Tyskerne og nazismen" dækker over den store fortælling om hvordan demokratiet kollapsede i mellemkrigstidens Tyskland og gav plads til nazismen og derefter skubbede verden ud i krig. Emnet er oplagt og selvom der findes undervisningsbøger med lignende snit, så er det dejligt og velkomment med et nyt bud på historien.

Forfatterne er begge fra Fredericia Gymnasium og har flere titler på CV'et. Man mærker et sikkert greb om genren og der indledes ligefrem med et metodisk kapitel, hvis primære sigte er at berede læseren på at lægge vægt på billeder som kilde. Oplagt! Om noget brugte og misbrugte nazisterne billeder i deres kamp og her er virkelig en god lejlighed til at aktivere eleverne med billedanalyser med de fire fokuspunkter indhold, tilblivelse, kontekst og brug. Ellers er bogen bygget op af en række kapitler, fem i alt, som spænder over Weimarrepublikkens krise og undergang til det afsluttende og obligatoriske "Arven efter nazismen". Det er generelt lange kapitler. De er gennemillustrerede og er alle på 20-25 sider og det betyder vel i praksis at de skal bides over i den daglige undervisning – men hvorfor gør forfatterne ikke bare det fra start af? Hvert kapitel afsluttes med et afsnit, der på en eller anden måde perspektiverer til i dag. Efter hvert delkapitel er der et par arbejdsspørgsmål og en opgave og efter hvert kapitel er der en liste med ting man skal vide efter endt læsning og endelig kilder til kapitlet. Det er lige til at gå til og det er helt fint at der ikke er arbejdsspørgsmål til kilderne - men omvendt kunne det jo være en tiltrængt luksus i en travl hverdag.

Det er virkelig meget godt at hente i denne bog, solide kapitler med fagligt overskud – men hvad med manglerne? Emnet er jo ganske stort, må man sige, og det er klart at der skal vælges og fravælges. I dette tilfælde lader et af de store fravalg til at være den konventionelle krig, som forfatterne stort set ikke

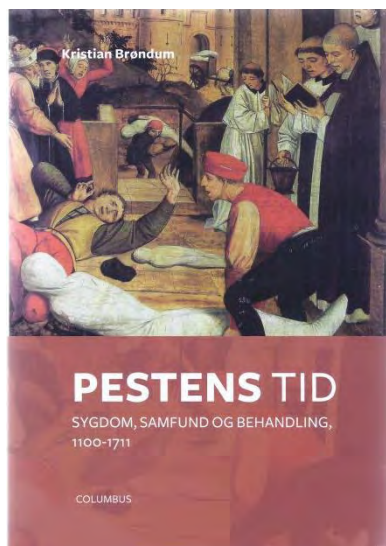
berører i kapitlet "Den nazistiske krig", hvis fokus er næsten entydigt på nazisternes udryddelseskrig, forsøget på at udrydde hele folkeslag, etniske grupper og så videre. Det havde ellers været interessant at tydeliggøre de to spor i den nazistiske krig, den konventionelle overfor udryddelseskrigen, hvor man jo om det førstnævnte må sige at tyskerne gennem hele krigen viser en særlig tilgang til konventionel krigsførelse med bl.a. udviklingen af nye doktriner, tekniske innovationer, samling af europæiske Waffen-SS-frivillige og ikke mindst det moderne ledelsesprincip (Auftragstaktik), som giver den enkelte soldat stor indflydelse og selvstændighed og udfordrer vores stereotype opfattelse af nazistisk ensretning og blind lydighed. I de tyske styrker havde man faktisk stor tillid til den enkeltes evner og dømmekraft. Lidt teknologihistorie kunne også være på sin plads her til dem, der interesserer sig for den slags. Militærhistorie er stadig en sjælden gæst i undervisningslokalerne og det er egentlig synd, for det er ofte et af de steder hvor vi faktisk har nogle knager vi kan hænge vores undervisning på hos eleverne.

Men tilbage står som nævnt at fravalg er uundgåelige og generelt er man i rigtigt gode hænder i Jeppe Bæk Meier og Rasmus Thestrup Østergaards bog om "Tyskerne og nazismen" som hermed på det varmeste skal anbefales. Bogen findes som gammeldags papirbog, tak for det, og som iBog og det er ikke umiddelbart lykkedes denne anmelder at finde ekstrap materiale i i-Bogen.

Jakob Sørensen

Den medicinske revolution

KRISTIAN BRØNDUM: Pestens tid. Sygdom, samfund og behandling, 1100-1711, Forlaget Columbus, 170 sider, illustreret i farver, 189 kroner

I forordet til denne bog, lægger cand.mag. Kristian Brøndum op til, at læseren med denne bog i hånden skal kunne reflektere over samspillet mellem samfund, sygdomme og mentale forestillinger. Bogen er bygget op i fem kapitler som på forskellig vis behandler udviklingen af et mere moderne syn på sygdomme.

Bogens første kapitel "Sygdom, kristendom og de kloge folk" beskriver hvordan sygdomme var en del af det, som Brøndum kalder en magisk-religiøs forestillingsverden. Tidens læger var en blanding af "kloge

folk" med en praktisk viden om sygdomme og gejstlige, som så sygdomme som udtryk for synd. Fælles for de to grupper var, at de ville behandle sygdomme gennem forskellige ritualer.

Bogens andet kapitel "Lægevidenskaben" er lidt utraditionelt for en historiebog en videnskabshistorisk gennemgang af udviklingen af lægevidenskaben op til slutningen af 1600-tallet. Her peger Brøndum på, at særligt anatomi spillede en særlig rolle for at lægevidenskaben udviklede en naturvidenskabelig tilgang til studiet af kroppen.

Bogens tredje kapitel "Den sorte død og middelalderen" er en mere traditionel gennemgang af, hvordan den sorte død prægede middelalderens samfund. Det nye i kapitlet for denne læser var henvisningerne til helt nye studier, som peger på at det nok ikke var rotter, men derimod lus som spredte Yersinia Pestis.

I fjerde kapitel "Bartskærere, medicinere og hekse" beskrives behandlingen af sygdomme i Danmark efter Reformationen. Her kæmpede teoretiske medicinere, praktiske bartskærere og apotekere en kamp om, at være de bedste til at behandle sygdomme, mens jordemødre og kloge koner blev marginaliseret. Først med medicinerforordningen i 1672 overtog staten ansvaret for at behandle sygdomme og i lighed med lægevidenskaben blev behandlingen også her mere moderne.

I bogens sidste kapitel "Pesten og samfundet" undersøges udviklingen i de tiltag der blev brugt i bekæmpelsen af pesten. Her peger forfatteren på, at en række redskaber som karantæne, isolation, sundhedskommissioner, hospitaler, dødslistes og sundhedspas alle blev udviklet i forbindelse med europæernes kamp mod pesten.

Bogen starter alle kapitler med en nyttig præsentation af kapitlet og har foruden fremstillingen en række flotte billeder, 42 kildetekster og enkelte tabeller. Selve bogen er ikke didaktiseret, men på bogens hjemmeside findes en lang række konkrete arbejdsspørgsmål til bogens tekster og billeder. Mens Brøndum på udmærket vis sætter epidemierne ind i en bredere samfundsmæssig kontekst, er bogens forsøg på at skrive mentalitetshistorie ikke specielt heldig. Således er ingen af bogens kildetekster skrevet af almindelige mennesker og der er heller ikke nogen forsøg på at forklare, hvordan bogens illustrationer kunne siges om befolkningens oplevelser af epidemierne. Bogen anbefales specielt til studieretningsklasser med biologi som studieretningsfag.

Rasmus Thestrup Østergaard

Tysklands vej mod moderniteten

MORITZ SCHRAMM: Kampen om midten. Tysk politik i det 21. århundrede, Gads Forlag 2021, 200 sider, 250 kr.

I anledningen af det tyske valg har den dansk-tyske litterat Moritz Schramm udgivet en bog om udviklingen i tysk politik efter Den Anden Verdenskrig. Schramms overordnede pointe er som angivet i bogens titel, at alle de store gamle tyske partier har bevæget sig til venstre mod en progressiv "midte". Denne bevægelse har også i Tyskland medført, at partiernes har formået at tiltrække unge progressive tyskere, men har samtidig overladt mere traditionelle vælgergrupper til nye partier som AfD eller Die Linke.

Ved at trække de lange linjer i tysk historie kommer forfatteren frem til den interessante analytiske pointe, at denne "kulturelle modernisering" af tysk politik, primært har været drevet af befolkningen. Det er både dengang som nu almindelige mennesker som både tidligere og den dag i dag er langt mere åbne over for flygtninge og multikulturalisme end den mere fodslæbende politiske elite.

Selv om der også i Tyskland har været problemer med øget økonomisk ulighed og højrepopulistisk vold, er Schramm dog gennemgående optimistisk. Dette skyldes både Angela Merkel og ikke mindst de nye unge tyske politikere. Hvor Merkel har formået at drive de mere højreekstremistiske elementer ud af Unionen har den unge partiledelse i de Grønne bevidst lagt en strategi, som fortjener at blive citeret her og som næsten kunne være sagt at Hal Koch:

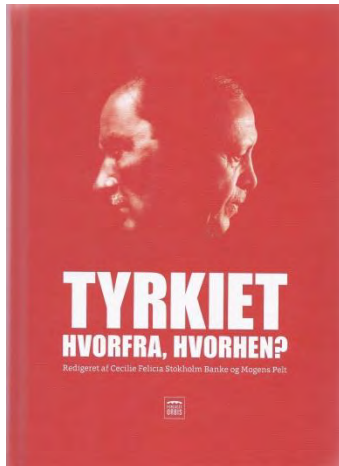
"Især den nye midte skal bidrage til denne overvindelse af polariseringen. Eftersom denne er blevet mere og mere dominerende og i dag har en næsten hegemonisk stilling i samfundet, er det denne gruppes ansvar at lytte. Den skal til at "kere sig om samfundet som helhed"

Ved at trække de lange linjer og den brede historiske udvikling formår Schramm på fornem vis at illustrere hvad en historisk analyse af samtiden kan tilbyde. At Schramm af og til forfalder til stereotyper og i højere grad tilbyder en samlet syntese end original forskning skal ikke stå i vejen for en varm anbefaling af bogen til alle med interesse for Tyskland.

Rasmus Thestrup Østergaard

TYRKIETS MANGE DILEMMAER

CECILIE FELICIA STOKHOLM BANKE OG MOGENS PELT (RED.): Tyrkiet hvorfra, hvorhen, redigeret. Forlaget Orbis 2021, 278 sider, rigt illustreret, pris 300 kr.

Bogen handler om Tyrkiets historie de sidste 100 år, hovedvægten er på de sidste 20 år. Den begynder med etableringen af den tyrkiske republik i 1923 og går frem til nutidens forhold. Det osmanniske rige og dets dramatiske undergang behandles altså ikke, men det er klart at der hentydes til det mange gange. Bogen er skrevet af en række eksperter som behandler hver sit delemne. Nogle afsnit indeholder udelukkende illustrationer, både fotografier og tegninger, mange er plakater og/eller karikaturer. Alle ledsages af en grundig tekst der forklarer meningen med illustrationen.

Det første kapitel er skrevet af Mogens Pelt. Det handler om en grundlæggende splittelse i det moderne Tyrkiet. Atatürk ønskede at modernisere landet, få det til at ligne vesten, f.eks. ved at være en verdslig stat. Men de første frie valg, som kom efter 2. verdenskrig, bragte andre politikere til magten, Menderes og siden Demirel. De ønskede at beholde de gamle traditioner, især en styrkelse af islams rolle. Atatürk-folkene støttedes af eliten i de store byer, overklassen og de intellektuelle, samt af militæret. Menderes-folkene støttedes af periferien, dvs. folkene på landet og i de mindre byer. Denne splittelse går igen i alle forhold.

I næste kapitel analyserer Lasse Ellegaard Erdogans politik. Den er ikke så let at sætte på en formel. Erdogan styrer lige så autoritært som Atatürk og prøver at modernisere landet. Samtidig gennemfører han en målrettet islamisering. I kap. 3. skriver bogens to redaktører selv om Tyrkiets udenrigspolitik. Verdenssituationen har ændret sig afgørende flere gange i de sidste 100 år, og dermed også Tyrkiets forhold. Fra den seneste tid kan nævnes murens fald og det arabiske forår. Tyrkiet prøver at gøre sin indflydelse gældende både i Europa/Balkan og i den muslimske verden/Mellemøsten. Jo mere man nærmer sig den muslimske verden, desto mere fjerner man sig fra Europa/EU. Og vice versa. Cypers-problemet behandles kun sporadisk undervejs.

Pernille Carstens skriver om Atatürks brug af hititterne. Deres bronzealderfolk beherskede en stor del af Anatolien i tiden ca. 1600-1200 f.Kr., og Atatürk mente at de var de ægte, oprindelige tyrkere. De var angiveligt ariere, hvilket blev bevist ved sprog og kraniemålinger! Deres kultur var ifølge Atatürk grundlaget for alle senere oldtidskulturer, også grækernes og romernes. Deres religion havde mange guder, og den indeholdt soldyrkelse. De solsymboler, som man fandt ved udgravninger, kunne bruges som officielle tyrkiske symboler. Derved skubbede man de islamiske og ottomanske symboler til side. Efter Atatürks død opgav man hans dyrkelse af hititterne, men solsymbolet bruges stadig nogle steder. Og jeg har selv hørt, at guiderne, som viser rundt ved de gamle ruiner, taler om "de hittitiske tyrkere" som de ægte tyrkere.

Mathias Findalen Bickersteth diskuterer hvor meget der reelt er ændret ang. menneskerettigheder i Erdogans regeringstid, altså de sidste 20 år. Først gik det fremad, men Erdogans politik er i høj grad et opgør med arven fra Atatürk. Siden 2011 er landet gået i en stadig mere autoritær retning, især ang. kurderne og de øvrige mindretal. Fredsprocessen er helt opgivet, og på grund af krigen i Syrien og Irak lægges hovedvægten på at holde Tyrkiet samlet. - Daniella Kuzmanovic analyserer Erdogan og AKP-partiets reaktion på Gezi-demonstrationerne i 2013. AKP spiller på nogle konspirationsteorier som i forvejen findes i befolkningen, og derved gør de endnu en gang op med Atatürks tilhængere i militæret og borgerskabet.

Dernæst behandler Anne Sofie Schøtt den nyeste udvikling i det kurdiske spørgsmål. Hun tager udgangspunkt i året 2015, hvor en fredsaftale tilsyneladende var tæt på, men Erdogan standsede brat udviklingen. Herefter følger en historisk udredning af udviklingen i forholdet mellem tyrkere og kurdere. Til sidst gennemgås udviklingen fra 2015 til i dag, hvor undertrykkelsen af det kurdiske folk og dets ledere er stigende. – Lars Erslev Andersen beskriver forholdet mellem Tyrkiet og det arabiske Mellemøsten, der er foruroliget over Tyrkiets militære oprustning og dets støtte til det Muslimske Broderskab. Tyrkiet har et nært forhold til Qatar, mens alle de øvrige lande prøver at isolere Tyrkiet (og Qatar) ved at handle så lidt som muligt med dem. Aftalen mellem Israel og United Arab Emirates plus flere lande er også vendt mod Tyrkiet.

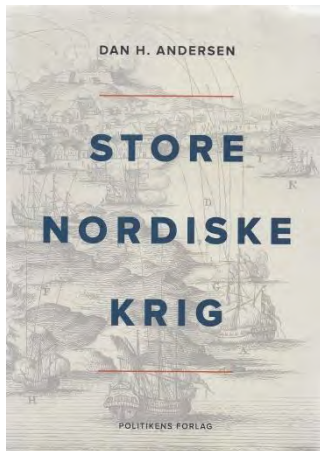
Sidst i bogen er der to kapitler om danskernes syn på tyrkerne. Bent Holm skriver om tiden fra ca. 1800 til nutiden, og Cecilie Felicia Stokholm Banke analyserer tiden under Erdogan.

Udviklingen i Tyrkiet, især i de sidste 20 år, bliver behandlet meget grundigt i bogen og analyseret fra flere vinkler. Men jeg savner en oversigt over de vigtigste begivenheder. Valgene siden 1945 og deres resultater? De forskellige ledes regeringstid? Hvornår går Erdogan fra at være regeringsleder til at være præsident? Hvornår fandt kuppene sted, også det mislykkede for få år siden? Hvornår fandt mordet på Kashoggi sted? Osv. Bogens forfattere går ud fra at vi ved disse ting, men det er ikke let at følge deres analyser, når man er nødt til at slå personer og begivenheder op andre steder. De fleste af bogens kapitler er skrevet i et tungt akademisk sprog. Hvis denne bog skal bruges i ungdomsuddannelserne, må det være som lærerens bog. En ekstra korrekturlæsning ville pynte på flere af kapitlerne.

Jørgen Krøigård

Store Nordiske krig

DAN H. ANDERSEN: "Store Nordiske Krig". Politikens Forlag. 2021. 1112 (fordelt på bind I+II) sider. 600 kr.

Lad det være sagt med det samme. Der er tale om et på mange måder unikt værk, som på forbilledlig vis formår at levende- og mangfoldiggøre en historisk periode, som de færreste danskere i dag ved noget som helst omkring. Det er et værk, som tager læseren med på en rejse ind i en periode af Danmarks og Europas historie, som er fyldt med storpolitiske intriger, brutale slag på røgfylde slagmarker, farefulde sejlads og byer i brand. Det er et værk, som giver indsigt i en krig, som omkalfatrer Europas landkort, styrter nogle riger i grus og bringer andre til storhedens tinder. Her optræder farverige og ambitiøse konger, velbjergede dronninger, dristige generaler, snu diplomater og svedende dødsangste soldater, som alle gør deres entre på scenen og deltager i spillet om magten og æren – et spil, som koster millioner af Europæere livet, hvad enten det er direkte på slagmarkerne eller som følge af sult og sygdom. Den Store Nordiske krig var virkeligt et af de store jordskælv på den europæiske historiske Richter-skala og med Dan Andersens værk får man en plads på første parket til (næsten) det hele.

Rent fysisk får læseren noget af en (eller rettere to) mursten smidt i skødet. Værket består nemlig af to bind, hvoraf det første omhandler perioden 1700-1710 og det andet perioden 1711-1721. Begge bind er velforsynede med indholdsfortegnelser, overskuelige kapitelfordelinger, noteapparat og angivelse af kilder. I begge bind fremstår teksten med tydelig opsætning, letlæselig skrift og ikke mindst et stort antal illustrationer og portrætter af personligheder, landskabsmalerier og enkelte (men, som altid for få!) landkort, som understøtter teksten på en logisk og konsekvent måde. På trods af enkelte trykfejl og et par sproglige svipsere er der virkeligt tale om et smukt udført værk, som i dets fysiske form også gør både forfatter og forlag ære.

Bogens kapitler følger overordnet set krigens kronologiske gang. Med udgangspunkt i Karl XII's overtagelse af magten i Sverige udrulles den europæiske politiske og geografiske scene på en måde, så læseren på fornem vis introduceres til et Europa, hvor ikke blot landkortet, men også den mentale virkelighed er væsentlig anderledes end i dag. Det svenske imperiums udstrækning rundt om Østersøen med besiddelser langt ind i det nuværende Rusland, med stærke besiddelser i Pommern og stærke alliancer til det for Danmark-fjendske Gottorp krævede en svensk aktivistisk udenrigspolitik, hvilende på en stærk militærmagt, som sjældent faldt i god jord hos dets naboer og de øvrige europæiske stormagter – herunder et fremadstormende Rusland under Peter Den Store. Danmarks konger i denne periode –

Christian 5 og Frederik 4, havde også deres eget forslag til et menukort for krigens mål, hvor "Gottorp var hovedretten, Skåne, Halland og Blekinge var desserten" (s.98). At Danmark ikke kunne kæmpe alene mod det stærke Sverige stod klart for de danske konger og dette ledte til en omfattende diplomatisk æggedans, hvor Danmarks, Ruslands og Saksens rænker på trods af mange genvordigheder blev smedet (nogenlunde) sammen. Forfatterens omfattende brug af arkivalier, herunder samtidig korrespondance, samt flittige citater og et levende sprog gør, at læseren på solid vis føres igennem dette komplicerede spil. Dette er imponerende strukturstyring og forfatteren holder succesfuldt mange bolde i luften og læseren fænget, og gør det klart, at virkeligheden dengang var præget af at korrespondance ofte fandt sted over store afstande, hvor breve ofte var måneder undervejs, og hvor virkeligheden ofte havde ændret sig, når brevet først nåede frem.

Igennem hele værket får vi også et indblik i monarkernes oftest uindskrænkede magt over deres undersåtter og et indblik i hvilken betydning den enkelte monarks personlighed og dygtighed (eller mangel på samme) kunne have for et rige og dets befolkning. Vi møder den ambitiøse, sandsynligvis homoseksuelle, krigsfokuserede svenske Karl XII, som tilbringer stort set hele sit liv med hæren i krige langt væk fra Sverige og ser sine egne undersåtter som krigsributter, der skal presses til det yderste for at finansiere hans krige. Vi møder også den dovne og livsnydende saksiske konge August, som konstant tvinges væk fra sine overdådige maskeballer og fester, fordi han bliver tvunget til at træffe beslutninger i realpolitikens verden. Endeligt præsenteres og skildres den brutale, men også fuldstændigt målbevidste, koleriske Peter Den Store af Rusland, som med al magt og med alle midler vil gøre Rusland til en europæisk stormagt. Herudover er der fremragende portrætter af de danske konger og af mange andre af Den Store Nordiske Krigs kendisser – som f.eks. den svenske militære og administrative stjerne Erik Dahlberg, som forudser krigen og bidrager til at afværge det første stød mod de svenske besiddelser eller den dansk-norske Peter Wessel, den senere Tordenskjold, som i en ung alder gentagne gange anmoder om at komme i Kongens tjeneste, og som mod alle odds arbejder sig opad i et stærkt hierarkisk system, hvor ens stand ellers var altafgørende for ens stilling igennem hele livet.

Værkets grundighed på det politiske, det strategiske og endog på det operative område efterlader dog også det kritikpunkt, at man som læser savner denne grundighed på det rent taktiske niveau. For den alment interesserede læser giver denne sondring måske ikke den store mening, men det er dog et problem, at forfatteren i et værk på mere end 1100 sider omkring krig, ikke reelt viser indblik i hvordan man førte krig på perioden. Hvorledes kæmpede infanteriet, rytteriet og artilleriet? Hvordan var hærene opbygget administrativt og organisatorisk? Hvilke måder førte man kampen på og hvad betød det rent faktisk for de muligheder for sejr og nederlag, som kamphandlingerne medførte?

Et eksempel på denne manglende taktiske vinkling er skildringen af slaget ved Poltava i 1709. Slaget var Store Nordiske Krigs mest afgørende slag og knækkede for alvor ryggen på Karl XII's hær og etablerede Rusland som en europæisk stormagt og ledte til en radikal ændring af magtbalancen i det nordlige Europa og medførte store konsekvenser for resten af kontinentet. Til skildring af dette betydelige slag anvender forfatteren blot ni sider og blot et enkelt groft oversigtskort (bind I, side 400-409), som ikke giver læseren megen indsigt i selve slaget eller i det, som den svenske historiker Peter Englund i sit storværk fra 1988 har kaldt "slagmarkens anatomi" – dvs. selve slagmarkens geografi.

Slaget er ellers yderst veldokumenteret i samtidige optegnelser og breve og militærhistorikere fra både Rusland, Sverige og andre nationer har behandlet (og diskuteret) slagets detaljer i både dybde, bredde og

sammenhæng. Alligevel kommer Dan Andersens værk slet ikke ind på disse områder, hvilket i et krigshistorisk værk, som jo som nævnt er på mere end 1100 sider, må siges at være problematisk. Det betød faktisk en hel del, hvordan slagmarken så ud, hvordan man kæmpede i perioden og forfatteren kunne med fordel have brugt bedre kort og langt bedre skildret den militære verden og dens virkelighed end det er tilfældet her. Ønsker læseren derfor en indsigt i den taktiske side af Nordiske Krig bør man i stedet anvende f.eks. Peter Englands "Poltava" og så tage Dan Andersens værk for de overordnede strategiske og politiske sider.

På trods af disse mangler fremstår "Store Nordiske Krig" dog som et dansk storværk, som efter al sandsynlighed vil stå højt på listen over standardværker til Danmarks 1700-tals historie i mange år fremover. I en undervisningssituation gør værkets letflydende sprog og glimrende skildringer af samtiden med spring til nutiden det (eller et lille uddrag fra værket) til et oplagt indspark i en diskussion om f.eks. samfund og krig, 1700-tallets dagligdag i Danmark eller en drøftelse af monarkiet og dets rolle.

Martin Cleemann Rasmussen

Ekstern lektor v/DIS og Forsvarsakademiet

Dåre! Gal! Vanvittig! Sindsyg! Tåbe! Åndssvag! Afsindig!

PER VESTERGAARD: Den klassiske psykiatri historie. Aarhus Universitetsforlag 2021. 142 sider, 200 kr.

Betegnelsen for mennesker, der har lidelser i sindet er mange og har løbende ændret sig over tid. Betegnelserne bliver stadig brugt, også om personer uden for psykiatrien, hvis denne begår en tåbelig handling eller man ønsker at understrege en kraftig afvigelse fra normalen - "Det var sindssygt".

En kraftig afvigelse fra normalen, manglende evne til at tage vare på sig selv eller faren for at skade andre kan være medvirkende til, at en samfundsborger får ét af øverststående prædikater og derefter tages i forvaring. Disse borgere har formodentligt altid eksisteret; i hvert fald står der i Christian d. V's Danske Lov fra 1683, at "Findes nogen rasende, eller galind, da må, hvem der vil, hannen binde (..) og tilbyde han

Frænder hannen, og de er pligtige til at forvare hannen, så frem de have Middel dertil. Hvis ikke, da bør øvrigheden at sette hannen i forvaring”.

Per Vestergaard behandler i bogen Den klassiske psykiatris historie - Pioneren Harald Selmer og psykiatriens fødsel i Danmark skabelsen af et statsligt psykiatrivæsen, der på linje med andre væsener som post-, skole-, skatte-, brand- og toldvæsen var statsfinansierede institutioner til samfundets nytte og gavn. Omend bogens titel klinger af en biografi, er den det kun delvist, da Per Vestergaard primært dedikerer de første 3 kapitler til den tidligere psykiatris historie og fødsel som selvstændig lægevidenskabeligt fag og det sidste kapitel til efterrefleksion over psykiatriens udvikling op gennem 1900-tallet og spændende metodiske refleksioner over feltet psykiatrichistorie. De midterste 5 kapitler handler derimod om Harald Selmer, som Vestergaard anser som pioneren indenfor dansk psykiatri.

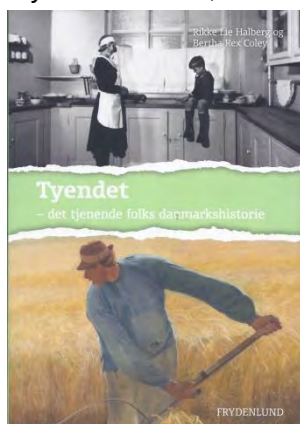
Vestergaard behandler Harald Selmer rosende igennem bogen: “Harald Selmer er med rette blevet kaldt den danske psykiatris fader på grund af sine klare formuleringer om psykiatriens teoretiske grundlag, sine fremragende evner som bygmester og administrator ved anstalten i Risskov”, (s.53) men uden at lave et fuldstændigt knæfald for Selmer. Vestergaard fremhæver bl.a., at Selmer placerede sig selv i en enevældig position og som leder var overvågende og nidkær.

Den klassiske psykiatris historie er anbefalelsesværdig læsning, hvis der ønskes en hurtig indføring i den del af sygdomshistorien, som omhandler sindet og psykiatriens indførsel i Danmark. Bogen er dog ikke skrevet til gymnasiebrug, men de første 3 kapitler kan snildt anvendes i undervisningen, som en god introduktion. Men som litteratur til et udfoldet undervisningsforløb om psykiatriens historie, står Hanne og Søren Thorsens bog De udstødte og de anbragte (1978) måske stadig som bedste bud på en undervisningsbog (med kilder) indenfor genren.

Lasse T. Jensen

Tyende

RIKKE LIE HALBERG & BERTHA REX COLEY: Tyendet - det tjenende folks danmarkshistorie, 208 sider, Frydenlund 2020, 208 sider, 229 kr.

Det tjenende folk spiller talmæssigt en stor rolle i Danmarks historie. Det er derfor meget relevant at udgive en tematisk fremstilling af emnet med adgang til kildemateriale på his2rie.dk. Udgivelsestidspunktet begrundes med 100 - året for afskaffelsen af tyendeloven.

Bogens titel er "Tyendet - det tjenende folks danmarkshistorie", og det er også nogenlunde dækkende for tyendets historie i perioden fra sidst i 1700 tallet til ca. 1950. For at skabe en fyldig bog, der synes at dække historien fra middelalder til nutid, supplerer forfatterne kernetemaet om tyende med en række gennemgange af historiske forhold som feudalisme, reformation, indvandring m.fl., hvor tilknytningen til hovedemnet ofte er noget spinkel. Bogen er forsynet med særdeles mange faktabokse, og det betyder, at læseren(eleven) får mange vigtige informationer, der er med til at udvide horisonten. Men også her er forbindelsen til hovedemnet ofte spinkel. Enkelte faktabokse indeholder upræcise oplysninger. For eksempel nævnes partiet Det radikale Venstre, der er stiftet i 1905, ikke i faktaboksen om Rigsdagens partier i netop 1905 (side 144).

Bogens sidste kapitler handler dels om nutiden, hvor temaet udvides til i højere grad at omfatte bogens undertitel "det tjenende folks danmarkshistorie". Der fortælles om og om par ordningen, og begrebet tyende udvides til at omfatte grupper, der generelt tilhører de svageste og nederste i arbejdshierarkiet som fx migranter, indvandrere og grupper udsat for social dumping.

I de afsluttende kapitler diskuteres emnets relevans, og det sidste kapitel er et metodisk afsnit om kildevurdering og historieopfattelser. Det er udmærket med eksempler fra emnet. Det kan diskuteres om ethvert temahæfte skal indeholde et sådant afsnit.

Bogen er rigt illustreret, men ligesom valget af faktabokse har nogle af illustrationerne en meget beskeden relevans for hovedemnet. Bogen kan virke noget fragmentarisk på grund af de mange emner, der inddrages. Forfatterne af bogen vil lidt for meget. Der er ingen tvivl om, at bogen kan give meget god viden om forhold i danmarkshistorien og om de laveste klasser, men den fokus på tyende, som titlen lægger op til, er ikke helt til stede.

Johannes Lebech

Et drømmesyn

BJARKE MØLLER: Håbets politik. Future21 2021. 826 sider. 450 kr.

Forfatteren bemærker i sit takkeafsnit at planen oprindelig var at skrive "en kort og skarp politisk pamflet", men at han undervejs opdagede hvor meget der manglede at blive sagt i Europa-debatten. Så det blev altså til over 800 factmættede sider; der er noget at gå i gang med.

Bjarke Møller er journalist af uddannelse, men har en lang karriere bag sig som seriøs formidler, herunder 5 år som redaktør af Ugebrevet Mandag Morgen og 5 år som direktør for Tænk tanken EUROPA. Et hurtigt overblik over de 37 sider med henvisninger afslører det enorme materiale der ligger til grund for denne bog.

Bogen er primært en debatbog, dens formål er at overbevise: Nødvendigheden af en grøn omstilling, af en demokratisk udvikling i EU, af et opgør med "finansialiseringen" af økonomi og samfundsliv, af et åbent Europa – og som konsekvens heraf, nødvendigheden af et langt stærkere EU. Om forfatteren har en bestemt målgruppe i tankerne, afslører han ikke direkte. Han får næppe omvendt mange erklærede modstandere – disse vil formodentlig affærdige de 826 sider som "mere af det sædvanlige" og hurtigt lægge bogen fra sig. Måske er det de tøvende og måske desillusionerede tilhængere, bogen er skrevet for. Læsningen stiller dog store krav til tid og forudsætninger, så læserkredsen bliver næppe særlig omfattende. Jeg vil tro at alene omfanget er prohibitivt for næsten alle vore elever; enkelte afsnit kan læses separat, men helst med en lærer i nærheden til at forklare.

Stilistisk er bogen præget af et væld af referencer. Vi går fra den ene autoritet til den anden, med forfatterens bidrag ind imellem, til tider næsten svimlende kaleidoskopisk. Til gengæld er mulighederne gode for at benytte bogen som indgang til litteraturen på området – så længe man altså husker at bogen er synspunktmateriale og at der også er modsatrettede synspunkter. Forfatteren er journalist nok til at forstå nytten af personlige vinkler, og han inddrager også med forkærlighed egne oplevelser.

Del 1 beskæftiger sig med overvejende med den miljø- og klimakrise som verden står i, og hvad EU kan og bør gøre ved den. Jf. bogens undertitel "Sådan overvinder Europa kriserne og bliver en grøn supermagt" skulle dette være hovedindholdet, men der er meget mere end det.

Del 2 handler om den demokratiske udvikling i Europas lande og i EU-systemet. Her er blandt andet et udmærket kapitel (6) om Brexit, der godt kan læses for sig.

Del 3 er overvejende en historisk fremstilling, selvransagende, fra imperialismen over nazismen til i dag, med den malende titel "Faldets fællesskab".

Del 4 beskriver 4 forskellige kriser, med et eller to kapitler til hver. De har det til fælles at vi behøver EU til at løse dem. Det drejer sig om terrorkrisen, finanskrisen og "finansialisering", indvandring og den amerikanske freds ophør. Der er også et par ord om coronakrisen. Disse kapitler kan også læses hver for sig, selv om det pointeres at de griber ind i hinanden.

"Finansialisering" er forfatterens betegnelse for en tilstand hvor finansmarkederne og disses institutioner, bankerne, har tiltaget sig alt for stor magt over samfundet. Den vil skabe ulighed, usikkerhed og økonomiske kriser og nedbryde velfærdsstaten. Ingen enkeltstat er stærk nok til at modstå den.

Gennemgående er fremstillingen præget af forfatterens meget stærke holdninger, og hans anbefalinger af hvad "man" skal gøre, kan antage karakter af ønsketænkning, om man så vil kalde det håb eller drømme. Når noget ikke er som det skal være, er det ofte politikernes manglende mod, smålige karrierehensyn eller lignende, der anses for årsagen. Det er vanskeligere at erkende at skylden måske ligger hos dem der har valgt disse politikere.

En af bogens hovedskurke, der flere gange tages frem til afklapsning, er Ungarns statsminister Viktor Orban. Han er blevet genvalgt flere gange ved valg der ikke er rejst tvivl om. Og jeg vil uden at blinke vove den påstand at ungarene ikke er dummere end andre folk. De nærer ingen illusioner vedr. Orban. De ved godt at han er alt det som internationale iagttagere, herunder denne bogs forfatter, siger han er, men de stemmer på ham alligevel, fordi han kan levere på to punkter der betyder mere for vælgerne end alt andet. Under Orban er reallønnen, også for almindelige arbejdere, steget historisk hurtigt (ganske vist takket være EU, men alligevel), og Orban har reddet Ungarn fra skandinaviske tilstande på indvandrerområdet. Og Ungarn behøver en stærk mand som Orban til at stå imod EU's pres.

Her har vi måske det største problem som EU står overfor, men som er utrolig svært at erkende: Hvis en voksende skare af demokratisk valgte regeringer anser det for svært eller umuligt at standse folkevandringen mod Europa uden at krænke internationale konventioner, hvad gør man så? Forfatteren tager ikke dette problem op, men det må være værre for ham end for så mange andre, fordi han både er så overbevist europæer og så overbevist tilhænger af asylansøgerees rettigheder.

Skåret ud i pap: Hvad gør vi hvis rettighedsdemokrati ikke kan forenes med folkestyredemokrati?

Axel Moos

HARTMUT ROSA: Resonans. En sociologi om forholdet til verden. Oversat fra tysk af Peter Tudvad. Eksistensen 2021. 584 sider. 365 kr

Hal Koch. Grundtvig. Aarhus Universitetsforlag Kristeligt Dagblads Forlag 2021. 300 sider, 200 kr.

Livets kårne spejder, Herrens medarbejder

HAL KOCH: N.F.S. Grundtvig. Kristeligt Dagblads Forlag 2021. 297 sider. 200 kr.

Hal Kochs biografi om Grundtvig følger dennes liv og indre og ydre kampe fra vugge til grav: således udviklingen fra den alvidende og altforklarende rationalistiske tro på menneskeheden og fremskridtet over Lissabon-jordskælvets grund(øde)læggende rystelse af denne tro, over hans nye, romantiske tros forsøg på at forene det jordiske og det evige, at hele splittelsen, og til den kristne tro på frelsen fra den død, som livet for ham stod i absolut modsætning til.

Koch følger ligeledes hans udvikling fra den oldnordiske og mytologiske dyrkelse af kampen ("Kamp er kæmpens liv"), som Grundtvig dog også finder i kristendommen, over den svimlende jordiske forelskelse i

Constance Leth, til understregningen af troen på syndernes forladelse. Dåben og nadveren bliver de centrale bestanddele af Grundtvigs kristendom.

Bogen, der giver et indtryk af meget grundig research, og som har litterære kvaliteter, lægger vægt på Grundtvigs kamp for folkets frihed og på personen Grundtvig som en kamplysten prædikant, en det kristne budskabs herold, hvis tale og skrift ofte blev afvist eller køligt modtaget, men som jo til slut fik folkets hyldest. På denne vis kan bogen, der først udkom på dansk i 1943, meget vel ligne et bidrag fra Hal Koch til det danske folks bestræbelse for frihed fra nazismen. Slagordet "menneske først og kristen så" kan også tydes i denne sammenhæng; det er altså legitimt at få nazisterne smidt ud og ikke bare vende den anden kind til. Men danskerne bør opføre sig barmhjertigt over for fjenden og ikke efter disses eksempel te sig umenneskeligt, når fjenden er afvæbnet.

Men i det hele taget var Grundtvig et praktisk tænkende menneske, og han beundrede meget den praktiske britiske ånd og foretagsomhed.

Grundtvig lagde ifølge Koch hovedvægten på menighedens frie, af Helligånden befordrede fællesskab snarere end på den enkeltes private Gudsforhold – deraf ikke mindst betoningen af Gudstjenestens nadver.

Og han lagde vægt på "det levende ord" i modsætning til boglærdommen, der for ham var død. Det havde han ikke ret i! Men hans forkærlighed for det levende ord skal dog uden tvivl ses i modsætning til enhver bibelfetichistisk ortodoksi og fundamentalisme. I øvrigt var han modstander af pietismens subjektive følelsesreligion, idet Grundtvig for sit vedkommende var fortaler for det kristne budskabs, altså selve sagens, forrang.

Den ringeste lære, man kan drage af Grundtvig er sikkert ikke den, at oplysning uden varmt engagement ikke er værd at søge; han siger selv i en strofe fra Nyårs-Morgen:

Da lærte jeg arme,
i midvinter sval,
at lys uden varme
er Helvedes kval

(min kursivering).

Poul Ferland

Hen imod en bedre verden – og et bedre begreb?

HARTMUT ROSA: Resonans. En sociologi om forholdet til verden. Oversat fra tysk af Peter Tudvad.

Eksistensen 2021. 584 sider. 365 kr.

Bogens slutord lyder: "En bedre verden er mulig, og denne lader sig erkende ved, at dens centrale målestok ikke længere er at beherske og at råde over, men at lytte og at svare" (524). Med denne fyndige formulering markerer Rosa først og fremmest bogens program, men dertil også en forskel til den ældre Frankfurterskoles kritiske teori, som han ellers i høj grad bekender sig til, men som var mere forsigtig med positive overvejelser over et bedre liv.

Den også herhjemme netop nu højprofilerede sociolog Hartmut Rosa (født i 1965) formulerer desuden programmet således: "(..) den kritiske teoris hovedønske i dag består ikke i endnu engang at påvise tingsliggørelse eller fremmedgørelse. Det ligger meget mere i den opgave at udvikle et koncept om en ikke-tingsliggjort eksistensmåde, som på en konsistent måde formår at rumme det antydende og forønskede potentiale for mimetiske, auratiske, erotiske og karismatiske relationer eller sågar at ophæve det i sig. At yde dette er denne bogs udviklede resonansteoris fordring og mål" (412).

Rosa fremsætter faktisk et ganske opsigtsvækkende konkret forslag til, hvad der i høj grad kunne medvirke til det, han selv kalder "pacificering af eksistensen", og som en tidligere hovedskikkelse for den kritiske teori, Th. W. Adorno, kaldte "tilværelsens stræben mod sin fred", og som filosofen Kant behandlede i sit skrift "Zum ewigen Frieden": "Nu findes der et reformforslag, der gør en sådan pacificering af eksistensen under senmoderne betingelser tænkelig. Den ligger helt inden for horisonten af det politisk mulige, men dens gennemførelse ville have vidtrækkende, ja, revolutionære kulturelle konsekvenser. Jeg mener ideen om en garanteret, forudsætningsløs grundindkomst. Denne forekommer mig at være det mest plausible korrelat til et økonomisk post-vækst-samfund" (502).

Rosa ønsker bl.a. med denne bog at udvikle resonans som et "grundbegreb i en sociologi om forholdet til verden" (195). Om der imidlertid er noget nødvendigt behov for dette ord og begreb, forekommer dog tvivlsomt. Noget afgørende nyt synes der ikke at komme ud af det – hvorfor ikke i stedet fx 'mimesis'? – men desuagtet indeholder bogen mange spændende enkeltiagttagelser og udredninger, der er uprætentiøst skrevet. Kapitlet om familien (233 ff.) rummer således interessante overvejelser.

Forfatterens skematiske fremstilling af hhv. den mislykkede og den vellykkede undervisningstime kan tjene som eksempel på, hvad han lægger i resonansbegrebet og dets modsætning. Den mislykkede time repræsenterer fremmedgørelse: "Læreren opfatter eleverne som trussel; når de ikke oplever dem som uinteresserede og undervisningsstoffet som påtvunget. Eleverne keder sig og føler sig overbebyrdet af emnet; antipati og/eller ringeagt over for klassekammerater og lærer. Stoffet forekommer begge parter som en prøvelse; siger dem ikke noget; taler ikke til dem 'keder dem'".

Den vellykkede time repræsenterer resonans: "Læreren når eleverne og formidler begejstring, men lader sig også selv 'berøre'. Eleverne er fængslet af emnet; føler sig taget af/løftet op og er samtidig åbne. Stoffet forekommer begge parter som et felt af betydningsfulde muligheder og udfordringer" (279 f.).

Et andet eksempel på resonans og det modsatte er dette: "Resonans og militær danner på en måde ikke bare polære modsætninger, når det handler om den medlidenhedsløse tilintetgørelse af modstanderen og om at ignorere egne behov (angstens såvel som begærets), men også hvad angår tonen på kasernen, den sociale omgang i tjenesten" (457). Helt entydigt er det dog ikke, idet 'resonansfænomener' som kammeratskab og patriotisme kan udvikle sig i tjenesten, dog ofte som, hvad Rosa kalder 'ekkorrelationer', dvs. fænomener, der forudsætter en vis konformitet mellem de involverede.

Det er vigtigt at påpege, at resonans ikke betyder en ubrydelig harmoni eller enhed mellem subjekt og objekt, menneske og omverden, ej heller indebærer den disses uforanderlighed, der ville indebære, at alt i verden kunne erkendes og beherskes uden rest: "At forlange, at den (dvs. verden) som helhed skulle lade sig tilpasse og gøres resonant, ville føre til excesser af identitetsterror og værre endnu, politisk totalitarisme" (201).

Til en indkredsning af begrebet resonans også dette: "En kritik af resonansforholdene sigter altså nødvendigvis på emancipation og autonomi. Men, og dette er det afgørende punkt, denne frie vibrationsevne er ikke tilstrækkelig for et godt liv. Resonans er en tosidig relation, om den lykkes, afhænger også af de mødende verdensforhold selv" (519). Autonomi, selvbestemmelse, anser Rosa altså for ensidig, dersom den ikke tager hensyn til, ja også lader sig bestemme af omverdenen, af det andet og de andre i en gensidigt lydhør relation.

Endelig skal det bemærkes, at Rosa tilskriver kropsligheden og den kropslige erfaring afgørende betydning, samt at han anser begrebet resonans for såvel deskriptivt som normativt.

Det er en meget lang bog, måske også for lang i betragtning af de mange gentagelser med variationer. Men den er skrevet med en velgørende friskhed og optimisme samt mange gode iagttagelser og tanker. Og så er den lærd – således med en litteraturliste på ikke mindre end 33 sider!

Poul Ferland

De sidste timer – Afskedsbreve fra frihedskæmperne 1943-1945

Forord af Per Stig Møller: Kristeligt Dagblads Forlag og Frihedsmuseets Venners Forlag 2020. 259 sider – 225 kr.

Den Anden Verdenskrig er tilsyneladende kilde til en nærmest uendelig række af bøger og film; både i den lette og i den mere alvorlige ende. Oftest er der tale om gennemarbejdede fremstillinger med relativt få og små direkte inddragelser af kilder. Imidlertid er *De sidste timer* en væsentlig undtagelse fra dette. Som det fremgår af undertitlen er det en samling af de afskedsbreve, som de fleste dødsdømte fik lov at skrive til deres nærmeste umiddelbart efter, at benådningssøgningen var blevet afvist. Blandt de mest kendte brevskrivere er bl.a. Kim Malthes-Brun og gruppen omkring Marius Fiil; sidstnævnte kendt fra filmen om Hvidstensgruppen (2012).

Som kildesamling er det en meget interessant bog – på mange planer. Først og fremmest er det et indblik i en række unge og nogle lidt ældre mænds sidste tanker. Det er bemærkelsesværdigt, hvor fattet de tager deres skæbne; selvagt er de kede af at skulle dø, men gennemgående er de først og fremmest kede af at måtte bringe deres nærmeste sorg. Mange beder deres koner lære deres børn kærlighed og tolerance i stedet for hævn og had; kun en enkelt udpeger en stikker og ønsker denne likvideret.

Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, hvordan mange enten holder fast i deres kristendom eller finder den – og så er det måske ikke så mærkeligt endda, da man med Johannes Møllehaves ord ikke finder ateister i et brændende fly. Det har muligvis også været med til at trøste de efterladte, at deres kære var rolige og fattede ved udsigten til at møde sin skaber(!) – og man kan heller ikke afvise, at de dødsdømte har forsøgt at berolige og trøste de efterladte på denne måde. Brevene indeholder endvidere mange vers; mange fra Salmebogen og Biblen, og det er derfor svært at affærdige alting som et udtryk for religiøs panik før lukketid. Endvidere virker brevene så godt som alle til at være skrevet af fattede og rolige mænd; der ikke forsøger at forstille sig.

I samme dur er det påfaldende, hvor få referencer der er til de mange grumme afhøringer, som de anholdte i Gestapos varetægt systematisk blev udsat for. Disse er dokumenteret i mange sammenhænge, men nævnes næsten ikke. En enkelt skriver at opholdet i fængslet er at betragte som et hotelophold, og at

familien ikke skal bekymrer sig. En enkelt af de mange brevskrivere nævner, at han har været udsat for hårdhændet afhøring – men han praler nærmest med, at det ikke betød noget, og at det ikke knækkede ham.

For de som har lært om modstandsbevægelsen gennem TV-serien Matador (1978), er der en del korrektioner. Dels er gennemsnitsalderen noget lavere end Elisabeth Friis og Doktor Hansens; dels fremhæves tre partier igen og igen igennem biografierne; Konservative (og KU), Kommunisterne og Dansk Samling, mens de radikale ikke nævnes. Ej heller er der mange cellister blandt disse; eller det nævens ikke. Derimod fremhæves for manges vedkommende deres værnepligt og deres aktive fritidsliv i fx FDF og hos spejderne.

Samlingen af afskedsbreve og de korte præsentationer af de henrettede frihedskæmpere er også et sjældent indblik i 112 mere eller mindre tilfældige mænds liv; forbløffende mange er født i udlandet; fx Japan eller Canada. Flere har også rejst; Argentina har flere besøgt, og nogle har deltaget i Vinterkrigen. Der er også en betydelig indenlandsk mobilitet; flere lever og fungerer andre steder, end hvor de er født og opvokset. Imidlertid skal man nok være forsigtigt med at betragte de 112 som repræsentative for den brede befolkning; det er nok ikke helt skævt at antage, at der blandt frihedskæmperne også er en overrepræsentation af eventyrlystne unge mennesker.

Et gennemgående træk i brevene er også en meget stærk nationalfølelse, som igen og igen udtrykkes i brevene. Mange giver udtryk for at, det ikke er en sorg at dø for Danmark, og at individet er ubetydelig i forhold til fædrelandet, som er evig. Det er en nationalfølelse, som måske kan være svær at forstå i moderne tider – hvis der ikke lige i skrivende stund var EM i fodbold, som tilsyneladende kan samle nationen omkring et fælles projekt. Uanset er det en kildesamling, som alle burde læse for at få et indblik i det som tidligere generationer tænkte, følte og gjorde.

God læselyst

Kim Hornbech

Livets kårne spejder, Herrens medarbejder

HAL KOCH. Grundtvig. Aarhus Universitetsforlag Kristeligt Dagblads Forlag 2021. 300 sider, 200 kr.

Hal Kochs biografi om Grundtvig følger dennes liv og indre og ydre kampe fra vugge til grav: således udviklingen fra den alvidende og altforklarende rationalistiske tro på menneskeheden og fremskridtet over Lissabon-jordskælvets grund(øde)læggende rystelse af denne tro, over hans nye, romantiske tros forsøg på at forene det jordiske og det evige, at hele splittelsen, og til den kristne tro på frelsen fra den død, som livet for ham stod i absolut modsætning til.

Koch følger ligeledes hans udvikling fra den oldnordiske og mytologiske dyrkelse af kampen ("Kamp er kæmpens liv"), som Grundtvig dog også finder i kristendommen, over den svimlende jordiske forelskelse i Constance Leth, til understregningen af troen på syndernes forladelse. Dåben og nadveren bliver de centrale bestanddele af Grundtvigs kristendom.

Bogen, der giver et indtryk af meget grundig research, og som har litterære kvaliteter, lægger vægt på Grundtvigs kamp for folkets frihed og på personen Grundtvig som en kamplysten prædikant, en det kristne budskabs herold, hvis tale og skrift ofte blev afvist eller køligt modtaget, men som jo til slut fik folkets hyldest. På denne vis kan bogen, der først udkom på dansk i 1943, meget vel ligne et bidrag fra Hal Koch til det danske folks bestræbelse for frihed fra nazismen. Slagordet "menneske først og kristen så" kan også tydes i denne sammenhæng; det er altså legitimt at få nazisterne smidt ud og ikke bare vende den anden kind til. Men danskerne bør opføre sig barmhjertigt over for fjenden og ikke efter disses eksempel te sig umenneskeligt, når fjenden er afvæbnet.

Men i det hele taget var Grundtvig et praktisk tænkende menneske, og han beundrede meget den praktiske britiske ånd og foretagsomhed.

Grundtvig lagde ifølge Koch hovedvægten på menighedens frie, af Helligånden befordrede fællesskab snarere end på den enkeltes private Gudsforhold – deraf ikke mindst betoningen af Gudstjenestens nadver.

Og han lagde vægt på "det levende ord" i modsætning til boglærdommen, der for ham var død. Det havde han ikke ret i! Men hans forkærlighed for det levende ord skal dog uden tvivl ses i modsætning til enhver bibelfetichistisk ortodoksi og fundamentalisme. I øvrigt var han modstander af pietismens subjektive følelsesreligion, idet Grundtvig for sit vedkommende var fortaler for det kristne budskabs, altså selve sagens, forrang.

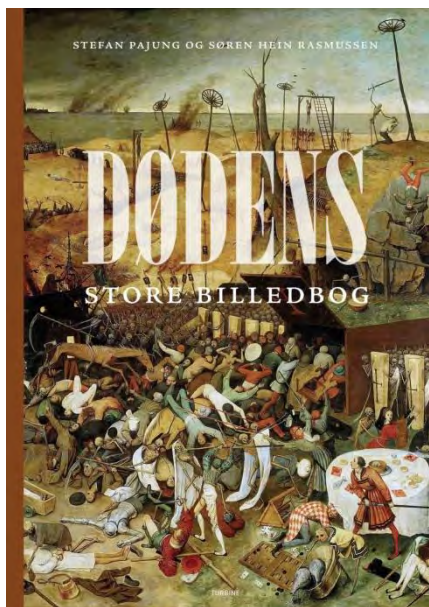
Den ringeste lære, man kan drage af Grundtvig er sikkert ikke den, at oplysning uden varmt engagement ikke er værd at søge; han siger selv i en strofe fra Nyårs-Morgen:

Da lærte jeg arme,
i midvinter sval,
at lys uden varme
er Helvedes kval

(min kursivering).

Dødens store billedbog

STEFAN PAJUNG OG SØREN HEIN RASMUSSEN (2021) 'Dødens store billedbog'. Turbine 2020, 356 sider, 350 kr.

"And I heard a voice in the midst of the four beasts
And I looked, and behold a pale horse
And his name that sat on him was death, and hell followed with him"

Således slutter countrysanger Johnny Cash (1932-2003) sangen om apokalypsen When the Man comes around. Nummeret er skrevet med udgangspunkt i Johannes Åbenbaringen, hvor Døden er personificeret som den fjerde (eller den blege) rytter. Åbenbaringen er fra omkring år 100 e. kr. og i de næste 900 år levede Døden mere som et uafværgeligt fænomen end en person. Omkring år 800 besluttede den ortodokse kirke at afkanonisere Johannes Åbenbaringen, hvilket førte til at den romersk-katolske kirke opskrev åbenbaringens betydning. Herefter blev Døden en person, som særligt knytter sig til den vesteuropæiske forestillingsverden.

Stefan Pajung og Søren Hein Rasmussen har skrevet en bog om Døden; primært med udgangspunkt i afbildninger af døden på malerier og kobberstik, men også små digte, graffiti, transit-grave og statuer. Forfatterne tager afsæt i afbildningen af Døden i ét af Europas ældste håndskrifter: Uta-Codexet fra 1000. I dette codex afbilledes Vita og Mors (Livet og Døden) for foden af Kristus kors, hvor Døden i helt almindelig personsikkelse er afbilledet hensygnende med et segl. Som tiden går ændres Dødens udseende - nogle gang til fods, andre gange til hest; som ridder og som knokkelmanden. Også Dødens redskaber har forskellig karakter. Segl bliver til en le, men Døden ses også med sværd eller bue og pil.

En del historikere kender sikkert kalkmaleriet Dødedansen fra Nørre Alslev kirke på Falster, hvor Døden fører alle feudalsamfundets samfundslag mod dommedag. Pajung og Rasmussen behandler i Dødens Store

Billedbog fænomenet Dødedansen indgående med eksempler fra hele Vesteuropa. Det samme gælder for fænomenet "De tre levende og de tre døde", som udspringer af en syditaliensk legende fra omkring år 1000. De tre døde repræsenterer skæbner for de levende; som et spejl for de levende om, at livet på jorden kun har begrænset varighed. Men Pajung og Rasmussen introducerer læseren for langt flere kontekster, hvori Døden skildres. Eksempelvis "Døden og jomfruen" om Dødens flirt med letpåkledte kvinder; "Døden i krig", hvor døden placeres på bl.a. propagandaplakater; eller "Døden omkring os", som omhandler Dødens portrætteringer i byrummet.

Dødens store billedbog er virkelig anbefalelsesværdig læsning; velskrevet, interessant og øjenåbnende. Stor ros til forfatterne fra denne anmelder. Forlaget Turbine skal dog også have ros med på vejen. I en bog med så mange illustrationer, har Forlaget kløgtigt valgt et stort 'coffee-table book' format, som giver mulighed for at gengive billederne i store formater, men samtidig er forlaget ikke bange for at lade der være luft omkring billederne, således at de kommer mere til deres ret. Bogen er så at sige ikke proppet til med tekst og illustrationer.

I foråret 2022 afholder Historielærereforeningens regionssekretærer i region Østjylland et kursus med fokus på Dødens Store Billedbog, hvor Søren Hein Rasmussen vil holde oplæg. Denne anmelder vil med statsgaranti være til stede og vil anbefale foreningens øvrige medlemmer det samme.

Lasse T. Jensen